

Сергій Мудрук

Єдине фахове
вступне випробування
у контексті аналізу
регуляторних впливів
та ефективності
освітньої послуги

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

УДК 378:354.1:005.33:159.92
М 89

Мудрук С.О. Єдине фахове вступне випробування у контексті аналізу регуляторних впливів та ефективності освітньої послуги.: Київ : Видавництво «Компанія ВАІТЕ» : 2021. – 176 с.

ISBN 978-617-7627-65-3

Монографію присвячено крос-дисциплінарному дослідженню стандартизованих освітніх вимірювань у вищій школі, питанням якості освіти і освітньої послуги, аналізу регуляторних впливів, державному управлінню освітою.

Розглянуто стан, якість і обсяги підготовки юридичних кадрів. Проаналізовано причини неуспішності просування реформи юридичної освіти і надано рекомендації.

Спостереження і висновки будуть корисними для подальшого розвитку системи стандартизованих освітніх вимірювань (Єдиного фахового вступного випробування та Єдиного державного кваліфікаційного іспиту), розширенню їх використання в державному управлінні освітою.

Матеріал монографії важливий до уваги МОН, НАЗЯВО та ДСЯО а також осіб, зайнятих оцінкою якості освіти і освітньої послуги, ранжуванням закладів вищої освіти.

Рецензенти:

Бахрушин Володимир Євгенович	доктор фізико-математичних наук, професор,
Данилюк Іван Васильович	член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор,
Мруга Марина Рашидівна	кандидат педагогічних наук,
Раков Сергій Анатолійович	доктор педагогічних наук, кандидат фізико-математичних наук,
Хаджирадева Світлана Костянтинівна	доктор наук з державного управління, професор,
Чукот Світлана Анатоліївна	доктор наук з державного управління, професор.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол №7/6 від 24 травня 2021)

УДК 378:354.1:005.33:159.92

© 2020, 2021 Сергій Мудрук
© 2021 Координатор проектів ОБСЄ в Україні

ISBN 978-617-7627-65-3

ОБСЄ Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

 | **МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ**

Видано за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Сергій Мудрук

Єдине фахове
вступне випробування
у контексті аналізу
регуляторних впливів
та ефективності
освітньої послуги

Київ – 2021

Зміст

Передмова	5
1. Якість освітньої послуги та критерії національного статусу ЗВО	7
1.1. Критика критеріїв надання національного статусу	7
1.2. Штучне обмеження сфери застосування ЄДКІ	9
1.3. Останні зміни в регуляторних документах щодо ЄДКІ	13
1.4. Сурогатні замітники ЄДКІ	17
2. Освіта юристів у національних і не національних ЗВО	18
2.1. Порівняння відсотка некомпетентних випускників	18
2.2. Порівняння частки найкращих випускників національних та інших ЗВО	25
3. Частка 25% кращих по країні серед випускників різних ЗВО	27
4. Кузня найкращих vs найкраща кузня. Підміна понять	32
5. Контроверсійність термінології	34
5.1. Рейтингування vs ранжування	34
5.2. Якість вищої освіти, якість освітньої діяльності та споріднені поняття	39
6. Щодо вимірювання ефективності освітньої послуги	47
7. Окремі уроки місцевого рейтингобудування	49
7.1. Вплив повноти вхідних даних на репрезентативність і об'єктивність ренкінгів	50
7.2. Відповідність вимогам Берлінських принципів	51
8. Рейтинг ЗВО з підвищення частки найкращих випускників	53
8.1. Проблеми розрахунку приросту відсотка найкращих	54
8.2. Показник якості: приріст відсотка найкращих у розрізі конкретних ЗВО	56
8.3. Коментар щодо місця окремих ЗВО в ренкінгу приросту відсотка найкращих	58
8.4. Приріст відсотка найкращих у ЗВО зі специфічними умовами навчання	60
8.5. Ефективність освітньої роботи зі здобувачами з різним освітнім потенціалом	61
9. ЗВО, що випускають найслабших бакалаврів права	62
9.1. Показник якості: зменшення відсотка найслабших у розрізі конкретних ЗВО	68
10. Подальший аналіз ефективності освітньої послуги	71
11. Реальний стан справ з обсягом випуску юристів	71
11.1. Скільки бакалаврів права випускаються щороку?	72
11.1.1. Кількість бакалаврів права, доступ до відомостей про освіту яких обмежено	72
11.1.2. Кількість нових бакалаврів права 2020 року	73

11.1.3.Кількість бакалаврів права, випущених упродовж попередніх років	74
11.2. Скільки нових магістрів права необхідно випускати щороку?	75
11.2.1.Потреби науково-педагогічного сектору	75
11.2.2.Потреби регульованих правничих професій.	75
11.2.3.Порівняння потреби і обсягу випуску магістрів права	76
11.2.4.Потреби системи МВС	77
11.3. Кваліфікаційні бар'єри для отримання диплома магістра права	78
11.4. Скільки студентів здобувають юридичну освіту?	79
11.5. Скільки закладів освіти в дійсності випускають правників?	81
11.5.1.Випуск магістрів	81
11.5.2.Випуск спеціалістів	83
11.5.3.Випуск бакалаврів	83
11.5.4.Попередній освітній рівень випускників правничих бакалавратів (освітні траєкторії).	85
11.5.5.Вступ на правничий бакалаврат на основі оцінок ЗНО.	85
11.5.6.Випуск молодших спеціалістів	86
12. Використання стандартизованих освітніх вимірювань для вступу та випуску правничих шкіл	88
12.1. Взаємозв'язок ЗНО як основи вступу з отриманням дипломів з відзнакою.	91
12.2. Порівняння бакалаврського фахового рівня осіб, зарахованих на навчання після середньої школи і після коледжу.	92
12.3. Що робити для підвищення фахового рівня випускників бакалаврату?	96
13. Пропозиція щодо системи ЄДКІ для правничої освіти.	97
13.1. Негативні аспекти тестувань високих ставок	97
13.2. Загальна схема ЄДКІ для юридичних спеціальностей.	97
13.3. Необхідна кількість екзаменаційних годин для кваліфікаційного іспиту.	98
13.4. Необхідність доопрацювання магістерського стандарту освіти	99
14. ЗВО різних типів: освітні програми, успіхи випускників у ЄФВВ.	103
14.1. Випускники ЗВО зі специфічними умовами навчання серед учасників ЄФВВ	103
14.2. Кількість бакалаврів права 2020 року випуску за групами ЗВО і категоріями форм навчання і фінансування.	105
14.2.1.ЗВО зі специфічними умовами навчання	106
14.2.2.Класичні університети.	107
14.2.3.Спеціалізовані юридичні університети	107
14.2.4.Спеціалізовані ЗВО економічного і управлінського профілю	108
14.2.5.Спеціалізовані гуманітарні ЗВО	109
14.2.6.Спеціалізовані природничі ЗВО	109
14.2.7.ЗВО фіскального та культурного спрямування, інші спеціалізовані ЗВО.	110
14.3. Підсумки аналізу назв освітніх програм	110
14.4. Ефективність освітньої роботи ЗВО різних типів і рівень фахових знань випускників.	111
15. Вплив освітньої траєкторії на успішність здобуття правничої освіти. Рівень молодшого спеціаліста	113
15.1. Висновки і рекомендації	119

16. Випускники різних форм навчання і видів фінансування120
16.1. Наміри бакалаврів права щодо продовження юридичної освіти	120
16.2. Результати фахового випробування випускників денної і заочної форм навчання	121
16.3. Результати фахового випробування бюджетників і контрактників	122
17. Аналіз регуляторного впливу123
17.1. Оцінка ефективності заочної форми навчання	123
17.2. Чому результати випускників заочної форми навчання в середньому гірші?.	126
17.3. Базові сценарії інтервенцій.	128
17.4. Сценарії комплексних регуляторних інтервенцій	131
17.5. Вплив мінімального конкурсного балу на кількість випускників	134
17.6. Щодо ефективності встановлення високих значень мінімального конкурсного балу. . .	136
17.7. Загальне зауваження щодо сценаріїв з ліквідацією заочної форми навчання	136
18. Завершальні зауваження щодо впливу освітнього потенціалу та інтелекту на освітні досягнення.138
19. Висновки для державного управління освітою.141
19.1. Щодо норм публічної комунікації відносно чутливих освітніх статистик	141
19.2. Щодо видів статистик для представлення результатів стандартизованих іспитів	143
19.3. Щодо застосування уніфікованого порогового балу до різних тестувань.	146
19.4. Щодо використання вступником результату ЗНО / ЄФВВ / ЄВІ впродовж кількох років. . .	147
19.5. Державний пріоритет в оцінці якості освітньої роботи	148
19.6. Щодо окремих принципів бюджетного фінансування ЗВО.	149
19.7. Щодо «регульованих спеціальностей» і переліку спеціальностей ЄДКІ	151
19.8. Щодо Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти	152
19.9. Обмеження вступу для осіб з найнижчою готовністю до здобуття вищої освіти (<i>осіб зі знизеним освітнім потенціалом</i>)	153
19.10. Щодо заочної форми навчання	154
19.11. Дуальність поняття вищої освіти в законодавстві України (<i>першопричина невизначеності і термінологічних проблем у сфері якості освіти і освітньої послуги</i>)	155
19.12. Ключовий компонент реформи юридичної освіти	156
19.13. Причини гальмування реформи юридичної освіти.	156
19.14. Система ЄДКІ для спеціальностей публічного інтересу. Можливості поєднання ЄДКІ та ЄФВВ.	160
19.15. Щодо володіння інформацією про обсяг і якісні показники підготовки здобувачів освіти	162
19.16. Освіта відомчого використання vs освіта публічного використання (<i>щодо дипломів з обмеженим доступом до інформації</i>).	163
19.17. Наскрізна магістратура і ефективність освітньої регуляції (<i>у контексті еволюції системи вищої освіти України</i>).	164
19.18. Умови пілотного впровадження наскрізної магістратури.	166
19.19. Щодо акредитації освітніх програм	168
20. Перелік рисунків169
21. Перелік таблиць170
22. Основні посилання.173

Передмова

Вашій увазі пропонується комплексне дослідження, що об'єднало в собі підходи психометрії (кваліфікаційні і когнітивні вимірювання), публічного управління (управління освітою і аналіз регуляторного впливу) та педагогіки.

Дослідження базується на результатах аналізу комплексних знеособлених даних про індивідуальні освітні траєкторії здобувачів освіти кількох послідовних років випуску.

На об'ємному фактичному матеріалі в монографії доведено визначальний вплив результатів вступної кампанії ЗВО на середній фаховий рівень випускників цього ЗВО і мінімізацію відсотка некомпетентних випускників.

Викриті стійкі залежності середнього фахового рівня випускників та відсотка некомпетентних випускників від освітньої траєкторії,

Доведено, що низький середній фаховий рівень бакалаврів, які проходили освітню траєкторію з опануванням рівня молодшого спеціаліста, викликані різницею принципів вступних конкурсів для різних освітніх траєкторій, а не фактом проходження чи не проходження проміжного рівня освіти. Наявність проміжного рівня освіти може бути корисним з огляду на можливість встановлення додаткових кваліфікаційних фільтрів, зниження відсотка некомпетентних випускників та підвищення фахового рівня слабких за освітнім потенціалом випускників бакалаврату.

Надано аналіз ефективності денної форми освіти в порівнянні з заочною. Виявлено ключові загальні недоліки заочної форми з огляду на фаховий рівень випускників і надано рекомендацію щодо зміни фокусу методів і методик освітньої роботи на заочній формі.

Досліджено проблеми перевиробництва правничих кадрів. Подібна проблематика є вкрай актуальною не лише для освіти юристів, але й в цілому для системи вищої освіти.

Приділено увагу освіті у ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Аналіз ефективності реалізації освітнього потенціалу студентів різних закладів вищої освіти, різних форм навчання, дозволяє більш об'єктивно оцінювати істинний стан якості освітньої послуги.

Проаналізовано дотичну до якості освіти і освітньої послуги термінологію, практику вживання окремих термінів.

Надано обгрунтовану критику методів ранжування закладів вищої освіти, використовуваних українськими укладачами ренкінгів, проаналізовано умови репрезентативності ранжування а також визначено належних бенефіціарів деяких видів ренкінгів ЗВО.

Запропоновано аргументацію розширення сфери застосування єдиного державного кваліфікаційного іспиту та пропозиції щодо удосконалення стандартів вищої освіти низки спеціальностей, які передбачають складення ЄДКІ випускниками.

Приділено увагу впливу психологічних аспектів та когнітивних здібностей на освітні досягнення. Представлено певні поведінкові спостереження, зокрема про вибір особами з невисоким освітнім потенціалом освітніх траєкторій з уникненням участі у стандартизованих освітніх вимірюваннях.

Дослідження містить ґрунтовні висновки і актуальні пропозиції щодо розбудови системи Єдиного державного кваліфікаційного іспиту та удосконалення Єдиного фахового вступного випробування.

Основні спостереження, висновки і рекомендації візуально виділено безпосередньо впродовж тексту, а не надано окремими розділами, крім висновків і рекомендацій щодо державного управління освітою, наданих у кінці монографії

Слова подяки

Ключовою для успіху цього кількарічного дослідження була підтримка від Універсальної екзаменаційної мережі (UEnet), використання аналітичних психометричних рішень (iGrade, LYT та інших) і власних баз даних UEnet.

Щиро вдячний за конструктивну співпрацю Українському центру оцінювання якості освіти та ДП «Інфо-ресурс» в опрацюванні впродовж останніх років великої кількості складних і об'ємних запитів автора на публічну інформацію. Така співпраця дозволила сформувати комплексну базу дослідження унікальної якості, що разом з матеріалами UEnet забезпечила можливість психометричного дослідження освітніх траєкторій здобувачів освіти.

За постійну увагу до ходу і результатів дослідження дякую Директорату фахової передвищої, вищої освіти МОН та Директорату європейської інтеграції, бюджетування та узгодження політик МОН.

Особливу подяку маю висловити рецензентам, чиї об'ємні та влучні зауваження суттєво покращили монографію.

Дякую Координатору прєктів ОБСЄ в Україні за підтримку написання тексту на завершальній стадії дослідження, дизайн і здійснення публікації цієї монографії.

Сергій Мудрук

1. Якість освітньої послуги та критерії національного статусу ЗВО

Станом на осінь 2020 року в Україні є 437 національних закладів вищої освіти (ЗВО), 125 з яких є самостійними ЗВО і 312 – відокремленими структурними підрозділами. Саме великою кількістю національних ЗВО зумовлюється інтерес до критеріїв надання та підтвердження національного статусу таких закладів. Ці критерії затверджені Кабінетом Міністрів України [1] у постанові від 22 листопада 2017 р. № 912 «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу»¹. У цьому документі визначено 5 обов'язкових, 13 порівняльних та 5 преміальних критеріїв.

В Україні є 437 національних закладів вищої освіти, 125 з яких є самостійними ЗВО і 312 – відокремленими структурними підрозділами.

Відзначати національним статусом варто лише найкращі ЗВО, що здатні гідно представляти націю на міжнародному освітньому ринку. Настільки велика кількість національних ЗВО має свідчити або про існування в Україні однієї з найкращих у світі систем вищої освіти, або про неадекватність критеріїв надання закладам вищої освіти національного статусу чи про неправильність їх застосування.

1.1. Критика критеріїв надання національного статусу

Логічно було б очікувати, що критерії надання статусу національного ЗВО:

- 1) оцінюватимуть насамперед якість виконання закладом освіти свого основного завдання;
- 2) матимуть об'єктивний і вимірюваний характер.

Стаття 26 Закону України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту»² визначає основні завдання ЗВО так: [2]

Стаття 26. Основні завдання закладу вищої освіти

1. Основними завданнями закладу вищої освіти є:

- 1) **провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;**
- 2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-p#Text>. На початку 2021 року означена постанова Кабінету Міністрів України втратила чинність (див. постанову від 3 лютого 2021 р. № 75 «Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2017 р. № 912» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75-2021-p#n5>). Незважаючи на це, оскільки видання становить собою звіт про роботу, виконану в минулі роки, положення постанови КМУ № 912 залишаються релевантними щодо тих даних, які опрацьовувались для підготовки звіту, а відтак – і висновків, що наводяться у ньому (прим. ред.).

2 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n406>

- 3) **участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;**
- 4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;
- 5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- 6) **створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;**
- 7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;
- 8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;
- 9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;
- 10) **вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.**

Серед усіх визначених постановою Кабінету Міністрів України № 912 критеріїв є лише два, що здатні об'єктивно та вимірювано характеризувати основний очікуваний суспільством результат роботи ЗВО, – забезпечення здобуття якісної вищої освіти, тобто високих результатів навчання основної маси випускників, а не лише кількох осіб з публічно відомими успіхами:

- порівняльний критерій № 2. Він становить собою безпосередній вимір успішності основного результату освітньої діяльності та відповідає п. 1 і п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про вищу освіту»;
- преміальний критерій № 5. Він кількісно відображає адекватність роботи ЗВО стосовно реальних запитів економіки та суспільства і відповідає п. 10 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про вищу освіту».

Обидва критерії є вимірюваними й об'єктивними. Докладніше про них:

- порівняльний критерій № 2 визначено постановою КМУ № 912 так: «Питома вага здобувачів вищої освіти, які під час складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту продемонстрували результати в межах 25 відсотків кращих»;
- преміальний критерій № 5 визначено так: «Кількість випускників закладу вищої освіти, які підтвердили своє працевлаштування протягом трьох років».

Усі інші критерії, визначені постановою КМУ № 912, лише характеризують окремі додаткові успіхи та умови забезпечення якості основного результату роботи ЗВО, проте не дозволяють установити об'єктивні вимірювані характеристики якості власне результату основної діяльності ЗВО (визначеної законодавцем).

Усі критерії постанови КМУ № 912, крім порівняльного № 2 і преміального № 5, не надають об'єктивних вимірюваних характеристик якості виконання основних завдань ЗВО.

Преміальний критерій № 5 є проблемним через його неуточнене формулювання, до того ж, наразі він взагалі не може бути реалізований. Першим і очевидним його недоліком є урахування будь-якого працевлаштування (у тому числі працевлаштування на посади, що взагалі не вимагають наявності вищої освіти), а не лише працевлаштування за отриманим фахом. Другим недоліком є відсутність закріпленої у нормативно-правових актах процедури отримання кількісного результату за цим критерієм, а також відсутність інституційно спроможної відповідальної сторони, функцією якої було б належне постійне професійне здійснення цієї процедури. Зміст звіту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (надалі НАЗЯВО) [3] підтверджує це, так само як і відсутність інституційної спроможності НАЗЯВО самостійно збирати та верифікувати необхідні за преміальним критерієм №5 дані.

Найбільш релевантний критерій надання національного статусу (порівняльний критерій № 2) не повною мірою відображає якість виконання основного завдання закладом вищої освіти. Натомість цей критерій відображає насамперед успішність набору закладом вищої освіти на навчання осіб з високим освітнім потенціалом. На базі повних даних випуску бакалаврів 2020 року нижче буде показано, що високі

результати фахового випробування визначаються, головним чином, успішним набором на навчання найбільш перспективних вступників, а не підвищеною якістю надання освітніх послуг національними ЗВО. Успіхи вступної кампанії, хоч і базуються на репутаційних успіхах і опосередковано відображають якість роботи попередніх поколінь викладачів цього ЗВО у минулому, але формально є показником якості саме продажів освітньої послуги, а не якості освітньої послуги, яка надається зараз.

Порівняльний критерій № 2 має базуватись на загальнодержавних стандартизованих вимірюваннях у вищій освіті. Такі вимірювання розвиваються в Україні лише останніми роками. Основним недоліком порівняльного критерію № 2 є звуження його лише до єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ). Проблемою є й те, що наразі планується проводити ЄДКІ лише для випускників незначної кількості спеціальностей.

Порівняльний критерій №2 de facto відображає не якість освітньої роботи зі студентом зараз, а успіхи продажу освітньої послуги найбільш перспективному вступникові, що в свою чергу лише частково базується на минулих освітніх успіхах ЗВО, а іноді – на успіхах попередніх поколінь працівників, які вже не працюють у ЗВО.

1.2. Штучне обмеження сфери застосування ЄДКІ

Абзац 3 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» визначає можливість упровадження складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту так: *«Атестація осіб на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти може включати єдиний державний кваліфікаційний іспит, що проводиться за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України».*

Законом не визначено критерії вибору спеціальностей для проведення ЄДКІ. Кабінет Міністрів України визначив перелік спеціальностей за якими проводиться ЄДКІ [4] не вказавши на критерії їх вибору. Але Міністерство освіти і науки України окремим наказом визначило перелік спеціальностей здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання [5]. Саме цей перелік ліг в основу роботи по підготовці до впровадження ЄДКІ. Тож основним критерієм вибору спеціальностей для впровадження ЄДКІ фактично визначено пов'язаність цих спеціальностей вищої освіти з регульованими професіями.

Особливістю більшості регульованих професій є суспільна неприйнятність надання доступу до них особам, що не володіють мінімальним прийнятним рівнем компетенцій. В сучасній тестології оперують поняттям *minimally acceptable candidate* [6] комплементарним до поняття мінімальний прийнятний рівень компетенцій. Специфікація такого рівня включає в себе в тому числі вимоги мінімального прийнятного рівня освітньої кваліфікації, тобто мінімального рівня компетенцій і результатів навчання набутих під час опанування вищої освіти. Якщо диплом про вищу освіту відповідної спеціальності і рівня гарантує наявність такого мінімального рівня у випускника, то контроль рівня освітньої кваліфікації під час надання доступу до регульованої професії включає лише перевірку наявності дійсного диплома про вищу освіту відповідної спеціальності. В протилежному випадку для надання допуску до регульованої професії виконуються додаткові процедури верифікації освіти (експертизи додатку до диплому і складених іспитів) чи прямої перевірки набутих у ЗВО теоретичних знань та компетенцій через складення кандидатами іспитів.

У розділі нижче, присвяченому використанню ЗНО, доводиться, що когорту тих, хто системно уникає участі у зовнішніх незалежних освітніх вимірюваннях, формують особи, які не мають освітніх успіхів чи мають найнижчий освітній потенціал. Саме такі особи формують основну частину некомпетентних але дипломованих випускників. З позицій ЗНО ці випускники формально виконали учбовий план. Через проблеми саме з такими випускниками регулятори і інституції, відповідальні за надання доступу до регульованих професій, змушені проводити перевірку фактичного рівня університетських знань кандидата включаючи перевірку таких знань в стандартизовані сертифікаційні чи ліцензійні тестування на доступ до професії. Нерідко це отримує форму окремих «тестувань теоретичних знань», що фактично перевіряють лише наявність компетенцій, які мав би гарантувати диплом про вищу освіту.

Логіка впровадження урядом ЄДКІ в першу чергу для спеціальностей, що відповідають регульованим професіям, полягає не лише в підвищенні «стандарту» (мінімального гарантованого рівня випускника), але й в обмеженні непродуктивних витрат ресурсів регуляторами на підтвердження мінімального обсягу виконання учбового плану здобуття вищої освіти претендентами на доступ до регульованих професій.

МОН затвердило перелік 28 так званих «регульованих» спеціальностей³ [5], здобуття освіти за якими необхідне для доступу до регульованих професій. Перелік визначених Урядом⁴ [4] спеціальностей, за якими впроваджується ЄДКІ, відображає зовсім незначну частину регульованих в Україні професій, що висувають вимоги до вищої освіти з відповідних спеціальностей для доступу до професії.

Нажаль перелік спеціальностей для впровадження ЄДКІ наразі не цілком відповідає публічним інтересам. Вибір спеціальностей не обґрунтовувався повним аналізом законодавства чи існуючими практиками регулювання доступу до великої кількості регульованих професій. Не здійснювався фаховий діалог (пряме звернення МОН до регуляторів доступу до професій) з десятками центральних органів виконавчої влади що здійснюють регуляцію професій та уповноваженими саморегулювальними організаціями з метою з'ясування ситуації і проблем з мінімальними стандартизованими освітніми вимогами для доступу до регульованих професій.

Вибір спеціальностей для впровадження ЄДКІ очевидно залежав від ситуативної наявності тиску чи пропозицій поінформованих про проведення вибору зацікавлених сторін. Звуження застосування норми ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» про ЄДКІ лише до недовільно обґрунтованого сформованого та украї скороченого переліку спеціальностей слід вважати свідченням життя лише сьогоднішнім днем в освітній політиці.

Вибір спеціальностей для впровадження ЄДКІ наразі не цілком відповідає публічним інтересам. Перелік спеціальностей для яких запроваджується ЄДКІ не отримав обґрунтування в частині не включення до нього низки пов'язаних з регульованими професіями спеціальностей.

В перелік для впровадження ЄДКІ не були включені окремі спеціальності, що через вимоги регуляторів потребують нагального запровадження контролю мінімального стандартизованого кваліфікаційного рівня випускників ЗВО з боку держави. Натомість до цього переліку були включені окремі спеціальності, щодо яких така потреба не є нагальною, чи навіть відсутня.

Так, в перелік не були включені спеціальності регульованих професій, щодо яких не лише в Україні, але й в усьому світі висуваються високі стандартизовані освітні вимоги. Наприклад вимоги до освіти професіоналів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» які претендують на доступ до низки відповідних цій спеціальності регульованих професій визначені не лише в українському законодавстві, але в тому числі й міжнародними стандартами. Слід згадати міжнародні стандарти освіти професійного бухгалтера (IES IAESB⁵) і встановлену нормативно-правовими актами необхідність для професіонала володіти впровадженими державою окремими міжнародними стандартами (IFRS⁶, ISA⁷, XBRL⁸, IPSAS⁹ та ін.). Практика міжнародних програм професійної сертифікації професійних бухгалтерів в Україні, наприклад програм CAP/CIPA/CRA, висвітлює глибокі проблеми кваліфікації випускників через відсутність єдиного мінімального кваліфікаційного еталону для випускників ЗВО. При проходженні професійної сертифікації більшість

3 Наказ Міністерства освіти і науки від 22 травня 2020 року №673. «Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання».

4 Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 354. «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими проводиться єдиний державний кваліфікаційний іспит для здобуття ступеня магістра»

5 Міжнародні стандарти освіти бухгалтерів. // Режим доступу до ресурсу : <https://www.iaesb.org/publications/2019-handbook-international-education-standards>

6 Міжнародні стандарти фінансової звітності впроваджені в Україні. // Режим доступу до ресурсу : https://mof.gov.ua/uk/307-international_financial_reporting_standards_archive

7 Міжнародні стандарти аудиту впроваджені в Україні. // Режим доступу до ресурсу : <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit>

8 Функціонування в Україні системи фінансової звітності у форматі XBRL. // Режим доступу до ресурсу : <https://www.nssmc.gov.ua/nktspr-nformu-pro-potchatok-funktsonuvannya-v-ukran-sistemi-fnansovo-zvtnost-u-format-xbrl/>

9 Впровадження IPSAS в реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами. // Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-p#Text>

нещодавніх випускників що не мають кількох років досвіду практичної роботи за фахом не здатні без додаткових тренінгів підтвердити у зовнішньому стандартизованому оцінюванні свій базовий рівень знань з опанованих у ЗВО предметів. Випускники спеціальності 071 «Облік і оподаткування» в середньому не здатні продемонструвати базовий рівень володіння вищезгаданими стандартами як і продемонструвати здатність без додаткової підготовки чи практики під наглядом досвідчених професіоналів включатись в адміністрування податків, ведення управлінського, виробничого, бухгалтерського обліку на підприємстві чи в організації. В результаті низка державних регуляторів і саморегулювних організацій змушені створювати системи підтвердження освітньої кваліфікації в процесі доступу до регульованих професій чи професійних сертифікацій.

У зв'язку з обмеженням переліку спеціальностей, для яких впроваджується ЄДКІ, регулятори багатьох регульованих професій як зараз, так і в подальшому, не зможуть довіряти диплому державного зразка про вищу освіту в питанні підтвердження стандартизованого базового (мінімального допустимого) рівня університетських знань з фаху при наданні допуску до професії.

Наприклад, Міністерство фінансів України встановлює окремий порядок зарахування теоретичних знань для доступу до окремих регульованих професій (які вимагають освіту спеціальності 071). Для підтвердження наявності теоретичних знань претенденти на вступ до професії мають або скласти стандартизовані кваліфікаційні іспити, або надати підтвердження складення таких іспитів у визначених професійних об'єднаннях, або пройти експертизу освітньої програми і складених у ЗВО іспитів¹⁰.

Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку фактично повторює частини програм навчання у ЗВО у своїх програмах обов'язкових кваліфікаційних іспитів для головних бухгалтерів (Програма I¹¹ і Програма IV¹²) для атестації і сертифікації. Ці програми створювались на основі ґрунтовного аналізу практики [7].

В наведених двох (з багатьох) прикладів мова йде саме про загальні знання з освітніх програм вищої освіти, а не про компетенції, що мають набуватись під час спеціалізованого фахового навчання після отримання диплому про вищу освіту чи під час практичної роботи.

Вимоги до освіти головних бухгалтерів окремих визначених законодавством видів підприємств і організацій та інших відповідних до спеціальності 071 «Облік і оподаткування» фахівців висуваються низкою регуляторів професій фінансової сфери. Серед них Міністерство фінансів України (включно з підпорядкованою Державною фіскальною службою України), Національний банк України (регулювання щодо фахівців банків та регуляторні функції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг що перейшли до НБУ¹³), Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, Аудиторська палата України та інші регулятори.

Регулятори багатьох регульованих професій відповідних спеціальності 071 «Облік і оподаткування» вимагають від кандидатів на вступ до професії підтверджувати базові університетські знання зі спеціальності шляхом складення стандартизованих кваліфікаційних іспитів (як частини ліцензійних іспитів) або проходження детальної експертизи виконаних особами освітніх програм і складених іспитів. У зв'язку з відсутністю ЄДКІ за цією спеціальністю регулятори не можуть довіряти диплому державного зразка про вищу освіту в питанні підтвердження стандартизованого базового (мінімального) рівня університетських знань з фаху.

10 Наказ міністерства фінансів України № 256 від 01.06.2020 «Про затвердження Порядку зарахування теоретичних знань». // Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0547-20#Text>

11 Наказ НКЦПФР №833 від 24.12.2020 «Про затвердження програм кваліфікаційних іспитів». Таксономія розділу Програми I. Базові знання . // Режим доступу до ресурсу : <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=11403358>

12 Наказ НКЦПФР №833 від 24.12.2020 «Про затвердження програм кваліфікаційних іспитів». Таксономія розділу Програми IV. Практичні вміння та навички: головні бухгалтери професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків. // Режим доступу до ресурсу : <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=11405183>

13 Постанова Правління Національного банку України №83 від 25.06.2020 «Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації». // Режим доступу до ресурсу : https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/25062020_83.pdf?v=4

Прикладом незбалансованості визначення переліку спеціальностей, за якими має проводитись ЄДКІ, може слугувати наведене нижче порівняння обсягу регульованих професій, що пов'язані зі спеціальністю 081 «Право» (включено до переліку КМУ і МОН) і спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» (не включено до переліку КМУ і МОН).

Спеціальність 081 «Право». Лише кілька відсотків з чверті мільйона випущених упродовж останнього десятиліття юристів працюють у регульованих професіях судді, адвоката, прокурора і нотаріуса. Абсолютна більшість працевлаштованих за фахом юристів працюють на посадах, що можуть бути об'єднані спільною назвою «юридичний радник», що не є регульованою професією в Україні. Більшість випускників спеціальності 081 працевлаштовані не за фахом.

Спеціальність 071 «Облік і оподаткування» (попередня назва «Облік і аудит», 8.03050901). Абсолютна більшість випускників цієї спеціальності працюють у професіях, кваліфікаційні і освітні вимоги до яких включено до законодавства України, як це передбачено для регульованих професій. Близько 25 тис. фахівців працюють у системі фіскальних органів. Вимоги до їх кваліфікації і освіти згадуються в законодавстві й встановлюються підзаконними актами. Кілька тисяч фахівців працюють у повністю регульованій відповідно до законодавства України професії аудитора. Понад 200 тис. фахівців цієї спеціальності працюють на посадах головних бухгалтерів підприємств окремих видів. Професійна діяльність таких фахівців жорстко зарегульована, а освітні і кваліфікаційні вимоги до них (зокрема, щодо володіння стандартами звітності) прямо закріплюються багатьма законами України. Слід згадати також регульовані професії головних бухгалтерів фінансових компаній, банків та професійних учасників фондового ринку.

Через доведене в наступних розділах багаторазове перевищення випуску над потребами у фахівцях спеціальності 081 «Право», загальна кількість випускників цієї спеціальності є суттєво більшою за кількість випускників спеціальності 071 «Облік і оподаткування». Але кількість працюючих у регульованих професіях випускників спеціальності 071 «Облік і оподаткування» суттєво перевищує відповідну кількість працюючих на посадах судді, адвоката, прокурора і нотаріуса (тобто регульованих правничих професій) випускників спеціальності 081 «Право».

Відтак, у спеціальності 071 «Облік і оподаткування» є більше прямих формальних підстав для включення до переліку спеціальностей, для яких передбачено складення ЄДКІ, порівняно зі спеціальностями 081 «Право» чи 293 «Міжнародне право». Цей висновок не означає, що у правничих спеціальностей недостатньо підстав для включення у перелік для впровадження ЄДКІ.

Слід окремо прокоментувати включення спеціальності 293 «Міжнародне право» по переліку для запровадження ЄДКІ. Відповідна цій спеціальності професія (міжнародна спеціалізація) взагалі не є регульованою в Україні. Жоден регулятор не висуває освітніх чи кваліфікаційних вимог для обіймання посад, відповідних спеціальності 293 «Міжнародне право» поза межами традиційних регульованих професій юриста (суддя, адвокат, нотаріус, прокурор), що відповідають спеціальності 081 «Право». Включення спеціальності 293 до переліку для впровадження ЄДКІ зумовлене лише можливістю для випускників цієї спеціальності займатись професійною діяльністю в регульованих юридичних професіях, традиційно відповідних спеціальності 081 «Право». З огляду на це є повністю недоцільним створення специфічної для спеціальності 293 «Міжнародне право» системи ЄДКІ як необхідності для регульованих професій. Натомість випускники цієї спеціальності можуть складати ЄДКІ спеціальності 081 «Право».

В текстах нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України [5] і Кабінету міністрів України [4] задекларовано принцип відбору для проведення ЄДКІ лише спеціальностей, освіта з яких необхідна для доступу до регульованих професій. Але існуюча практика впровадження ЄДКІ свідчить, що цей принцип застосовується не до кожної вже затвердженої спеціальності ЄДКІ, тож звуження застосування ЄДКІ лише до спеціальностей, пов'язаних з регульованими професіями є de facto штучним і необгрунтованим.

Створення окремого ЄДКІ для спеціальності 293 «Міжнародне право» є недоцільним з огляду на доступ до регульованих професій, оскільки міжнародне право не представляє регульовану професію. Випускники цієї спеціальності за потреби працювати в регульованих юридичних професіях можуть складати ЄДКІ спеціальності 081 «Право».

Наразі спеціальності 081 «Право» і 293 «Міжнародне право» продовжують вважатись різними спеціальностями *de jure* а відтак і *de facto*. Тож з формальних причин є недопустимим ототожнювати кваліфікаційні програми тестування цих двох спеціальностей. На момент написання цієї роботи робоча група МОН працювала над створенням спільної для двох спеціальностей (081 і 293) компромісної програми ЄДКІ. Щоб така програма відповідала спеціальності 293 «Міжнародне право» до неї мають бути включені в тому числі компетентності і результати навчання, не характерні для використання у традиційних регульованих правничих професіях, таких як нотаріус, прокурор та інші. Тож впровадження спільного ЄДКІ для згаданих двох спеціальностей є недвозначним фактичним підтвердженням того, що вибір далеко не кожної зі спеціальностей для впровадження ЄДКІ продиктований мотивами впровадження додаткового регулювання окремих професій.

Колізія щодо ЄДКІ двох юридичних спеціальностей має важливий наслідок. Лише за однієї з двох наведених нижче умов можна було би підтвердити відданість уряду формальному принципу «ЄДКІ лише для спеціальностей регульованих професій» :

- або впровадженням системи, при якій випускникам спеціальності 293 «Міжнародне право» опціонально пропонувалося би складати ЄДКІ спеціальності 081 «Право» як передумови для їх допуску у майбутньому до регульованих юридичних професій;
- або формальним визнанням спеціальності 293 «Міжнародне право» не окремою спеціальністю іншої галузі знань, а спеціалізацією в галузі 08.

Оскільки регулятор у галузі освіти і уряд не реалізовує жодну з цих умов, з цього випливає фактичне не застосування при відборі спеціальностей для впровадження ЄДКІ принципу «лише для регульованих професій».

Звуження застосування ЄДКІ за принципом «лише до спеціальностей, пов'язаних з регульованими професіями», не відповідає фактично здійснюваній регуляторній політиці у галузі вищої освіти, та не відповідає інтересам низки регульованих професій.

1.3. Останні зміни в регуляторних документах щодо ЄДКІ

19 травня 2021 року, під час завершення процесу передпублікаційної підготовки цієї роботи, постановою Кабінету Міністрів України №497 було ухвалено Порядок атестації здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Цією ж постановою було внесено зміни в перелік спеціальностей для впровадження ЄДКІ та змінено державні органи, відповідальні за організацію ЄДКІ частини спеціальностей. Поява цього нормативно-правового акту та втрата чинності частини попередніх постанов Кабінету Міністрів України (а саме [4]¹⁴ та [8]¹⁵) викликала необхідність доповнення монографії цим розділом.

Хронологія основних нормативно-правових актів, що визначали чи впливали на визначення переліку спеціальностей для впровадження ЄДКІ та відповідальних державних органів, складається з послідовного ухвалення таких чотирьох документів:

1. Постанова КМУ від 10 травня 2018 року №354 [4];
2. Постанова КМУ від 17 липня 2019 року №684 [8];
3. Наказ МОН від 22 травня 2020 року №673 [5];
4. Постанова КМУ від 19 травня 2021 року №497 [9];

В першому документі визначено 30 спеціальностей 10 галузей знань для проведення ЄДКІ на рівні магістра. У другому документі перелік спеціальностей і визначений магістерський рівень ЄДКІ залишаються

¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 354 “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими проводиться єдиний державний кваліфікаційний іспит для здобуття ступеня магістра” (Офіційний вісник України, 2018 р., № 42, ст. 1487).

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 684 “Деякі питання атестації осіб, які здобувають ступінь магістра, у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту” (Офіційний вісник України, 2019 р., № 62, ст. 2152).

незмінними (надано посилання на перший документ), але перелік спеціальностей доповнено інформацією про державні органи, відповідальні за організацію ЄДКІ відповідних спеціальностей.

У третьому документі МОН затверджує 28 спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання (надалі – «регульовані спеціальності»). Затвердження цього переліку «регульованих спеціальностей» МОН здійснює в межах своїх повноважень, визначених пунктом 9 частини першої статті 13 Закону України «Про вищу освіту». У цьому переліку відсутні чотири спеціальності, наявні в перших двох документах. Зокрема:

- 125 «Кібербезпека»;
- 229 «Громадське здоров'я»
- 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»
- 281 «Публічне управління та адміністрування».

Натомість в перелік «регульованих спеціальностей» МОН додано дві спеціальності, що відповідно до постанови КМУ не входять у перелік для впровадження ЄДКІ:

- 144 «Теплоенергетика»;
- 145 «Гідроенергетика».

В чинному переліку спеціальностей для впровадження ЄДКІ, визначеному четвертим документом, відсутні «регульовані спеціальності» 144 «Теплоенергетика» і 145 «Гідроенергетика», натомість присутні три спеціальності, не визначені як «регульовані» (125 «Кібербезпека», 229 «Громадське здоров'я» та 281 «Публічне управління та адміністрування»).

Очевидним є відхід уряду від правила впровадження ЄДКІ для спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. Професії, пов'язані з кібербезпекою, громадським здоров'ям, публічним управлінням та адмініструванням, не мають в Україні систем державного ліцензування чи сертифікаційного доступу до професії. Включення відповідних спеціальностей у перелік для впровадження ЄДКІ є імовірно ситуативним рішенням, спричиненим бажанням гарантувати наявність мінімального рівня результатів навчання у дипломованих випускників за цими спеціальностями.

Очевидним є відхід уряду від правила впровадження ЄДКІ для спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Останній (четвертий з наведеного вище переліку) регуляторний документ слід розглянути детальніше. Постановою КМУ від 19 травня 2021 року №497 затверджено :

- Порядок атестації здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту.
- Перелік спеціальностей, за якими атестація здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях здійснюється у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Додатком до цього документу

Новацією цього документу є впровадження ЄДКІ по окремих спеціальностях для ступеня фахової передвищої освіти та ступеня вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні.

В Порядку атестації збереглись відсилочні норми щодо визначення змісту ЄДКІ відповідно специфікованих в стандарті освіти результатів навчання.

Перелік визначених для впровадження ЄДКІ спеціальностей було скорочено у порівнянні з раніше визначеними КМУ: було вилучено спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)».

Не відбулось розширення застосування ЄДКІ на більш широкий перелік пов'язаних з регульованими професіями спеціальностей.

Радикальних змін зазнали освітні рівні, на яких застосовуватиметься ЄДКІ. У 69% спеціальностей (20 з 29) освітній рівень застосування ЄДКІ знижено з магістра до бакалавра та/чи рівня фахової передвищої освіти.

Знижено освітній рівень застосування ЄДКІ у абсолютній більшості спеціальностей.

Майже у кожній третій спеціальності застосування ЄДКІ передбачено на двох освітніх рівнях одночасно.

ЄДКІ передбачено одночасно на двох освітніх рівнях для багатьох спеціальностей.

Помітні зміни відбулись у визначених КМУ відповідальних за організацію ЄДКІ державних органах. Зокрема, Міністерство юстиції вилучено з числа відповідальних за організацію ЄДКІ правничих спеціальностей (081 і 293). Місце Міністерства юстиції серед державних органів, відповідальних за організацію ЄДКІ спеціальності 081 «Право» посіло Міністерство внутрішніх справ (МВС).

Загалом збільшилось представництво силових державних органів серед відповідальних за організацію ЄДКІ:

- МВС було додано до відповідальних за військові спеціальності 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 254 «Забезпечення військ» та 255 «Озброєння та військова техніка», а також відмічену вище спеціальність 081 «Право»;
- Міністерство оборони (МО) було додано до відповідальних за ЄДКІ всіх п'яти спеціальностей транспортної галузі (271 – 275).

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (надалі ДСНС) зайняла місце МВС серед відповідальних за організацію ЄДКІ спеціальності 263 «Цивільна безпека» державних органів.

Серед відповідальних за організацію ЄДКІ державних органів зменшилось представництво Міністерства юстиції (МЮ), натомість суттєво збільшилось представництво силових державних органів (МВС, МО, ДСНС).

Основні підсумки останніх зміни стосовно регулювання ЄДКІ:

1. Зміна освітнього рівня ЄДКІ з магістерського на більш низькі у більшості спеціальностей;
2. Запровадження ЄДКІ одночасно на кількох освітніх рівнях низки спеціальностей;
3. Знаковим є суттєве підвищення прямої участі і впливу силових державних органів на загальнодержавні стандартизовані освітні вимірювання при одночасному припиненні участі головного органу державної правової політики (Міністерства юстиції).

Розширення і поглиблення впливу силових державних органів на стандартизовані освітні вимірювання у вищій школі вимагає нагального забезпечення методологічної, методичної, тренінгової допомоги кваліфікаційним структурам цих державних органів і підпорядкованим закладам освіти у питаннях стандартизованих освітніх і кваліфікаційних вимірювань.

Налагоджувана Міністерством освіти і науки України система загальнодержавних стандартизованих освітніх вимірювань пройшла помітний шлях розвитку, починаючи з пілотного запровадження вступних магістерських іспитів у 2016 році. За результатами успішного пілотного впровадження в наступні роки було запроваджено Єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) та Єдиний вступний іспит (ЄВІ), котрі складаються десятками тисяч осіб щороку (ЄВІ – більше 100 тисяч осіб). За підтримки UE-net¹⁶ близько тисячі викладачів ЗВО підпорядкування МОН пройшли підготовку з основ тестології і розробки тестових задач. Велика кількість посадових осіб і викладачів набули компетентності сучасних освітніх вимірювань і визначення стандартів (порогових балів) в складі фахових комісій і робочих груп. Це дозволяє МОН успішно проводити пілотні впровадження ЄДКІ¹⁷.

¹⁶ UE-net – Міжнародна громадська організація «Універсальна екзаменаційна мережа». Міжнародне фахове об'єднання спеціалістів з кваліфікаційних і освітніх вимірювань.

¹⁷ Станом на кінець травня 2021 року відбулись повномасштабні пілотні впровадження ЄДКІ двох спеціальностей (211, 212), успішно готуються пілотні впровадження ЄДКІ ще двох спеціальностей (272 та 281).

На відміну від працівників підпорядкованих МОН закладів вищої освіти, викладачі ЗВО підпорядкування силових державних органів та їх посадовці, які приймають рішення щодо освітніх питань в таких вдомствах, не мали можливостей проходити підвищення кваліфікації щодо сучасних методів стандартизованих освітніх і кваліфікаційних вимірювань.

Необхідно забезпечити можливість проходження підготовки з основ тестології, методів розробки тестових інструментів та встановлення стандартів (порогових балів) для працівників ЗВО підпорядкування силових державних органів, та відповідальних за освіту посадових осіб таких державних органів.

В загальнодержавних інтересах така підготовка обов'язково має бути впроваджена щонайменше для переліку з 8 спеціальностей (081, 125, 263, 271-275), відповідальність за впровадження ЄДКІ для яких покладена одночасно на МОН і ті чи інші силові державні органи.

Якнайшвидше необхідно провести оглядову експрес-підготовку з основ стандартизованих освітніх і кваліфікаційних вимірювань для дотичних до прийняття рішень щодо ЄДКІ посадових осіб силових державних органів і освітян підпорядкованих ним ЗВО.

Без оперативного надання такої методичної підтримки не може бути гарантованим збереження досягнутого рівня і подальший розвиток якості (валідності і надійності) вже наявної системи стандартизованих освітніх вимірювань у вищій школі. В масштабах держави це не спонукатиме підвищення методичного рівня і якості кваліфікаційних вимірювань багатьох професій як в системах доступу до регульованих професій, так і в системах професійної сертифікації і присвоєння кваліфікацій.

Без забезпечення швидкого тестологічного прогресу представників силових державних органів і підпорядкованих ЗВО, їх участь у прийнятті рішень щодо ЄДКІ може призвести до регресу сучасної системи загальнодержавних стандартизованих освітніх вимірювань у вищій школі, налагоджувану МОН.

Може постати низка проблем, пов'язаних з незапланованістю такої нагальної методичної інтервенції, відсутністю відповідних бюджетних позицій та інші типові для державного сектору організаційні проблеми, які вимагатимуть немало часу для їх унормування та узгодження розпорядчих документів. Але успішний досвід МОН з впровадження загальнодержавних стандартизованих кваліфікаційних і освітніх вимірювань у вищій школі впродовж 2015-2021 років наглядно продемонстрував ефективність державно-приватного партнерства. Завдяки такому партнерству фахові громадські об'єднання професіоналів кваліфікаційних і освітніх вимірювань впродовж багатьох років стабільно і надійно надають методичну та іншу підтримку, необхідну державним органам та підпорядкованим їм організаціям.

Для прикладу:

- Фонд «ТІМО» (Тестування, інновації, моніторинг в освіті) впродовж ряду років забезпечує надання екзаменаційних завдань для проведення блоку ТЗНПК (тест загальних навчальних правничих компетентностей) магістрського тестування правників, ЄФВВ.
- МГО «Універсальна екзаменаційна мережа» (UEnet) забезпечила відповідну до міжнародних стандартів організацію розробки баз екзаменаційних завдань для тестування кандидатів на посаду суддів Верховного Суду та окремих вищих спеціалізованих судів України, кандидатів на доступ до регульованих Міністерством юстиції професій (нотаріуси, приватні виконавці, реєстратори та ін.), тестування абітурієнтів правничих магістратур (блок «Право» ЄФВВ). В інтересах МОН фахівці UEnet забезпечують підготовку розробників екзаменаційних завдань ЄДКІ багатьох спеціальностей.

Завдяки державно-приватному партнерству цілком може бути забезпечене швидке надання необхідної методичної допомоги силовим державним органам та підпорядкованим їм ЗВО, у зв'язку з суттєвим розширенням і поглибленням їх впливу на стандартизовані освітні вимірювання у вищій школі

1.4. Сурогатні замітники ЄДКІ

Станом на 2020 рік, ЄДКІ впроваджений для деяких медичних спеціальностей. МОН проводить роботу з підготовки та пробного впровадження ЄДКІ лише для кількох немедичних спеціальностей, тож статистика ЄДКІ все ще не здатна забезпечити об'єктивною інформацією про рівень ЗВО за порівняльним критерієм № 2. Але вже запроваджені на сьогодні загальнодержавні стандартизовані освітні вимірювання – Єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) та Єдиний вступний іспит (ЄВІ) – дозволяють оцінити порівняльний критерій № 2 для двох спеціальностей (081 «Право» та 293 «Міжнародне право») і надати оцінку рівня випускників інших спеціальностей з нефахової дисципліни (ЄВІ).

На жаль, ЄВІ відображає результати навчання лише з одного – непрофільного для більшості випускників вищої школи предмету – іноземної мови. Крім того, ЄВІ складають лише ті випускники бакалаврату, які мають намір продовжити навчання на магістерському рівні. У деяких спеціальностях більшість здобувачів вищої освіти обмежують свою освіту бакалаврським рівнем, не роблячи спроб скласти ЄВІ. Отже, для таких спеціальностей ЄВІ надаватиме аналітичну інформацію лише стосовно меншої, проте кращої частини випускників бакалаврату – тих, хто має фундамент знань і амбіції до продовження навчання на наступному освітньому рівні.

Докладний аналіз результатів ЄВІ кількох років у розрізі всіх спеціальностей і закладів вищої освіти наводитиметься в наступній праці. У цьому ж дослідженні пропонується розглянути результати аналізу успішності навчання правників у національних і не національних закладах вищої освіти.

2. Освіта юристів у національних і не національних ЗВО

Диплом бакалавра права є одним з найбільш популярних в Україні. Завдяки багаторічному досвіду використання стандартизованих освітніх вимірювань (ЄФВВ та ЄВІ) правнича спеціальність є однією з найбільш підготовлених в аспекті моніторингу критеріїв національного статусу ЗВО.

Понад 60% бакалаврів права отримують освіту у національних ЗВО (62.4% випускників у 2019 році і 61.6% у 2020 році). Статус національного закладу вищої освіти передбачає певні гарантії якості освітньої роботи, тож варто порівняти об'єктивні показники фахового рівня випускників ЗВО з національним статусом і ЗВО без статусу національного.

Понад 60% бакалаврів права отримують освіту у національних ЗВО.

Пропонується розглянути статистичні дані національних і не національних ЗВО у розрізі двох полярних показників – «некомпетентності» і «досконалості», а саме:

- відсоток випускників кожного ЗВО, які за результатами підсумкових стандартизованих освітніх вимірювань не долають порогові бали (відсоток некомпетентних випускників);
- відсоток випускників кожного ЗВО, які за результатами підсумкових стандартизованих освітніх вимірювань належать до 25 відсотків кращих в країні (відсоток досконалості).

Поєднання цих двох показників найбільш комплексно характеризує якість освіти випускників кожного ЗВО, висвітлюючи його з протилежних боків: наводячи, з одного боку, частку випускників, які не долають поріг некомпетентності, а з іншого боку, – частку випускників, які демонструють найкращі знання.

Поєднання відсотка випускників закладу вищої освіти, які належать до 25% найкращих по країні, з відсотком некомпетентних випускників цього самого ЗВО різнобічно характеризуватиме якість освіти випускників ЗВО.

Через низку обставин порогові бали ЄФВВ та ЄВІ 2020 року було встановлено на неадекватно низькому рівні. Реалістичніше поріг некомпетентності відображають порогові бали 2019 року. Отже, суттєва частина представленої в цьому розділі інформації базується на даних саме 2019, а не 2020 року.

2.1. Порівняння відсотка некомпетентних випускників

16.1% учасників ЄФВВ, які отримали у 2019 році дипломи бакалавра права в національних закладах вищої освіти, не змогли подолати пороговий бал блоку «Право». Для порівняння: 26.9% випускників не національних закладів вищої освіти 2019 року з числа учасників ЄФВВ не змогли подолати пороговий бал блоку «Право».

Відсоток некомпетентних (тих, хто не долає пороговий бал) випускників національних закладів є у 1.67 разів нижчим, аніж відсоток випускників не національних ЗВО. Чи свідчить це про більш високий рівень освітньої роботи у національних ЗВО? Щоб наблизитись до обґрунтованої відповіді на це запитання, слід порівняти аналогічні статистичні дані (відсоток некомпетентних) за результатами інших стандартизованих тестувань, а також показники освітнього потенціалу зарахованих на бакалаврат.

У наступній таблиці наведена порівняльна статистика відсотку випускників 2019 року, які не змогли подолати порогові бали ЄФВВ та/або ЄВІ.

Таблиця 1. Відсоток учасників ЄФВВ та ЄВІ, які не подолали порогові бали у 2019 році, залежно від статусу ЗВО, випускниками якого вони є

Неподолання порогового балу з предмету	Національні ЗВО	Всі інші ЗВО	Співвідношення
Право	16.1%	26.9%	1.67
Іноземна мова (ЄВІ)	18.9%	30.4%	1.61
Тест загальної навчальної правничої компетентності (ТЗНПК)	10.2%	17.9%	1.76

Співвідношення відсотків неподолання порогових балів досліджуються у припущенні однорідного лінійного характеру залежностей.

Співвідношення відсотка некомпетентних з фаху (права) випускників національних ЗВО і не національних ЗВО є дуже близьким до аналогічного співвідношення з іноземної мови (1.67 і 1.61 – відмінність менше 4%). Результати ТЗНПК вказують на те, що когнітивний потенціал осіб, зарахованих свого часу на бакалаврат не національних ЗВО, був суттєво нижчим за потенціал зарахованих до національних ЗВО. Відмінність у 1.76 разів мала б дати порівняно гірший рівень некомпетентності після закінчення бакалаврату, ніж це спостерігається в дійсності. Співвідношення неподолання порогових балів з іноземної мови і права склало 1.61 і 1.67, що є меншим за 1.76.

Рівень когнітивної компетентності у випускників не національних ЗВО є радикально гіршим, ніж у випускників національних ЗВО. Натомість частка випускників не національних ЗВО, які не подолали порогові бали з права й іноземної мови, є трохи меншою, ніж можна було передбачати на основі когнітивної компетентності.

ТЗНПК вимірює когнітивні характеристики вступників на магістратуру.

Багато сучасних психометричних досліджень присвячено з'ясуванню ступеня впливу різних факторів на рівень когнітивних здібностей людини. Про деякі з таких досліджень представлено інформацію в кінці цієї роботи в розділі 18 «Завершальні зауваження щодо впливу освітнього потенціалу та інтелекту на освітні досягнення». Дослідники виділяють різні набори факторів, а кількісні оцінки ступеня їх впливу непринципово відрізняються в різних дослідженнях. Але підсумувати вплив основних факторів можна так: когнітивні характеристики особи на 60 – 65% визначають природні здібності, на 10% – інтелектуальні практики оточення особи, на 10 – 15% – інтелектуальні практики в сім'ї, на 10 – 15% – освіта.

Основний вплив освіти на формування когнітивних здібностей реалізується у дитячо-юнацькому віці упродовж понад десятиліття здобуття початкової й середньої освіти. На формування загальних когнітивних здібностей практично не впливають 4 роки навчання у закладі вищої освіти у дорослий період життя особи. Тобто результати ТЗНПК (у припущенні надійності результатів такого тестування) однієї й тієї самої особи за гіпотетичного двократного складання цього тесту до бакалаврату і після нього мають бути дуже близькими. Отже, результат ТЗНПК особи після бакалаврату цілком описує її когнітивні характеристики, що були впродовж навчання на бакалавраті.

Результат ТЗНПК особи після бакалаврату добре відображає когнітивні здібності, що використовувались нею впродовж навчання на бакалавраті.

Когнітивні характеристики, вимірювані ТЗНПК, впливають на здатність особи до ефективного навчання і частково визначають її результати (успішність) як на бакалавраті, так і на магістерському рівні. Вимірювані параметри (оцінки шкільного ЗНО і середній бал атестата), які входять до формули конкурсного балу вступу на бакалаврат, також визначають потенціал успішності навчання на бакалавраті. Зокрема, згадані оцінки відображають не лише формальний рівень знань зі шкільних предметів, а й особисту якість вступника, яку психологи називають «гріт».¹⁸ Гріт – це настійливість у досягненні освітньої мети, здатність до довготривалої системної роботи, сила характеру.

Гріт є запорукою успіху у навчанні, навіть у осіб без достатньо високих когнітивних здібностей та ще й у разі отримання ними неякісної освітньої послуги від закладу освіти.

Однією з причин універсальної прогностичної валідності оцінки ЗНО з української мови і літератури є те, що успіх саме з цього предмету найкраще відображає гріт. Основний обсяг екзаменаційного матеріалу, що вноситься на ЗНО з інших предметів, можна добре засвоїти в середньострокових рамках двох – трьох останніх років навчання в середній школі чи навіть у короткострокових рамках інтенсивної роботи з додатковою допомогою (залучення репетиторів) в останній рік. Але успішне засвоєння матеріалу ЗНО з української мови і літератури вимагає довготривалої системної роботи.

Серед предметів шкільного ЗНО оцінка з української мови і літератури найбільшою мірою відображає гріт.

У таблиці нижче наведено усереднені стандартизовані конкурсні бали осіб, зарахованих свого часу на бакалаврат до національних і не національних ЗВО. Дані розраховано для осіб, які отримали ступінь бакалавра права у 2019 році. Основною порівняльною шкалою освітнього потенціалу при зарахуванні на бакалаврат слід вважати не традиційно використовуваний конкурсний бал, а процентильний ранг. Шкала конкурсного балу не є уніфікованою, стандартизованою і стабільною, тобто такою, що дозволяє безпосередньо, без корегуючих коефіцієнтів порівнювати конкурсні бали різних років. Найкращим стандартизованим показником освітнього потенціалу при зарахуванні на бакалаврат слід вважати процентильний ранг вступника, розрахований за стандартизованою (однаковою для всіх, незалежно від ЗВО) схемою на базі оцінок ЗНО і атестату про середню освіту. Для розрахунку процентильного рангу оптимальним буде використати стандартизований конкурсний бал. Нагадаємо, що процентильний ранг вступника показує, яка частка (відсоток) усіх вступників країни мають гірший чи такий самий показник оцінок вступу (стандартизований конкурсний бал).

Таблиця 2. Середні стандартизовані конкурсні бали та їх процентильні ранги при зарахуванні на бакалаврат у випускників національних і не національних ЗВО

Показники зарахованих у 2015 році на бакалаврат випускників 2019 року	Національні ЗВО	Всі інші ЗВО	Співвідношення
Середній стандартизований конкурсний бал	161.6	148.5	– *
Середній процентильний ранг	0.55	0.33	1.64

* визначення співвідношення конкурсних балів (будь-яких характеристик, що базуються на офіційних оцінках ЗНО в шкалі 100...200) є недоцільним через нелінійний характер шкали офіційних оцінок ЗНО.

Співвідношення усереднених процентильних рангів зарахованих на бакалаврат між національними і не національними ЗВО виявляється дуже близьким до співвідношення відсотка некомпетентних випускників бакалаврату (1.64 порівняно з 1.67 для фахового іспиту (блок Право ЄФВВ) та 1.611 іспиту з іноземної мови (ЄВІ)).

Можна зробити припущення про те, що мінімізація частки некомпетентних випускників у національних ЗВО відбувається не за рахунок кращого рівня освітньої послуги (порівняно з не національними ЗВО), а винятково за рахунок маркетингових успіхів у вступних кампаніях, завдяки яким національні ЗВО уникають зарахування осіб з низьким освітнім потенціалом, досягаючи при цьому планового обсягу набору.

¹⁸ Grit (APA Dictionary of Psychology) // <https://dictionary.apa.org/grit>

Для перевірки цієї гіпотези було виконано порівняльний аналіз вступних рейтингів тих, хто провалив фахове випробування після бакалаврату. Порівнювались дані осіб, які отримали дипломи в національних ЗВО, з даними тих, хто отримував дипломи не в національних ЗВО. Оскільки кожен ЗВО використовував власну формулу конкурсного балу вступної кампанії на бакалаврат і свій набір конкурсних предметів на вибір, виконувалось порівняння стандартизованих (а не фактичних) конкурсних балів, розрахованих за єдиною для всіх усередненою формулою за даними ЗНО та атестатів.

Таблиця 3. Показники вступу на бакалаврат осіб, які провалили фахове випробування після бакалаврату

Показники вступу осіб, які провалили фахове випробування після бакалаврату	Національні ЗВО	Всі інші ЗВО	Співвідношення
Середній стандартизований конкурсний бал	149.6	143.4	–
Середній процентильний ранг	0.345	0.248	1.4

Співвідношення процентильних рангів некомпетентних випускників національних і не національних ЗВО є опосередкованим свідченням менш ефективної роботи зі слабкими студентами у національних ЗВО

За поверхневого ознайомлення з наведеними вище в таблиці даними (конкурсним балом і рангом) бакалаврів, які провалили фахове випробування у 2019 році, вражає порівняно високий рейтинг некомпетентних (за результатами навчання на бакалавраті) випускників національних ЗВО при їх вступі на бакалаврат. Так, серед випускників національних ЗВО, які не змогли подолати пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ, середній стандартизований конкурсний бал за чотири роки до їх провалу на ЄФВВ становив близько 150 балів. Їх середній процентильний ранг серед зарахованих на бакалаврат становив 0.345 (трохи більше 1/3). Тобто при вступі такі майбутні бакалаври, в середньому, мали кращий конкурсний бал, ніж у третини зарахованих на бакалаврат. Некомпетентні бакалаври, випущені не національними ЗВО, мали при вступі конкурсні оцінки нижчі за межу найгіршої чверті з числа зарахованих.

Середній конкурсний бал вступу на бакалаврат некомпетентних випускників бакалаврату національних ЗВО становив близько 150 балів, а некомпетентних випускників не національних ЗВО – близько 143 балів, за одного і того самого фахового іспиту, одного і того самого порогового балу некомпетентності для обох груп випускників.

Аналогічною, але з іншими значеннями конкурсного балу була ситуація в попередні роки. Під час порівняння вступних кампаній різних років не варто орієнтуватись на абсолютні значення конкурсних балів. Шкали таких балів досить суттєво змінюються з року в рік. Наприклад, свого часу шкали балів шкільного ЗНО формувались таким чином, щоб бал 150 відповідав медіані й ділив множину учасників ЗНО на рівні частини. Іншими словами, кількість осіб, які мали бали вище 150, приблизно дорівнювала кількості осіб, які мали бал нижче 150. Те, чи є бал особи вищим або нижчим 150, дозволяло судити про те, належить особа до 50% кращих чи 50% гірших вступників. Останніми роками Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО) не прив'язує шкали ЗНО до нормального розподілу, медіани і фіксованого значення стандартного відхилення балу. Відтак, інформативнішим є використання процентильного рангу конкурсного балу. Процентильний ранг не залежить від застосованих УЦОЯО схем шкалювання і їх змін. Переведення результатів зі шкали УЦОЯО у шкалу процентильних рангів просто виконується у будь-якій сучасній програмі електронних таблиць (наприклад, у MS Excel).

При порівнянні вступних кампаній різних років не варто орієнтуватись на абсолютні значення конкурсних балів. Натомість слід використовувати процентильні ранги конкурсних балів. Вони точніше й стабільніше відображають картину рівнів вимог ЗВО до успішних вступників і рівнів підготовки зарахованих на навчання.

Розглянуте вище порівняння більш високих вступних рейтингів некомпетентних випускників національних ЗВО і в середньому суттєво гірших когнітивних здібностей випускників не національних ЗВО прямо вказує на те, що нижчий фаховий рівень випускників не національних ЗВО пояснюється не гіршим рівнем освітніх послуг в таких ЗВО, а провалами конкурсного добору при вступі. Через неуспішні вступні кампанії й економічну необхідність до не національних ЗВО зараховують набагато гірших за освітнім потенціалом вступників, ніж до національних.

Менша частка некомпетентних осіб серед випускників національних ЗВО порівняно з не національними забезпечується не кращим рівнем освітньої послуги у національних ЗВО, а винятково успіхом вступних кампаній національних ЗВО, кон'юнктура яких дозволяє обмежити вступ до національних ЗВО осіб з низьким освітнім потенціалом і низькими когнітивними здібностями.

Якість освітньої роботи ЗВО слід оцінювати не за середнім результатом випускників. Адже за посередньої за якістю освітньої послуги ЗВО середньостатистичні результати його випускників можуть бути дуже високими, якщо на навчання було зараховано винятково зіркових абітурієнтів з найвищим освітнім потенціалом. Якість освітньої роботи ЗВО слід оцінювати за тим, наскільки успішно початковий освітній потенціал студентів цього ЗВО перетворюється на їх освітній результат, виміряний після завершення навчання. Стандартизовані освітні вимірювання дозволяють об'єктивно і кількісно аналізувати таке перетворення.

Якість освітньої роботи ЗВО слід оцінювати не за середнім результатом випускників у фаховому випробуванні, а за об'єктивно і кількісно виміряною успішністю перетворення освітнього потенціалу студентів при вступі в освітній результат після завершення навчання (оцінку фахового випробування).

Якість вступника на бакалаврат, його освітній потенціал прийнято вимірювати конкурсним балом. У нашому випадку будемо використовувати стандартизований конкурсний бал, щоб привести до спільної шкали всіх бакалаврів, незалежно від регіональних коефіцієнтів і відмінностей застосовуваних різними ЗВО вагових коефіцієнтів. Як освітній результат використаємо тестовий бал фахового випробування (блок «Право» ЄФВВ).

Трансформацію освітнього потенціалу в освітній результат відображає наступна таблиця. Для кожного вузького діапазону (по 10 балів) стандартизованого конкурсного балу в таблиці надано середній бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року, що його отримали особи які мали такий стандартизований конкурсний бал при вступі. Трансформацію освітнього потенціалу в освітній результат розраховано окремо для випускників національних і не національних закладів вищої освіти.

Таблиця 4. Середній бал блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року залежно від їх стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат

Стандартизований конкурсний бал	Випускники національних ЗВО	Випускники інших ЗВО
100 – 109	27.1	30.0
110 – 119	30.2	30.7
120 – 129	32.1	31.7
130 – 139	33.3	32.2
140 – 149	34.6	33.1
150 – 159	36.2	34.8
160 – 169	38.1	35.9
170 – 179	42.7	40.2
180 – 189	49.2	
190 – 200	54.3	

У таблиці вище не представлені дані по бакалаврах, які навчались в не національних ЗВО і мали вступні конкурсні бали 180 і вище, через недостатньо велику кількість таких осіб для того, щоб статистичний підхід до них був релевантним.

Графічне представлення тих самих даних на наступному рисунку дозволяє наочно проаналізувати особливості й тенденції перетворення освітнього потенціалу в освітній результат у національних та інших ЗВО.

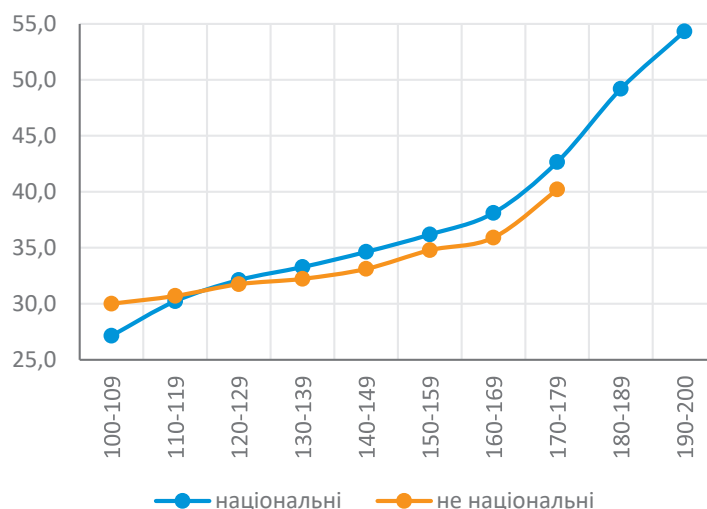

Рисунок 1. Трансформація освітнього потенціалу в освітній результат (ЄФВВ 2020 року).

По вертикалі – тестовий бал блоку «Право» після завершення бакалаврату, по горизонталі – стандартизований конкурсний бал при вступі на бакалаврат.

Характер залежності освітнього результату (тестового балу фахового випробування) від освітнього потенціалу (стандартизованого конкурсного балу) є нелінійним. В обраних шкалах освітній результат сильніше залежить від освітнього потенціалу для осіб зі стандартизованим конкурсним балом вищим за 155-160. Це може бути спричиненим як нелінійним характером обраних шкал, так і особливостями ефективності освітньої роботи з кращою половиною студентства. В наступних роботах буде досліджуватись характер цієї залежності. Трансформація освітнього потенціалу в освітній результат розглядатиметься в сумісних одна з одною шкалах процентильних рангів освітнього результату і освітнього потенціалу.

У діапазоні стандартизованих конкурсних балів від 100 до 130 випускники не національних ЗВО демонструють вищий фаховий рівень порівняно з випускниками національних ЗВО. Для найслабших за освітнім потенціалом осіб (100 – 110 балів) ця різниця є суттєвою і перевищує значення похибки вимірювання блоку «Право» ЄФВВ. Для основної маси бакалаврів (конкурсні бали вище 130) випускники національних ЗВО демонструють дещо кращі фахові результати. Втім різниця між випускниками національних і не національних ЗВО не перевищує похибку вимірювання блоку «Право» ЄФВВ.

Не національні ЗВО надають більш результативну (якіснішу) освітню послугу слабким вступникам порівняно з національними.

Для кожного рівня освітнього потенціалу, починаючи з посередніх вступників (130 конкурсних балів і вище), результативність освіти у національних ЗВО є не надто вищою, ніж у не національних. Не вдається порівняти трансформацію освітнього потенціалу в освітній результат найбільш сильних вступників (180 конкурсних балів і вище), оскільки такі майже не навчаються в не національних ЗВО.

Більш високі усереднені результати фахового тестування випускників національних ЗВО порівняно з випускниками не національних ЗВО пояснюються не кращим рівнем освітньої роботи (не якістю освітньої послуги), а успішним відбором кращих за освітнім потенціалом осіб при вступі.

Крім середніх результатів випускників, слід проаналізувати критично небажану для регульованих професій частину випускників, чий фаховий рівень не задовольняє мінімальним вимогам до освітньої компетентності. Рівень результату фахового випробування, що відділяє некомпетентних бакалаврів від компетентних, має встановлювати фахова комісія МОН у вигляді порогового балу.

У наступній таблиці представлено відсоток некомпетентних випускників ЗВО з національним статусом і без такого статусу залежно від рівня освітнього потенціалу випускника при вступі на бакалаврат.

Таблиця 5. Відсоток випускників 2020 року правничого бакалаврату, які не долають пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ

Стандартизований конкурсний бал	Випускники національних ЗВО	Випускники інших ЗВО
100 – 109	100.0%	50.0%
110 – 119	46.6%	38.8%
120 – 129	30.4%	32.5%
130 – 139	24.8%	30.3%
140 – 149	16.1%	22.7%
150 – 159	12.3%	14.4%
160 – 169	6.5%	10.3%
170 – 179	3.5%	3.3%
180 – 189	0.5%	
190 – 200	0.0%	

Графічне представлення тих самих даних є більш наочним.

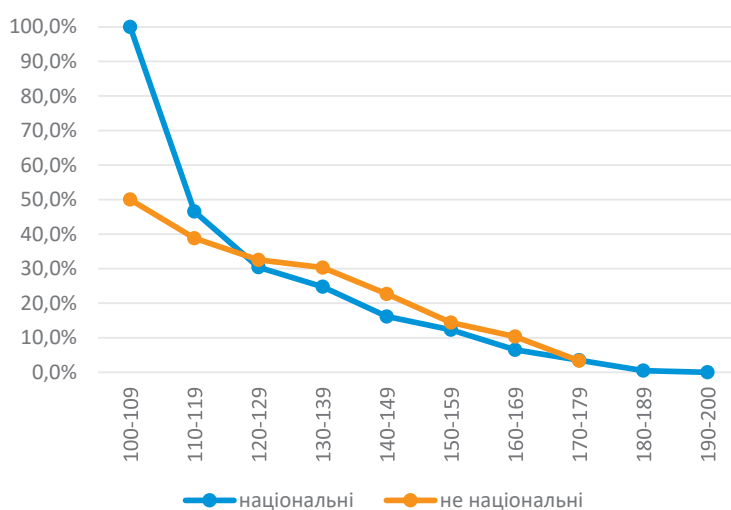

Рисунок 2. Відсоток випускників бакалаврату 2020 року, які не долають пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ (вертикальна вісь) залежно від освітнього потенціалу (горизонтальна вісь) при вступі на бакалаврат

Частка некомпетентних випускників дуже сильно залежить від їх освітнього потенціалу (стандартизованого конкурсного балу) при вступі на бакалаврат.

Спостерігається дуже сильна залежність частки некомпетентних випускників бакалаврату від їх освітнього потенціалу при вступі, оціненого за стандартизованим конкурсним балом. Не національні ЗВО виглядають кращими для слабких і найслабших вступників.

Не національні ЗВО порівняно з національними забезпечують нижчу частку некомпетентних випускників серед найслабших за освітнім потенціалом осіб (конкурсний бал 100 – 130).

Для широкого діапазону значень конкурсного балу вступу на бакалаврат національні ЗВО забезпечують несуттєво нижчу частку некомпетентних осіб (які не долають пороговий бал) порівняно з не національними ЗВО. Кількість осіб з найвищим освітнім потенціалом (конкурсний бал 180 і вище), які вступають до не національних ЗВО, є недостатньою для того, щоб проводити надійне репрезентативне порівняння частки некомпетентних осіб серед випускників національних і не національних ЗВО в цій групі осіб.

Висновки

1. Кращі показники якості національних ЗВО порівняно з не національними ЗВО за результатами стандартизованих освітніх тестувань обумовлені не кращою якістю освітніх послуг, що надаються у національних ЗВО, а кращим якісним складом (за освітнім потенціалом, рівнем когнітивних здібностей, мотивацією і т.п.) осіб, яких національним ЗВО вдається зарахувати на навчання.
2. Національні ЗВО порівняно з не національними надають гіршу за якістю освітню послугу найслабшим вступникам і несуттєво кращу освітню послугу – середньо- і сильно підготованим.
3. Найсильніші вступники серед залучених на навчання не національними ЗВО практично відсутні. Отже, якість освітньої послуги, що надається національними ЗВО для найсильніших вступників, не вдається репрезентативно порівняти.

2.2. Порівняння частки найкращих випускників національних та інших ЗВО

Згаданий у розділі про національний статус ЗВО порівняльний критерій № 2 надання статусу національного ЗВО (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2017 р. № 912) вимагає оцінити частку випускників, які за результатами ЄДКІ належать до 25% найкращих по країні. Наразі ЄДКІ для магістрів права лише впроваджується, але для бакалаврів права статистичним еквівалентом ЄДКІ є блок «Право» ЄФВВ, що його складають переважна більшість бакалаврів.

Порівняння відсотка випускників 2020 року національних і інших ЗВО, які за результатами блоку «Право» ЄФВВ належать до кращих 25% учасників ЄФВВ країни, надано в наступній таблиці. Слід зауважити, що представлено дані не за всіма випускниками бакалаврату 2020 року, а лише стосовно їх більшої частини – тих, які взяли участь у ЄФВВ 2020 року.

Таблиця 6. Відсоток учасників ЄФВВ – випускників правничих бакалавратів 2020 року, які належать до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування, залежно від статусу ЗВО

Статус ЗВО	% випускників, які належать до 25% найкращих
Національні	30.4%
Не національні	11.1%

Очевидно, що не національні ЗВО, в середньому, демонструють радикально нижчу частку випускників з досконалими знаннями. Слід докладніше розібратись, чим спричинено такий результат:

- винятково низькою часткою осіб з високим освітнім потенціалом серед студентів не національних ЗВО;
- чи кращим способом організації надання освітньої послуги, її більш високою якістю в національних ЗВО.

Не національні ЗВО, в середньому, демонструють радикально нижчу частку випускників з найкращими знаннями.

Частка осіб, які належать до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування, як і частка некомпетентних також має дуже сильну залежність від освітнього потенціалу зарахованих, від величини стандартизованого конкурсного балу. Частка найкращих зростає від 0% серед осіб, які вступили за найнижчими конкурсними балами, до понад 80% серед осіб, які вступили на бакалаврат з конкурсними балами 190 і вище.

Таблиця 7. Частка випускників 2020 року, що відносяться до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування

Стандартизований конкурсний бал	Випускники інших ЗВО	Випускники національних ЗВО
100 – 109	0.0%	0.0%
110 – 119	0.0%	0.9%
120 – 129	0.3%	2.3%
130 – 139	0.0%	5.0%
140 – 149	2.1%	6.6%
150 – 159	7.2%	13.4%
160 – 169	13.4%	22.4%
170 – 179	32.2%	46.2%
180 – 189	44.4%	72.2%
190 – 200		83.7%

На графічному представленні цих даних (див. наступний рисунок) видно, що різниця частки найкращих між національними і не національними ЗВО суттєво зростає з підвищенням рівня освітнього потенціалу осіб. Можна впевнено стверджувати, що організація освітнього процесу у національних ЗВО орієнтована на більш сильних студентів. Освітня послуга національних ЗВО краще розкриває освітній потенціал сильних (з високим освітнім потенціалом) здобувачів освіти порівняно з освітньою послугою не національних ЗВО.

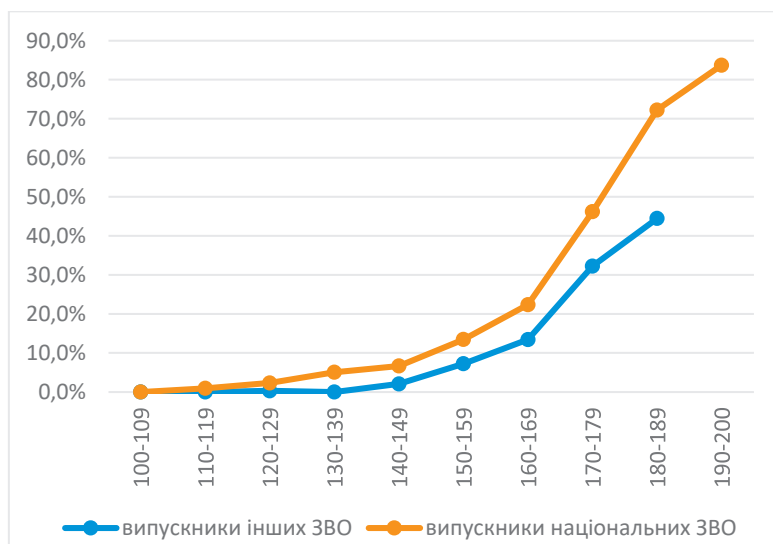

Рисунок 3. Частка випускників, що відносяться до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування, залежно від їх освітнього потенціалу.

Національні ЗВО забезпечують більш ефективну реалізацію освітнього потенціалу найкращих студентів порівняно з не національними ЗВО.

3. Частка 25% кращих по країні серед випускників різних ЗВО

Після загального порівняння відсотка найкращих серед випускників національних і не національних ЗВО варто порівняти ці самі характеристики для кожного окремого ЗВО. У наступній таблиці представлено розподіл найкращих 25% серед усіх учасників ЄФВВ 2020 року для 100 правничих шкіл (зі 138), що надали достатню для статистичного розгляду кількість учасників ЄФВВ з числа випускників цього року. З розгляду виключено випускників попередніх років, які брали участь в ЄФВВ 2020 року.

У центральній колонці представлено відсоток випускників – учасників ЄФВВ, які за результатами блоку «Право» ЄФВВ 2020 року належать до 25% найкращих серед усіх учасників ЄФВВ цього року в країні.

Заклади вищої освіти розміщено в таблиці в порядку зменшення частки найкращих серед випускників. У правій колонці для відображення репрезентативності даних надано величину відсотку випускників правничого бакалаврату 2020 року кожного конкретного ЗВО, які склали ЄФВВ. Так, для прикладу, у верхній частині цієї таблиці за відсотком найкращих досить високе 5 місце посідає Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ) з показником 45.5% випускників КНУКіМ 2020 року, що належать до числа найкращих за результатами блоку Право ЄФВВ серед випускників всіх ЗВО. За цим показником КНУКіМ випереджає більшу частину провідних правничих шкіл країни. Але представлені дані репрезентують лише найкращу меншість випускників КНУКіМ (42.3% відсотка випускників цього ЗВО), лише таких, які налаштовані на здобуття магістерського рівня і наважились узяти участь у ЄФВВ, а не всіх випускників цього ЗВО. Достеменно невідомо, наскільки високі успіхи у фаховому випробуванні продемонстрували б інші 57.7% випускників КНУКіМ, які не брали участі у ЄФВВ. Але в будь-якому випадку можна стверджувати, що середній рівень випускників КНУКіМ є справді високим порівняно зі статистикою більшості правничих шкіл.

Через занадто малий відсоток (37.1%) учасників ЄФВВ серед тих, хто закінчив у 2020 році Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, на жаль, можна зробити висновок про нерепрезентативність 11 місця цього ЗВО в ренкінгу.

Важливо відзначити, що починаючи з 20 – 21 місця і далі в представленому ренкінгу знаходяться ЗВО, чії результати (частка випускників цього ЗВО, які належать до 25% найкращих по країні) є гіршими, ніж у середньому за всіма ЗВО разом з не національними, що випустили бакалаврів права у 2020 році.

Більшість ЗВО у ТОП-20 мають статус національних. Але якщо аналізувати всі правничі школи національних ЗВО, виявляється, що більшість серед них демонструють гірші показники, ніж у середньому за всіма правничими школами країни, у тому числі не національними. На жаль, частина національних ЗВО чи їх відокремлених структурних підрозділів (наприклад, Прикарпатський факультет НАВС) продемонстрували повну відсутність серед своїх випускників осіб, які належать до групи 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування.

Таблиця 8. Ренкінг ЗВО за часткою серед їх випускників 2020 року осіб, що взяли участь ЄФВВ, і належать до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування (порівняльний критерій № 2 національного статусу ЗВО)

№	ЗВО	% з числа найкращих 25% по країні	% участі в ЄФВВ
1	Національний університет «Кієво-Могилянська академія»	88.0%	91.1%
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	59.3%	79.2%
3	Львівський національний університет імені Івана Франка	55.1%	84.3%
4	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	47.7%	79.4%
5	Київський національний університет культури і мистецтв	45.5%	42.3%
6	Національний університет «Острозька академія»	40.2%	67.2%
7	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	35.9%	58.2%
8	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	35.2%	66.9%
9	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	34.6%	62.9%
10	Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	34.2%	73.7%
11	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	30.8%	37.1%
12	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	30.3%	62.3%
13	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	28.3%	52.5%
14	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	27.8%	62.5%
15	Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова	27.5%	59.3%
16	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	26.1%	45.1%
17	Київський національний лінгвістичний університет	25.9%	81.8%
18	Національний університет «Одеська юридична академія»	25.1%	76.1%
19	Київський державний коледж туризму та готельного господарства	25.0%	57.1%
20	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	24.6%	66.3%
21	Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля»	23.1%	61.9%
22	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	23.0%	66.5%
23	Донецький національний університет імені Василя Стуса	22.2%	55.8%
24	Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	21.6%	52.1%
25	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	21.1%	63.4%
26	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	20.0%	52.6%
27	Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	20.0%	22.7%
28	Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»	19.5%	60.0%
29	Житомирський національний агроєкологічний університет	18.9%	38.9%
30	Національний університет «Одеська морська академія»	18.2%	56.4%
31	Національна академія Служби безпеки України	16.7%	76.6%

№	ЗВО	% з числа найкращих 25% по країні	% участі в ЄФВВ
32	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»	16.4%	70.0%
33	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	16.1%	43.7%
34	Університет митної справи та фінансів	16.1%	80.6%
35	Одеський державний університет внутрішніх справ	15.9%	36.8%
36	Національний університет «Львівська політехніка»	15.6%	59.6%
37	Тернопільський національний економічний університет	15.5%	51.2%
38	Національний авіаційний університет	14.4%	76.0%
39	Київський національний торговельно-економічний університет	13.7%	60.5%
40	Університет державної фіскальної служби України	13.6%	72.7%
41	Національний університет «Чернігівська політехніка»	13.6%	49.1%
42	Національний університет біоресурсів і природокористування України	13.5%	50.9%
43	Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет»	13.3%	39.5%
44	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	12.9%	42.8%
45	Київський університет права Національної академії наук України	12.7%	44.7%
46	Національний університет водного господарства та природокористування	12.0%	49.5%
47	Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького	12.0%	39.1%
48	Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»	11.4%	33.6%
49	Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	11.1%	63.2%
50	Полтавський інститут економіки і права вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	11.1%	19.1%
51	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	10.9%	43.4%
52	Запорізький національний університет	10.7%	68.9%
53	Національна академія внутрішніх справ	10.6%	37.5%
54	Київський університет імені Бориса Грінченка	10.5%	64.4%
55	Товариство з обмеженою відповідальністю «Харківський університет»	10.5%	29.7%
56	Львівський торговельно-економічний університет	10.4%	36.9%
57	Національний транспортний університет	10.4%	83.7%
58	Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»	10.3%	25.7%
59	Криворізький економічний інститут Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	10.0%	60.6%
60	Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань»	10.0%	12.2%
61	Донецький юридичний інститут МВС України	9.7%	26.5%
62	Міжнародний гуманітарний університет	9.5%	50.0%

№	ЗВО	% з числа найкращих 25% по країні	% участі в ЄФВВ
63	Одеський національний морський університет	9.4%	55.2%
64	Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»	9.3%	43.4%
65	Державний університет інфраструктури та технологій	9.1%	37.2%
66	Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ	9.1%	34.1%
67	Вінницький національний аграрний університет	8.8%	57.6%
68	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	8.7%	39.3%
69	Маріупольський державний університет	8.7%	52.3%
70	Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	8.6%	11.5%
71	Сумський державний університет	8.1%	65.3%
72	Рівненський інститут Київського університету права Національної академії наук України	8.0%	46.3%
73	Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж»	7.7%	45.2%
74	Львівський державний університет внутрішніх справ	7.2%	41.6%
75	Харківський національний університет внутрішніх справ	7.1%	22.6%
76	Сумський національний аграрний університет	7.0%	48.3%
77	Білоцерківський національний аграрний університет	6.5%	34.3%
78	Київський кооперативний інститут бізнесу і права	5.3%	34.5%
79	Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету	5.0%	45.5%
80	Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»	4.8%	51.2%
81	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	4.5%	50.6%
82	Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»	4.2%	43.6%
83	Херсонський державний університет	3.7%	46.6%
84	Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова	3.6%	35.0%
85	Класичний приватний університет	3.2%	18.9%
86	Академія праці, соціальних відносин і туризму	3.0%	33.0%
87	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	2.2%	12.9%
88	Приватний вищий навчальний заклад «Університет Короля Данила»	2.1%	44.0%
89	Академія Державної пенітенціарної служби	2.0%	66.7%
90	Національний університет «Запорізька політехніка»	0.0%	59.6%
91	Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет»	0.0%	34.1%
92	Київський національний університет технологій та дизайну	0.0%	34.4%
93	Бердянський державний педагогічний університет	0.0%	34.0%
94	Донецький державний університет управління	0.0%	39.0%
95	Київський університет туризму, економіки і права	0.0%	26.2%

№	ЗВО	% з числа найкращих 25% по країні	% участі в ЄФВВ
96	Вищий навчальний заклад «Східноєвропейський університет економіки і менеджменту» (у формі товариства з обмеженою відповідальністю)	0.0%	15.6%
97	Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»	0.0%	15.2%
98	Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут	0.0%	31.4%
99	Приватний вищий навчальний заклад «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»	0.0%	35.7%
100	Прикарпатський факультет НАВС (м. Івано-Франківськ)	0.0%	45.0%

Чи відображає місце ЗВО в ренкінгу за порівняльним критерієм № 2 (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 912) якість освітньої діяльності чи якість освітньої послуги в цьому ЗВО? Дослідження впливу освітнього потенціалу здобувачів на результат фахового випробування після навчання довели, що усереднені результати такого випробування без врахування статистики освітніх потенціалів зарахованих на навчання, **не відображають** якість освітньої діяльності чи якість освітньої послуги.

Ренкінг ЗВО за порівняльним критерієм № 2 **не є** ренкінгом якості освітньої послуги ЗВО.

Для оцінки успіхів освітньої роботи необхідно по кожному випускнику порівнювати його індивідуальне місце в загальнодержавному ренкінгу зарахованих на бакалаврат з його місцем у загальнодержавному рейтингу за результатами фахового випробування після закінчення бакалаврату.

4. Кузня найкращих vs найкраща кузня. Підміна понять

У назву цього розділу винесено протиставлення репутаційних і виробничих успіхів ЗВО:

- PR/маркетингових успіхів, успіхів продажу освітніх послуг проти
- успіхів освітньої роботи.

Найкращі за репутаційною результативністю правничі школи зараховують на навчання найкращих за освітнім потенціалом вступників і саме тому забезпечують собі найкращі середньостатистичні результати випускників. На жаль, частина таких ЗВО не забезпечують достатньо ефективної реалізації освітнього потенціалу зарахованих на навчання найсильніших вступників. Але навіть за погано розкритого потенціалу студентів середні результати випускників можуть бути дуже високими. Такі ЗВО є «кузнями найкращих», їх ренкінг адекватно відображений і в наведеній в попередньому розділі таблиці за порівняльним критерієм № 2, і в ренкінгу усереднених балів випускників.

Найкращі за результативністю освітнього процесу правничі школи («найкращі кузні кадрів») забезпечують найкраще розкриття освітнього потенціалу студентів, тобто надають освітню послугу найвищої якості. Порівняльна оцінка реалізації освітнього потенціалу студентів у різних ЗВО має здійснюватись на основі аналізу статистики зміни положення кожного зі студентів у загальнодержавному ренкінгу випускників у порівнянні з його попереднім положенням у загальнодержавному ренкінгу зарахованих на навчання вступників. Положення об'єкта ранжування в ранкінгу називають ранг чи ранк (ці терміни є взаємозамінними). Для забезпечення об'єктивного і чесного порівняння освітньої ефективності різних ЗВО ренкінги випускників мають бути загальнодержавними, будуватись за всіма (в ідеалі) випускниками конкретної спеціальності всіх ЗВО, що проводять навчання за такою спеціальністю.

Ренкінг студентів на початку навчання має будуватись за їх стандартизованими конкурсними балами вступу. До такого ренкінгу мають включатись всі випущені в конкретному році бакалаври конкретної спеціальності, яких включають у порівняння їх рангів вступу і випуску.

Ренкінг бакалаврів після закінчення навчання має будуватись за тестовими балами (а не за офіційними оцінками в шкалі 100 – 200) фахового випробування. Для репрезентативності порівняння таке фахове випробування має складати переважна більшість випускників.

Високе місце в ренкінгу ЗВО за рівнем випускників може бути забезпечене, зокрема, чинниками, що не стосуються внеску власне ЗВО в освітні досягнення студента: природні таланти особи, її сім'я, якість попередньої освітньої роботи з особою у середній школі, особиста наполегливість особи у навчанні. Не пов'язані з якістю освітньої роботи ЗВО чинники активуються репутаційними і PR/маркетинговими успіхами закладу освіти у вступних кампаніях. Саме завдяки успіхам у конкуренції за кращих найбільш перспективних вступників високорейтинговий ЗВО зараховує на навчання абітурієнтів, чий високий освітній потенціал дозволяє досягти високих результатів навіть при отриманні такими особами неякісної освітньої послуги. Наступною (після домінуючого внеску вищеперерахованих чинників) за кількісним внеском в освітній результат є якість освітньої послуги, наданої ЗВО. Така пріоритетність впливу на освітній результат підтверджується, зокрема, і цим дослідженням.

Рівень освітнього результату особи визначається насамперед якістьми власне особи (її здібностями, наполегливістю в опануванні нових компетентностей тощо) і лише в другу чергу – якістю освітньої послуги, що її особа отримує від ЗВО.

Для викладацьких колективів ЗВО безперечно більш почесним є заслужене саме їх якісною роботою чільне місце ЗВО в

- ренкінгу ЗВО за реалізацією освітнього потенціалу студентів. Високе місце в ренкінгу (ранк чи ранг) відображає якість і ефективність кваліфікованої праці наявного колективу ЗВО впродовж останніх років (4-х років навчання бакалавра)

на противагу

- ренкінгу ЗВО за усередненим освітнім результатом випускників. Високе місце ЗВО в такому ренкінгу переважно відповідає успішності в конкуренції за сильного вступника. Це залежить від активності (почасти – агресивності) й системності маркетингової роботи й репутації, що відображає минулі успіхи викладачів, в тому числі тих, хто вже не працює в ЗВО, а також успіхи PR і публічного та політичного лобіювання інтересів ЗВО).

Успіх студента полягає в ефективному опануванні нових компетентностей. Успіх ЗВО полягає в досягненні студентом максимального для його потенціалу рівня компетентності. Зробити посереднього вступника сильним випускником є набагато більшим успіхом освітньої роботи ЗВО, ніж зробити із сильного вступника суто сильного (не найсильнішого) випускника.

Підміна поняття **«успішна освітня послуга»** (ренкінг «найкраща кузня кадрів») поняттям **«успішні випускники»** (ренкінг «кузня найкращих кадрів») шкодить частині найсильніших вступників і не відповідає суспільному інтересу.

На жаль, таке розуміння вимагає масової просвітницької роботи і наразі не дістає підтримки публічно активних представників окремих провідних ЗВО, які зацікавлені в збереженні status quo. Саме збереження status quo дозволяє таким ЗВО уникнути фокусу публічної уваги на іноді не найкращій реалізації освітнього потенціалу найсильніших вступників під час навчання в таких ЗВО. Непрозорість і відсутність у вільному публічному доступі порівняльної інформації про те, в яких ЗВО сильні вступники досягають кращих результатів, дозволяє підміняти поняття «найкраща кузня кадрів» у публічному використанні іншим поняттям – «кузня найкращих кадрів». За такої підміни понять частина найсильніших вступників, орієнтованих насамперед на можливість більш повної реалізації свого потенціалу, приймаючи рішення про вступ роблять хибний вибір на користь не оптимального для них ЗВО.

У дійсності обидва поняття («найкраща кузня» і «кузня найкращих»), так само як і обидва види ранжування (рівня випускників і успіхів освітньої роботи ЗВО), потрібні й важливі.

Вибір «кузні найкращих кадрів» важливий для потенційного **роботодавця**, а вибір «найкращої кузні кадрів» важливий для потенційного **здобувача** освіти.

Популяризація ранжування ЗВО за рівнем реалізації освітнього потенціалу студентів здатна суттєво вплинути на статистику вибору сильних вступників. Тож усвідомлюючи інтерес свого ЗВО у конкуренції за сильного вступника, представники більшості провідних ЗВО цинічно, послідовно і повсюдно підмінюють поняття якості освітньої послуги набором зовсім інших понять – фаховий рівень випускників, вибір роботодавця, забезпечення учбового процесу, кількість докторів/кандидатів наук, наукових публікацій і т.п.. Лоббі таких ЗВО в НАЗЯВО та інших органах системно не враховує (зокрема при акредитації) ключовий, об'єктивний і кількісний компонент якості освітньої послуги – ступінь реалізації освітнього потенціалу студента. ДНУ «Інститут освітньої аналітики», НАЗЯВО, Державна служба якості освіти, попри повну доступність для них даних стандартизованих освітніх вимірювань не проводять розрахунку показників реалізації освітнього потенціалу студентів впродовж навчання і не використовують такі об'єктивні показники.

Аналіз кількісних об'єктивних даних свідчить, що середній фаховий рівень випускників (з нього впливає вибір роботодавця), в основному відображає успіхи ЗВО з продажу своєї послуги сильним вступникам і практично не відображає успішність реалізації освітнього потенціалу студентів у ЗВО.

Дослідження успішності реалізації освітнього потенціалу, її залежності від рівня освітнього потенціалу та інших параметрів, в тому числі в розрізі конкретних ЗВО, наразі виконується і подальшому буде опубліковано.

5. Контрoверсійність термінології

Дослідження питань якості і ефективності у вищій освіті вимагають порівняння закладів вищої освіти (та здобувачів освіти) за різними параметрами та надання їм оцінки. У зв'язку з цим звертають на себе увагу декілька термінологічних і понятійних проблем:

- часткова невизначеність понять, що характеризують аспекти якості, якими оперують в суспільному і дослідницькому дискурсі;
- контрoверсійність окремих понять, використання різних смислових навантажень одного і того самого терміна в різних контекстах різними дослідниками;
- суттєві відмінності використання запозичених іншомовних понять в українському контексті і в оригінальному іншомовному контексті.

В цьому розділі надано короткий огляд проблем термінології, який не претендує на повноту. Основна його мета – привернути увагу до відсутності визначеності і усталеної практики використання багатьох понять щодо якості і ефективності у вищій освіті і до вже досить усталеного, некоректного (на думку автора) використання окремих термінів.

5.1. Рейтингування vs ранжування

Терміни рейтингування і ранжування мають інозмене походження. Оригінальні значення в іноземних мовах цих двох термінів є суттєво відмінними:

- Рейтингування (від англійського rate, оцінити) означає порівняння об'єкта з певною зовнішньою стабільною шкалою, рейтинг об'єкта не залежить від оцінок інших об'єктів рейтингування.
- Ранжування/ранкування (в англійській мові rank, в німецькій мові Rangieren, французькою rang) означає упорядкування переліку кількох об'єктів відповідно до певної характеристики за результатами їх (об'єктів) **взаємного** порівняння один з одним.

Рейтингування – порівняння одного з шкалою, а ранжування – порівняння багатьох один з одним.

Запозичені з різних мов слова «ранк» і «ранг» як термінологічні позначення стосовно взаємного порівняння об'єктів наразі не мають усталеної диференціації використання в українській мові, тож використовуються взаємозамінно. Іноді зустрічається і використання написання «ренк».

Результатом рейтингування закладу вищої освіти є його рейтинг, як оцінка рівня ЗВО за певною шкалою, Рейтинг є кількісною характеристикою, що не має порядкову природу (не є номером у переліку), а має розмірність шкали рейтингування.

Результатом ранкування чи ранжування закладів вищої освіти (в множині) є впорядкований за певною ознакою перелік цих закладів, названий ренкінгом. Використання варіацій запозиченого слова ренкінг наразі не є остаточно усталеним через вплив російської мовної практики. Так, загальнприйнятим еквівалентом англійського «ranking» в українській мові є слово «**ре**нкінг» а в російській – «**ра**нкінг». Тож слово ранкінг імовірно слід вважати русизмом (на протипагу ренкінгу).

В україномовних джерелах і офіційних перекладах, а, головне, навіть в законодавстві нажалі склалась стійка практика хибного використання цих запозичених термінів.

Так, в галузі рейтингування і ранжування закладів вищої освіти навіть офіційні переклади повних назв всесвітньо відомих ренкінгів перекладають як «рейтинги» :

- ARWU (Academic Ranking of World Universities) перекладають як Академічний рейтинг університетів світу¹⁹
- Webometrics (Webometrics ranking of world's universities) позначають як Вебометричний рейтинг університетів світу²⁰
- Times Higher Education World University Rankings позначають як THE рейтинг університетів світу²¹
- QS World University Rankings позначають як QS рейтинг університетів світу²²

В оригінальних іншомовних назвах використано саме поняття «ranking»²³, яке еквівалентне слову «ренкінг», що давно присутнє в українській мові як запозичене слово іноземного походження²⁴.

Сенси термінів рейтинг і ранг в українській мовній практиці різних наук

Стійка ще з часів Російської імперії конотація слова ранг, як закріпленого за позначенням місця у службовій ієрархії, виявилась важливою для утвердження розширеної практики використання термінів рейтингування і рейтингу. Бажання відмежуватись від вказаної конотації слова ранг (як елементу службової ієрархії), призвело до того, що терміни рейтингування і рейтинг використовують навіть у випадках, коли мова йде про ранжування і ренкінг (як результату ранжування), зокрема здобувачів освіти чи закладів вищої освіти.

Поняття «ранг» використовується у законодавстві України по відношенню до держаної, дипломатичної, військової служби. Стійка асоціація терміну ранг до службової ієрархії заважає широкому використанню похідних форм від «ранг/ранж/ренк» щодо порівняння об'єктів один з одним. Лише в математичному та фінансовому контексті традиційно правильно використовують терміни ранг і рейтинг. В математиці і комп'ютерних науках використовуються прямі смислові еквіваленти цим запозиченим іншомовним словам. У фінансовій сфері прийнято використовувати термін «рейтингування» саме в оригінальному іншомовному сенсі порівняння об'єкта з фіксованою шкалою (кредитоспроможності і т.п.) а не в сенсі порівняння з іншими об'єктами. Тож термін рейтинг в економічних науках означає абсолютну оцінку об'єкта, числове значення такого оцінювання, а не місце об'єкта в переліку декількох порівнюваних об'єктів. Термін ранг (ранк) в математичних і комп'ютерних науках означає місце в переліку порівняння об'єктів, а не абсолютну оцінку об'єкта.

На противагу математиці, комп'ютерним наукам і економіці використання оригінального значення іншомовного поняття рейтингування є цілком спотвореним в українській мовній практиці щодо питань оцінки освіти, управління освітою. У формування загальнонавчального смислового навантаження терміну «рейтинг» як результату ранжування закладів вищої освіти надав основний внесок саме гуманітарно-управлінський (від практики державної служби) і а не природничо-науковий підхід.

Практика використання понять «рейтинг» та «індекс» в ранжуванні ЗВО

Лише поодинокі автори, що працюють у сфері ранжування та конкурентоспроможності закладів вищої освіти, звертають увагу на суттєві невідповідності смислового навантаження запозичених іншомовних термінів до оригіналу. Так, в зносі 2 на сторінці 5 автори роботи про конкурентоздатність університетів [10] звертають увагу на те, що застосування терміну «рейтинг» до ренкінгу закладів вищої освіти може бути доречним щодо результату багатоетапної обробки великої кількості різнорідних показників (індикаторів) університетів. При створенні ренкінгу можуть використовуватись складні багатоетапні розрахунки з використанням великої кількості показників (індикаторів) і дискреційно²⁵ (довільно) визначених вагових коефіцієнтів. Тож можна говорити про надання думки про об'єкт ранжування. Надання думки про об'єкт

19 https://uk.wikipedia.org/wiki/Академічний_рейтинг_університетів_світу

20 https://uk.wikipedia.org/wiki/Вебометричний_рейтинг_університетів_світу

21 https://uk.wikipedia.org/wiki/THE_рейтинг_університетів_світу

22 https://uk.wikipedia.org/wiki/QS_рейтинг_університетів_світу

23 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ренкінг>

24 <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=ренкінг>

25 <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=дискреційний>

ренкінгу є еквівалентом надання прямої оцінки (тобто рейтингування) а не порівняльної оцінки (не ранжування). Якщо автори роботи [10] виправдовують застосування терміну рейтингування до складного багатокомпонентного ранжування, то щодо простого ранжування закладів вищої освіти за визначеною характеристикою (наприклад, за середньою оцінкою випускників, чи за середньою зарплатою випускників) використання терміну рейтинг не є виправданим.

Яскравим прикладом використання для ранжування ЗВО терміну «рейтинг» у невідповідному до оригінального сенсі цього запозиченого слова можуть бути навіть дуже відомі продукти («рейтинги»), що створюються знаними місцевими організаціями²⁶ у співпраці з зарубіжними організаціями²⁷, репутація яких у сфері ранжування ЗВО є однією з найвищих. Так, в черговому щорічному ранжуванні закладів вищої освіти України «Топ-200 Україна 2021» [11] укладачі (Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта») застосовують поняття «рейтинг» до місця (номера) ЗВО в ренкінгу, а для числової оцінки ЗВО (власне рейтингу) застосовують інше термінологічне позначення – «індекс»²⁸.

Використання не за призначенням позначення «рейтинг» змушує укладачів цього ренкінгу замішувати іншим позначенням («індекс») його оригінальний сенс. Використання терміну «індекс» для позначення рейтингу чи компонента рейтингу є досить поширеним.

Відмінності понять рейтингування і ранжування в інших мовах

У англійській освітній і науковій літературі проводять чітке термінологічне розмежування понять ренк і рейтинг, рейтингування і ранжування. Але виявляється, що чіткої відповідності сенсу запозичених іноземних слів до оригінальних rating та ranking бракує в мовних практиках інших країн, не лише в українській мовній практиці. Не повна відповідність оригінальному іноземному значенню чи неоднозначність смислового навантаження певною мірою наявна і в інших не романо-германських мовах. Культурні і ментальні відмінності носіїв різних мов, передісторія та практики в суміжних видах мовленевої діяльності, визначають вподобання щодо смислового навантаження та конотацій запозичених слів «ренк» та «рейтинг», «ранжування» та «рейтингування». Мовні та культурні особливості використання слів для надання абсолютних (порівняння з фіксованою шкалою) і порівняльних оцінок здатні суттєво впливати на кількісні результати таких оцінок. Так, носії різних мов можуть демонструвати суттєві статистичні відмінності відповідей на стандартизовані запитання надаючи експертну оцінку чи беручи участь в опитуваннях, але маючи при цьому однакову думку про об'єкт експертизи. Мовні відмінності різних способів і шкал оцінювань очевидно слід враховувати не лише в соціології, психології але і в інших науках. Тому науковці досліджують феномени диференціації смислових навантажень термінів рейтингування і ранжування в різних мовах. Цікавими є результати мультикультурного багатомовного дослідження [12] відмінності сприйняття текстового представлення операцій рейтингування і ранжування в 20 країнах світу. В публікації представлено докази однакового сприйняття ранжування і відмінного сприйняття рейтингування в різних країнах носіями різних мов. Національні відмінності мовних позначень зіграли в цьому суттєву роль. В дослідженні [12] надано незаперечні докази переваги використання ранжування над рейтингуванням при необхідності забезпечення крос-культурної валідності досліджень, в яких респондентам пропонується надавати оцінки.

Ранжування і ренкінги сприймаються більш однозначно в мовному сенсі (порівняно з рейтингуванням і рейтингом), тож слід надавати перевагу використанню термінів «ранжування» і «ренкінг» у випадках вирішення задач взаємного порівняння здобувачів освіти чи порівняння закладів вищої освіти.

В інтересах однозначності сприйняття результату порівняння один з одним закладів вищої освіти (чи здобувачів освіти) слід застосовувати термін ранжування, а не рейтингування, і представляти результати у вигляді ренкінгу, а не рейтингу.

Часто використовувані в освітньому ранжуванні поняття

Критично розглянемо деякі найчастіше використовувані термінологічні прозначення.

«Розробити рейтинг ЗВО» преса як правило розуміє²⁹ як укласти впорядкований за певною кількісною характеристикою перелік ЗВО.

²⁶ Центр міжнародних проєктів "Євроосвіта" (<http://www.euroosvita.net/>)

²⁷ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence (<http://ireg-observatory.org/en/>)

²⁸ «Рейтингова таблиця вищих навчальних закладів «Топ-200 Україна» — 2021 рік» // Режим доступу до ресурсу: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=49&id=6867>

²⁹ «Оприлюднений рейтинг вишів «ТОП-200 Україна 2021»» // Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/rating/82821/>

В строгому академічному дискурсі поняття «розробити рейтинг» слід розуміти як розробку критерію формування числової оцінки ЗВО. Порівняння ЗВО з переліку один з одним (ранжування) є іншою задачею

«Рейтинг ЗВО/здобувача освіти» є числовою оцінкою окремого ЗВО/здобувача, як правило не є цілим числом і повинен мати розмірність шкали рейтингу, тобто того параметра, за яким оцінюється (рейтингується) ЗВО чи здобувач освіти, не є порядковим номером окремого ЗВО/здобувача в упорядкованому переліку, не є упорядкованим переліком ЗВО чи здобувачів освіти. Інформативною має бути сама по собі величина рейтингу конкретного ЗВО/здобувача поза порівнянням з іншими ЗВО/здобувачами.

«Ранг (ренк чи ранк) ЗВО/здобувача» можна розглядати як місце (номер) в упорядкованому переліку ЗВО/здобувачів за величиною рейтингу. Часто є цілим числом, тобто номером в переліку (крім процентильного ранку, що приймає значення або в діапазоні [0; 1], або в діапазоні [0; 100] у випадку використання процентної розмірності).

«Процентильний ранк» (процентильний ранг чи процентиль) є чітко визначеним в математичній статистиці поняттям³⁰, що позначає частку (відсоток) об'єктів статистики, які мають меншу величину оцінки ніж досліджуваний об'єкт. Об'єктами статистики у нашому випадку можуть бути або особи (вступники/студенти/випускники), або заклади вищої освіти.

«Місце (ЗВО чи здобувача) в рейтингу» дослівно означає «місце в оцінці» і позбавлене прямого сенсу, але цю мовну конструкцію можна розглядати як скорочену форму від «номер місця ЗВО в упорядкованому переліку ЗВО за величиною рейтингу».

«Номер (ЗВО чи здобувача) в рейтингу» дослівно означає «номер в оцінці» і позбавлене прямого сенсу, з натяжкою може вважатись скороченою формою від «номер/місце ЗВО в упорядкованому за шкалою рейтингу переліку ЗВО».

Використання поняття рейтинг в українському законодавстві

Коротко поглянемо на використання поняття рейтинг в Законі України «Про вищу освіту» (надалі – Закон) та в Умовах прийому для здобуття вищої освіти [13] (надалі – Умови прийому) на прикладі діючих у 2021 році Умов прийому. Закон України «Про освіту» не розглядається, оскільки він не оперує поняттями рейтинг, ранжування, ранг та спорідненими термінами.

В Законі використовуються наступні споріднені з рейтингом поняття :

- рейтинг закладів вищої освіти України (пункт 7 частини першої статті 18 Закону);
- міжнародний рейтинг закладів вищої освіти (пункт 2 частини 4 статті 30 Закону);
- рейтингове оцінювання (пункт 7 частини 2 статті 32 Закону);
- рейтинговий список (другий абзац частини 7 статті 44 Закону)

Пункт 7 частини першої статті 18 Закону говорить про критерії оцінки якості освітньої діяльності за якими можуть визначатися **рейтинги закладів вищої освіти України**. Мова йде про надання оцінки ЗВО відповідно до критеріїв (шкал), що формуються НАЗЯВО, тож використання поняття «рейтинг» в цьому контексті є цілком адекватним оригінальному сенсу запозиченого з інших мов терміну, що має означати абсолютну оцінку ЗВО (рейтинг) а не номер його місця у порівняльному переліку (ранг).

Пункт 2 частини 4 статті 30 Закону говорить про присутність ЗВО **в міжнародних рейтингах закладів вищої освіти**. Оскільки за контекстом мова йде про участь ЗВО у міжнародних ренкінгах (а не рейтингах), використане законодавцем формулювання нажаль утворює некоректне використання запозиченого терміну.

Пункт 7 другої частини статті 32 Закону визначає право ЗВО «запроваджувати **рейтингове оцінювання** освітніх, мистецьких, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу». Введено цією нормою Закону поняття «рейтингове оцінювання» дослівно відповідає оригінальному запозиченому з англійської мови словосполученню rating assessment і може цілком йому відповідати за смисловим навантаженням. Однак практичне застосування рейтингового оцінювання закладами вищої освіти часто має смислове навантаження саме

³⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Percentile>

ранжування, а не рейтингування. Тож відповідне до іноземного запозичення введене Законом поняття в практичному застосуванні наповнюється змістом, що не передбачався оригінальним значенням терміну. Слід відмітити, що нерідко ЗВО використовують поняття “рейтингова оцінка студента” як результат додавання його оцінок за результатами поточних обов’язкових тестувань та за результатами виконання обов’язкових робіт чи вправ. Попри позбавлену вимірювального сенсу адитивну модель формування такої “рейтингової оцінки”, вона цілком відповідає поняттю рейтинг, оскільки є оцінкою за певною визначеною шкалою (і не є результатом ранжування).

Частина 7 статті 44 Закону говорить : **«Рейтинговий список вступників формується на основі конкурсного бала за кожною спеціальністю згідно з виставленими вступниками пріоритетами з повідомленням про отримання чи неотримання ними права здобувати вищу освіту за рахунок коштів державного бюджету»**. В цьому тексті вже є прямі ознаки не повної відповідності до змісту операції рейтингування, оскільки мається на увазі не лише пряма оцінка вступника (rate) згідно зовнішньої шкали. Наповнення ранговим змістом цього рейтингового поняття (рейтингового списку) з’ясовується при аналізі Умов прийому. Визначення поняття «рейтинговий список» надається в п.5 розділу I (Загальні положення) Умов прийому: **«рейтинговий список вступників - список вступників за черговістю зарахування на навчання на конкурсну пропозицію, що формується відповідно до цих Умов та Правил прийому»**. Тобто визначення рейтингового списку спирається не на порівняння кожного вступника з однаковою для всіх фіксованою шкалою (рейтингування), а на порівняння вступників один з одним за певними характеристиками, їх пріоритезація (тобто операція ранжування). Спосіб формування рейтингового списку розкрито в п.1 розділу IX Умов прийому. Вказаний у цьому нормативно-правовому акті спосіб формування рейтингового списку не залишає жодних сумнівів щодо рангової, а не рейтингової, природи цього поняття. Тож введене в Умовах прийому поняття «рейтинговий список» відповідає повністю ранговому, а не рейтинговому сенсу.

Поняття «рейтинг» стосовно абітурієнтів не визначається і прямо не використовується в Умовах прийому. Єдиний контекст, в якому поняття «рейтинг» непрямо використовується щодо абітурієнтів (у вигляді словосполучення «наступні за рейтингом особи») – переодстанній (шостий) абзац пункту 3 розділу XII Умов прийому. В його контексті поняття рейтинг може використовуватись як оцінка особи за визначеною шкалою. “Наступна за рейтингом особа” є еквівалентом формулювання “наступна за оцінкою особа”. Тобто використання поняття «рейтинг» (не рейтинговий список) в уьому контексті може відповідати оригінальному сенсу запозиченого з інших мов терміна.

Терміни ранжування, ранг, ренкінг та споріднені до них не використовуються в Законі і в Умовах прийому.

Відсутність одноманітного стандартизованого використання регулятором у галузі освіти, академічним середовищем та законодавцем термінів ранжування, рейтингування, ренкінг, рейтинг, ранг та ранк наразі узаконює їх довільне семантичне використання. Оскільки декі з цих термінів є правовими поняттями (використовуються в законодавстві) така ситауція вимагає уваги Інституту української мови НАНУ³¹ та Національної комісії зі стандартів державної мови³².

Наразі є необхідність толерування довільного взаємозамінного використання термінів, що походять від несумісних понять рейтинг і ранг.

31 Інститут української мови. Відділення літератури, мови та мистецтвознавства Національної академії наук України. // <https://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000324>

32 Національна комісія зі стандартів державної мови // <https://mova.gov.ua/>

5.2. Якість вищої освіти, якість освітньої діяльності та споріднені поняття

Якість вищої освіти

Поняття якості освіти вводиться Законом України «Про освіту» у пункті 29 частини 1 статті 1 як «*відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг*».

Поняття якості вищої освіти так визначено пунктом 23 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту»: «*якість вищої освіти - відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.*»

Законодавець вводить поняття **умов провадження освітньої діяльності** і поняття **результатів навчання**.

Закон України «Про вищу освіту» не згадує інших умов провадження освітньої діяльності, крім ліцензійних. Тож наразі слід ототожнювати ліцензійні умови і умови провадження освітньої діяльності як правові поняття. Статтею 9 Закону України «Про вищу освіту» визначається поняття **ліцензійних умов** провадження освітньої діяльності як наступний перелік вимог:

- кадрові вимоги;
- технологічні вимоги (матеріально-технічна база);
- інші вимоги за Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Наразі слід ототожнювати ліцензійні умови і умови провадження освітньої діяльності як правові поняття.

Постанова Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187³³ надає детальну специфікацію Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

Пункт 19 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» визначає **результати навчання** як «*знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів*». Ключовою є вимірюваність якостей, що складають результати навчання.

Ключовою вимогою законодавця до формулювання результатів навчання є вимірюваність якостей, з яких вони складаються.

Тож «якість вищої освіти» відповідно до пункту 23 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» слід розуміти як відповідність кадрової, матеріально-технічної бази та результатів навчання до

- вимог законодавства
- стандартів вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності);
- потреб заінтересованих сторін і суспільства

Оцінювання якості вищої освіти

Під оцінюванням якості вищої освіти слід розуміти оцінку ступеня відповідності кадрової, матеріально-технічної бази та результатів навчання до (в скороченому викладі) вимог законодавства, стандартів і потреб. Три об'єкти вимог і три джерела вимог створюють матрицю 3x3 з 9 елементів для здійснення оцінки якості вищої освіти.

³³ Постанова Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187, Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п#Text>

Таблиця 9. Елементи зовнішнього оцінювання якості вищої освіти, суб'єкти здійснення такої оцінки та їх практика

	кадрове наповнення	матеріально-технічна база	результати навчання
вимоги законодавства	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у.	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у.	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у.
вимоги стандартів	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у.	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у.	МОН, НАЗЯВО, ДСЯО, н.у. практика головним чином відсутня, а наявна є фрагментарною і суперечливою
потреби заінтересованих сторін і суспільства	інституційні суб'єкти відсутні, практика відсутня	інституційні суб'єкти відсутні, практика відсутня	практика відсутня, наявні окремі суб'єкти (н.у.)

Зацікавлені сторони, що систематично чи епізодично здійснюють оцінку елементів якості вищої освіти в таблиці вище позначено як «**н.у.**» (незалежні установи). Серед них можна назвати визначені статтею 23 Закону України «Про вищу освіту» але наразі все ще відсутні³⁴ Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти а також не визначене законодавством коло сторін (об'єднань, асоціацій, аналітичних центрів, і т.п.) що здійснюють оцінку елементів якості освіти з метою публікації та публічного використання результатів такого оцінювання. Зокрема, до таких зацікавлених сторін відносяться укладачі рейтингів і рейтингів закладів вищої освіти та аналітичні центри. До зацікавлених сторін можуть відноситись також роботодавці і асоціації роботодавців, які співпрацюють з закладами вищої освіти, а також окремі саморегульвні професійні спільноти.

Не всі з 9 елементів оцінювання якості освіти є рівною мірою важливими з огляду суспільного інтересу. Так, зацікавленість в неформальних питаннях, пов'язаних безпосередньо з кадровим наповненням та матеріально-технічним забезпеченням навчання поза межами вимог нормативно-правових актів, обмежені аудиторією, що опосередковано чи безпосередньо має відношення до споживання чи надання освітньої послуги. Тож відповідність кадрового наповнення та матеріально-технічної бази (як умов провадження освітньої діяльності) до потреб заінтересованих сторін і суспільства наразі не можуть розглядатись як визначальні елементи якості освіти. Суб'єкти здійснення оцінки цих елементів якості освіти (не в частині відповідності нормативно-правовим актам) відсутні. У підсумку залишаються 7 елементів якості вищої освіти, кожен з яких коротко розглянуто нижче.

Цілком можливо оцінити відповідність кадрової і матеріально-технічної бази ЗВО ліцензійним вимогам, Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» і вимогам відповідних стандартів вищої освіти. Практика МОН, НАЗЯВО і ДСЯО в цій царині є відомою.

Відповідність результатів навчання стандартам

Вимірювання відповідності результатів навчання до вимог стандартів вищої освіти наразі є проблематичним через недостатню увагу до стандартизованих освітніх вимірювань у вищій освіті та через неорієнтованість діючих стандартів вищої освіти на такі формулювання результатів навчання, щодо яких може застосовуватись оцінювання (тобто вимірювання), як того вимагає пункт 19 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту».

Інституційні (державні) суб'єкти оцінки вищої освіти не оцінюють відповідність результатів навчання міжнародним стандартам в освітній практиці окремих спеціальностей, щодо яких існують міжнародні стандарти освіти. Так, Міжнародні стандарти освіти бухгалтерів³⁵ висувають вимоги до бухгалтерської освіти яка відповідає спеціальності 071 «Облік і оподаткування» в Україні.

В тексті освітнього стандарту спеціальності 071 «Облік і оподаткування» твердиться, що перелік компетентностей та програмних результатів навчання цього стандарту гармонізований з вимогами Міжнародних стандартів професійної освіти бухгалтерів.

³⁴ відповідно до ст.23 Закону України «Про вищу освіту» акредитувати незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти має НАЗЯВО

³⁵ Міжнародні стандарти освіти бухгалтерів // Режим доступу до ресурсу: <https://www.iaesb.org/publications/2019-handbook-international-education-standards>

Але практика участі свіжих випускників цієї спеціальності, у визнаних міжнародних програмах професійної сертифікації бухгалтерів свідчить про відсутність прийнятної підготовки таких випускників в контексті міжнародних стандартів. Провідні міжнародні програми сертифікації професійних бухгалтерів базуються на вимогах Міжнародних стандартів освіти бухгалтерів. Українські бухгалтери, випускники спеціальності 071 “Облік і оподаткування”, успішно проходять такі міжнародні програми сертифікації лише після додаткової спеціальної підготовки, чи щонайменше кількарічної практичної роботи в організаціях з високим рівнем облікової роботи.

Міжнародні стандарти не згадуються в нормативно-правових документах чи поточних публічних комунікаціях інституційних суб'єктів оцінювання вищої освіти (НАЗЯВО, ДСЯО, незалежні установи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти). Тобто відповідність результатів навчання міжнародним стандартам не цікава інституційним суб'єктам оцінки вищої освіти. Лише окремі професійні асоціації бухгалтерів³⁶, ГО «Екзаменаційна мережа СІРА в Україні»³⁷ та МГО «Універсальна екзаменаційна мережа» виявляють зацікавленість в аналізі відповідності вищої освіти бухгалтерів до вимог Міжнародних стандартів освіти бухгалтерів. Подібна ситуація не склалась би, якби офіційна система вищої освіти визнавала і враховувала би в своїй діяльності, що багато видів бухгалтерських професій вимагають додаткового державного регулювання.

Слід навести і протилежний приклад повного і активного врахування системою вищої освіти окремих наявних міжнародних стандартів. Наприклад, стандарти (регуляції) Європейського агентства з авіаційної безпеки (The European Aviation Safety Agency. EASA) стосовно освіти авіаційних фахівців покладено в основу програми Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для спеціальності 272 “Авіаційний транспорт”. Активне запровадження використання стандартів EASA у вищій освіті авіаційної спеціальності було стимульоване впровадженням таких стандартів (наприклад Part 66³⁸) для видачі свідоцтв персоналу з технічного обслуговування повітряних суден.

Для низки інших спеціальностей вимоги релевантних фахових чи освітніх міжнародних стандартів (за наявності) можуть і мають бути враховані під час акредитації освітніх програм, а відповідність таким міжнародним стандартам може бути покладена в основу програми Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Нажаль в нормативних документах НАЗЯВО що регламентують процедури акредитації освітніх програм повністю відсутні вимоги відповідності освітніх програм міжнародним стандартам за їх наявності для відповідної спеціальності.

НАЗЯВО та ДСЯО не здійснюють моніторинг відповідності вищої освіти міжнародним стандартам та й власне українським стандартам вищої освіти.

Офіційна інформація про якість вищої освіти

Відповідно до частини другої статті 18 Закону України «Про вищу освіту» НАЗЯВО має щороку готувати і оприлюднювати доповідь про якість вищої освіти в Україні. Жодна доповідь НАЗЯВО, що відповідала би статті 18 Закону, не є публічно доступною на момент підготовки цієї роботи до публікації. Оприлюднено річні звіти НАЗЯВО за 2019³⁹ [14] та за 2020⁴⁰ [15] роки що містять розділи щодо систем внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освіти. Ці розділи річних звітів не містять доповідь чи інформацію про якість вищої освіти в Україні в розумінні поняття «якість вищої освіти» за Законом України.

У Звіті НАЗЯВО за 2020 рік присутній розділ “Доповідь про якість вищої освіти в Україні” (надалі Доповідь), але він не містить розкриття якості вищої освіти у розумінні цього поняття за Законом. Доповідь не містить практично нічого про відповідність кадрового забезпечення і взагалі нічого про відповідність матеріально-технічного забезпечення. Але головним є відсутність інформації про відповідність результатів навчання. В Доповіді присутні соціологічні результати щодо методів, які використовують ЗВО для внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

36 Див. <https://www.uacaa.org/> ; <http://federation.faaf.org.ua/>

37 Див. <http://capcirpa.ua/ua/start>

38 Наказ Міністерства інфраструктури України №238 від 27.07.2011 Про затвердження Правил видачі персоналу з технічного обслуговування повітряних суден (Part-66) // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0987-11#Text>

39 Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. — Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. — 244 с. // Режим доступу до ресурсу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Звіт-2020.pdf>

40 Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020 рік / За заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. — К. : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. — 364 с. // Режим доступу до ресурсу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Річний-звіт-2020.pdf>

Можна говорити про невиконання НАЗЯВО статті 18 Закону України «Про вищу освіту». В своїй діяльності і публічних комунікаціях НАЗЯВО повністю прибирає акцент на якості вищої освіти, підмінює якість вищої освіти, її моніторинг, процесами забезпечення якості вищої освіти. Положення про незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти⁴¹ концентрує увагу на питаннях в розрізі акредитації освітніх програм. Тож після появи перших акредитованих незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти не слід очікувати послідовної роботи подібних інституцій над оцінкою саме якості вищої освіти поза межами мінімальних потреб її фрагментарної оцінки в процедурах акредитації освітніх програм.

Результативність діяльності по забезпеченню якості вищої освіти може бути поставлена під сумнів при неналежній увазі до власне якості вищої освіти в повному розумінні цього поняття, як правового.

Важливими повноваженнями щодо оцінки якості освіти і якості освітньої діяльності володіє Державна служба якості освіти України⁴² (надалі ДСЯО).

Відповідно до пункту 1 частини 3 Положення про Державну службу якості освіти України⁴³ серед основних завдань ДСЯО є *“реалізація державної політики у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства, у межах повноважень, передбачених законом”*. Тож ДСЯО має бути однією з ключових інституцій, відповідальних за аналіз якості освіти і якості освітньої діяльності. Можлива діяльність ДСЯО в цьому напрямку наразі публічно не представлена.

Невпорядкованість термінології щодо оцінки якості освіти

Відсутність не популістського якісного фахового дискурсу і відповідальної журналістської роботи щодо питань якості вищої освіти призвело до термінологічної невизначеності та контрверсійного вжитку дотичних до якості освіти понять.

На відміну від масового неправильного вжитку термінів рейтинг vs ренкінг, в сфері термінології щодо питань якості відсутня усталена практика. Нажаль частково відсутня також і визначеність. Без претензії на повноту і завершеність спробуємо розпочати структурований аналіз і розмежування вживання варіацій термінів.

Пропонується розглянути наступну двокомпонентну структуру терміну:

«ВИД» + «ОБ'ЄКТ»

де «вид» це один з трьох видів оцінки:

- «якість»;
- «результативність»;
- «ефективність»;

а «об'єкт», це одне з чотирьох:

- «освіти»;
- «освітньої діяльності»;
- «освітньої роботи»;
- «освітньої послуги».

Поза розглядом свідомо залишимо інші «об'єкти» (навчання, навчальний процес і т.п.).

У підсумку розглянемо 12 варіантів термінів ($12=3*4$) частина з яких є невизначеними, а ще частина – еквівалентними.

41 Громадське обговорення проєкту Положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. // Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-polozhennya-pro-akreditaciyu-nezaleznhih-ustanov-ocinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishoyi-osviti>

42 Державна служба якості освіти Україн, <https://sqe.gov.ua/>

43 Положення про Державну службу якості освіти України // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-n#n13>

Якість

Якість освіти

Цей термін було розглянуто вище.

Якість освітньої діяльності

Поняття якості освітньої діяльності вводиться Законом України «Про освіту» у пункті 30 частини 1 статті 1 як *«рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг»*.

Розділ 7 статті 45 Закону України «Про освіту» визначає спосіб і результат визначення якості освітньої діяльності так: *«За результатами проведення інституційного аудиту надаються висновок про якість освітньої діяльності закладу освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти, а також рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти»*.

Поняття якості освітньої діяльності не використовується в Законі України «Про вищу освіту», тож стосовно вищої освіти має застосовуватись підхід Закону України «Про освіту».

Відповідно до розділу 2 статті 10 Закону України «Про вищу освіту» при оцінюванні якості результатів освітньої діяльності (як і якості вищої освіти) використовуються стандарти вищої освіти.

Коротко можна підсумувати так:

- якість освітньої діяльності це рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу;
- якість освітньої діяльності визначається за результатами проведення інституційного аудиту;
- якість результатів освітньої діяльності визначається з використанням стандарту вищої освіти.

Якість освітньої роботи

Поняття якості освітньої роботи не визначене в українському законодавстві. Пошукові запити свідчать про відсутність практики використання такого терміну (іноді використовується термін «якість освітнього процесу»). Тож термін є вільним для надання йому оригінального смислового навантаження, якщо дослідникам у галузі освіти обгрунтовано знадобиться створити неологізм⁴⁴ через брак наявних загальнонавчаних термінів.

В інших випадках доцільним є розуміння цього терміну як синоніму до якості освітньої діяльності.

Якість освітньої послуги

Пункт 18 частини 1 статті 1 Закону України «Про освіту» визначає освітню послугу як *«комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання»*.

В законодавстві використані поняття :

- освітніх послуг (пункт 8 статті 71 Закону України «Про вищу освіту»);
- надавача освітніх послуг у сфері вищої освіти (пункт 11 розділу III Умов прийому);
- платної освітньої послуги (частина 16 статті 44 та стаття 73 Закону України «Про вищу освіту», пункт 1 розділу X Умов прийому);
- додаткових чи окремих освітніх послуг (пункт 1 частини 3 статті 61 Закону України «Про вищу освіту»);
- послуги з підготовки фахівців (розділ 1 статті 4, розділ 1 статті 71 Закону України «Про вищу освіту», пункт 4 розділу III Умов прийому, «Порядок відшкодування коштів державного або місцевого бюджету, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців»⁴⁵).

Ключовим для оцінювання якості освітньої послуги є оцінка відповідності очікуваним результатам навчання.

Очікувані програмні результати навчання можуть визначатись або освітньою програмою (частина 1 статті 9 Закону України «Про вищу освіту»), або договором між закладом вищої освіти та роботодавцем у

⁴⁴ <https://uk.wikipedia.org/wiki/Неологізм>

⁴⁵ «Порядок відшкодування коштів державного або місцевого бюджету, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2015 р. № 658 // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2015-%D0%BF#Text>

випадку дуальної освіти (частина 6 статті 49 Закону України «Про вищу освіту»). Тож очікувані результати навчання різних ЗВО, різних програм, різних форм здобуття освіти можуть бути різними. Відповідно якість освітньої послуги (в розумінні законодавства України) має визначатись локально, для кожного ЗВО, кожної освітньої програми, кожної форми навчання і не може бути порівняна між різними ЗВО.

Повноцінна (повна) оцінка якості освітньої послуги різних ЗВО має здійснюватись за відмінними для кожного ЗВО локальними документами окремо для конкретної форми навчання і конкретної освітньої програми.

Повна оцінка якості освітньої послуги різних ЗВО не може порівнюватись одна з одною і слугувати основою для створення рейтингів і ранкінгів ЗВО

Існує суспільна зацікавленість у порівнянні якості освітньої послуги різних ЗВО. Таке порівняння можливе лише в розрізі спільного для всіх ЗВО нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованого у термінах результатів навчання в стандарті вищої освіти (пункт 4 частини 3 статті 10 Закону України «Про вищу освіту»). До інтерпретації результатів порівняння слід підходити обережно. Наприклад, гіпотетична не висока позиція в ранкінгу ЗВО за якістю освітньої послуги в розрізі нормативного змісту підготовки здобувачів освіти не свідчатиме про невисоку порівняно з іншими ЗВО якість освітньої послуги такого ЗВО у випадку, якщо в освітній програмі цього ЗВО присутні суттєві обсяги результатів навчання, що виходять за рамки спільної для всіх ЗВО частини нормативного змісту стандарту. Тож будь-які ранкінги та рейтингів ЗВО за якістю освітньої послуги мають представлятись з суттєвими застереженнями щодо використаної спільної для всіх ЗВО бази результатів навчання.

Представлення ранкінгів та рейтингів ЗВО за якістю освітньої послуги має здійснюватись з чіткими застереженнями щодо використаної спільної для всіх ЗВО бази результатів навчання і повідомленням про неповноту оцінки якості.

Результативність

У скороченому формулюванні, результативність, це відповідність результату до поставленої цілі. Відповідно, маємо розглянути цілі освіти, освітньої діяльності, освітньої роботи та освітньої послуги.

Мета і ціль є відмінними поняттями⁴⁶, тож слід звернути увагу на те, що в законодавстві України не визначено цілі освіти, але визначено мету освіти.

Так, мету освіти визначено другим абзацем преамбули Закону України «Про освіту» як всебічний розвиток людини як особистості, зокрема для успішної самореалізації компетентностей, та інше.

Закон України «Про вищу освіту» у преамбулі визначає мету як підготовку *«конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях»*.

Центральними елементами мети, визначеними обома законами, є розвиток людини і її самореалізація, а відтак – реалізація потенціалу людини.

Тож цілі освіти, встановлені на основі визначеної законом мети освіти, мають дуальну природу і відповідні дві сторони:

- формальну : досягнення запланованих результатів навчання (програмних результатів навчання і т.ін.);
- гуманістичну: найкраще розкриття (реалізацію) освітнього потенціалу здобувача освіти, для досягнення ним максимально можливого саме для нього результату навчання.

Забезпечення потреб суспільства і ринку праці є не врахованою в цій роботі третьою стороною цілі освіти. Ця сторона наразі залишається поза розглядом, оскільки стосується якості стратегічної зовнішньої (а

⁴⁶ Щодо відмінностей мети і цілі навчання. <http://www.info-library.com.ua/books-text-4290.html>

не безпосередньої внутрішньої навчальної) роботи ЗВО з досліджень ринку праці, планування набору на навчання і змін до учбових програм.

Результативність освіти (як процесу), освітньої діяльності, освітньої роботи та освітньої послуги також має дуальну природу. Результативність, її два аспекти, мають відображати як відповідність компетентностей випускників програмним результатам навчання, так і ступінь реалізації освітнього потенціалу випускників.

Результативність в освіті має вимірюватись і як відповідність програмним результатам навчання, і як ступінь реалізації освітнього потенціалу.

Слід зазначити термінологічну неоднозначність вжитку терміну результативність стосовно освіти, освітньої послуги і т.п.. Причиною є відсутність єдиної для всіх галузей знань сталої практики чіткого розмежування сенсів термінів «результативність» і «ефективність». В результаті ці два терміни використовуються в більшості галузей (крім менеджменту, економіки та кількох інших) як взаємозамінні.

Ефективність

Слово «ефективність»⁴⁷ [16] є настільки давно запозиченим в українську мову, що ми не задумуємось над конотаціями його сенсу, спричиненими різними шляхами запозичення. Найбільш вживаною на сьогодні в академічному контексті іноземною мовою є англійська, тож поглянемо еквіваленти українського слова «ефективність» саме в англійській мові. Найбільш повними відповідниками цього слова в англійській мові є два зовсім різних за смисловим навантаженням слова: «efficiency» та «effectiveness».

Слід відмітити, що слова «efficiency» та «effectiveness» в свою чергу були запозичені в англійську (та інші англосаксонські мови, наприклад, німецьку: Effizienz, Effektivität) з латини з наступною семантичною диференціацією. Мова про латинське слово effectus, еквівалентом якого в сучасній українській мові є наступний ряд понять, ефект, дія, вплив, результат.

Значення слів : «efficiency» та «effectiveness» в англійській мові є цілком відмінними.

Найкраще це відображає фраза, яку приписують Пітеру Друкеру (в дійсності не він є автором цього афоризму, хоч і використав його у всесвітньо відомому підручнику з менеджменту⁴⁸) :

“Efficiency is doing things right; effectiveness is doing the right things.”

(В довільному перекладі: «Ефективність, це робити речі правильно, а результативність, це робити правильні речі).

Інші англійські афоризми розкривають додаткові аспекти відмінності двох понять:

«Efficient is not just effective, it is effective with minimal effort or expenses».

(В довільному перекладі: «Ефективний не значить ефективний (результативний), ефективний, значить результативний ціною мінімальних зусиль та витрат»).

«Shotgun is effective, rifle is efficient»

(В довільному перекладі: «Дробовик результативний (здійснює ураження в широкому куті, бо хоч одна з великої кількості витрачених дробинок поцілить), а гвинтівка ефективна (щоб поцілити може бути достатньо витратити лише одну кулю»)

Поняття «efficiency» має питомий сенс, відношення обсягу результату до витрачених зусиль та ресурсів. Поняття «efficiency» більше відповідає вжитку українського «ефективність» в економіці та менеджменті.

Поняття «effectiveness» має сенс результату чи ефекту. Більше відповідає українському «результативність».

Поза межами кількох галузей знань в українській мові використовують іншомовні слова «efficiency» та «effectiveness», ефективність та результативність як взаємозамінні. Підтвердженням тому є переклади

⁴⁷ Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.— Т. 2. — С. 492. <http://ukrlit.org/slovnuk/ефективність>

⁴⁸ <https://quoteinvestigator.com/2021/04/09/doing-right/>

«efficiency» та «effectiveness» в анго-українських словниках (у німецько-українських – аналогічно) та в українських словниках синонімів.

Основні варіанти перекладу англійського слова «efficiency» українською мовою:

- віддача
- **ефективність**
- вправність
- працездатність
- продуктивність
- рентабельність
- спритність

Синоніми до слова Ефективний⁴⁹

- дієвий;
- дійовий;
- продуктивний;
- плідний;
- **результативний**.

Основні варіанти перекладу англійського слова «effectiveness» українською мовою:

- дієвість
- **ефективність**

Альтернативний набір синонімів до слова Ефективний⁵⁰:

- дійовий (який приводить до потрібних наслідків, активно впливає на когось, щось);
- **результативний**;
- продуктивний;
- плідний;
- плодотворний;

рідше:

- радикальний, оперативний.

Поняття «ефективність освіти», «ефективність освітньої діяльності»; «ефективність освітньої роботи»; «ефективність освітньої послуги» не визначені і не використовуються в законодавстві (включно з Умовами прийому та іншими нормативно-правовими актами) стосовно вищої освіти. Окремі дослідники використовують ці словосполучення, пробуючи надати їм стандартизованого змісту. Але наразі жодне з цих словосполучень не є загальноживаним терміном з визнаним стандартизованим змістом.

Поняття «ефективність» вимагає порівняння досягнутого результату з докладеними зусиллями і використаними ресурсами. Тож найчастіше використовують економічний, технічний чи виробничий аспекти ефективності. Навіть в таке поняття, як «ефективність навчання», вкладається різний сенс, в залежності від досліджуваного аспекту. Слід відмітити, що в Законі України «Про вищу освіту» (в подальшому Закон) згадується ефективність процесів і процедур внутрішнього (пункт 1 частини 3 статті 16 Закону) і зовнішнього (пункт 1 частини 4 статті 16 Закону) забезпечення якості вищої освіти.

Попри використання Законом понять ефективності процесів і процедур забезпечення якості вищої освіти, Закон не визначає, який саме сенс вкладається в поняття ефективності в його контексті – найвищий результат (ефект, effectiveness, результативність), чи найвища віддача на кожен одиницю вкладених зусиль і ресурсів (efficiency, ефективність у технічному, виробничому, управлінському, економічному сенсі).

Нажаль наразі належить змиритись з двозначністю і взаємозамінністю термінів «результативність» і «ефективність» в питаннях оцінки освіти і освітньої послуги. В подальшому варто впроваджувати практику чіткого визначення смислового наповнення терміну «результативність» як відображення найкращого результату (еквівалент англійського «effectiveness»), а терміну «ефективність» як найкращої віддачі на вкладені зусилля і ресурси (еквівалент англійського «efficiency»).

Двозначність і взаємозамінність термінів «результативність» vs «ефективність» в оцінці освіти і освітньої послуги слід усувати, починаючи з надання їх визначень у підзаконних актах.

Варто впроваджувати у практику оцінки і забезпечення якості освіти чітке визначення термінів «результативність» («effectiveness») і «ефективність» («efficiency»). Ініціатива має іти від НАЗЯВО і ДСЯО.

⁴⁹ <https://synonimy.info/e/ефективний>

⁵⁰ <https://uk.worldwidedictionary.org/ефективний>

6. Щодо вимірювання ефективності освітньої послуги

Відповідно до визначеної законами України мети освіти ефективність і результативність освітньої послуги необхідно встановлювати у двох⁵¹ рівноправних вимірах кожну:

- ефективність/результативність досягнення здобувачем освіти нормативних результатів навчання;
- ефективність/результативність реалізації потенціалу здобувача освіти.

Ефективність, як і результативність освітньої послуги має визначатись по кожному з двох рівноправних напрямків: досягнення нормативних результатів навчання здобувачем освіти і реалізація освітнього потенціалу здобувача.

Для розгляду ефективності в галузі освіти в значенні віддачі на вкладені зусилля і ресурси (efficiency), слід визначитись з тим, хто і які зусилля докладає і які ресурси вкладає.

Для досягнення здобувачем освіти нормативних результатів навчання докладаються як зусилля і ресурси здобувача, так і зусилля і ресурси ЗВО.

Ресурси і зусилля ЗВО для досягнення результатів навчання здобувачем освіти можна представити у вигляді матеріальних і нематеріальних ресурсів та зусиль і ресурсу (часу) викладачів. Для кількісного але оціночного врахування таких зусиль і ресурсів ЗВО цілком доречним є використання вартісного (грошового) еквіваленту. Обсяги ресурсів і зусиль, що докладаються різними ЗВО, можуть помітно відрізнитись (особливо в частині нематеріальних ресурсів). Попри це величини бюджету докладених зусиль і ресурсів різних ЗВО в перерахунку на одного здобувача освіти мають один порядок, тобто можуть відрізнитись максимум в рази, але не в десятки разів.

Докладені здобувачем зусилля і вкладені ним ресурси можуть дуже суттєво відрізнитись від одного здобувача до іншого. Такі відмінності можуть складати порядки (відмінності в десятки і більше разів). Тож зусилля і ресурси здобувачів є радикально більш варіативною у порівнянні з внеском ЗВО частиною загальних зусиль і ресурсів, докладених для досягнення результатів навчання. Тому при формуванні методів розрахунку ефективності і результативності освітньої послуги ЗВО (з метою порівняння ефективності різних ЗВО, ранжування ЗВО) у фокусі уваги має бути в першу чергу внесок здобувача освіти, і лиш з тим – внесок ЗВО у спільні зусилля і ресурси для досягнення здобувачем результатів навчання. Без зусиль ЗВО, лише зусиллями здобувача освіти, можна досягти певних результатів, але без зусиль здобувача освіти, лише зусиллями ЗВО, неможливо досягти результатів навчання здобувача.

Для розуміння обсягу вкладених здобувачем ресурсів і зусиль важливим є поняття освітнього потенціалу здобувача освіти, кількісного виразу цього потенціалу.

Дефініція освітнього потенціалу відсутня в законодавстві. Окремі дослідники пропонують свої варіанти кількісного визначення цього дуже комплексного поняття. Величина освітнього потенціалу має враховувати: здібності і здатності здобувача, стартовий рівень компетентностей при вступі, мотивацію здобувача до системної освітньої роботи, його готовність докласти зусилля.

⁵¹ див. зауваження в попередньому розділі щодо причини неврахування в цій роботі мети забезпечення потреб суспільства і ринку праці.

Освітній потенціал здобувача освіти представляє його здібності і здатності, базовий рівень компетентностей при вступі, мотивацію до навчання, готовність докладати зусилля.

Маємо сподіватись на визначення і усталення впродовж найближчих років числового виразу освітнього потенціалу здобувача як визнаного інструменту. Більше 13 років в Україні продовжується робота з емпіричного визначення оптимального способу формування конкурсного балу на основі результатів стандартизованих освітніх і когнітивних вимірювань. Саме конкурсний бал має відображати освітній потенціал майбутнього здобувача освіти при вступі на навчання. Багато досліджень підтверджують прогностичну валідність такого підходу з встановлення конкурсного балу. Слід очікувати системних досліджень, що з'ясують доцільність і оптимальне місце когнітивних вимірювань (тесту загальних навчальних компетентностей –ТЗНК та ТЗНПК) в формуванні кількісного виразу освітнього потенціалу, а також кількісно розкриють вагу особистісних психологічних факторів (таких, як гріт, здатність особи до довготривалої системної навчальної роботи) в складі оцінки з деяких предметів ЗНО, зокрема з української мови і літератури.

Можна стверджувати, що присвячений навчанню освітній потенціал здобувача освіти є основним ресурсом, вкладеним здобувачем в досягнення результатів навчання.

Оскільки освітній потенціал відображає мотивацію, здатність і готовність докладати зусилля, то він статистично корелює з майбутнім обсягом і якістю зусиль, що докладатиме здобувач для досягнення результатів навчання.

Відтак величину освітнього потенціалу цілком можна використовувати для відображення майбутніх зусиль і нематеріальної частини ресурсів, що докладатимуться здобувачем освіти для досягнення результатів навчання. Можна очікувати величезну варіативність обсягу таких зусиль і ресурсів з боку різних здобувачів. Тож матеріальну частину (що складається головним чином з оплати навчання) можна вважати статистично умовно сталою, при порівнянні зусиль і ресурсів вкладених різними здобувачами освіти. На думку автора вкладений матеріальний ресурс не є основним визначальним фактором (у порівнянні з освітнім потенціалом) що пояснює основну варіативність успішності досягнення здобувачем освіти нормативних результатів навчання.

Одиниці вимірювання (розмірність) обсягу докладених здобувачем зусиль і вкладених ресурсів не є визначеною. Якщо не враховувати величину оплати за навчання, то при здійсненні ранжування ЗВО за ефективністю освітньої послуги цілком можливим є використання шкали освітнього потенціалу для відображення обсягу потенційних зусиль здобувача у досягнення результатів навчання.

У підсумку маємо констатувати, що будь-який спосіб визначення ефективності освітньої діяльності/роботи/послуги має враховувати освітній потенціал здобувачів як ключовий фактор, значення якого не є меншим для визначення ефективності, ніж досягнуті результати навчання чи обсяг докладених зусиль і вкладених ресурсів.

Визначення ефективності освітньої послуги має враховувати освітній потенціал здобувачів як ключовий фактор на рівні з досягнутими результатами навчання та вкладеними ресурсами і зусиллями.

7. Okremi уроки місцевого рейтингобудування

Перед та під час вступної кампанії щороку спостерігається сплеск кількості публікацій рейтингів ЗВО. Освітнянські та академічні інформаційні ресурси прагнуть задовольнити наявну потребу порівняльної інформації по ЗВО, яка споживається вступниками і членами їх сімей. До активного розповсюдження такої інформації (зокрема в соц.мережах) долучаються зацікавлені представники ЗВО, декани, проректори.

HR служби фактично використовують власні неформальні рейтинги і швидше є джерелом інформації для побудови окремих рейтингів (як учасники опитувань), ніж споживачами публічних рейтингів ЗВО.

Незалежні публічні рейтинги не використовуються при прийнятті рішень в галузі управління вищою освітою. Регулятор у галузі освіти використовує власні рейтингові оцінки і ранжування, що технічно здійснюються ДП “Інфоресурс” і власне МОН відповідно до затвердженої нормативної бази (“широкий конкурс”, “формула фінансування”). Не використання місцевих публічних рейтингів зумовлене невизначеністю їх правового статусу, їх незрілістю, нестабільністю і почасти контроверсійністю. На протипагу цьому окремі іноземні рейтинги отримують в Україні статус правового поняття, оскільки згадуються Законом (наприклад пунктом 2 частини 4 статті 30 ЗУ “Про вищу освіту”).

Органи, що могли би за своїм статусом і законними повноваженнями надати критерії ранжування ЗВО і навіть виконати ранжування (в першу чергу НАЗЯВО) цієї функції не виконують.

Інші фактичні цілі використання укладених в Україні публічних рейтингів ЗВО, окрім як в ролі інформаційного інструменту продажів освітньої послуги, у нас в країні нажалі не спостерігаються.

Маніпулятивний характер використання (а іноді і створення) рейтингів, малий досвід публічного їх використання, відсутність якісного критичного публічного дискурсу, не дозволяють утвердити в Україні якісну стабільну практику використання рейтингів ЗВО.

Сучасні підходи до ранжування закладів вищої освіти характеризує комплексність і адекватність оцінки до місії ЗВО, що можуть помітно відрізнятись між різними інституціями. Так, у підтриманому Європейським Союзом проєкті створення багатовимірного рейтингу U-Multirank [17] відзначається, що звичайні ЗВО та дослідницькі інститути мають відмінні місії і функціонали, тож необхідно диференціювати підходи до оцінки таких різних інституцій при ранжуванні.

Українській системі вищої освіти піде на користь впровадження кількох різних за методиками і використаними даними рейтингів, виконаних якісно і представлених з чіткими акцентами щодо обмежень, цільових аудиторій, способу використання та інтерпретації. Але наразі необхідно публічно роз’яснити обмеження існуючих рейтингів, звузити їх використання лише до цільового призначення і цільових аудиторій, підвищити культуру ранжування і використання рейтингів.

Ця робота не претендує на повноту і всеосяжність аналізу практики ранжування ЗВО в Україні. Розглянуто лише окремі аспекти, зокрема аналіз впливу повноти використаних для укладення рейтингів даних та узагальнено проблеми відповідності Берлінським принципам [18], що наразі є найбільш визнаним і авторитетним набором вимог до ранжування ЗВО.

Аналізу інших аспектів практики ранжування ЗВО в Україні, зокрема невідповідності фактичного використання рейтингів до заявлених цілей і цільової аудиторії та маніпулятивному потенціалу вагових коефіцієнтів при створенні рейтингової оцінки, будуть присвячені наступні публікації.

7.1. Вплив повноти вхідних даних на репрезентативність і об'єктивність ренкінгів

Публічні ренкінги ЗВО мають бути об'єктивними і репрезентативними. При створенні повних і об'єктивних ренкінгів підготовки бакалаврів права постають три серйозні проблеми репрезентативності й повноти даних:

- 1. нерепрезентативність вибірки.** Ця проблема є особливо актуальною для ренкінгів за результатами опитувань. De facto всі публічно відомі подібні дослідження, проведені впродовж трьох останніх років, не є репрезентативними. Звіти за результатами таких досліджень містять тенденційні висновки, спотворені аматорським формуванням вибірки й відсутністю найпростіших спроб корекції (перезважування) статистичних висновків на основі аналізу непропорційності фактичної вибірки. Зокрема, в способі збору первинної інформації для формування «рейтингу ТОП-8 правничих шкіл України» [19] не прослідковується заходів по забезпеченню репрезентативності чи уникнення тенденційності результатів (автори могли би орієнтуватись на прийняті в соціології чи статистичних дослідженнях підходи). Результати такого «рейтингування» не варто було би поширювати за межами опитаної частини студентства. У звіті Міністерства юстиції України [20] представлено результати опитування за тенденційно сформованою нерепрезентативною вибіркою. Результати польової частини опитування, попри екстремально низький відсоток наданих відповідей (response rate) запланованими респондентами, не проходили процедуру «ремонту вибірки», а представлені результати не корегувались (наприклад, шляхом перезважування) з метою підвищення репрезентативності. Отже, згаданий у тексті «рейтинг правничих шкіл», імовірно, відображає лише думку непропорційно сформованої (а відтак – нерепрезентативної) групи випускників саме цих шкіл. Прикладом абсолютно нерепрезентативного зарплатного рейтингування випускників правничих шкіл є ранжування ЗВО, що проводиться для передплатників журналу «Гроші» його редакцією [21], [22]. Щодо формування вибірки опитування редакція журналу повідомляє: «Эти списки мы разослали ведущим работодателям, которые нанимают таких специалистов» [23]. Журнал опублікував список їх вибірки, до якої було включено 41 компанію вибраних за ознакою зацікавленості самих цих компаній в участі в опитуванні. Стосовно зауважень щодо довільності формування вибірки компаній і переліку ЗВО, що включались до рейтингу, редакція журналу зазначає: «Редакция готова пополнить списки опрашиваемых работодателей и оцениваемых вузов. Для этого достаточно подать заявку по адресу ... @dengi.ua». Щодо способу оцінювання ЗВО журнал повідомляє: «Наша методика базируется на восприятии выпускников директорами и HR-службами крупных компаний и банков». Тобто оцінювалось «сприйняття» за ненормалізованими шкалами невизначеними представниками довільно сформованої малої й нерепрезентативної групи компаній. Таке «рейтингування» є цікавим для передплатників публіцистичним дослідженням психології сприйняття брендів правничих шкіл невизначеною частиною роботодавців, проте не є репрезентативним об'єктивним ренкінгом заробітних плат випускників;
- 2. неповнота бази дослідження.** Звіти за результатами досліджень неповної бази випускників містять нерепрезентативні, іноді хибні висновки. Такі помилки обумовлені непрофесійністю чи недбалістю роботи з даними, зокрема невключенням до бази дослідження суттєвих за розміром і однорідних за складом (сформованих не випадково) категорій здобувачів юридичної освіти. Наприклад, у дослідженні Міністерства юстиції [24] поза розглядом опинились багато тисяч здобувачів юридичної освіти, які навчаються у ЗВО зі специфічними умовами навчання. У звіті Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» [25], крім студентів і випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання, поза розглядом залишилися тисячі вступників на магістратуру, які є випускниками великої кількості ЗВО, не включених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО). Зокрема не було враховано тисячі випускників сотень ЗВО, що пройшли реорганізацію, ліквідацію, тих, хто отримав попередню освіту за межами України чи в часи СРСР;
- 3. неповнота освітніх вимірювань** компетенцій випускників. При розрахунку бакалаврських рейтингів дослідники змушені брати до уваги принципову відсутність результатів об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань суттєвої частини випускників правничого бакалаврату:
I) половина бакалаврів вступають на навчання не за результатами складення ЗНО, а відтак – ця половина бакалаврів не можуть бути включені в розрахунок рейтингів стандартизованого конкурсного балу. Лише стандартизований конкурсний бал, а не проведені власне ЗВО іспити, об'єктивно і стандартизовано відображає рівень освітнього потенціалу вступників і зарахованих осіб;
II) від чверті до половини бакалаврів утримуються від продовження навчання на магістерському рівні, тому не складають ЄФВВ після закінчення бакалаврату. Відповідно, такі особи не можуть бути включені в розрахунок об'єктивного рейтингу за результатами стандартизованого фахового випробування після закінчення бакалаврату. Це спричиняє фатальний дефект репрезентативності ранжування за оцінками

ЄФВВ («кузні найкращих кадрів»). Такий рейтинг ЗВО представляє середні успіхи не всіх випускників ЗВО, а лише непостійної амбітної їх частини – тих, хто претендує на здобуття освітнього рівня магістра права. Таке ранжування є адекватним лише для ЗВО, переважна більшість випускників бакалаврату яких складають ЄФВВ.

Якщо перші дві проблеми (репрезентативність і повнота бази дослідження) є винятково проблемою дослідницької компетентності осіб та організацій, що укладають ранкінги, то третя проблема (об'єктивна відсутність стандартизованої фахової оцінки частини випускників бакалаврату) висуває особливі вимоги до алгоритму створення справді репрезентативного і об'єтивного ранкінгу.

На відміну від дуже чутливого до повноти вхідних даних ранкінгу усередненого освітнього результату, ранкінг реалізації освітнього потенціалу є стійким до неповноти даних. При побудові такого ранкінгу ЗВО розглядаються індивідуальні освітні траєкторії бакалаврів і те, наскільки міняється місце кожної особи в загальнодержавних ранкінгах здобувачів освіти при порівнянні місця кожного з них при вступі й при випуску.

Ранкінг ЗВО за реалізацією освітнього потенціалу вступників є стійким до неповноти даних. Висока репрезентативність такого рейтингу досяжна при неповних даних. Ранкінг ЗВО за усередненим освітнім результатом (середнім балом фахового випробування) випускників є вкрай чутливим до повноти вхідних даних. Його високу репрезентативність важко забезпечити. Неповнота участі випускників у ЄФВВ робить ранкінг ЗВО за середніми оцінками випускників принципово нерепрезентативним.

Для репрезентативного результату оцінки ефективності освітньої послуги (в частині реалізації освітнього потенціалу) великих ЗВО не є принциповим щоб відсоток випускників що взяли участь у стандартизованому фаховому випробуванні після закінчення бакалаврату був близьким до 100% : важливою є абсолютна кількість осіб, чий освітній траєкторії включено до аналізу і представленість у вибірці різних категорій студентів за освітнім потенціалом. Лише для ЗВО, що випускають менше 30 – 50 бакалаврів, у розрахунок необхідно включати абсолютну більшість випускників або взагалі не включати такі невеликі ЗВО до ранкінгу.

Докладніші пояснення надаються далі у розділі 8.1 «Проблеми розрахунку приросту відсотка найкращих».

7.2. Відповідність вимогам Берлінських принципів

В цьому розділі перелічено найбільш типові невідповідності Берлінським принципам ранжування ЗВО, виявлені автором при аналізі створюваних в Україні ранкінгів. Коментарі надано в порядку слідування Берлінських принципів.

A.1. Окремі укладачі і публічні кристувачі ранкінгів розглядають їх як ексклюзивний іноді найголовніший метод оцінки ЗВО та вищої освіти, не вказуючи на інші методи та ранкінги, що слугують тій же чи схожій меті, подекуди навіть не допускаючи їх використання чи існування. В той же час різні ранкінги відображають різні аспекти роботи ЗВО, одні роблять акцент на результаті навчання, інші – на якості проведення освітнього процесу чи наукового доробку, ще інші – на вхідних параметрах (якостях вступників). Публічний інтерес полягає в різноманітності, різноплановості оцінок для повноти і комплексності картини.

A.2. Нажаль більшість створюваних в Україні ранкінгів не надають в публічних документах ні детального викладу мети, якій слугує ранкінг, ні цільової аудиторії. Якщо загальний (хоч і недостатній для отримання повної ясності) виклад мети як правило присутній, то чітке окреслення аудиторії, для використання якою адресовано ранкінг, надається вкрай рідко. Це є основною причиною того, що більшість українських ранкінгів de facto використовуються не за призначенням.

A.3. Ігнорування різноманітності ЗВО, їх місій і цілей. Для прикладу, багато з приватних ЗВО надають ефективну освітню послугу. Освітня додана вартість, що створюється окремими такими ЗВО, є дуже високою, але загальний рівень їх випускників є низьким через екстремально низький рівень зарахованих на навчання вступників, які попри отримання ними високої освітньої доданої вартості не дотягують до числа кращих в країні. Соціальна і освітня місії таких ЗВО не співпадають з «високорейтинговими» державними ЗВО, що приваблюють більшість сильних вступників країни «на бюджет». Такий стан справ є усталеним завдяки дискримінаційній неможливості приватним ЗВО отримати доступ до бюджетного фінансування. Всі створювані в Україні ранкінги не враховують цю відмінність потенційних можливостей та місій різних ЗВО, затосовуючи лише «спільну мірку» фінального результату випускників для оцінки ЗВО. Тобто така «спільна

мірка» застосовується до принципово різних аудиторій здобувачів освіти приватних ЗВО, відрізаних від великого фінансування, і до найбільших споживачів бюджетних коштів з мільярдними бюджетами. Ще одним прикладом неврахування різноманітності ЗВО є відсутність диференціації підходів до ранжування класичних університетів і ЗВО зі специфічними умовами навчання.

A.4. Окремі українські ренкінги, зокрема ті, що використовують результати стандартизованих освітніх вимірювань, не вказують достатньо чітко, що базуються лише на неповних даних результатів тестувань лише частини здобувачів освіти. Типовим є використання для ранжування лише шкальованих балів, що виключають з розгляду іноді суттєву частку здобувачів, що не подолали порогові бали і не мають числового результату тестувань (наприклад балу в шкалі 100...200), натомість отримали результат «Не подолав поріг». Неврахування в розрахунках факту існування осіб, що отримали екзаменаційний результат «Не подолав поріг» є типовим методологічним дефектом абсолютної більшості ренкінгів, що базуються на результатах ЗНО, ЄФВВ та ЄВІ.

A.5. Українські ренкінги не демонструють суттєвих проблем з врахуванням лінгвістичних, культурних, економічних та історичних відмінностей освітніх систем. Першопричиною є унітарний устрій України, її багатонаціональний толерантний уклад, наявність централізованої регуляції освітньої галузі.

B.6. Спостерігаються лише поодинокі проблеми прозорості вибору і викладу методології ранжування. Набагато частіше зустрічаються проблеми роз'яснень розрахунків і походження даних.

B.7. Нажаль більшість українських ренкінгів мають проблеми релевантності і валідності вибору індикаторів. Вибір індикаторів найчастіше базується на можливості зібрати дані (їх доступності) а не здатності таких даних представляти характеристики якості роботи ЗВО, академічну і інституційну спроможність. Не надається обґрунтування, чому саме обрані індикатори/характеристики/дані є найбільш релевантними щоб стати основою ранжування і що саме, які аспекти діяльності ЗВО, такі характеристики покликані представляти.

B.8. У багатьох українських ренкінгах основна увага приділена даним, що мають розглядатись як вхідні для навчання (параметри учбових програм, якість вступників, науково-педагогічний персонал і т.п.), а репрезентативному вимірюванню чи оцінці результатів навчання надається вторинна увага. Тобто не забезпечено належний відповідно до п.В.8 Берлінських принципів баланс між вхідними параметрами і результатами.

B.9. Вагові коефіцієнти різних компонентів (індикаторів) більшості рейтингових оцінок не є виразними. Сенс конкретних величин таких коефіцієнтів недостатньо зрозумілий, чи недостатньо роз'яснений укладачами ренкінгів. Ще однією суттєвою проблемою є періодичні зміни вагових коефіцієнтів, що роблять неможливим пояснення динаміки стану справ у ЗВО (погіршується ситуація в ЗВО, чи покращується). Зміна рейтингу ЗВО і його позиції у ренкінгу впродовж років вже не може бути пояснена покращенням чи погіршенням стану справ у ЗВО через методологічну зміну (зміну вагових коефіцієнтів).

C.10. Не витримується належна практика та етичні стандарти в організації збору даних, формуванні вибірки та інструментів дослідження, роботи з даними, проведення опитувань. Щонайменше особами, що збирають та/чи обробляють дані ренкінгу та/чи проводять опитування не можуть бути студенти конкретних ЗВО чи афілійовані з ЗВО особи. Довіра до таких ренкінгів не може бути забезпечена через конфлікти інтересів.

C.11. Використання даних, що не можуть бути незалежно перевірені чи піддані належному аудиту (найчастіше – результатів опитувань, більшість з яких при поверхневій перевірці виявляються нерепрезентативними, а інструменти – тенденційними) робить ранжування і рейтинги спірними.

C.12. Використання не належних процедур збору наукових даних. Як було зазначено вище, типовим недоліком є використання груп респондентів, репрезентативність яких (груп) неможливо довести.

C.14. Невикористання наглядових чи дорадчих органів (рад) ренкінгу. Використання авторитету активно залучених до контролю відомих не заангажованих фахівців дозволяє формувати довіру до методики ренкінгу та коректності її імплементації.

D.15. Не всі українські ренкінги надають роз'яснення факторів, що взяті до уваги для укладання ренкінгу. Не всі ренкінги представляються публічному користувачу в комплекті з масивами величин кожного з використаних індикаторів, що дозволило би кожному користувачу виконати ранжування з використанням власних вагових коефіцієнтів, відмінних від використаних укладачами ренкінгу.

D.16. Більшість українських ренкінгів є нестійкими до недоліків вхідних даних (їх неповноти та/чи можливих помилок), складені так, що недоліки вхідних даних здатні суттєво впливати на результат. Користувачі ренкінгу і громадськість виявляються не поінформованими про недоліки використаних вхідних даних, їх (недоліків) вплив на ренкінг та способи врахування помилок.

8. Рейтинг ЗВО з підвищення частки найкращих випускників

Аналізуючи освітню траєкторію 25% найкращих за освітнім потенціалом (стандартизованим конкурсним балом) вступників серед зарахованих на бакалаврат, нескладно помітити, що після завершення навчання на бакалавраті майже 2/3 з них все ще залишаються в числі 25% найкращих відповідно до результатів фахового випробування. Трохи більше третини з числа згаданих 25% найкращих при вступі через неефективне навчання впродовж 4-х років полишають групу найкращих, знизивши свою позицію в загальнодержавному рейтингу здобувачів освіти. На їх місце в групу найкращих вливається відповідна кількість осіб з числа тих, що не належали до 25% найкращих серед зарахованих при вступі. Завдяки ефективному навчанню такі особи піднімаються в загальнодержавному рейтингу.

Майже 2/3 з 25% найкращих при вступі залишаються в групі 25% найкращих і при випуску. У третину з 25% найкращих при випуску потрапляють особи, що успіхом своїм зобов'язані високій якості освітньої послуги у їх ЗВО, наполегливості й додатковим особистим зусиллям, а не своєму найвищому освітньому потенціалові.

Ефективність чи неефективність навчання (ефективність чи неефективність реалізації освітнього потенціалу) на бакалавраті визначається низкою чинників, які можна об'єднати у два кластери:

1) особистісний кластер: зміни індивідуальної мотивації особи впродовж навчання, життєві обставини особи та інше;

2) кластер якості освітньої послуги:

- ефективність і якість роботи викладачів;
- якість навчальних планів;
- якість навчальних матеріалів / підручників, наявність і зручність доступу до них;
- системи мотивування студентів;
- системи контролю знань у ЗВО;
- інше.

Кожен з чинників кластеру якості освітньої послуги мав би максимально об'єктивно і першочергово оцінюватись НАЗЯВО при акредитації освітніх програм

Індивідуальні зміни мотивації, що віднесені до особистого кластеру, не є тотожними мотивації чи мотивації, що надається студентові з боку закладу освіти. Останнє стосується кластеру якості освітньої послуги ЗВО.

Чинники, що стосуються особистого кластеру, статистично не пов'язані із закладом вищої освіти, а відтак – не мають відмінностей впливу на когорти студентів різних ЗВО. Відповідно, відмінності в усередненій ефективності навчання між різними ЗВО спричинені винятково спільною дією чинників, що стосуються кластеру якості освітньої послуги.

Якщо успішність реалізації освітнього потенціалу здобувачів освіти конкретного ЗВО відповідає середньому значенню по країні, то частка серед випускників такого ЗВО осіб, які належать до 25% найкращих по країні, буде тотожною частці найкращих при вступі. Це твердження не вимагає доведення, оскільки випливає з визначення 25% кращих і визначення середнього.

Якщо для конкретного ЗВО відсоток кращих при вступі перевищує відсоток кращих при випуску, то такий ЗВО, очевидно, демонструє нижчу, ніж у середньому по країні, успішність реалізації освітнього потенціалу кращих студентів. Користуючись іншою термінологією – такий ЗВО демонструє нижчу, ніж у середньому, ефективність навчальної роботи зі студентами. Вище вже було з'ясовано, що така ситуація має бути пояснена гіршою, ніж у середньому по країні, якістю освітньої послуги.

Відповідно, якщо по іншому ЗВО відсоток найкращих при вступі був нижчим за відсоток найкращих при випуску, такий ЗВО, очевидно, демонструє якість освітньої послуги для сильних студентів, що перевищує середню по країні. Для прикладу, якщо серед зарахованих на бакалаврат ЗВО кожен п'ятий студент належав до найкращих 25% по країні, а за результатами навчання кожен четвертий належить до 25% найкращих по країні, такий ЗВО демонструє кращу якість освітньої послуги, ніж у середньому по країні.

Зміна впродовж навчання відсотка здобувачів освіти конкретного ЗВО, які належать до 25% найкращих по країні об'єктивно і кількісно характеризує якість освітньої послуги, що надається сильним вступникам. Таку кількісну характеристику можна назвати «приріст відсотка найкращих».

Приріст відсотка найкращих матиме негативне числове значення у ЗВО, що надають освітню послугу (сильним і середнім здобувачам освіти), яка є менш якісною, ніж у середньому по країні. Позитивне значення приросту відсотка найкращих у ЗВО характеризує його освітню послугу як кращу, порівняно із середньою по країні.

8.1. Проблеми розрахунку приросту відсотка найкращих

Вище уже відзначалося, що значна частина вступників на бакалаврат не склали ЗНО чи не використували результати складення ЗНО при вступі, тож їх стартовий рівень не може бути ідентифікований на основі об'єктивних даних, а власне вони не можуть бути включені в розрахунок приросту найкращих. Помітна частина випускників не беруть участь у ЄФВВ, тому також не можуть бути включені в розрахунок. Некоректним буде порівнювати відсоток найкращих при вступі серед усіх випускників, яких 4 роки тому зарахували на основі оцінок ЗНО (множина А), з відсотком найкращих серед усіх випускників, які брали участь у ЄФВВ (множина Б). Склад множин (А) і (Б) може помітно відрізнитись. Будувати розрахунок на математичній різниці успішності не повністю співпадаючих наборів осіб є некоректним. Деякі системні чинники можуть зумовлювати нестатистичні тенденційні відмінності складу множин (А) і (Б) і вносити систематичну похибку в розрахунок приросту відсотка найкращих. Коректним буде порівняння відсотків найкращих на вході і на виході з навчання лише серед осіб, кожна з яких брала участь і у ЗНО, і у ЄФВВ. Частка випускників, що задовольняють умові участі в обох стандартизованих тестуваннях, може бути не переважною, а відтак – їх усереднені оцінки стандартизованих освітніх вимірювань, зокрема значення відсотка найкращих, не є репрезентативними для всіх випускників. Але приріст відсотка найкращих становить лише різницю відсотків найкращих, а не власне рівень (відсоток) найкращих. Такий параметр представляє зміну процентильного рангу (місця в загальнодержавному ренкінгу) студентів упродовж навчання, а не власне рівень. Коректно розрахований приріст відсотка найкращих є цілком репрезентативним для порівняльної оцінки якості освітньої послуги різних ЗВО навіть у випадку, коли доступними для наскрізного аналізу (успіхи при вступі vs успіхи при випуску) є лише 30 – 40%, а іноді – й менша частка випускників. Для забезпечення репрезентативності необхідно виконати наступні три вимоги:

- 1) кількість осіб, чії освітні траєкторії включено до аналізу, має бути достатньою для того, щоб статистична похибка була порівняною зі стандартною похибкою вимірювання ЗНО та ЄФВВ. Для великої правничої школи це – близько 100 осіб (і більше) незалежно від загальної кількості випускників. Для середньої за кількістю випускників правничої школи це – від 50 осіб. Для малої правничої школи, що випускає 50 чи менше бакалаврів, необхідно включати в розрахунок екзаменаційні траєкторії абсолютної біль-

шості її випускників;

- 2)** розподіл освітніх потенціалів у вибірці має бути таким самим, як і в усій когорті випускників ЗВО. Під вибіркою мається на увазі взята до розрахунку когорта випускників ЗВО, кожен з яких складав ЄФВВ і раніше був зарахований на бакалаврат на основі оцінок ЗНО. За результатами складення ЗНО наразі вступають на бакалаврат до правничих шкіл лише половина здобувачів освіти, тому неможливо кількісно дослідити розподіл освітніх потенціалів всіх випускників. Тому необхідно висловити наступне обережне твердження:

Ранжування ЗВО за приростом частки найкращих є репрезентативним для роботи ЗВО з особами, які вступали на бакалаврат за конкурсним балом на основі оцінок ЗНО.

Строго кажучи, необхідно доводити репрезентативність рейтингу ЗВО для освітньої роботи з особами, які вступали без ЗНО чи на основі рівня молодшого спеціаліста. Молодші спеціалісти, які зараз навчаються на бакалавраті, не склали ДПА у формі ЗНО, але в найближчому майбутньому ця ситуація зміниться [26];

- 3)** при розрахунку приросту частки найкращих за окремими ЗВО необхідно застосовувати переважання. Рішення про переважання приймається за окремими ЗВО у випадку суттєвих відмінностей розподілу освітніх потенціалів у вибірці за відповідним закладом освіти порівняно з розподілом освітніх потенціалів усіх випускників цього ЗВО. Переважання є доволі відомим методом «ремонт вибірки», що використовується в соціології та статистиці [27].

Той факт, що в розрахунок (у вибірку) можуть потрапити суттєво менше половини випускників певних ЗВО, не робить нерепрезентативним результат розрахунку приросту відсотка найкращих.

Приріст відсотка найкращих буде репрезентативним для ЗВО, якщо в розрахунок враховано достатню абсолютну кількість випускників, наприклад 50, навіть якщо це – лише третина зі 150 випущених таким ЗВО бакалаврів. Збільшення розміру вибірки підвищує точність розрахунку приросту відсотка найкращих, але не є необхідним для забезпечення репрезентативності.

Розрахунок приросту відсотка найкращих рекомендується вести лише за ЗВО, що випускають достатню кількість бакалаврів права, серед яких знайдеться достатня для статистичних підходів кількість сильних випускників, щодо яких є дані про результати їх шкільного ЗНО і одночасно – результати фахового випробування після закінчення бакалаврату.

Представлення результатів розрахунку приросту відсотка найкращих, його інтерпретація вимагає точності й обережності. Як гіпотетичний приклад для демонстрації необхідності обережності інтерпретацій наведемо наступне твердження: говорити про двократне нарощування кількості найкращих за результатами 4-х років навчання на бакалавраті в ЗВО не можна, якщо йдеться про те, що:

- при вступі лише одна особа з 25 зарахованих належала до числа 25% найкращих серед зарахованих по країні;
- при випуску дві особи з 25 випускників належали до числа 25% найкращих по країні за результатами блоку «Право» ЄФВВ.

За вищевказаних умов слід стверджувати не про двократне збільшення числа найкращих, а лише про приріст відсотка найкращих на 4%, і при тому лише за умови, що всі 25 випускників брали участь у ЄФВВ. Більш того, за описаних обставин не рекомендовано публікувати й використовувати це числове значення результату (збільшення на 4%), оскільки висока дискретність робить неможливою статистичну інтерпретацію результату з очікуваною від такої статистики точністю. Для того, щоб уникнути впливу дискретності, щоб похибка дискретності не перевищувала сумарної похибки освітніх вимірювань, необхідно мати не менше 7 – 10 випускників ЗВО у групі найкращих при вступі й при випуску.

Приріст відсотка найкращих не варто розраховувати (з метою включення до ренкінгу) для правничих шкіл з малою кількістю випускників та для ЗВО, випускники яких беруть участь у ЄФВВ у замалій кількості.

8.2. Показник якості: приріст відсотка найкращих у розрізі конкретних ЗВО

У наступній таблиці наведено результати розрахунку приросту відсотка найкращих по 50 ЗВО, серед випускників кожного з яких виявлено понад 30 осіб, які брали участь у ЄФВВ і були зараховані на бакалаврат за своїми оцінками ЗНО. ЗВО в таблиці розміщено в порядку зменшення приросту відсотка найкращих. Місця в ренкінгу позначено лише для частини ЗВО – тих, що не виділені сірим кольором.

Сірим кольором виділено ЗВО, щодо яких є питання недостатньої репрезентативності чи низької точності числового значення приросту відсотка найкращих (може містити похибку, спричинену завеликою неповнотою даних чи дискретністю). Попри наявність таких ЗВО у таблиці, їм не присвоєно номери місць, тобто в ранжуванні ЗВО вони беруть участь поза конкурсом. Такі ЗВО не виключено з таблиці, оскільки розрахований параметр приросту відсотка найкращих може приблизно відображати тенденцію на якісному (не кількісному) рівні. Йдеться про ЗВО, за якими кількість випускників 2020 року, чії екзаменаційні траєкторії було взято до розрахунку, становила менше 50, або ЗВО, за якими кількість випускників, що належать до 25% найкращих по країні, була меншою 7. Наприклад, найвищу позицію в таблиці має Одеський державний університет внутрішніх справ (ОДУВС), що наростив частку найкращих серед урахованих випускників від 0% при вступі до 12.9% при випуску. Причини, через які ОДУВС виділено сірим кольором і не включено до пронумерованої частини ренкінгу, наступні:

1) кількість випускників, які за результатами ЄФВВ належать до 25% найкращих по країні, є меншою 7, а відтак – математичний ефект дискретності не дозволяє достатньо точно і репрезентативно порівнювати якість освітньої послуги;

2) помітний відсоток, який становлять найкращі за результатами ЄФВВ особи, не відображає реальної ситуації, оскільки такий відсоток розраховується виходячи з числа осіб, які склали і ЗНО, і ЄФВВ, а не всіх випускників. Слід враховувати, що меншість випускників ОДУВС брали участь у ЄФВВ. Так само меншість випускників ОДУВС вступали на бакалаврат на основі оцінок ЗНО (зокрема, велика кількість з них були зараховані на бакалаврат на базі освітнього рівня молодшого спеціаліста);

3) невідому за кількістю частину випускників (бюджетників) ОДУВС не включено до ЄДЕБО. Наразі можна говорити про розрахунки відсотків найкращих лише серед контрактників, дані яких присутні в ЄДЕБО.

Попри неповну статистичну репрезентативність, дані щодо ОДУВС довідково представлено в таблиці як свідчення дійсно якісної освітньої роботи щонайменше з невеликим прошарком випускників, які маючи середній і хороший рівень освітнього потенціалу, вступали до ОДУВС за результатами складення ЗНО і фінансували своє навчання за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб (контрактники).

До представленої таблиці не включено понад половину ЗВО, що випустили бакалаврів права у 2020 році. Зокрема, у таблиці відсутні ЗВО:

- що випустили зовсім невелику кількість бакалаврів;
- переважна більшість випускників яких вступали на бакалаврат не за результатами ЗНО;
- переважна більшість випускників яких не брали участь у ЄФВВ.

Наступна таблиця дає достатньо повну загальну картину за випускниками правничого бакалаврату 2020 року, оскільки представлені ЗВО випустили абсолютну більшість бакалаврів права в країні, зокрема майже всіх, хто належить до 25% найкращих по країні за результатами загальнодержавного стандартизованого фахового випробування (блоку «Право» ЄФВВ).

Основним мотивом виключення ЗВО з представленої таблиці було те, що результати розрахунку приросту частки найкращих для таких ЗВО не в цілому відображають загальну ситуацію з рівнем освітньої послуги у цих ЗВО через неповну репрезентативність.

Таблиця 10. Приріст частки найкращих в розрізі ЗВО

Ря- док	Ранг	ЗВО	Приріст частки кращих
1		Одеський державний університет внутрішніх справ	12.9%
2	1	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	12.7%
3	2	Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	10.0%
4		Чорноморський національний університет імені Петра Могили	8.7%
5		Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»	8.6%
6		Київський університет права Національної академії наук України	6.5%
7	3	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	5.8%
8	4	Національний університет «Одеська юридична академія»	5.2%
9		Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	5.1%
10	5	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	4.6%
11	6	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	4.0%
12	7	Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова	3.5%
13		Львівський торговельно-економічний університет	3.1%
14	8	Національна академія внутрішніх справ	2.9%
15		Національна академія Служби безпеки України	2.9%
16		Харківський національний університет внутрішніх справ	2.7%
17		Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	2.4%
18	9	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	1.3%
19	10	Національний університет «Острозька академія»	1.3%
20		Львівський державний університет внутрішніх справ	0.8%
21		Маріупольський державний університет	0.0%
22		Національний університет «Запорізька політехніка»	0.0%
23		Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	0.0%
24		Київський університет імені Бориса Грінченка	0.0%
25		Одеський національний морський університет	0.0%
26	11	Запорізький національний університет	-1.1%
27	12	Львівський національний університет імені Івана Франка	-1.3%
28	13	Університет державної фіскальної служби України	-1.4%
29	14	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	-1.6%
30	15	Національний університет «Чернігівська політехніка»	-1.6%
31	16	Донецький національний університет імені Василя Стуса	-2.1%
32		Академія Державної пенітенціарної служби	-2.3%
33	17	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	-3.1%
34	18	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	-3.9%
35		Вінницький національний аграрний університет	-5.0%

Ря- док	Ранг	ЗВО	Приріст частки кращих
36	19	Університет митної справи та фінансів	-6.3%
37	20	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	-6.6%
38		Білоцерківський національний аграрний університет	-6.7%
39	21	Тернопільський національний економічний університет	-7.0%
40	22	Сумський державний університет	-7.0%
41	23	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	-7.4%
42	24	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»	-9.1%
43	25	Київський національний торговельно-економічний університет	-9.3%
44	26	Національний транспортний університет	-9.3%
45		Національний університет водного господарства та природокористування	-9.4%
46	27	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	-9.4%
47	28	Національний авіаційний університет	-10.4%
48	29	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	-11.7%
49	30	Національний університет «Львівська політехніка»	-14.7%
50	31	Національний університет біоресурсів і природокористування України	-25.0%

Представлені в таблиці дані адекватно відображають порівняльний рівень якості освітньої послуги, що надається сильним студентам, але містять низку неочікуваних результатів. Незважаючи на певні несподівані результати, не є похибкою:

- наявність у топовій частині таблиці ЗВО з не кращими усередненими результатами ЄФВВ випускників;
- присутність у найгіршій нижній частині таблиці кількох провідних правничих шкіл, чиї випускники демонструють найвищі усереднені результати ЄФВВ.

8.3. Коментар щодо місця окремих ЗВО в ренкінгу приросту відсотка найкращих

Ренкінг заслужено очолюють Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича та Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Це – правничі школи, рівень освітньої роботи яких очевидно є дуже високим, але яким не вдається привабити достатню кількість сильних вступників. Ці ЗВО стабільно входять до ТОП-10 правничих шкіл за середніми результатами їх випускників, але не займають чільних місць через баласт помітного прошарку студентів, які мають низький рівень освітнього потенціалу. Ефективна (якісна) освітня робота дозволяє цим ЗВО з посередніх вступників вирощувати сильних випускників, а з сильних вступників – дуже сильних випускників.

Так, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (ЧНУ ім. Ю. Федьковича) демонструє зростання за результатами навчання частки найкращих з кожного п'ятого вступника до кожного третього випускника. Такий результат є статистично значущим свідченням непересічно високої якості освітньої послуги, що її отримують студенти ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Полтавський юридичний інститут НЮУ) також демонструє суттєве зростання з 23.3% найкращих вступників до 33.3% найкращих випускників. Результати діяльності цього відокремленого структурного підрозділу свідчать про більш високу ефективність освітньої роботи з сильними студентами порівняно зі своїм головним закладом.

ЧНУ ім. Ю. Федьковича і Полтавський юридичний інститут НЮУ ім. Я. Мудрого очолюють ренкінг приросту найкращих. Кожен третій випускник цих ЗВО належить до найкращих (25%) в країні, і це при тому, що серед зарахованих на навчання ці ЗВО отримують лише близько 20% найкращих.

Полтавський юридичний інститут НЮУ ім. Я. Мудрого ефективніше працює із сильними студентами порівняно зі своїм головним закладом.

Цікавим є порівняння місць в ренкінгу двох найбільших правничих шкіл: Національного університету «Одеська юридична академія» (НУ ОЮА) та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (НЮУ). За рейтингом частки найсильніших серед випускників НЮУ займає четверте місце в ренкінгу, а НУ ОЮА – вісімнадцяте. За рейтингом приросту частки найкращих ці два ЗНО міняються місцями в ренкінгу: НЮУ знаходиться на сімнадцятому місці, а НУ ОЮА – на четвертому. Ефективність освітньої роботи з сильними вступниками у НУ ОЮА є вищою, ніж у НЮУ. Суттєво нижчий середній рівень випускників НУ ОЮА порівняно з випускниками НЮУ пояснюється різними успіхами вступних кампаній: до категорії 25% найсильніших по країні на час вступу до НУ ОЮА належить лише кожен п'ятий зарахований на навчання, в той час як у НЮУ – кожен другий. За результатами навчання частка найсильніших (тих, які належать до 25% найкращих по країні) у НУ ОЮА збільшується на 5.2%, а у НЮУ зменшується на 3.1%.

НЮУ ім. Я. Мудрого і НУ ОЮА симетрично обмінюються місцями в двох ренкінгах: у НЮУ ім. Я. Мудрого четверте місце – в ренкінгу за відсотком найкращих і сімнадцяте – в ренкінгу приросту відсотка найкращих, а у НЮУ четверте – в ренкінгу приросту відсотка найкращих і вісімнадцяте – в ренкінгу за відсотком найкращих.

Слід пояснити низькі рейтингові оцінки приросту частки найсильніших у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (КНУ) та Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). Ці правничі школи завжди очолюють ренкінги за середніми результатами ЄФВВ, але відсоток серед їх студентів осіб, які належать до 25% найкращих по країні, зменшується при порівнянні вступу і випуску, тобто приріст частки найсильніших є від'ємним (зарахували більше найкращих, ніж випустили найкращих).

Розглянемо приклад КНУ. Кожен четвертий здобувач освіти у КНУ з числа найсильніших 25% за результатами ЗНО при вступі не потрапляє в категорію найсильніших 25% після завершення навчання на бакалавраті за результатами фахового блоку ЄФВВ. Невелика кількість студентів, які не належали до групи найсильніших при вступі, виявились достатньо успішними, щоб увійти до групи найсильніших за результатами ЄФВВ, і частково компенсували втрату КНУ кількості найсильніших. Загальна кількість осіб у групі найсильніших (при порівнянні вступу і випуску) скоротилась на 9.4%, а це – багато десятків осіб.

Скорочення групи найсильніших за результатами навчання в НаУКМА було меншим, але також помітним. Існує думка, що в ЄФВВ не беруть участі найсильніші випускники правничого бакалаврату НаУКМА, які вступають на магістратуру найкращих іноземних університетів. А відтак – загальний рівень випускників НаУКМА начебто має бути вищим, ніж можна судити за результатами ЄФВВ. Такий аргумент можна розглядати щодо розрахунку рейтингів усереднених результатів, але він є повністю нерелевантним до розрахунку приросту частки найкращих. Сильні випускники, які не брали участі у ЄФВВ і йшли на магістратуру провідних правничих шкіл світу, не роблять внесок у врахований при розрахунку відсоток найкращих при вступі. Тому їх відсутність і при врахуванні відсотку найкращих при випуску не знижує показник приросту частки найкращих.

Якби ефективність освітньої роботи з сильними студентами в правничих школах НаУКМА і КНУ відповідала усередненій за всіма ЗВО країни ефективності, то частка найсильніших випускників у цих ЗВО не скорочувалася б, а зберігалася на рівні частки найсильніших при вступі.

Частка найсильніших серед випускників НаУКМА і КНУ, хоч і скорочується порівняно зі вступом, але залишається найвищою в країні. Завдяки саме цьому середні результати випускників НаУКМА і КНУ є найвищими серед усіх правничих шкіл країни. Інша справа, що найвищі усереднені результати ЄФВВ цих двох поважних правничих шкіл не є наслідком найкращої ефективності чи якості освітньої роботи,

а лише репутаційним, PR і маркетинговим успіхом, завдяки якому до НаУКМА і КНУ вступають майже виключно найсильніші абітурієнти країни.

Ефективність освітньої роботи з категорією 25% найсильніших по країні в правничих школах НаУКМА і КНУ є гіршою, ніж у середньому по країні, попри найкращі по країні усереднені результати ЄФВВ їх випускників.

Найвища репутація правничих шкіл НаУКМА і КНУ не відповідає недостатній ефективності освітньої роботи з особами, що належать до 25% найсильніших в Україні за результатами вступу.

Ренкінг завершують Національний університет «Львівська політехніка» та Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП) з найвищими втратами кількості найсильніших.

НУБіП продемонстрував найбільше (трикратне) скорочення частки найсильніших з 37.5% при вступі до 12.5% при випуску. Показник приросту частки найсильніших у НУБіП становить мінус 25%.

Національний університет «Львівська політехніка» продемонстрував двократне скорочення частки найсильніших з 29.4% при вступі до 14.7% при випуску. Показник приросту частки найсильніших у НУ «Львівська політехніка» становить мінус 14.7%.

НУБіП продемонстрував трикратне зменшення кількості найсильніших за результатами навчання на бакалавраті, а Львівська політехніка – двократне. Висока репутація цих закладів вищої освіти не відповідає невисокому рівню ефективності освітньої роботи з сильними студентами у їх правничих школах.

8.4. Приріст відсотка найкращих у ЗВО зі специфічними умовами навчання

Цікавим є спостереження щодо порівняно високої ефективності роботи із сильними студентами у ЗВО зі специфічними умовами навчання. У наведеній вище таблиці шість ЗВО цієї групи знаходяться в кращій половині ренкінгу, демонструючи збільшення, а не зменшення частки найкращих. Дані по 4 з 6 таких закладів виділено сірим кольором як такі, що базуються на статистиці екзаменаційних траєкторій недостатньо великої кількості осіб. До ЗВО цієї групи вступають на навчання занадто мало осіб, які належать до 25% найкращих (за оцінками ЗНО) серед зарахованих на правничий бакалаврат у всій країні. У середньому, в цій групі ЗВО лише 2.5% від зарахованих належать до найкращих 25% країни. Водночас, у середньому, серед випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання є 6.2% випускників, які за результатами ЄФВВ належать до 25% найкращих по країні. Тобто приріст відсотка найкращих у ЗВО зі специфічними умовами навчання становить 3.7%. Така статистика не вражає, але свідчить про те, що наявні у невеликій кількості сильні студенти у ЗВО зі специфічними умовами навчання отримують освітню послугу, що адекватно добре (тобто краще, ніж у середньому по країні) розкриває їх освітній потенціал.

Наявні у невеликій кількості у ЗВО зі специфічними умовами навчання студенти з високим освітнім потенціалом отримують освітню послугу, що адекватно добре (краще, ніж у середньому по країні) розкриває їх освітній потенціал.

Все це може свідчити або про хорошу загальну ефективність освітньої роботи, або про практикування ефективного індивідуального підходу, який у ЗВО не важко застосовувати щодо невеликого прошарку найсильніших студентів.

8.5. Ефективність освітньої роботи зі здобувачами з різним освітнім потенціалом

Наведені в попередніх розділах дані приросту відсотка найкращих характеризують якість освітньої роботи правничих шкіл із кращою частиною студентства. Ці дані представляють ефективність освітньої послуги, що її отримують особи, більшість з яких належать до третього і четвертого квартиля розподілу за стандартизованим конкурсним балом вступу на бакалаврат. На наступному рисунку зображено розподіл осіб, які належать до 25% найкращих за результатами фахового випробування після бакалаврату, залежно від того, до якого квартиля ці особи належали за своїм стандартизованим конкурсним балом при вступі на бакалаврат.

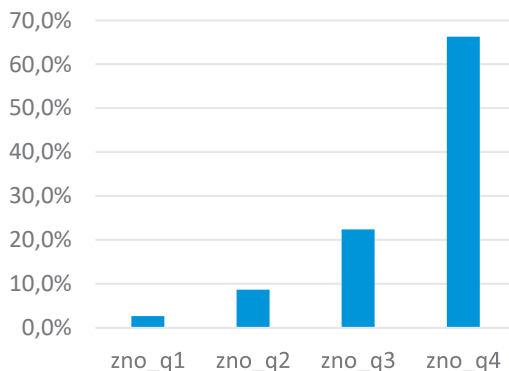

Рисунок 4. Розподіл осіб з четвертого найсильнішого квартиля блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від квартиля освітнього потенціалу

Як відзначалося вище, абсолютну більшість (дві третини) найкращих за результатами фахового випробування становлять особи, які відносились до групи найкращих за оцінками ЗНО при вступі. Абсолютна більшість найбільш перспективних вступників зараховуються до ЗВО, в яких їх високий освітній потенціал гідно реалізується завдяки ефективній (якісній) освітній послугі.

Більшість найкращих випускників середньої школи навчаються у ЗВО, в яких їх високий освітній потенціал добре реалізується завдяки ефективній (якісній) освітній послугі.

Але якщо подивитись на аналогічний розподіл найгіршого першого квартиля за результатами фахового випробування (див. наступний рисунок), то виявляється, що він менше ніж наполовину (лише на 48%) складається з осіб, які належали до найгіршого за освітнім потенціалом квартиля при вступі.

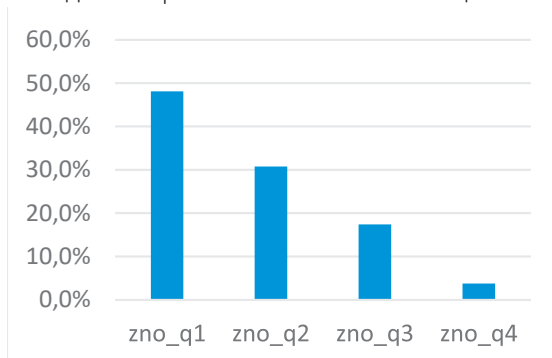

Рисунок 5. Розподіл осіб з першого квартиля результатів блоку «Право» ЄФВВ 2020 року (розподіл найслабших випускників) залежно від квартиля їх освітнього потенціалу при вступі на бакалаврат

Це означає, що більшість найгірших за результатами фахового випробування випускників (квартиль найслабших Law_q1) є особами із зовсім не найгіршим освітнім потенціалом. Їх не надто низький освітній потенціал було погано реалізовано під час навчання на бакалавраті у ЗВО. Це вказує на давно обговорювану у фаховому середовищі проблему низької якості освітньої послуги у багатьох правничих школах.

Понад половина з числа найслабших випускників бакалаврату демонструють низькі результати фахового випробування через неефективну освітню послугу, а не через свій низький освітній потенціал. Неякісна освітня робота низки ЗВО із середніми й сильними вступниками робить їх слабкими випускниками.

9. ЗВО, що випускають найслабших бакалаврів права

У наведеній далі таблиці представлено результат ранжування ЗВО в порядку зменшення відсотку випускників з числа учасників ЄФВВ, які належать до 25% найслабших за результатами фахового блоку ЄФВВ. До таблиці включено всі 138 ЗВО, що випустили бакалаврів права у 2020 році, у тому числі чотири ЗВО, жоден з випускників яких не брав участі у ЄФВВ. У таблицю довідково включено значення відсотка випускників кожного із ЗВО, які брали участь у ЄФВВ (права колонка). Відсоток участі у ЄФВВ можна використовувати для оцінки репрезентативності основних наведених даних щодо усереднених результатів ЄФВВ.

Наступну таблицю в жодному разі не можна використовувати як «рейтинг» чи «антирейтинг» якості освітньої послуги. Зміст таблиці є не більше ніж цінною довідковою інформацією. Слід зважати на низький відсоток участі у ЄФВВ випускників деяких ЗВО, а також на те, що ця впорядкована за зменшенням відсотка найслабших таблиця значною мірою відображає успіхи вступних кампаній, а не лише результативність освітньої роботи ЗВО.

Таблиця 11. Ренкінг ЗВО в порядку зменшення відсотку учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року цих ЗВО, які (випускники) належать до 25% найслабших у фаховому випробуванні

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
1	Вищий навчальний заклад «Київський університет ринкових відносин» у формі товариства з обмеженою відповідальністю	100.0%	3.1%
2	Вінницька філія Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань»	100.0%	7.1%
3	Вінницький кооперативний інститут	100.0%	1.8%
4	Донецька філія Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань»	100.0%	7.7%
5	Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	100.0%	2.1%
6	Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»	100.0%	4.2%
7	Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»	100.0%	1.1%
8	Кіровоградський інститут розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	83.3%	35.3%
9	Донецький державний університет управління	75.0%	39.0%
10	Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка	75.0%	13.8%

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
11	Приватний вищий навчальний заклад «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»	70.0%	35.7%
12	Київський кооперативний інститут бізнесу і права	68.4%	34.5%
13	Полтавський інститут економіки і права вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	66.7%	19.1%
14	Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»	64.3%	15.2%
15	Івано-Франківський коледж Львівського національного аграрного університету	60.0%	21.7%
16	Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка	60.0%	14.3%
17	Луцький інститут розвитку людини Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	60.0%	8.8%
18	Міжнародний гуманітарний університет	58.7%	50.0%
19	Класичний приватний університет	58.1%	18.9%
20	Товариство з обмеженою відповідальністю «Харківський університет»	57.9%	29.7%
21	Національний університет «Запорізька політехніка»	56.9%	59.6%
22	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	56.8%	50.6%
23	Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	54.3%	11.5%
24	Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»	54.2%	43.6%
25	Вищий навчальний заклад «Східноєвропейський університет економіки і менеджменту» (у формі товариства з обмеженою відповідальністю)	53.3%	15.6%
26	Вінницький національний аграрний університет	52.6%	57.6%
27	Рівненський інститут Київського університету права Національної академії наук України	52.0%	46.3%
28	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	51.1%	12.9%
29	Львівський державний університет внутрішніх справ	51.0%	41.6%
30	Дубенська філія вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	50.0%	5.7%
31	Житомирський інститут Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	50.0%	66.7%
32	Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»	50.0%	8.2%
33	Львівський інститут Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	50.0%	50.0%
34	Мелітопольський інститут державного та муніципального управління «Класичного приватного університету»	50.0%	8.3%
35	Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»	48.8%	43.4%
36	Харківський національний університет внутрішніх справ	48.7%	22.6%
37	Житомирський національний агроекологічний університет	48.6%	38.9%
38	Приватний вищий навчальний заклад «Університет Короля Данила»	47.9%	44.0%
39	Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова	46.4%	35.0%

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
40	Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет»	46.4%	34.1%
41	Академія Державної пенітенціарної служби	46.0%	66.7%
42	Маріупольський державний університет	45.7%	52.3%
43	Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»	45.2%	51.2%
44	Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»	44.8%	25.7%
45	Херсонський державний університет	44.4%	46.6%
46	Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького	44.0%	39.1%
47	Бердянський державний педагогічний університет	43.8%	34.0%
48	Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»	43.2%	33.6%
49	Приватний заклад вищої освіти «Карпатський університет імені Августина Волошина»	42.9%	9.3%
50	Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету	42.5%	45.5%
51	Національний авіаційний університет	41.4%	76.0%
52	Білоцерківський національний аграрний університет	41.3%	34.3%
53	Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	40.5%	52.1%
54	Івано-Франківська філія Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	40.0%	26.3%
55	Кропивницький інститут приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань»	40.0%	11.4%
56	Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань»	40.0%	12.2%
57	Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	40.0%	22.7%
58	Тернопільський національний економічний університет	39.9%	51.2%
59	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	39.6%	39.3%
60	Національний університет «Чернігівська політехніка»	38.3%	49.1%
61	Університет митної справи та фінансів	37.9%	80.6%
62	Національний транспортний університет	37.7%	83.7%
63	Одеський національний морський університет	37.5%	55.2%
64	Товариство з обмеженою відповідальністю «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»	37.5%	7.8%
65	Сумський національний аграрний університет	37.2%	48.3%
66	Національний університет біоресурсів і природокористування України	37.1%	50.9%
67	Київський університет права Національної академії наук України	36.5%	44.7%
68	Академія праці, соціальних відносин і туризму	36.4%	33.0%
69	Державний університет інфраструктури та технологій	36.4%	37.2%

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
70	Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ	36.4%	34.1%
71	Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут	36.4%	31.4%
72	Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж»	34.6%	45.2%
73	Національна академія внутрішніх справ	34.5%	37.5%
74	Київський національний торговельно-економічний університет	34.2%	60.5%
75	Національний університет водного господарства та природокористування	34.0%	49.5%
76	Запорізький національний університет	33.6%	68.9%
77	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»	33.3%	75.0%
78	Приватний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський податковий інститут»	33.3%	14.3%
79	Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет»	33.3%	39.5%
80	Прикарпатський факультет НАВС (м. Івано-Франківськ)	33.3%	45.0%
81	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	32.3%	43.7%
82	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	32.3%	42.8%
83	Університет державної фіскальної служби України	32.1%	72.7%
84	Київський національний університет технологій та дизайну	31.8%	34.4%
85	Київський університет імені Бориса Грінченка	31.6%	64.4%
86	Національний університет «Львівська політехніка»	31.3%	59.6%
87	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	30.9%	66.5%
88	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»	30.9%	70.0%
89	Сумський державний університет	30.6%	65.3%
90	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	30.4%	45.1%
91	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	29.9%	63.4%
92	Львівський торговельно-економічний університет	29.2%	36.9%
93	Донецький юридичний інститут МВС України	29.0%	26.5%
94	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	28.9%	62.5%
95	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	28.8%	62.3%
96	Національний університет «Одеська юридична академія»	28.5%	76.1%
97	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	28.3%	43.4%
98	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	28.2%	62.9%
99	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	28.1%	66.3%
100	Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова	27.5%	59.3%
101	Донецький національний університет імені Василя Стуса	25.4%	55.8%
102	Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»	25.0%	26.7%
103	Київський університет туризму, економіки і права	25.0%	26.2%

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
104	Криворізький економічний інститут Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	25.0%	60.6%
105	Новокаховський гуманітарний інститут вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	25.0%	6.1%
106	Одеський державний університет внутрішніх справ	23.8%	36.8%
107	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	23.1%	37.1%
108	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	23.1%	66.9%
109	Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля»	20.5%	61.9%
110	Приватний вищий навчальний заклад «Академія рекреаційних технологій і права»	20.0%	17.2%
111	Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	19.4%	63.2%
112	Національний університет «Одеська морська академія»	18.2%	56.4%
113	Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	17.8%	73.7%
114	Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»	17.2%	60.0%
115	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	16.9%	58.2%
116	Київський державний коледж туризму та готельного господарства	16.7%	57.1%
117	Національна академія Служби безпеки України	16.7%	76.6%
118	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	15.5%	79.4%
119	Київський національний лінгвістичний університет	14.8%	81.8%
120	Національний університет «Острозька академія»	14.6%	67.2%
121	Львівський національний університет імені Івана Франка	12.9%	84.3%
122	Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола	12.5%	38.1%
123	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	11.3%	52.5%
124	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	10.6%	79.2%
125	Київський національний університет культури і мистецтв	9.1%	42.3%
126	Київський факультет Національної академії Національної гвардії України	0.0%	100.0%
127	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	0.0%	91.1%
128	Приватний вищий навчальний заклад «Донецький університет економіки та права»	0.0%	18.2%
129	Приватний вищий навчальний заклад «Херсонський економічно-правовий інститут»	0.0%	9.5%
130	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	0.0%	52.6%
131	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	0.0%	1.4%
132	Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ	0.0%	5.4%
133	Хмельницький інститут соціальних технологій вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	0.0%	4.2%

№	ЗВО	% з числа найслабших 25% по країні	% участі в ЄФВВ
134	Черкаський навчально-науковий інститут Університету банківської справи	0.0%	75.0%
135	Білоцерківський інститут економіки та управління вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	–	0.0%
136	Енергодарський інститут державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха «Класичного приватного університету»	–	0.0%
137	Заклад вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права»	–	0.0%
138	Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	–	0.0%

Одним з перших загальних спостережень з даних таблиці, наведеної вище, є наступне:

Чим вищим є відсоток найслабших серед випускників ЗВО, тим нижчим є відсоток участі випускників такого ЗВО у ЄФВВ.

Наведена таблиця відображає «антирейтинг» фахового рівня випускників. Але місце ЗВО в цьому рейтингу не відображає якості освітньої роботи ЗВО. Для констатації низької якості освітньої послуги необхідно враховувати початкову якість (освітній потенціал) тих студентів, яких ЗВО навчає впродовж чотирьох років.

Без урахування додаткових обставин низький фаховий рівень випускників ЗВО, порівняно з іншими ЗВО, не може свідчити про низьку якість освітньої послуги цього ЗВО.

Якщо більшість студентів із середнім освітнім потенціалом (другий і третій квартилі розподілу стандартизованого конкурсного балу) після навчання в окремих ЗВО демонструють результати фахового блоку ЄФВВ з першого найслабшого квартиля, це дійсно може свідчити про низьку якість освітньої послуги в таких ЗВО. Така освітня послуга не є ефективною, не реалізує освітній потенціал посереднього студента. Оцінити це можна порівнюючи по кожному ЗВО те, як змінюється відсоток найслабших за 4 роки навчання на бакалавраті:

- який відсоток випускників мають результат фахового тестування, що відносить їх до 25% найслабших в країні,

порівняно з тим,

- який відсоток зарахованих на навчання за 4 роки до участі в ЄФВВ мали стандартизований конкурсний бал, що відповідав 25% найслабших по зарахованих до всіх правничих шкіл країни.

Констатувати низьку якість освітньої послуги правничої школи можна лише у випадку, якщо відсоток найслабших за результатами фахового випробування після закінчення ЗВО помітно перевищує відсоток найслабших за освітнім потенціалом при вступі. Це свідчить про те, що з осіб, які мають середній чи високий освітній потенціал при вступі, правнича школа робить випускників з низьким фаховим рівнем, знижуючи тим самим місце таких осіб у загальнодержавному рейтингу.

9.1. Показник якості: зменшення відсотка найслабших у розрізі конкретних ЗВО

У наступній таблиці наводиться рейтинг ЗВО з мінімізації відсотка найслабших студентів (зниження відсотка випускників, що відносяться до квартиля найслабших після випуску порівняно з відсотком випускників, які належали до квартиля найслабших при вступі). До ренкінгу включено лише ЗВО, серед випускників яких було достатньо осіб (не менше 30), які вступали на бакалаврат за результатами ЗНО, а після бакалаврату брали участь у ЄФВВ 2020 року. З таблиці видалено НаУКМА, серед випускників якої не було жодного слабого за освітнім потенціалом вступника і жодного результату фахового блоку ЄФВВ з першого найслабшого квартиля.

Наступну таблицю можна вважати ренкінгом успіху ЗВО у боротьбі з поганими фаховими результатами випускників.

Таблиця 12. Зміна частки найслабших (порівняння вступу і випуску) в розрізі ЗВО

Рядок	ЗВО	Зміна частки слабких
1	Запорізький національний університет	-20.2%
2	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	-19.6%
3	Національна академія Служби безпеки України	-17.1%
4	Академія Державної пенітенціарної служби	-12.2%
5	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	-12.0%
6	Національний університет «Острозька академія»	-10.5%
7	Національна академія внутрішніх справ	-9.5%
8	Львівський торговельно-економічний університет	-9.4%
9	Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»	-8.6%
10	Харківський національний університет внутрішніх справ	-6.8%
11	Одеський державний університет внутрішніх справ	-6.5%
12	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	-6.3%
13	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	-5.1%
14	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	-4.0%
15	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	-3.9%
16	Сумський державний університет	-3.5%
17	Національний університет водного господарства та природокористування	-3.1%
18	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	-2.8%
19	Національний транспортний університет	-2.7%
20	Маріупольський державний університет	-2.4%
21	Донецький національний університет імені Василя Стуса	-2.1%
22	Тернопільський національний економічний університет	-1.2%
23	Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	-1.1%
24	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»	-0.9%
25	Одеський національний морський університет	0.0%

Рядок	ЗВО	Зміна частки слабких
26	Національний університет «Запорізька політехніка»	0.0%
27	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	1.0%
28	Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова	1.2%
29	Вінницький національний аграрний університет	2.5%
30	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	4.3%
31	Національний університет «Чернігівська політехніка»	4.8%
32	Національний університет біоресурсів і природокористування України	5.4%
33	Національний університет «Одеська юридична академія»	5.5%
34	Університет митної справи та фінансів	6.3%
35	Львівський національний університет імені Івана Франка	6.6%
36	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	8.6%
37	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	10.0%
38	Білоцерківський національний аграрний університет	10.0%
39	Національний авіаційний університет	10.4%
40	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	11.1%
41	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	12.2%
42	Національний університет «Львівська політехніка»	12.5%
43	Київський національний торговельно-економічний університет	14.0%
44	Університет державної фіскальної служби України	14.5%
45	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	14.7%
46	Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	16.1%
47	Київський університет права Національної академії наук України	19.4%
48	Львівський державний університет внутрішніх справ	19.7%
49	Київський університет імені Бориса Грінченка	22.6%

У верхній частині таблиці знаходяться ЗВО, що ефективно працюють з особами, які мають низький чи посередній освітній потенціал, поліпшуючи їх місце в загальнодержавному рейтингу.

У нижній частині таблиці знаходяться ЗВО, що неефективно працюють з посередніми й навіть сильними за освітнім потенціалом студентами, роблячи з них випускників, які належать до квартиля найслабших за фаховим рівнем в країні. Унаслідок недостатньо ефективної освіти роботи зі студентами відсоток найслабших підвищується за результатами навчання на бакалавраті.

Найбільш ефективно працює з найслабшими за освітнім потенціалом студентами Запорізький національний університет, радикально зменшуючи частку найслабших з понад половини при вступі до близько третини при випуску.

Ефективно працюють зі слабкими студентами, роблячи з них не слабких випускників:

- низка класичних університетів (ЧНУ ім. П. Могили, ХНУ ім. В. Каразіна, НУ «Острозька академія», ЧНУ ім. Ю. Федьковича);
- низка ЗВО зі специфічними умовами навчання підпорядкування МВС (НАВС, ХНУВС, ОДУВС, ДДУВС), Національна академія Служби безпеки України і Академія Державної пенітенціарної служби.

Більшість ЗВО зі специфічними умовами навчання демонструють кращу ефективність освітньої роботи зі слабкими і посередніми за освітнім потенціалом студентами, ніж провідні правничі школи.

Посередньо працюють зі слабкими і посередніми студентами найбільші правничі школи України: НУ ОЮА та НЮУ ім. Я. Мудрого.

Помітно збільшують частку слабких серед своїх випускників порівняно із часткою слабких при вступі провідні правничі школи: ЛНУ ім. І. Франка (з 5.5% при вступі до 12.1% після випуску) та КНУ ім. Т. Шевченка (з 1% до 9.6%).

Погано працюють з посередніми й слабкими за освітнім потенціалом студентами, суттєво збільшуючи частку слабких за результатами навчання: ДНУ ім. О. Гончара, Національний авіаційний університет, КНЕУ ім. В. Гетьмана, НТУ «Дніпровська політехніка», НУ «Львівська політехніка», КНТЕУ, Університет державної фіскальної служби України та інші.

Найгірше в країні працюють з посередніми за освітнім потенціалом студентами:

- Київський університет імені Бориса Грінченка, збільшуючи частку слабких з однієї десятої на початку навчання до однієї третьої за результатами навчання;
- Львівський державний університет внутрішніх справ, збільшуючи частку слабких з однієї третьої на початку навчання до понад половини за результатами навчання;
- Київський університет права Національної академії наук України, збільшуючи частку слабких з однієї п'ятої на початку навчання до двох п'ятих за результатами навчання.

10. Подальший аналіз ефективності освітньої послуги

Уважно проаналізувавши результати ранжування ЗВО за ефективністю роботи правничих шкіл із найсильнішими й найслабшими за освітнім потенціалом студентами, можна помітити, що один і той самий ЗВО може бути присутнім одночасно в позитивній (краще ніж у середньому по Україні) частині одного ранкінгу і негативній частині іншого ранкінгу. З високих показників ефективності роботи правничої школи, наприклад з найсильнішими, не можна робити висновки про високу ефективність роботи цієї самої правничої школи з посередніми чи слабкими студентами. Показники ефективності слід окремо розглядати для кожної категорії студентів за освітнім потенціалом. Крім того, для комплексної діагностики якості освітньої послуги правничої школи слід розглянути динаміку змін показників ефективності освітньої послуги впродовж кількох циклів навчання (кількох випусків). Важливим є розуміння стабільності показників, їх систематичного поліпшення / погіршення у різних правничих шкіл.

Дані стандартизованих освітніх вимірювань для такого комплексного аналізу зібрано і частково оброблено. Результати мають бути представлені в наступному дослідженні.

11. Реальний стан справ з обсягом випуску юристів

Результати стандартизованих освітніх вимірювань (ЄФВВ, ЄВІ та в подальшому ЄДКІ) єдині здатні надати об'єктивну репрезентативну кількісну статистичну інформацію для порівняння якості отриманих у різних правничих школах знань і компетенцій. Але для зваженого вирішення проблем, пов'язаних із реформуванням юридичної освіти, варто враховувати об'єктивну інформацію щодо наступних питань:

- Скільки правників різного освітнього рівня випускаються?
- Скільки правників вимагає ринок праці?
- Скільки осіб знаходяться в процесі навчання правничій спеціальності?
- Скільки викладачів задіяно для надання юридичної освіти?
- Скільки (і які) ЗВО і скільки фактично випускають юристів?

Повна інформація з цих питань у систематизованому і концентрованому вигляді відсутня в публічному доступі. Основним джерелом такої інформації є ЄДЕБО, але виявляється (див. про це нижче), що ЄДЕБО не містить і на законних підставах не може містити справді повну інформацію щодо більшості зі згаданих питань. Тож необхідно використовувати комплексні джерела інформації.

Далі надаються кількісні оцінки з перелічених питань, що базуються на поєднанні інформації з ЄДЕБО та інших офіційних джерел.

11.1. Скільки бакалаврів права випускаються щороку?

Відповідно до даних ЄДЕБО, у 2020 році дипломи бакалаврів права (у тому числі з міжнародного права) отримали 18554 особи, без урахування осіб, дипломи яких не обліковуються в ЄДЕБО (див. нижче про такі дипломи з обмеженим доступом до інформації). Але кількість випускників 2020 року, які отримали ступінь бакалавра права, є суттєво більшою за 18554 особи. Частина випускників правничих шкіл ЗВО підпорядкування Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони (МО) та СБУ можуть виконувати розвідувальну роботу чи оперативну роботу «під прикриттям». Тому дипломи таких випускників обліковуються в базах даних з обмеженим доступом у ЗВО підпорядкування МВС, МО та СБУ, а не ЄДЕБО. Точно з'ясувати кількість таких випускників на основі відкритих даних неможливо, але можливо оцінити кількість «бюджетників» серед них. Щоб для прикладу оцінити кількість таких виведених з публічних джерел випускників у 2020 році, слід порівняти дані постанови Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 616 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2020 році»⁵² [28] з сумарною кількістю наявних в ЄДЕБО правників серед бакалаврів випуску 2020 року ЗВО підпорядкування МВС, МО та СБУ, які навчались за рахунок коштів державного бюджету.

11.1.1. Кількість бакалаврів права, доступ до відомостей про освіту яких обмежено

Спочатку докладніше розглянемо кількість випускників – правників і випускників близької спеціальності 262 («Правоохоронна діяльність») у ЗВО підпорядкування МВС. Відповідно до інформації постанови Кабінету Міністрів України від 8 червня 2020 р. № 616 закладами вищої освіти підпорядкування МВС у 2020 році мали бути випущені 2343 бакалаври права (1675 випускників спеціальності «Право» плюс 668 випускників спеціальності «Правознавство») і 977 бакалаврів правоохоронної діяльності, які навчались за кошти державного бюджету. Для порівняння: того самого року обсяг державного замовлення з прийому осіб на здобуття рівня бакалавра права становив всього 1080 (порівняймо з 2343 особами тогорічного випуску), а на здобуття рівня бакалавра правоохоронної діяльності – 2860 осіб (порівняймо з 977 особами тогорічного випуску). Тобто впродовж останніх років відбувається радикальний перерозподіл державного замовлення у державного замовника МВС між спеціальностями 081 «Право» і 262 «Правоохоронна діяльність» на користь останньої.

Упродовж кількох останніх років відбувається радикальний перерозподіл державного замовлення у державного замовника МВС між спеціальностями 081 «Право» і 262 «Правоохоронна діяльність» на користь останньої.

Станом на 2020 рік, кількість тогорічних випускників рівня бакалавра, які здобули освіту за кошти державного бюджету за правничою (081) і правоохоронною (262) спеціальностями у ЗВО підпорядкування МВС, становить:

- спеціальність 6.030401 «Правознавство» – 668 осіб (з них за денною формою навчання – 0);
- спеціальність 081 «Право» – 1675 осіб (з них за денною формою навчання – 1675);
- спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» – 977 осіб (з них за денною формою навчання – 348).

У тому числі ЗВО підпорядкування Адміністрації Держприкордонслужби:

- спеціальність 6.030401 «Правознавство» – 25 осіб (з них за денною формою навчання – 0);
- спеціальність 081 «Право» – 30 осіб (з них за денною формою навчання – 30);
- спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» – 54 особи (з них за денною формою навчання – 54).

У тому числі ЗВО підпорядкування Національної гвардії:

- 081 «Право» – 43 особи (з них за денною формою навчання – 43).

Заклади вищої освіти підпорядкування МВС, МО та СБУ не готують правників спеціальності «Міжнародне право», тож далі розглядатимемо дані ЄДЕБО лише щодо спеціальностей «Право» і «Правознавство».

У ЄДЕБО міститься інформація про 18020 осіб, які отримали у 2020 році дипломи бакалаврів спеціальності 081 «Право» (16233 особи) і спеціальності 6.030401 «Правознавство» (1787 осіб). Серед них 2952

⁵² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-n#Text>

отримали дипломи у ЗВО підпорядкування МВС, зокрема 2434 бакалаврів спеціальності 081 «Право» (з них 23 бюджетники) і 518 бакалаврів спеціальності 6.030401 «Правознавство» (всі контрактники).

За даними ЄДЕБО, серед усіх вищезгаданих 18020 випускників правничих бакалавратів 3214 осіб отримували освіту коштом державного і місцевих бюджетів (не враховано випускників спеціальності «Міжнародне право», враховано 72 особи спеціальності 6.030401 «Правознавство» і 3142 особи спеціальності 081 «Право»).

Серед згаданих 3214 бюджетників, присутніх у ЄДЕБО, всього 23 особи є випускниками ЗВО в межах державного замовлення МВС, МО та СБУ. Всі вони є випускниками Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького.

Порівнявши цю інформацію з даними постанови Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 616, доходимо висновку, що у ЄДЕБО відсутня інформація про 2320 дипломів бакалаврів права випускників 2020 року, які навчались за кошти державного бюджету у ЗВО підпорядкування МВС.

Аналогічною є ситуація з повнотою інформації в ЄДЕБО про бакалаврів права, які є випускниками 2020 року закладів вищої освіти підпорядкування СБУ та МО, які навчались у межах державного замовлення СБУ та МО. Інформація про навчання на правничому бакалавраті 65 тогорічних випускників держзамовлення СБУ і 78 випускників держзамовлення МО в ЄДЕБО відсутня.

У ЄДЕБО відсутня інформація про **2463** дипломи бакалаврів права випускників 2020 року ЗВО підпорядкування МВС, СБУ та МО, які навчались коштом державного бюджету в межах державного замовлення.

Фінансування з місцевих бюджетів

Переважна частина з наявних у ЄДЕБО 3214 бюджетників випуску 2020 року здобували освіту коштом державного бюджету, але серед них є й особи, навчання яких фінансувалось з місцевих бюджетів.

Порівнюємо інформацію про зареєстрованих в ЄДЕБО випускників 2020 року бакалаврату «Право» з відкритою бюджетною інформацією КМУ. Відповідно до інформації, вміщеної в постанові Кабінету Міністрів України від 8 червня 2020 р. № 616, у 2020 році випущено 5649 бакалаврів права (за спеціальністю 6.030401 «Правознавство» – 743 та за спеціальністю 081 «Право» – 4906), які здобували освіту коштом державного бюджету. Підсумкова кількість бакалаврів права, які отримали дипломи у 2020 році коштом місцевих бюджетів, не є публічно доступною в узагальненому вигляді. Цю кількість можна оцінити.

Різницю між 5649 бюджетниками держзамовлення, бакалаврами права 2020 року і наявними в ЄДЕБО 3214 бюджетниками, тобто 2435 осіб, становлять випускники ЗВО підпорядкування МВС, СБУ та МО. Різниця між кількістю не показаних в ЄДЕБО бакалаврів права (2463 особи), які є випускниками 2020 року цих ЗВО, і величиною 2435, тобто 28 осіб, має становити кількість бюджетників, які навчались коштом місцевих бюджетів.

Коштом місцевих бюджетів навчались всього 28 бакалаврів права випуску 2020 року.

11.1.2. Кількість нових бакалаврів права 2020 року

Урахувавши кількість не внесених до ЄДЕБО бюджетників, які навчались у ЗВО зі специфічними умовами навчання (підпорядкування МВС, СБУ та МО), можна стверджувати, що у 2020 році в Україні було випущено не менше ніж 20483 бакалаври права (спеціальності 081, 6.030401), а також невідома кількість бакалаврів права, які навчались у ЗВО зі специфічними умовами навчання за кошти юридичних та фізичних осіб (контрактники) та за рахунок місцевих бюджетів. Можна висловити обґрунтоване припущення, що всі контрактники, які навчались у ЗВО зі специфічними умовами навчання, внесені до ЄДЕБО. Тож наведена вище кількість – 20483 бакалаврів права 2020 року випуску – має слугувати досить точною оцінкою знизу. Разом з 534 особами, які є випускниками спеціальностей

- 6.030202 «Міжнародне право» (23 особи);

- 082 «Міжнародне право» (437 осіб);
- 293 «Міжнародне право» (74 особи),

кількість випущених у 2020 році бакалаврів права становить не менше 21017 осіб.

У 2020 році в Україні було випущено не менше **21 017** бакалаврів права (у попередні роки – від 22 до 26 – 27 тис. бакалаврів щорічно).

11.1.3. Кількість бакалаврів права, випущених упродовж попередніх років

Загальна кількість бакалаврів права, яких було випущено у 2020 році із закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, може бути оцінена щонайменше у 5464 особи (3001 внесений до ЄДЕБО випускник 2020 року плюс 2463 бюджетники, не внесені до ЄДЕБО, та невідома кількість не внесених до ЄДЕБО контрактників). 5464 особи становлять 26% випуску бакалаврів права по країні. У такій оцінці кількості випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання не враховано випускників частково режимних ЗВО, що готують кадри для фіскальних органів, та випускників Академії Державної пенітенціарної служби підпорядкування Міністерства юстиції. У попередні роки частка випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання була більшою через більші обсяги державного замовлення.

Понад чверть бакалаврів права випускаються закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання (у попередні роки – від 26 до 29%).

Якщо припустити, що поточні пропорції випуску юристів у 2020 році мали місце впродовж останнього десятиліття (2011 – 2020 рр.), то з урахуванням

- демографічних коливань (щорічне помітне зменшення загальної кількості вступників) та
- зменшення державного замовлення на підготовку правників у закладах освіти зі специфічними умовами навчання (підпорядкування МВС, МО, СБУ),

кількість бакалаврів права, випущених упродовж десяти років, можна оцінити у 240 – 250 тис. осіб, з яких 60 – 65 тис. отримали освіту у ЗВО зі специфічними умовами навчання.

За десятиліття випускаються близько **чверті мільйона** бакалаврів права, з яких понад 60 тис. є випускниками ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Очевидним є різке перевиробництво фахівців права системою вищої освіти України.

30 – 40% нових бакалаврів вступають на правничу магістратуру і продовжують навчання за обраним фахом.

Абсолютна більшість випускників правничих бакалавратів не мають шансів на працевлаштування за обраною спеціальністю чи на продовження правничого навчання на наступному освітньому рівні.

До цієї публікації всі відомі публічно використовувані дані щодо обсягу щорічного випуску бакалаврів права базувались лише на даних ЄДЕБО. Такі дані не є вичерпними, оскільки ЄДЕБО не містить повного реєстру випускників закладів вищої освіти. Відомо, що на законних підставах інформація щодо кількох тисяч (щорічно) випускників ЗВО підпорядкування МВС, МО та СБУ обліковується не в ЄДЕБО, а в реєстрах з обмеженим доступом, ведення яких підтримується такими закладами вищої освіти. Публічна оцінка кількості випущених бакалаврів права з урахуванням випускників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання виконана вперше. Надані тут оцінки випуску бакалаврів права є помітно більшими за публічно використовувані раніше.

Дані щодо обсягу щорічного випуску бакалаврів права, які використовувались в аналітичних матеріалах центральними органами виконавчої влади та окремими дослідниками раніше, базувались лише на даних ЄДЕБО, а відтак – є суттєво неповними. Реалістичні оцінки є помітно більшими.

11.2. Скільки нових магістрів права необхідно випускати щороку?

Магістри права в Україні, які працюють за своєю спеціальністю, можуть бути зайняті в одному з перелічених секторів:

- 1) регульованих юридичних професіях;
- 2) секторі надання юридичних консультацій;
- 3) науково-педагогічній діяльності;
- 4) іншій правничій діяльності, що не вимагає ступені магістра;
- 5) неправничій діяльності, для якої наявність юридичної освіти є корисною.

На жаль, останніми роками підтримку й визнання дістали оцінки, виконані за результатами некомпетентно організованих і нерепрезентативних опитувань чи досліджень даних. Достатньо точно кількісно оцінити щорічну потребу в нових магістрах права наразі можливо лише для перелічених вище секторів № 1 і № 3 (див. нижче).

Сектор № 2 в Україні не лише не регулюється, а й взагалі не сформований на рівні інститутів цього виду правничої професії. Відсутні професійні асоціації юридичних радників із власними кваліфікаційними вимогами, сертифікацією та ін. Досліджувати потреби цього сектору задорого. Адекватно проводити відповідні дослідження здатні лише лічені дослідники в Україні, які мають підтверджений практичний досвід practice analysis (аналізу практики) та належну соціологічну підготовку.

Адекватна оцінка потреби сектору № 4 у відтворенні кадрового складу юристів також вимагає ресурсів, часу і комплексної кваліфікації.

Оцінка потреби сектору № 5 доцільна (з точки зору суспільних інтересів) хіба що у секторі державної служби.

11.2.1. Потреби науково-педагогічного сектору

Кількість осіб з юридичною освітою, які безпосередньо зайняті в юридичному науково-педагогічному секторі в Україні, становить близько 15 тис. осіб. З них близько 10 тис. зайняті як науково-педагогічні кадри (викладачі) у підготовці й перепідготовці юристів. Великий відсоток кандидатів і докторів юридичних наук не зайняті безпосередньо у юридичній науковій чи педагогічній діяльності. Їх наявність не враховується в цій оцінці продуктивної потреби кадрового відтворення юридичного науково-педагогічного сектору. Запит на атестацію юридичних кадрів вищої кваліфікації в Україні є високим через доплати й престижність, але не є запитом, що базується на суспільному інтересі до збільшення кількості кадрів вищої кваліфікації, безпосередньо зайнятих у юридичному науково-педагогічному секторі.

Для кадрового відтворення продуктивної частини юридичного науково-педагогічного сектору в Україні слід враховувати середній час близько 30 – 35 років від моменту отримання вищої юридичної освіти до моменту припинення юридичної науково-педагогічної діяльності. Для підтримання поточної кількості осіб, зайнятих у юридичній науково-педагогічній діяльності, необхідно щороку випускати 450 – 500 магістрів права за освітньо-науковими освітніми програмами. Наразі такі магістерські програми щорічно закінчують більша кількість осіб (близько 600).

Для постійного кадрового відтворення правничого науково-педагогічного сектору необхідно щороку випускати 450 – 500 магістрів права за освітньо-науковими програмами.

11.2.2. Потреби регульованих правничих професій

Регульованими правничими професіями, що вимагають наявності ступені магістра права, в Україні вважаються професії:

- судді;
- прокурора;
- адвоката;
- нотаріуса.

Для оцінки щорічної потреби регульованих професій у нових магістрах права для забезпечення їх кадрового відтворення було враховано:

- оцінку середньої кількості осіб, зайнятих у кожній з чотирьох регульованих професій упродовж останніх років;
- оцінку середнього стажу в професії до припинення практики (вихід на пенсію чи вихід з професії). За кожною з регульованих професій середній стаж на момент припинення практики є різним;
- припущення про суспільну зацікавленість у приблизно незмінній кількості практикуючих представників професії.

Виконані оціночні розрахунки дають результат близько 2100 – 2200 магістрів права, які мають щороку «вливатись» до кадрового складу регульованих правничих професій.

Для постійного кадрового відтворення регульованих правничих професій достатньо щороку випускати 2200 магістрів права за відповідними освітньо-практичними програмами.

Такі магістри, які в подальшому входять до регульованих правничих професій, в ідеалі мають закінчувати спеціалізовані освітньо-практичні магістерські програми, набувати практичного досвіду після закінчення магістратури, готуватись до ліцензування / професійної сертифікації чи конкурсного добору з тим, щоб підтверджувати свою здатність до професійної діяльності судді, прокурора, адвоката чи нотаріуса.

11.2.3. Порівняння потреби і обсягу випуску магістрів права

Загальнодержавна щорічна потреба у нових магістрах права для регульованих юридичних професій, науки і освіти становить близько **2700** осіб.

Станом на вересень, у 2020 році в Україні було випущено 8506 магістрів права. Ще 2153 магістри було випущено восени 2019 року. Тобто кількість магістрів права, які отримали дипломи впродовж річного періоду, становить 10659. Наведена інформація базується на даних ЄДЕБО, тобто без урахування певної частини магістрів, які можливо отримували освіту в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Упродовж річного періоду (до вересня 2020 року) дипломи магістра права отримали **10 659** осіб (без урахування можливо відсутньої в ЄДЕБО частини випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання).

Близько четвертої частини випущених за річний період магістрів у кінцевому підсумку будуть працювати в регульованих юридичних професіях чи займатись освітньо-науковою роботою. Три чверті випускників правничої магістратури знайдуть роботу у секторі надання юридичних консультацій, іншій правничій діяльності, що не вимагає ступені магістра, або займатимуться неправничою діяльністю.

25% поточних випускників правничої магістратури в майбутньому працюватимуть у регульованих правничих професіях, юридичній освіті чи науці;

75% займатимуться наданням юридичних консультацій, іншою правничою діяльністю, що не вимагає ступені магістра, або займатимуться **неправничою діяльністю**.

11.2.4. Потреби системи МВС

Це дослідження відмежоване від дискурсу про доцільність заняття юристами посад, що вимагають правоохоронної, а не класичної юридичної освіти, як і від дискурсу про можливість класичної підготовки юристів у ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Оцінку щорічної потреби системи МВС в дипломованих юристах на рівні 3 – 4 тис. осіб виконано виходячи з припущення, що дипломовані юристи в системі МВС працюють на посадах, адекватних їх юридичній, а не правоохоронній освіті, і що система МВС використовує працю адекватної своїм потребам кількості юристів за відсутності плинності кадрів.

Авторитетні представники правничих шкіл підпорядкування МВС публічно повідомляють, що система Міністерства внутрішніх справ України є найбільшим роботодавцем юристів: наразі в системі МВС працюють понад 120 тис. дипломованих юристів, при цьому система правничої освіти у ЗВО підпорядкування МВС здатна подолати високу плинність кадрів юристів, притаманну для роботи в системі МВС осіб, які отримали юридичну освіту в правничих школах поза системою МВС.

Узявши за основу доступну інформацію про обсяги підготовки юристів у правничих школах підпорядкування МВС, можна розрахувати, що за умови працевлаштування юристів – випускників ЗВО підпорядкування МВС – в самій системі МВС, повне оновлення кадрового складу дипломованих юристів, які працюють у системі МВС, може бути забезпечене власними випускниками кожні 17 років. Середній стаж роботи юриста, який іде на пенсію, перевищує удвічі 16 – 18-річний період повного оновлення кадрового складу юристів у системі МВС за рахунок власних випускників. Великий відсоток працюючих у системі МВС юристів є випускниками правничих шкіл, що не підпорядковані МВС. Система правничих шкіл підпорядкування МВС забезпечує **двократне перевиробництво кадрів** порівняно з потребою, що відповідає умові збереження поточної кількості найнятих юристів за рахунок власних випускників. Слід відмітити, що загальне перевиробництво правничих кадрів в Україні поза системою МВС є набагато більшим.

За умови декларованого подолання плинності правничих кадрів власного випуску у системі МВС правничі школи підпорядкування МВС забезпечують двократне перевищення виробництва нових юристів порівняно з потребою системи МВС.

«Зайві» випускники правничих шкіл системи МВС, тобто їх абсолютна більшість, у середньостроковій статистиці (5 – 10 років після випуску) працюють поза системою МВС у регульованих юридичних професіях, на посадах юридичних консультантів і на посадах, що не вимагають юридичної освіти.

Так, за результатами репрезентативних опитувань суддів місцевих судів загальної юрисдикції [29], до 10% з них отримували юридичну освіту у ЗВО зі специфічними умовами навчання. А частка випускників тільки одного з багатьох ЗВО підпорядкування МВС – Національної академії внутрішніх справ – серед суддів господарських і адміністративних судів⁵³ першої інстанції становить 3.6%⁵⁴ [29].

Частка випускників ЗВО системи МВС серед представників інших регульованих професій є не меншою.

53 Господарська і адміністративна спеціалізації судів не мають жодного стосунку до очікуваної поліцейської спеціалізації освіти юристів, що є випускниками НАВС.

54 Аналіз практики судді 2013 – 2015. Дослідження кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду судді. Заключний звіт за результатами дослідження / С. Мудрук. Київ : Проект USAID «Справедливе правосуддя»; Вища кваліфікаційна комісія суддів України; МГО «Універсальна екзаменаційна мережа», 2015.

11.3. Кваліфікаційні бар'єри для отримання диплома магістра права

Освітня система України забезпечує більше ніж чотирикратний запас магістрів права, щорічно необхідних для включення в процес відтворення кадрового складу регульованих правничих професій. Запас дипломованих фахівців для професій з підвищеною суспільною значущістю є корисним, оскільки забезпечує конкурентність доступу до професійної діяльності. Але чотирикратна надлишковість, очевидно, є зайвою. Та зменшення випуску магістрів права доцільне лише шляхом встановлення реальних кваліфікаційних бар'єрів.

Освітня система України щорічно випускає учетверо більше нових магістрів права, ніж це потрібно для відтворення кадрів регульованих правничих професій.

Зменшення випуску магістрів права доцільне лише за рахунок встановлення реальних кваліфікаційних бар'єрів.

У країні вкорінена практика креативних підходів ЗВО до обходу (уникнення дії) норм освітньої регуляції, що можуть загрожувати фінансовому стану ЗВО. Так, упродовж десятиліття з моменту повноцінного впровадження ЗНО як основи вступного конкурсного добору правничі школи адаптували свої бізнес-моделі, в результаті чого менше половини зарахованих здобувачів бакалаврської юридичної освіти проходили відбір за оцінками ЗНО. Це, очевидно, негативно вплинуло на середній фаховий рівень випускників. Оздоровити стан правничої освіти здатне рішення впровадження стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань на етапі вступу і на етапі випуску кожного освітнього рівня, але без винятків та коефіцієнтів, що потенційно компрометують суть кваліфікаційних бар'єрів. Пільгові категорії здобувачів мають отримувати свої переваги лише через механізми фінансування, а не зниження мінімальних кваліфікаційних бар'єрів.

Встановлення одного єдиного кваліфікаційного бар'єру на виході з магістратури у вигляді ЄДКІ концентрує ризики на одному короткому контрольному заході. Фаховий бар'єр у вигляді короткого одноразового контрольного заходу є занадто вразливим до впливів і провокативних сценаріїв, занадто залежним від політичної волі й особистостей. Один короткий концентрований контрольний захід легше недобросовісно умисно компрометувати порівняно з зусиллями, необхідними для компрометування системи, послідовності зовнішніх стандартизованих контрольних заходів. Концентрація кваліфікаційної селекції лише на виході з магістратури стратегічно не є оптимальною, оскільки до найостаннішого дня навчання не виключає з освітнього процесу велику кількість непродуктивних здобувачів освіти.

У випадку запровадження наскрізної магістратури (і усунення ЄФВВ та ЄДКІ) радикально підвищуються ризики компрометації й непрацездатності одноразового короткого контрольного заходу. Оптимальним буде встановлення кількох послідовних кваліфікаційних бар'єрів на шляху отримання диплома магістра. Єдиним дієвим методом кваліфікаційної валідації випуску (кваліфікаційним бар'єром) є стандартизовані зовнішні освітні вимірювання.

Оптимальним є встановлення кількоетапного кваліфікаційного бар'єру на шляху отримання диплома магістра права.

Конкретний приклад плану встановлення кількоетапного кваліфікаційного бар'єру викладено далі в розділі 13 «Пропозиція щодо системи ЄДКІ для правничої освіти».

11.4. Скільки студентів здобувають юридичну освіту?

Нижче наводиться оцінка кількості студентів, яка базується на щорічній кількості випускників різних освітніх рівнів, на прикладі 2020 року:

- молодших спеціалістів – 5062;
- бакалаврів – 21017;
- спеціалістів – 208;
- магістрів – 10659.

Враховуючи приблизність оцінки й відмінності строків навчання (в середньому: молодші спеціалісти – 3 роки, бакалаври – 4 роки, спеціалісти – 5 років, магістри – неповних 2 роки), можна стверджувати, що кількість осіб, які одночасно здобувають правничу освіту на різних рівнях, становить від 120 до 130 тис.

Від 120 до 130 тис. осіб одночасно здобувають правничу освіту в Україні.

Для підготовки такої кількості студентів задіяні близько 10 тис. викладачів правничих дисциплін (приблизна оцінка). Ця оцінка є непрямою і консервативною. Оціночний діапазон – від 9 до 12.5 тисяч. Через відсутність реєстрів викладачів відповідно до предмету їх педагогічної діяльності більш точна оцінка вимагає проведення окремого дослідження з залученням комплексних комбінованих джерел інформації.

Викладанням правничих дисциплін при підготовці молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів права зайняті близько 10 тис. осіб.

Підтримка завищеного (по відношенню до реальних потреб у державі) викладацького ресурсу правників стимулює і частково породжує завищений обсяг продукції кадрів найвищої кваліфікації.

Надмірні масштаби підготовки юристів стимулюють надмірні масштаби атестації кадрів найвищої кваліфікації (кандидатів і докторів наук, докторів філософії).

Щоб зрозуміти масштаби підготовки юристів в країні розглянемо дані Державної служби статистики України⁵⁵ щодо кількості осіб, що здобувать фахову передвищу і вищу освіту в Україні з усіх спеціальностей⁵⁶:

- близько 160-165 тис. осіб здобувають освіту у коледжах, технікумах, училищах;
- близько 1220-1250 тис. осіб здобувать освіту в університетах, академіях, інститутах.

В підсумку близько 1.4 млн. осіб здобувать фахову передвищу і вищу освіту в 2020-2021 учбовому році. Якщо порівняти розраховані вище дані щодо кількості осіб, що здобувають правничу освіту, з загальною кількістю здобувачів освіти за даними Держстату, з'ясовується, що близько 8.9% загальної кількості здобувачів освіти опановують юридичну освіту.

Кожен одинадцятий⁵⁷ здобувач вищої освіти в Україні опановує юридичну освіту.

55 Статистичні дані Державної служби статистики щодо вищої освіти в Україні. // Режим доступу до ресурсу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm та http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html

56 Дані Державної служби статистики України щодо кількості осіб, що здобувать фахову передвищу і вищу освіту в Україні. // Режим доступу до ресурсу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html

57 Дані щодо здобувачів юридичної освіти, представлені Державною службою статистики України, є очевидно неповними. Можна припустити неповноту даних і щодо інших спеціальностей. Тож оцінка щодо кожного одинадцятого здобувача може бути завищеною, а реальна частка студентів – юристів може виявитись кожним дванадцятим, чи більше.

Спотворення даних державними інституціями

Слід вчергове звернути увагу на публічне використання державними інституціями (а відтак, і іншими споживачами інформації які на них посилаються) занижених даних щодо кількості здобувачів правничої освіти. Так, НАЗВО в межах своїх повноважень задається питанням з'ясування кількості здобувачів освіти в тому числі з метою інформування суспільства через публікацію цих даних у щорічному звіті [15]. В Таблиці 1.2.1 на сторінках 29-34 звіту НАЗВО за 2020 рік⁵⁸ [15] надано наступну інформацію щодо кількості здобувачів правничої освіти – 74148 осіб (спеціальність 081), та 4437 осіб, що здобувають освіту з міжнародного права (спеціальність 293). Опублікована НАЗВО інформація щодо 78,6 тисяч здобувачів юридичної освіти є щонайменше у півтора рази заниженою у порівнянні з наведеною вище оцінкою 120-130 тисяч здобувачів. Нескладно впевнитись в неповноті опублікованих НАЗВО даних порівнявши їх з іншими офіційними джерелами. Так, надана в звіті НАЗВО [15] кількість бюджетників 12733 особи (11439+726+568) серед здобувачів юридичної освіти всіх рівнів у 2020 році є очевидно заниженою майже вдвічі. Таке заниження неважко встановити проаналізувавши дані з постанов Кабінету Міністрів України про обсяги державного замовлення за період 2017-2020 роки. Для прикладу, в постанові КМУ про обсяги державного замовлення на 2020 рік [28] міститься інформація про випуск у 2020 році 5766 бакалаврів права що навчались за кошти державного бюджету. Додавши до цього обсяги державного замовлення для вступу за 2018-2020 роки легко встановити кількість здобувачів юридичної освіти бакалаврського рівня за кошти державного бюджету, що навчались у ЗВО в 2020 році. До них слід додати бюджетників магістрів і молодших спеціалістів⁵⁹ щоб отримати фактичну сумарну кількість бюджетників. Для прикладу, державне замовлення магістерського рівня за 2019 та 2020 роки склало 3632 особи.

Найпростішим способом підтвердження некоректності (суттєвої заниженості) кількості здобувачів юридичної освіти за підсумками, які надає НАЗВО, є доступне будь-кому звернення до розділу відкритих даних веб-сайту ДП «Інфоресурс»⁶⁰. Підсумок кількості облікованих саме в ЄДЕБО здобувачів юридичної освіти лише по двох спеціальностях 081 та 293 станом на 01.01.2021) надає 96990 осіб (порівняно з 78585 за даними НАЗВО) серед них 14307 бюджетників (порівняно з 12733 за даними НАЗВО). В наведених тут відкритих даних ЄДЕБО (97 тисяч здобувачів юридичної освіти за підсумками 2020 року) не враховано велику кількість здобувачів освіти, що продовжують навчання за спеціальностями зі старими кодами юридичної спеціальності а також здобувачів, що навчаються в ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Міністерство юстиції України (МЮ) у відомих звітах та дослідженнях [24][20] стосовно правничої освіти також оперує суттєво заниженими даними щодо кількості здобувачів, тим самим пропагуючи некоректні дані.

В обох випадках (МЮ та НАЗВО) в роботі з даними нехтувалось

- великими кількостями здобувачів юридичної освіти, що обліковуються не в ЄДЕБО;
- ще й досі великою кількістю здобувачів юридичної освіти за альтернативними (старими) кодами юридичних спеціальностей (6.030401, 7.03040101 та інші).

В обох випадках (МЮ та НАЗВО) опубліковані підсумкові дані імовірно ще й некоректно відображають дані ЄДЕБО навіть з врахуванням згаданого вище нехтування помітними категоріями здобувачів юридичної освіти.

Державні інституції широко використовують і пропагують суттєво занижені дані щодо кількості здобувачів вищої юридичної освіти.

Пропаговані не лише державними інституціями неадекватні оцінки:

- масштабів підготовки юристів;
- задіяного для підготовки юристів викладацького ресурсу;
- потреби в атестації юридичних кадрів найвищої кваліфікації;

не додають об'єктивності, фаховості і прозорості освітянському і суспільному дискурсу, що нав'язується пропонентами кількох альтернативних сценаріїв реформування юридичної освіти.

58 Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020 рік / За заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. — К. : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. — 364 с. // Режим доступу до ресурсу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Річний-звіт-2020.pdf>

59 Вже не здійснюється державне замовлення на молодших спеціалістів, але станом на 2020 рік ще продовжували навчання здобувачі, що раніше вступили «на бюджет».

60 <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/>

Відмова від широкого публічного використання об'єктивних даних щодо

- складу різних груп здобувачів юридичної освіти;
- тенденцій підвищення\зниження рівня здобувачів у ЗВО різного типу та фахових інтепретацій таких даних;
- підтверджених чинників низького фахового рівня випускників окремих форм навчання та груп ЗВО,

стимулює маніпулювання у відстоюванні пропозицій протиборчих груп у питаннях реформування юридичної освіти.

11.5. Скільки закладів освіти в дійсності випускають правників?

У цьому розділі надано орієнтири, що базуються на даних з ЄДЕБО стосовно річного періоду з початку вересня 2019 до початку вересня 2020 року. Такі дані є неповними стосовно закладів вищої освіти підпорядкування МВС, МО та СБУ.

11.5.1. Випуск магістрів

107 ЗВО випустили у 2020 році магістрів спеціальності 081 «Право» і 16 ЗВО – магістрів спеціальності 293 «Міжнародне право».

20 найбільших правничих шкіл випустили понад 71% магістрів права. Четверть з них підпорядковані МВС.

Таблиця 13. ТОП-20 найбільших продуцентів магістрів права 2020 року

№	ЗВО	Випущено магістрів
1	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	1517
2	Національний університет «Одеська юридична академія»	1238
3	Національна академія внутрішніх справ	860
4	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	846
5	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	572
6	Львівський національний університет імені Івана Франка	346
7	Університет державної фіскальної служби України	312
8	Харківський національний університет внутрішніх справ	307
9	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»	181
10	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	160
11	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	155
12	Одеський державний університет внутрішніх справ	144
13	Львівський державний університет внутрішніх справ	141
14	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	135
15	Київський національний торговельно-економічний університет	132
16	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	123
17	Запорізький національний університет	116
18	Національний університет «Львівська політехніка»	112
19	Сумський державний університет	110
20	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	108

20 найбільших правничих шкіл випустили майже три чверті магістрів права у 2020 році. **Шість** найбільших з них випустили **понад половину** всіх магістрів права країни.

Виділяються чотири групи ЗВО, що випускають майже всіх магістрів права.

Таблиця 14. Розподіл випущених упродовж року магістрів права за типом ЗВО

ЗВО	% випуску магістрів
Спеціалізовані юридичні ЗВО	27.9%
Підпорядкування МВС *	17.0%
Підпорядкування фіскальних органів	3.7%
Класичні університети	22.1%
Всі інші спеціалізовані ЗВО	29.3%

* без урахування випускників, доступ до даних яких обмежено (не внесено до ЄДЕБО).

19.9% нових магістрів навчались за бюджетні кошти, а 80.1% були контрактниками.

5.9% магістрів закінчили освітньо-наукові програми, 94.1% – освітньо-професійні.

Лише три ЗВО випустили магістрів спеціальності 081 «Право», які закінчили освітньо-наукові програми:

- Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Львівський національний університет імені Івана Франка;
- Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Лише три ЗВО випустили магістрів за освітньо-науковими програмами спеціальності 081 «Право», і лише один ЗВО випустив магістрів за освітньо-науковими програмами спеціальності 293 «Міжнародне право».

Гендерний склад нових магістрів: 54.3% – жінки, 45.7% – чоловіки.

Більшість магістрів (70.2%) було випущено ЗВО з національним статусом.

Більшість магістрів (82.5%) було випущено ЗВО державної форми власності.

Таблиця 15. Розподіл нових магістрів права за формою власності ЗВО

Форма власності ЗВО	% випуску магістрів
Державна	82.5%
Комунальна	1.1%
Приватна	16.4%

18.3% магістрів отримали дипломи з відзнакою. Те, що майже кожен п'ятий випускник отримує диплом з відзнакою державного зразка свідчить про дискредитацію такої відзнаки. Відповідно до рекомендаційних документів Болонського процесу (в частині ECTS) найвищу оцінку свого рівня знань мають отримувати в середньому лише 10% здобувачів освіти.

Більшість магістрів (54.5%) отримали магістерську освіту на заочній формі навчання. Але серед випускників національних закладів вищої освіти відсоток заочників – менший половини (48.2%).

Таблиця 16. Розподіл нових магістрів права за формою навчання і статусом ЗВО

Форма навчання	Всі ЗВО	Не національні	Національні
Вечірня	0.3%	0.9%	0.0%
Денна	45.3%	29.8%	51.8%
Заочна	54.5%	69.2%	48.2%

Більшість магістрів права отримали магістерську освіту на **заочній** формі навчання.
Частка заочників серед випускників магістратури національних ЗВО є меншою половини.

11.5.2. Випуск спеціалістів

Випуск спеціалістів спеціальностей 7.03040101 «Правознавство» (140 осіб) та 081 «Право» (68 осіб) у 2020 році здійснили лише три заклади вищої освіти. У подальшому цей рівень освіти має зникнути.

У 2020 році випущено всього 208 правників освітнього рівня «Спеціаліст».

11.5.3. Випуск бакалаврів

Вище було відзначено, що у 2020 році в Україні було випущено 21017 бакалаврів права без урахування можливо закритої інформації щодо частини випуску контрактників у ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Попри наявність ліцензій у набагато більшої кількості ЗВО, у 2020 році бакалаврів права випустили лише 138 закладів вищої освіти.

12% правничих шкіл (17 ЗВО з 138) забезпечили випуск понад половини бакалаврів права.

У ТОП-10 найбільших продуцентів бакалаврів права 2020 року (див. таблицю нижче) входять 4 заклади освіти підпорядкування МВС, дані по яких (в таблиці нижче) дуже суттєво занижені, оскільки не враховують більше ніж 2 тис. не внесених до ЄДЕБО випускників ЗВО підпорядкування МВС. Тож ЗВО підпорядкування МВС мають посідати суттєво вищі місця в рейтингу найбільших продуцентів бакалаврів права.

Таблиця 17. ТОП-10 найбільших продуцентів бакалаврів права 2020 року випуску

№	ЗВО	Бакалаврів права
1	Національний університет «Одеська юридична академія»	1499
2	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	1332
3	Національна академія внутрішніх справ	858 *
4	Харківський національний університет внутрішніх справ	682 *
5	Львівський національний університет імені Івана Франка	534
6	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	524
7	Університет державної фіскальної служби України	484
8	Львівський державний університет внутрішніх справ	466 *
9	Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ	379 *
10	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	350

* Ці дані є суттєво заниженими, оскільки не враховують кілька тисяч не внесених до ЄДЕБО дипломів випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Розподіл бакалаврів права за типом ЗВО наведено в наступній таблиці.

Таблиця 18. Частка випуску 2020 року бакалаврів права, що приходить на групи ЗВО різного типу і підпорядкування

ЗВО	% випуску бакалаврів
Класичні університети	18.0%
Підпорядкування МВС	26.2% **
Підпорядкування фіскальних органів	2.8%
Підпорядкування СБУ	0.5% **
Підпорядкування МО	0.4% **
Спеціалізовані юридичні	16.0%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	14.8%
Спеціалізовані природничі	11.2%
Спеціалізовані гуманітарні	9.3%
Інші спеціалізовані ЗВО	0.5%
ЗВО сфери культури	0.2%

** Ці дані не враховують невизначену кількість не внесених до ЄДЕБО контрактників ЗВО зі специфічними умовами навчання. Імовірно, всіх контрактників внесено до ЄДЕБО, і наведені дані є достатньо точними.

У розділі 14 «ЗВО різних типів: освітні програми, успіхи випускників у ЄФВВ» далі представлено і проаналізовано докладну інформацію про випуск бакалаврів права закладами вищої освіти різного типу.

Гендерний склад нових бакалаврів: 54.1% – жінки, 45.9% – чоловіки.

Більшість бакалаврів (61.6%) було випущено ЗВО з національним статусом.

Більшість бакалаврів (77.5%) було випущено ЗВО державної форми власності.

Таблиця 19. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за формою власності ЗВО

Форма власності ЗВО	% випуску бакалаврів
Державна	77.5%
Комунальна	1.4%
Приватна	21.1%

8.8% бакалаврів отримали дипломи з відзнакою.

Більшість випускників (61.4%) бакалаврату національних ЗВО отримали освіту на денній формі навчання. Більшість випускників (51.3%) ЗВО, що не мають статусу національних, отримали освіту на заочній формі навчання.

Таблиця 20. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за формою навчання і статусом ЗВО

Форма навчання	Всі ЗВО	Не національні	Національні
Вечірня	0.04%	0.00%	0.06%
Денна	56.4%	48.5%	61.4%
Дистанційна	0.1%	0.3%	0.0%
Заочна	43.4%	51.3%	38.6%

Більшість випущених національними ЗВО бакалаврів права отримали освіту на денній формі навчання.

Більшість випускників ЗВО без національного статусу отримали освіту на заочній формі навчання.

11.5.4. Попередній освітній рівень випусників правничих бакалавратів (освітні траєкторії)

Для розуміння процесів, що визначають якість юридичної освіти, необхідно досліджувати освітні траєкторії здобувачів освіти. У цьому розділі представлено лише статистику попередніх освітніх рівнів, а в подальшому докладно проаналізовано вплив освітньої траєкторії (попереднього освітнього рівня і екзаменаційної траєкторії) на фаховий рівень випусників правничих шкіл.

Таблиця 21. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за їх попереднім освітнім рівнем

Попередній освітній рівень	%
Бакалавр	7.3%
Молодший спеціаліст	32.8%
Повна загальна середня освіта	59.9%

Для 7.3% випусників бакалаврату це була друга вища освіта бакалаврського рівня.

Третина бакалаврів права отримували освіту на базі освітнього рівня молодшого спеціаліста і вступали на бакалаврат без складення ЗНО.

Важливо відзначити, що понад 40% бакалаврів права вступали на бакалаврат не після закінчення середньої школи.

Статистика освітніх траєкторій випусників суттєво залежить від форми власності ЗВО.

Таблиця 22. Розподіл випусників ЗВО різних форм власності за попереднім освітнім рівнем

Попередній освітній рівень	Державні ЗВО	Комунальні ЗВО	Приватні ЗВО
Бакалавр	7.2%	0.0%	7.8%
Молодший спеціаліст	26.4%	29.4%	56.4%
Повна загальна середня освіта	66.4%	70.6%	35.8%

Понад половина випусників приватних ЗВО (56.4%) здобували освітній рівень бакалавра права на базі освітнього рівня молодшого спеціаліста.

Дві третини випусників державних ЗВО отримували освіту на базі повної загальної середньої освіти (ПЗСО).

11.5.5. Вступ на правничий бакалаврат на основі оцінок ЗНО

Статистика освітніх траєкторій бакалаврів випуску 2020 року розкриває суттєвий аспект вступу на бакалаврат.

Лише 49% * бакалаврів права 2020 року випуску (без врахування частини відсутніх в ЄДЕБО випусників ЗВО зі специфічними умовами навчання) вступали на бакалаврат на основі конкурсу за оцінками ЗНО.

Аналіз використання ЗНО для вступу надав суттєві результати, які розкрито в одному з наступних розділів цієї монографії.

11.5.6. Випуск молодших спеціалістів

116 закладів вищої освіти та їх відокремлених структурних підрозділів випустили в 2020 році 5043 молодших спеціалістів права. Найбільше молодших спеціалістів випустил Національний університет «Одеська юридична академія». Найбільших продуцентів молодших спеціалістів права 2020 року наведено в наступній таблиці.

Таблиця 23. ТОП-10 закладів освіти за обсягом випуску молодших спеціалістів права у 2020 році

№	ЗВО	Кількість випускників
1	Національний університет «Одеська юридична академія»	493
2	Структурні підрозділи Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	273
3	Ірпінський державний коледж економіки та права	180
4	Коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича	102
5	Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж»	96
6	Відокремлений структурний підрозділ «Правничий фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка»	91
7	Новомосковський кооперативний коледж економіки та права ім. С.В. Литвиненка Дніпропетровської облспоживспілки	90
8	Структурні підрозділи Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	90
9	Полтавський юридичний коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	88
10	Коледж Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила	85

Слід відзначити, що вісім коледжів зі 116 випустили менше ніж по 10 молодших спеціалістів кожен у 2020 році.

Більшість молодших спеціалістів вступали до коледжів після 9 класу середньої школи.

Таблиця 24. Освітній рівень, на основі якого особа вступала до правничого коледжу

Освітній рівень	% осіб
Базова загальна середня освіта	71.0%
Кваліфікований робітник	4.6%
Молодший спеціаліст	1.0%
Повна загальна середня освіта	23.4%

Майже 40% молодших спеціалістів було випущено національними ЗВО.

Більшість молодших спеціалістів були випущені закладами вищої освіти державної форми власності.

Таблиця 25. Випуск молодших спеціалістів права 2020 року закладами освіти різної форми власності

Форма власності ЗВО	% випуску молодших спеціалістів
Державна	56.6%
Комунальна	2.9%
Корпоративна	1.5%
Приватна	39.0%

Коледжами класичних університетів і спеціалізованих правничих ЗВО було випущено всього 19.2% всіх молодших спеціалістів права. Для порівняння: близько 34% бакалаврів і 50% магістрів права було випущено класичними університетами і спеціалізованими юридичними ЗВО. Тобто частка випускників цих видів ЗВО зростає з зростанням освітнього рівня.

Близько 40% молодших спеціалістів було випущено спеціалізованими ЗВО управлінського і економічного профілю.

Таблиця 26. Розподіл випуску молодших спеціалістів права 2020 року між ЗВО різного типу

Тип ЗВО	% випуску молодших спеціалістів
Спеціалізовані юридичні ЗВО	11.5%
Коледжі і структурні підрозділи класичних університетів	7.7%
Спеціалізовані гуманітарні	18.2%
Спеціалізовані природничі	22.7%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	39.7%
ЗВО сфери культури, мистецтва, кіно, фізичної культури	0.2%

Майже всі молодші спеціалісти права були випущені за кодом спеціальності 081, і лише 25 осіб – за старим кодом 5.03040101 «Правознавство».

Абсолютна більшість молодших спеціалістів (88%) опанували освіту на денній формі навчання.

Кожен четвертий молодший спеціаліст (25.6%) навчався за кошти державного бюджету.

Переважна більшість молодших спеціалістів 2020 року випуску вступили до коледжів у 2016 році. Майже третина молодших спеціалістів 2020 року випуску (31.1%) вступили до коледжів у 2017 році. Більшість з них вступали до коледжів на основі ПЗСО.

Короткий підсумок щодо випуску молодших спеціалістів права (МС) у 2020 році:

- 116 ЗВО випустили 5043 молодших спеціалістів (МС).
- Абсолютна більшість МС були випущені державними ЗВО.
- Майже 10% всіх МС країни випустив НУ «Одеська юридична академія».
- Близько 40% всіх МС випустили ЗВО управлінського і економічного профілю.
- Абсолютна більшість МС 2020 року навчались у коледжі 4 роки після 9 класу. Менше чверті МС здобували цей рівень після опанування ПЗСО.
- Абсолютна більшість МС були контрактниками і вчилися на денній формі. Кожен четвертий МС навчався за кошти державного бюджету.

12. Використання стандартизованих освітніх вимірювань для вступу та випуску правничих шкіл

Умови прийому на навчання до закладів вищої освіти формують процедуру і вимоги, але не надають квот для вступу осіб з різними траєкторіями попереднього навчання, так само, як і не надають уявлення про відсоток (частоту) використання тієї чи іншої траєкторії вступу, тобто норми, на основі якої особа вступає. Відповідно до умов прийому, на навчання на правничому бакалавраті можна вступити:

- після опанування повної загальної середньої освіти чи освітньо-кваліфікаційного рівня кваліфікованого робітника;
- після опанування ступеня молодшого спеціаліста (права чи іншої спеціальності);
- після опанування бакалаврського чи магістерського рівня неправничої спеціальності.

Загальноприйнятною є думка про те, що вступ на правничий бакалаврат в Україні здійснюється, в основному, з використанням результатів ЗНО. Аналіз випуску бакалаврів 2020 року (і попередніх років) повністю спростовує таку думку.

Майже 60% бакалаврів 2020 року вступали на бакалаврат на основі ПЗСО, але вступ на основі оцінок ЗНО здійснили на понад 10% бакалаврів менше (загалом лише 49%). Іншими словами, менше половини бакалаврів права проходили контрольований публічно «фільтр» ЗНО при вступі.

Менше половини бакалаврів права (лише 49%) вступило на навчання за результатами відкритого конкурсу на основі оцінок ЗНО.

Відсоток бакалаврів, які отримали доступ до правничої освіти завдяки ЗНО, суттєво відрізняється у різних типів ЗВО.

Таблиця 27. Частка здобувачів бакалаврського рівня освіти різних груп ЗВО, яка була зарахована на основі оцінок ЗНО

Тип ЗВО	Вступ за ЗНО
Спеціалізовані юридичні	67.4%
Підпорядкування МВС *	36.1%
Підпорядкування МО *	0.0%
Підпорядкування фіскальних органів	70.4%
Підпорядкування СБУ *	75.7%
Класичні університети	66.6%
Інші спеціалізовані ЗВО	21.1%
Спеціалізовані гуманітарні	24.7%
Спеціалізовані природничі	51.0%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	29.9%
ЗВО сфери культури	58.0%

* не враховано бакалаврів, чії дипломи не внесено до ЄДЕБО.

Відсоток використання ЗНО при зарахуванні на бакалаврат різняться у ЗВО різних форм власності.

Таблиця 28. Частка зарахованих на основі оцінок ЗНО залежно від форми власності ЗВО

Форма власності ЗВО	Вступ за ЗНО
Державна	57.5%
Комунальна	63.5%
Приватна	16.6%

Всього 16.6% бакалаврів права, які є випускниками приватних ЗВО, вступали за конкурсом на основі ЗНО.

Приватні ЗВО максимально йдуть назустріч платоспроможним вступникам, які бажають отримати юридичну освіту, і пропонують найгнучкіші підходи до освітніх траєкторій. Наприклад, майже половина молодших спеціалістів права в Україні є випускниками приватних ЗВО – саме молодші спеціалісти формують основну масу студентів бакалаврату приватних ЗВО.

Молодші спеціалісти формують основну масу студентів правничих бакалавратів приватних ЗВО.

Статистично суттєвою є ґендерна різниця відсотка зарахованих на основі ЗНО бакалаврів 2020 року.

Таблиця 29. Частка зарахованих на бакалаврат на основі результатів ЗНО залежно від статі

Стать бакалавра	% представників статі, які вступили за результатами ЗНО
Жіноча	53.1%
Чоловіча	44.1%

Така ґендерна різниця пояснюється відмінностями ґендерного складу студентів у ЗВО з різним рівнем використання ЗНО при вступі. Так, більшість студентів приватних ЗВО (у яких низький відсоток використання ЗНО) становлять чоловіки.

Таблиця 30. Ґендерний склад випускників бакалаврату у ЗВО різних форм власності

Форма власності ЗВО	Жінки	Чоловіки
Державна	55.5%	44.5%
Комунальна	57.5%	42.5%
Приватна	48.8%	51.2%

У національних ЗВО є вищим відсоток бакалаврів, які обрали освітню траєкторію зі складенням ЗНО.

Таблиця 31. Частка зарахованих за результатами ЗНО залежно від національного статусу ЗВО

Статус ЗВО	Вступ за ЗНО
Не національні	32.9%
Національні	59.0%

У наступних двох таблицях надано інформацію по ТОП-10 ЗВО з найвищим використанням результатів ЗНО при зарахуванні на бакалаврат та інформацію по 10 ЗНО з найнижчим використанням ЗНО при зарахуванні на бакалаврат. Надано інформацію про відсоток бакалаврів 2020 року, які вступали за результатами ЗНО, відсоток бакалаврів, які вступали на бакалаврат не на основі середньої освіти, тобто молодших спеціалістів, і бакалаврів інших спеціальностей, яким відповідно до умов прийому не потрібно

було складати ЗНО для зарахування на правничий бакалаврат. До таблиць не було включено ЗВО, що випустили у 2020 році невелику кількість бакалаврів права (100 і менше).

Таблиця 32. ТОП-10 правничих шкіл за найбільшим відсотком зарахувань на основі ЗНО

№	ЗВО	% вступу на основі МС і бакалавра	% вступу за ЗНО
1	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	0.0%	99.0%
2	Національний авіаційний університет	2.7%	88.4%
3	Університет митної справи та фінансів	8.3%	88.0%
4	Академія Державної пенітенціарної служби	11.1%	87.6%
5	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2.5%	85.9%
6	Львівський національний університет імені Івана Франка	17.8%	80.3%
7	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	16.7%	78.5%
8	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	20.8%	74.5%
9	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	17.7%	74.2%
10	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	22.0%	73.3%

Більшість з 10 верхніх позицій рейтингу ЗВО з використання ЗНО при зарахуванні належить класичним університетам та спеціалізованим юридичним ЗВО.

Класичні університети і деякі спеціалізовані юридичні ЗВО мають найвищий відсоток використання ЗНО для конкурсного зарахування на правничі бакалаврати.

У наступній таблиці надано 10 останніх позицій впорядкованого за зменшенням використання ЗНО переліку зі 138 правничих шкіл, що випустили бакалаврів права у 2020 році (з таблиці виключено малі правничі школи).

Таблиця 33. Правничі школи з найменшим відсотком зарахувань на основі ЗНО

№	ЗВО	% вступу на основі МС і бакалавра	% вступу за ЗНО
1	Донецький юридичний інститут МВС України	48.7%	31.6%
2	Національна академія внутрішніх справ	44.2%	29.5%
3	Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»	48.1%	28.2%
4	Одеський державний університет внутрішніх справ	52.6%	26.3%
5	Харківський національний університет внутрішніх справ	69.4%	18.3%
6	Класичний приватний університет	74.4%	11.6%
7	Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»	55.7%	8.3%
8	Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	78.7%	4.3%
9	Державний університет інфраструктури та технологій	66.2%	0.0%
10	Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ	52.7%	0.0%

Звертає на себе увагу те, що половину цієї таблиці формують заклади освіти підпорядкування МВС.

Заклади освіти підпорядкування МВС та приватні ЗВО найменше використовують оцінки ЗНО для конкурсного зарахування на правничий бакалаврат.

Заклади освіти з нижньої частини впорядкованого за показником «% вступу за ЗНО» переліку зі 138 правничих шкіл залучають на навчання праву насамперед осіб, які обирають освітні траєкторії, що дозволяють уникнути складення ними об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань. Більшість таких осіб мають знижений освітній потенціал.

12.1. Взаємозв'язок ЗНО як основи вступу з отриманням дипломів з відзнакою

Аналіз освітніх траєкторій кращої частини випуску бакалаврів права 2020 року (тих, хто отримав дипломи з відзнакою) виявив потужний зв'язок між фактом проходження вступниками конкурсу з використанням оцінок ЗНО при вступі та їх особливою успішністю наступного навчання на бакалавраті (отриманням диплому з відзнакою).

Таблиця 34. Відсоток дипломів з відзнакою залежно від основи вступу на бакалаврат (ЗНО чи інші оцінки)

Вступали на бакалаврат:	Серед них отримали диплом з відзнакою
Без ЗНО	5.2%
З ЗНО	12.7%

Серед тих, хто отримав диплом бакалавра права з відзнакою, 70% вступали на бакалаврат на основі своїх оцінок ЗНО.

Серед тих, хто отримав звичайний диплом без відзнаки, лише 46.9% осіб вступали на бакалаврат на основі своїх оцінок ЗНО.

Факт вступу на правничий бакалаврат за результатами складення ЗНО (на противагу іншим механізмам зарахування) корелює з підвищенням понад удвічі ймовірності особливої успішності випускника бакалаврату (отримання диплома з відзнакою).

Зв'язок між участю у ЗНО і успішністю наступного навчання на бакалавраті можуть зумовлювати такі два чинники:

- освітня траєкторія (вступ після коледжу vs вступ після середньої школи), якщо факт попереднього проходження навчання в коледжі не підвищує, а погіршує успішність подальшого навчання на бакалавраті порівняно з навчанням на бакалавраті випускників середньої школи;
- спосіб відбору при зарахуванні на навчання (на бакалаврат), коли завдяки ЗНО зараховуються більш придатні до навчання праву особи з вищим освітнім потенціалом, а через інші механізми зараховуються особи з меншим потенціалом.

Безпосередня оцінка ступеню впливу кожного з цих чинників стала можливою завдяки стандартизованим фаховим випробуванням (ЄФВВ). Як відомо, більшість випускників складають фахове вступне випробування після закінчення бакалаврату, а відтак – результати блоку «Право» є репрезентативним показником фахового рівня різних груп випускників правничого бакалаврату.

12.2. Порівняння бакалаврського фахового рівня осіб, зарахованих на навчання після середньої школи і після коледжу

У наступній таблиці порівнюються усереднені тестові бали фахового випробування залежно від освітньої траєкторії (попереднього освітнього рівня) і екзаменаційної траєкторії (використання чи не використання ЗНО).

Таблиця 35. Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року в різних категорій випускників бакалаврату 2020 року

Попередній освітній рівень	Вступили без ЗНО	Вступили за результатами ЗНО
Бакалавр	35.62	
Молодший спеціаліст	34.38	
Повна загальна середня освіта	34.38	38.33

З наведених даних вбачається, що найвищі результати фахової частини ЄФВВ мають ті, хто для вступу на правничий бакалаврат свого часу складав ЗНО: 38.33 бали, в середньому, в тих, хто складав ЗНО, порівняно з 34.38 у тих, хто вступав на бакалаврат без використання ЗНО.

Різниця в 4 бали може здатись несуттєвою, але в дійсності вона дуже значна саме в діапазоні 32-40 тестових балів. Кількість осіб, які за результатами блоку «Право» ЄФВВ отримали тестові бали між 34 і 38, становить майже 30% від загальної кількості учасників ЄФВВ 2020 року. Тестові бали 34 і 38 відповідають 118 і 138 балам офіційної оцінки блоку «Право» ЄФВВ 2020 року. Тож різниця в 4 тестових бали відповідає різниці 20 балів офіційного результату фахового випробування.

Таблиця 36. Кількість осіб, які отримали певний тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року

Тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 03.07.2020	Осіб з таким балом
34	1035
35	1009
36	929
37	871
38	715

Ті, хто вступав на бакалаврат після школи на основі оцінок ЗНО, у фаховому випробуванні, в середньому, отримують близько 38 тестових балів. Ті, хто вступав без ЗНО, у середньому, отримують близько 34 балів.

Відмінність усього в 4 тестових бали між 34 і 38 балами блоку «Право» ЄФВВ 2020 року є дуже значною, відповідає різниці у 20 балів офіційного результату ЄФВВ і перекидає різницю фахової підготовки близько 30% учасників ЄФВВ, ранжованих за величиною тестового балу.

Розглянемо додаткові дані, щоб пролити світло на те, наскільки суттєвою є різниця рівня фахової компетентності бакалаврів права, які склали ЗНО, і тих, хто отримав доступ до правничої освіти рівня бакалавра без складання ЗНО.

Наступне порівняння відображає усереднене місце в процентильному ренкінгу результатів блоку «Право» ЄФВВ тих, хто вступав на бакалаврат за результатами ЗНО, і тих, чия освітня траєкторія дозволяла уникнути ЗНО. Шкала процентильних рангів – у наступній таблиці: від 0 до 100.

Таблиця 37. Процентильний ранг результату блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року залежно від способу їх вступу на бакалаврат

Категорія бакалаврів 2020 року випуску (залежно від способу вступу на бакалаврат)	% тих, хто наважився скласти ЄФВВ	Середній процентильний ранг за результатами ЄФВВ
Вступили без ЗНО	29.4%	39.3
Вступили за результатами ЗНО	74.0%	51.6

Спостерігається велика різниця місця в загальному ранкінгу (процентильного рангу) фахової частини ЄФВВ між тими, хто складав ЗНО, і тими, хто обирав освітню траєкторію, яка дозволяла уникнути складення ЗНО.

Звертає на себе увагу також радикальна різниця відсотку участі у ЄФВВ (центральна колонка у таблиці вище). Понад 70% тих, хто отримав ступінь бакалавра права не складаючи ЗНО при вступі, вирішили не продовжувати навчання праву на магістерському рівні й уникнули складення ЄФВВ. Водночас майже три чверті тих, хто вступав на правничий бакалаврат за результатами ЗНО, обрали продовження навчання на магістерському рівні й склали ЄФВВ.

Очевидно, спрацьовує самовідсів на основі усвідомленої самооцінки. Особи з низьким освітнім потенціалом самі обирають освітні і професійні траєкторії, які дозволяють уникнути об'єктивної стандартизованої зовнішньої оцінки їх рівня.

Особи з низьким освітнім потенціалом найчастіше обирають освітні і професійні траєкторії, що виключають об'єктивну стандартизовану зовнішню оцінку рівня цих осіб.

Порівнюємо ще один аспект рівня професійних компетентностей тих, хто не складав, і тих, хто складав ЗНО при вступі на бакалаврат. Відсоток осіб, які не долають пороговий бал у фаховому випробуванні, характеризує відповідність досліджуваної групи бакалаврів мінімальному рівню професійної компетентності. Пороговий бал ЄФВВ іноді називають «порогом некомпетентності».

Таблиця 38. Відсоток осіб, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ (відсоток некомпетентних) залежно від попередньої освітньої траєкторії

Попередній освітній рівень бакалавра права 2020 року	% некомпетентних серед тих, хто вступив без ЗНО	% некомпетентних серед тих, хто вступив за результатами ЗНО
Бакалавр	14.47%	–
Молодший спеціаліст	21.46%	–
Повна загальна середня освіта	21.16%	12.90%

Різниця між частками некомпетентних випускників бакалаврату 21.16...21.46% (не склали ЗНО для вступу) і 12.9% (склали ЗНО для вступу) є дійсно суттєвою. Можна стверджувати про майже вдвічі більший відсоток некомпетентних серед тих, хто не складав ЗНО (не всіх, а лише 29.4% найкращих з них), порівняно з відсотком некомпетентних серед випускників бакалаврату, які вступили на бакалаврат завдяки хорошему складенню ЗНО.

Відсоток некомпетентних серед бакалаврів, які вступали за результатами ЗНО, майже вдвічі менший за відсоток некомпетентних серед кращих бакалаврів з числа тих, які здобули освітній рівень бакалавра без використання результатів ЗНО.

Щоб відмежуватись від впливу освітньої траєкторії (попереднього освітнього рівня) на успішність навчання при здійсненні оцінки впливу екзаменаційної траєкторії (відсіву завдяки ЗНО), проведемо ще одне

порівняння. Порівнюватимемо фахові знання осіб, які проходили однакові освітні траєкторії, вступали на правничий бакалаврат на основі ПЗСО, але за різними екзаменаційними (конкурсними) траєкторіями: на основі оцінок ЗНО і без ЗНО (наприклад, на основі іспитів, що проводять власне університети). Порівнювати будемо успішність у фаховому блоці «Право» ЄФВВ 2020 року після закінчення бакалаврату.

Вступити у 2016 році на правничий бакалаврат на базі ПЗСО і без використання оцінок ЗНО (наприклад, складаючи тестування, що проводяться власне університетом) відповідно до умов прийому міг невеликий прошарок абітурієнтів. Отже, відсоток осіб, які були зараховані на правничий бакалаврат на основі ПЗСО без використання балів ЗНО, є невеликим. Серед учасників ЄФВВ їх частка є ще меншою і становить менше 3% від учасників ЄФВВ, але в масштабах країни їх кількість є достатньою для статистичної репрезентативності запропонованого порівняння – 449 осіб.

У наступній таблиці надано частину даних однієї з наведених вище таблиць з результатами блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від освітньої й екзаменаційної траєкторій.

Таблиця 39. Фаховий освітній результат правничого бакалаврату (оцінка блоку «Право» ЄФВВ) залежно від способу вступу на бакалаврат

Основа конкурсу при вступі на основі ПЗСО	Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ
Вступили без ЗНО	34.38
Вступили за результатами ЗНО	38.33

Знижена успішність у фаховому випробуванні осіб, які вступали на бакалаврат на основі ПЗСО без використання результатів ЗНО (34.38 проти 38.33 балів у тих, хто вступав на основі оцінок ЗНО), практично відповідає зниженій успішності бакалаврів, які вступали на бакалаврат на основі рівня молодшого спеціаліста (також 34.38 балів) і є нижчою за успішність осіб, які отримували другий диплом бакалавра (35.62 бали).

Більш високий результат блоку «Право» ЄФВВ у осіб, які отримували юридичну освіту як другу вищу, також пов'язаний із використанням ЗНО. Адже більшість бакалаврів права, які здобували цей ступінь на основі рівня бакалавра іншої спеціальності, раніше проходили відсів на основі оцінок ЗНО при вступі на бакалаврат своєї попередньої спеціальності. Саме цим пояснюється їх більш високий середній результат у правничому фаховому випробуванні (блок «Право» ЄФВВ) порівняно з результатами бакалаврів права, які не проходили відсів ЗНО і опанували рівень бакалавра на основі рівня молодшого спеціаліста права. У цьому випадку позитивний ефект від незалежного стандартизованого екзаменаційного відбору виявився більшим, ніж ефект від суттєво довшого навчання праву. Бакалаври права, які здобували цю освіту на основі рівня бакалавра іншої спеціальності, вивчали право впродовж 3-х років (окремі особи – впродовж 2-х років). Водночас бакалаври права, які здобували цей рівень освіти на основі рівня молодшого спеціаліста права, вивчали право впродовж 6 – 7 років.

Екзаменаційний відбір на основі стандартизованого освітнього вимірювання має більший позитивний вплив на підвищення середнього фахового рівня бакалаврів права порівняно з збільшенням на кілька років часу на опанування правничих дисциплін.

У таблиці нижче наводиться порівняння успішності подолання порогового балу блоку «Право» ЄФВВ особами, які вступали на бакалаврат на базі ПЗСО з використанням і без використання оцінок ЗНО.

Таблиця 40. Відсоток осіб, які не подолали пороговий бал фахового випробування залежно від способу вступу

Основа конкурсу при вступі на основі ПЗСО	Відсоток осіб, які не долають пороговий бал
Вступили без ЗНО	21.2%
Вступили за результатами ЗНО	12.9%

Українці цікавим є те, що відсоток неподолання порогового балу ЄФВВ у бакалаврів, які здобували освіту на основі ступеня молодшого спеціаліста (у бакалаврів «на основі МС») становив 21.5%, що практично співпадає з відповідним показником бакалаврів «на основі ПЗСО, але без ЗНО», з яких не подолали пороговий бал 21.2%.

Оскільки середні результати блоку «Право» ЄФВВ бакалаврів «на основі МС» співпали з середніми результатами бакалаврів «на основі ПЗСО, але без ЗНО», виникає питання доцільності існування проміжного рівня молодшого спеціаліста. Резонність постановки такого питання обґрунтовується тим, що однакові результати оцінки фахових знань демонструють дві групи осіб, одна з яких гіпотетично витратила більше навчальних годин на вивчення правничих дисциплін, проходячи навчання в коледжі, ніж інша на першому курсі бакалаврату (випускники середньої школи). Чи дійсно це так, можна буде впевнено казати лише комплексно дослідивши практику зарахування молодших спеціалістів на бакалаврат.

Якщо врахування кількості годин чи кредитів з правничих дисциплін при вирішенні того, на який курс бакалаврату зараховувати молодшого спеціаліста, відбувається «один до одного» – без урахування інтенсивності та глибини викладання, то обидві вищезгадані групи осіб, у середньому, мають однаковий обсяг підготовки з фаху – за кількістю витрачених на це годин.

Якщо ж сумарна кількість годин підготовки з фахових дисциплін у «бакалаврів на базі МС» є більшою, ніж у «бакалаврів на базі ПЗСО без ЗНО», то за умов однакових результатів цих двох категорій бакалаврів у фаховому випробуванні можна говорити про гірші освітні результати викладання в коледжах порівняно з освітніми результатами викладання на бакалавраті. У такому випадку можна було б робити висновок про низьку ефективність правничих коледжів з точки зору освітньої доданої вартості, що вони надають, і про недоцільність їх існування.

У дійсності такий висновок наразі робити не можна. Більш того, є певні свідчення, що схиляють до протилежного висновку про доцільність і ефективність правничої освіти у коледжах для категорій осіб, які мають відповідно до умов прийому законні підстави уникати використання результатів ЗНО при зарахуванні на правничий бакалаврат, а також для осіб з невисоким освітнім потенціалом. Розглянемо відповідні аргументи нижче.

Середній бал блоку «Право» ЄФВВ у «бакалаврів на базі МС» є результатом лише 29.4% найкращих з них – тих, хто має амбіції до продовження навчання праву на магістерському рівні і наважився скласти ЄФВВ. Водночас середній бал блоку «Право» ЄФВВ у «бакалаврів на базі ПЗСО без ЗНО» представляє лише 17.5% найкращих цієї групи бакалаврів. Саме такий відсоток бакалаврів на базі ПЗСО, які вступили на бакалаврат не за конкурсом на основі ЗНО, наважилися взяти участь у конкурсному відборі на навчання в магістратурі і склали ЄФВВ.

Лише 29.4% осіб, які здобули рівень бакалавра права на основі молодшого спеціаліста, наважились взяти участь у ЄФВВ.

Лише 17.5% осіб, які здобули рівень бакалавра права на основі ПЗСО, але були зараховані без використання оцінок ЗНО, наважились скласти ЄФВВ.

Обидві категорії бакалаврів продемонстрували однаковий середній рівень фахової підготовки за результатами ЄФВВ.

Якщо кількість годин вивчення правничих дисциплін, що екзаменуються в блоці «Право» ЄФВВ, у «бакалаврів на базі МС» і «бакалаврів на базі ПЗСО без ЗНО» є однаковою, то однакові результати вибіркового (коли лише найкраща меншість проходить це тестування) застосування ЄФВВ до цих категорій бакалаврів свідчать на користь більш високого фахового рівня повної когорти «бакалаврів на базі МС» порівняно з повною когортою «бакалаврів на базі ПЗСО без ЗНО». Адже у випадку однакового середнього рівня повних когорт «найкращі 17.5%» однієї когорти мали б продемонструвати результати кращі, ніж результати «найкращих 29.4%» іншої когорти.

Під повною когортою випускників на базі певного рівня попередньої освіти мається на увазі весь склад цієї категорії випускників, а не лише тієї її частини, які склали ЄФВВ.

Є непрямі статистичні свідчення ефективності й доцільності попередньої правничої освіти у коледжах, щонайменше для категорій бакалаврів, які мають законні підстави уникати використання результатів ЗНО при зарахуванні на правничий бакалаврат.

Не можна робити висновок про негативний внесок власне факту наявності рівня молодшого спеціаліста у низький (в середньому) фаховий рівень бакалаврів права. Але можна робити однозначний висновок про суттєвий негативний внесок незастосування до більшості майбутніх бакалаврів конкурсного механізму вступу на базі стандартизованих освітніх вимірювань при зарахуванні на бакалаврат.

Висновок: низький фаховий рівень більшої частини випускників правничого бакалаврату, які раніше здобули ступінь молодшого спеціаліста права, зумовлений не їх освітньою траєкторією чи недоліками системи навчання в коледжах, а їх екзаменаційною траєкторією, системою зарахування на навчання, що не відсіює осіб з низьким освітнім потенціалом ані під час зарахування до коледжу, ані під час випуску з коледжу, ані під час зарахування на бакалаврат.

Низький фаховий рівень бакалаврів права зумовлений не недоліками системи чи рівнів правничої освіти, а недоліками системи допуску до освіти: більшість студентів бакалаврату не проходили фільтр стандартизованого оцінювання, і саме ці особи показують найгірші результати фахового випробування після закінчення бакалаврату.

12.3. Що робити для підвищення фахового рівня випускників бакалаврату?

Для підвищення рівня випускників правничих бакалавратів має бути застосоване зарахування винятково на основі результатів об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань. На який би курс бакалаврату не проводилося зарахування, на базі якого попереднього рівня освіти не відбувалося б таке зарахування, проводити його слід винятково за результатами об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань. Такі тестування мають організовуватись централізовано, так само як і ЄФВВ та ЄДКІ, а траєкторії зарахування мають бути стандартизовані:

- або на перший курс (тоді має використовуватись ЗНО);
- або на визначений у фаховій дискусії курс (другий чи третій) при зарахуванні на базі МС права чи бакалавра іншої спеціальності (тоді для зарахування на визначений курс правничого бакалаврату має використовуватись аналог ЄФВВ за адекватною до рівня МС програмою).

Оскільки диплом молодшого спеціаліста в українських умовах не надає можливості працювати за фахом, немає сенсу обмежувати вступ до коледжів категоричною вимогою обов'язкового використання механізмів ЗНО для вступного конкурсу. Але зарахування на правничий бакалаврат на основі ступеня молодшого спеціаліста права чи бакалавра іншої спеціальності має здійснюватись винятково з використанням механізмів ЗНО за відповідною стандартизованою програмою.

Зарахування на правничий бакалаврат на основі рівня молодшого спеціаліста права чи на основі рівня бакалавра іншої спеціальності має здійснюватись винятково на конкурсній основі з використанням механізмів ЗНО за відповідною стандартизованою програмою (адаптований до рівня випускників коледжів аналог ЄФВВ).

13. Пропозиція щодо системи ЄДКІ для правничої освіти

13.1. Негативні аспекти тестувань високих ставок

Єдиний державний кваліфікаційний іспит є класичним прикладом тестування високих ставок⁶¹. В такому тестуванні негативний результат оцінювання людини суттєво впливає на її подальше життя. При організації системи подібних оцінювань людей завжди слід керуватись міжнародно визнаними стандартами у галузі освітнього тестування [30]⁶² чи, щонайменше, Кодексом справедливої практики в освітньому тестуванні [31] для забезпечення справедливості і надійності тестування.

Вимога надійності результатів тестування при створенні системи оцінювання людей спонукає приділяти увагу стороннім випадковим факторам, які негативно впливають на результат тестування особи, а відтак здатні фатально вплинути на долю людини. Негативний метеорологічний вплив на самопочуття і інтелектуальну форму окремих осіб під час іспиту, зайва випита перед тестуванням філіжанка кави, побутовий чи транспортний стрес по дорозі до місця складення іспиту, подібні цілком випадкові і одноразові фактори можуть вплинути на екзаменаційний результат. Уникнути впливу таких факторів неможливо. Але можливо розділити оцінювання на частини, які проводились би окремо, в різний час. Це унеможливує вплив подібних тимчасових факторів відразу на весь результат оцінюваної особи. Одним із сучасних трендів в освітніх і кваліфікаційних вимірюваннях є зниження ставок у кожному акті тестування. Оцінювання людей розділяють на функціонально завершені компоненти (окремі тестування), які проводять в різний час і за різними програмами і технологіями. В такому випадку окремі випадкові негативні фактори здатні впливати на результат лише частини екзаменаційної програми особи, але не на результат інших частин її екзаменаційної програми.

13.2. Загальна схема ЄДКІ для юридичних спеціальностей

Оптимальною системою використання механізмів ЗНО у правничій освіті в умовах українських реалій є аналог поетапного ЄДКІ, використовуваний у медичній освіті: система іспитів КРОК, практичний (клінічний) іспит, англійська мова професійного спрямування та міжнародний іспит з основ медицини (IFOM)⁶³. Іспити КРОК, англійська мова та практичний іспит складаються з інтервалом у два курси, і суммі виконують функцію ЄДКІ для низки медичних спеціальностей. Оптимальним було б наступне використання тривірневого екзаменування для правничої освіти:

- 1) базові елементи фахової правничої компетентності в іспиті **Право-1**. Це саме екзаменування могло б слугувати випускним для правничих коледжів і вступним на бакалаврат для молодших спеціалістів (фахових молодших бакалаврів) і бакалаврів інших спеціальностей, які бажають опанувати правничу спеціальність. Необхідна фахова дискусія щодо програми екзаменування Право-1 та семестру / курсу бакалаврату, після якого воно має проводитись;
- 2) екзамен **Право-2**, що мав би стати випускним для бакалаврів і одночасно вступним на магістратуру. Право-2 може бути схожим на блок «Право» ЄФВВ, але базуватись на стандарті правничої освіти бакалаврського рівня ;
- 3) екзамен **Право-3**, орієнтований на комплексне професійне оцінювання, мав би стати завершальним компонентом ЄДКІ.

61 https://uk.wikipedia.org/wiki/Тести_з_високими_ставками

62 https://en.wikipedia.org/wiki/Standards_for_Educational_and_Psychological_Testing

63 Проведення IFOM в складі ЄДКІ медичних спеціальностей вже відмінено.

Запропонована схема трьох етапів ЄДКІ має бути застосована незалежно від рішення про впровадження наскрізної магістратури. Тобто за умови повної відмови від рівнів молодшого спеціаліста та бакалавра права кожен здобувач ступеня магістра права має впродовж навчання продемонструвати щонайменше мінімальний рівень компетентності (подолати порогові бали) в екзаменах Право-1 після 2 курсу, Право-2 після 4 курсу і Право-3 після закінчення наскрізної магістратури. Правила повторного складення і відрахування у разі екзаменаційних неуспіхів мають бути унормовані.

Триетапна схема ЄДКІ не залежить від впровадження чи не впровадження наскрізної магістратури

Запропонована схема ЄДКІ є універсальною і цілком придатна для низки неправничих спеціальностей.

13.3. Необхідна кількість екзаменаційних годин для кваліфікаційного іспиту

Екзаменаційні програми кваліфікаційних оцінювань на розвинених ринках у зрілих саморегульованих професіях, що вимагають вищої фахової освіти, оцінюють наявність у аплікантів комплексних наборів професійних знань та компетентностей і складаються з не менше 9 годин екзаменаційного часу для найпростіших професійних сертифікатів. Для фіксації проявів компетентностей апліканта в умовах стандартизованих кваліфікаційних оцінювань необхідна велика кількість екзаменаційних годин. Для вимірювання кожного прояву компетентності апліканту необхідний час, що складається з часу на отримання і усвідомлення стимулу (запитання чи завдання), обдумування реакції та надання і фіксації реакції, що вимагається для її (реакції) наступного оцінювання. Протяжність екзамену в часі залежить від комплексності кваліфікаційних вимог і від очікуваного рівня точності й надійності оцінювання кваліфікації. У професійних сертифікаціях регульованих професій сумарна протяжність необхідних зовнішніх стандартизованих екзаменів найчастіше становить від 16 до 40 годин.

Різноманітність, глибина та обсяг компетентностей і фахових знань, якими має володіти магістр права відповідно до вимог магістерського стандарту освіти спеціальності 081 «Право» (див. про можливу завищеність мінімальних вимог стандарту нижче), потребують не менше 12 екзаменаційних годин для адекватної оцінки кваліфікації претендента на диплом.

Наявні в магістерському стандарті вимоги до результатів навчання і компетентностей випускників потребують не менше 12 екзаменаційних годин для адекватної оцінки кваліфікації претендента на диплом.

Проведення повноденного (3 + 3 години) іспиту впродовж двох днів наразі не відповідає ані готовності правничих шкіл, ані інституційній спроможності систем тестування МОН чи самоврядних правничих професій, ані менталітету української традиції правничої вищої освіти. Кожен зі згаданих елементів вимагає від 3 – 5 до 10 років наполегливої цілеспрямованої роботи за умови постійної потужної політичної волі й підтримки для його трансформації у належний модерний стан, що адекватний разовому заходу з оцінювання компетенцій такої ширини охоплення і глибини.

Скорочення екзаменаційної програми в частині кількості елементів оцінювання, відмова від ґрунтовності і повноти оцінювання за підвищених ставок одноразового одноденного тестування і неподоланої корупційності української правничої освіти провокує конфліктність, «лотерейність», готовність до колективних організованих форм неконструктивного спротиву, а у підсумку – критично підвищує вразливість такого нововведення.

Розділення ЄДКІ на етапи в часі за достатнього сумарного обсягу оцінювання (кількості елементів оцінювання і екзаменаційних годин):

- знижує ціну помилки вибору фаху здобувачем освіти (облишити навчання в правничій школі після 2-х років суттєво менш болюче, ніж після 5 – 6 років);
- знижує стресовість і «лотерейність» для здобувачів освіти магістра права;

- підвищує стійкість до недобросовісної цілеспрямованої дискредитації системи, знижує критичність і корупціогенність;
- радикально підвищує підсумкову валідність і точність оцінювання.

Обсяг екзаменаційних годин з відповідною кількістю елементів оцінювання (завдань) при проведенні ЄДКІ в три етапи міг би становити, наприклад:

- **Право-1** – 2 – 3 години, 100 – 120 елементів оцінювання (комп'ютерно перевіряємих тестових завдань);
- **Право-2** – 2.5 – 3 години, 100 – 120 елементів оцінювання (тестових завдань на вищій когнітивній рівні);
- **Право-3** – 3 – 4 години, комплексні кейси, 120-180 елементів оцінювання.

Проведення ЄДКІ у вигляді трьох послідовних екзаменувань дозволить збільшити загальний екзаменаційний час до 8 – 10 годин і повноцінно, з достатнім рівнем надійності оцінити рівень кваліфікації випускника магістратури. Забезпечити адекватну стандарту глибину оцінювання за запропонованої схеми ЄДКІ можливо буде за умови удосконалення (доопрацювання) стандарту.

13.4. Необхідність доопрацювання магістерського стандарту освіти

Відповідно до закону [32] стандарти в широкому розумінні цього терміну розділяються на

- стандарти;
- кодекси ustalenoї практики;
- технічні умови.

Відповідно до законодавства [32] та державних стандартів України [33] виділяються наступні види стандартів:

1. основоположні стандарти;
 - b. організаційно-методичні;
 - c. загальнотехнічні;
 - d. стандарти на терміни і визначення понять;
2. стандарти на продукцію та послуги;
3. стандарти на методи контролювання;
4. стандарти на процеси (послуги)

Така класифікація визначена в ДСТУ 1.5:2015 [33] що належить до основоположних нормативних документів України [34].

Через невідповідність високим вимогам системи стандартизації України [32] стандарти вищої освіти наразі не є ні національними стандартами, ні державними стандартами. Вимоги до змісту стандарту вищої освіти в деяких випадках (див.нижче) лише частково можуть піднятися до рівня вимог, які висуває законодавство України до змісту стандартів. Стаття 10 Закону України про вищу освіту [2] визначає стандарт вищої освіти лише як сукупність вимог до освітньої програми. Але пункт 4 цієї статті дозволяє включення до стандарту вищої освіти додаткових, зокрема атестаційних вимог. Можливість включення таких додаткових вимог передбачена для стандартів вищої освіти спеціальностей, необхідних для доступу до професій, для яких запроваджене додаткове регулювання.

Уряд України визначив порядок проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту [8]. Пункт 6. Порядку атестації осіб, які здобувають ступінь магістра, у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту, встановлює, що програма ЄДКІ розробляється на основі відповідного стандарту вищої освіти.

Фактично уряд непрямо встановив вимоги до стандартів вищої освіти обмеженого переліку спеціальностей (пов'язаних з регульованими професіями) щодо наявності в таких стандартах зрозумілих вимог до атестації випускників.

ЄДКІ впроваджується для забезпечення регульованих професій від доступу до них осіб, що не володіють необхідним для безпечного (з точки зору публічного інтересу) відправлення професійних функцій мінімальним набором знань, умінь, навиків, компетентностей з переліку отриманих при здобутті вищої освіти. ЄДКІ не замінює собою іспити на доступ до професії, оскільки обмежується лише оцінкою результатів навчання у вищій школі. ЄДКІ не має вирішувати задачу диференціації найкращих, натомість ЄДКІ має зо-

середжуватись на гарантуванні мінімального прийнятного рівня компетентності найслабших випускників, що успішно складають ЄДКІ. Тож освітній стандарт кожної обраної «регульованої» спеціальності повинен включати перелік атестаційних вимог, представлений у такій формі, яка була би придатна для використання при створенні програм ЄДКІ. Необхідними ознаками такої форми представлення атестаційних вимог є:

- 1) Однозначність і ясність (іноді кажуть «інструментальність») атестаційних вимог для підтримки публічної довіри до системи ЄДКІ і уникнення полеміки щодо однозначності рівня екзаменаційних вимог, який впливає зі стандарту. Публічна довіра не може бути розбудована у випадку, коли відповідно до одних і тих самих не однозначно чи не ясно сформульованих атестаційних вимог стандарту можуть бути створені радикально відмінні за рівнями екзаменаційних вимог альтернативні версії програм ЄДКІ;
- 2) Концентрування атестаційних вимог на повній і докладній специфікації саме мінімального допустимого і гарантованого рівня компетенцій. Типовим для змісту освітніх стандартів є опис очікуваного (бажаного, типового, середнього, і т.п.) рівня компетенцій випускника. Освітні стандарти мають надавати орієнтир результатів навчання і компетентностей успішного випускника. Але для цілей ЄДКІ має надаватись також чітка специфікація того мінімального рівня результатів навчання, наявність якого в інтересах регульованих професій має бути гарантована у найслабшого дипломованого випускника.

Вищезгадані дві необхідні ознаки атестаційних вимог може диктувати наявність у стандарті вищої освіти двох груп описів результатів навчання і компетенцій, чи двох рівнів в одному описі:

- цільового (бажаного за стандартом орієнтиру освіти);
- мінімального допустимого, наявність якого необхідно гарантувати для регульованих професій.

Необхідність такого доповнення змісту стандарту вищої освіти є платою за виконання стандартом додаткової функції бути основою для укладення програми ЄДКІ. Слід повторити, що подібний розширений зміст стандартів вищої освіти є необхідністю лише для обмеженого переліку спеціальностей і впливає з затвердженого урядом порядку атестації [8].

Зміст стандартів вищої освіти спеціальностей, необхідних для доступу до регульованих професій, крім розкриття очікуваних типових результатів навчання має частково задовольняти звичайні вимоги до стандартів на продукцію та послуги та стандартів на процеси (послуги). Зокрема, частина тексту стандарту, яка надає атестаційні вимоги для ЄДКІ має бути зорієнтована на типові вимоги прийнятої в Україні системи стандартизації до змісту «Загальних технічних вимог та методів випробувань». Такі стандарти визначають здебільшого тільки ті вимоги, які можна перевірити.

В частині стандарту, в якій визначаються атестаційні вимоги, слід висувати лише ті вимоги до випускника, які можливо виміряти чи перевірити.

Чинний стандарт вищої освіти магістерського рівня спеціальності 081 «Право» [35] в розділі VI містить лише посилання на проведення ЄДКІ та вимоги до кваліфікаційної роботи для освітньо наукової програми. Жодної ясної і однозначної специфікації саме мінімальних вимог до випускника стандарт не містить. Спеціальні компетентності та результати навчання сформульовано на рівні вимог до експерта предметника. Не згадується зв'язок вимог зі спеціалізацією. Лише у вимогах до освітньо-наукових програм використовується лексика «... у певних галузях юридичної науки» яка дозволяє трактувати частину вимог з врахуванням спеціалізації. Щодо основного змісту вимог стандарту до випускника, то буква стандарту висуває однаковий експертний рівень вимог до результатів навчання і компетентностей випускника одночасно по всіх галузях права незалежно від спеціалізації.

Специфікація компетентностей і результатів навчання чинної редакції стандарту очевидно описує не мінімальний допустимий гарантований рівень випускника, а цільовий рівень, до якого слід прагнути .

Під вимогами до атестації випускників автори чинної версії [35] освітнього стандарту магістерського рівня спеціальністю 081 «Право» хибно розуміють лише надання назви форми атестації. Автори не надають ані специфікації контенту ЄДКІ, ані специфікації підходів і методів оцінювання результатів навчання. Замість специфікації форми атестації автори стандарту надають відсилочну норму на порядок атестації, визначений Кабінетом Міністрів України. Стандарт відповідно до ієрархії нормативних документів мав уточнювати (з врахуванням специфіки спеціальності) окремі більш загальні норми затвердженого уря-

дом порядку атестації, а не навпаки. Затверджений урядом порядок атестації лише згадує у якості прикладів можливі варіанти видів завдань і форми ЄДКІ (абзац 3 пункту 6). Порядок атестації згадує також стандартизованість форми контролю і відсилає щодо деталей специфікації атестації до стандарту вищої освіти (перший абзац пункту 2 порядку) та програми, розробленої на основі стандарту (пункт 6 порядку).

Відтак стандарт, як нормативний документ нижчого рівня, створює недопустиме порушення формальної логіки – нерозв'язну петлю циклічних взаємопосилань з нормативним документом вищого рівня, затвердженим КМУ порядком атестації. Тобто стандарт у питанні специфікації ЄДКІ (див. розділ VI стандарту) відсилає до порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України а порядок (див. пункти 2 та 6 порядку) в питанні специфікації ЄДКІ за змістом і формою відсилає назад до стандарту. Тим самим створюється юридична колізія і правова невизначеність, яка не дозволяє впровадження ЄДКІ через вразливість (нормативну необґрунтованість) вимог ЄДКІ.

Попри вимоги до стандарту, викладені у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку атестації, перелік атестаційних вимог у чинному стандарті не розкриває основні вимоги ЄДКІ щодо застосовуваних форматів і методів оцінювання та мінімальних змістовних вимог атестації.

Чинна редакція стандарту [35] придатна до застосування з метою забезпечення якості вищої освіти (належно специфікує вимоги до освітніх програм), але стандарт потребує невідкладного перегляду у зв'язку з запланованим впровадженням ЄДКІ.

При доопрацюванні пов'язаної з атестацією частини стандарту постає питання про види, детальність і конкретність вимог, які варто висувати до атестації в тексті стандарту вищої освіти. В цих питаннях рекомендовано орієнтуватись на типовий зміст державних стандартів, які містять придатні до прямого застосування інструментальні норми. Можна ознайомитись з типовим змістом таких державних стандартів і їх розділів, як «Вимоги щодо надійності», «Методи контролювання», «Правила приймання», «Гарантії виробника щодо відповідності» і т.п..

При повторному опрацюванні стандарту вищої освіти з метою корекції атестаційних вимог рекомендовано орієнтуватись на типовий для державних стандартів рівень конкретності і детальності вимог та методів їх перевірки / вимірювання.

Як правило стандарти на продукцію, процеси і послуги обов'язково визначають найгірший прийнятний (допустимий) рівень якостей об'єкта стандарту, так званий рівень стандарту, чи мінімальний рівень. Освітні стандарти не є виключенням. Стаття 32. ЗУ Про освіту та Стаття 10 ЗУ Про вищу освіту в контексті стандарту освіти говорять про перелік обов'язкових компетентностей. Обов'язковість означає, що навіть найслабший здобувач освіти має оволодіти такими компетентностями в якості передумови отримання диплома. Виходячи з цієї логіки у специфікації атестаційних вимог стандарт має визначати саме мінімум («обов'язковий рівень») компетентностей, що має бути присутній у будь-якого випускника, незалежно від освітньої програми чи спеціалізації. Стандарт магістерського рівня юридичної освіти за словами самих розробників цього стандарту вимагає експертного рівня володіння компетентностями з усіх напрямків правничої освіти. Зокрема, стандарт в якості мінімального вимагає рівень умінь і навичок зі спеціальних компетентностей на рівні Ум2 та Ум3, що відповідає експертному рівню. Не зайвим буде нагадати про несумісність понять експертний рівень і мінімальний рівень.

На думку автора цього дослідження, якщо взяти в якості мінімального допустимого рівня сформульований в стандарті освіти цільовий рівень вимог до магістра права, то він не відповідатиме ані (а) системі доступу до юридичної освіти, ані (б) якості освітньої послуги навіть у кращих правничих школах.

- А) Система доступу до юридичної освіти не відсіює більшості осіб, які за своїм освітнім потенціалом не зможуть опанувати спеціальність на рівні цільових вимог чинного стандарту взятих в якості мінімально допустимих.
- В) Вимоги, сформульовані у стандарті, за своєю глибиною є вимогами рівня фахового предметного експерта. Оскільки в стандарті не згадуються правничі спеціалізації, то рівень експерта вимагається рівною мірою по всіх галузях права незалежно від спеціалізації магістратури. За умови прямого без спрощень та полегшених інтерпретацій застосування окремих вимог чинної редакції стандарту, ці вимоги становлять професійний виклик навіть для частини викладачів правничих шкіл у рамках предметів, що їх вони викладають. Вимоги чинної редакції стандарту не можуть бути показово виконані в якості обов'язкових мінімальних більшістю викладачів

поза рамками їх предметів, у разі проходження ними екзаменування без додаткової ґрунтовної спеціальної підготовки.

Стандарт вимагає повторного опрацювання:

- насамперед для того, щоб зробити можливим його інструментальне використання в кваліфікаційному оцінюванні (ЄДКІ). В якості мінімальних атестаційних вимог стандарт має формулювати ВИМІРЮВАНІ компетентності й результати освіти. Формулювання стандарту мають бути придатні для прямого використання при створенні таксономії оцінювання (програми) кваліфікаційного іспиту;
- для того, щоб з метою проведення ЄДКІ зафіксувати в стандарті в якості мінімальних вимог базовий спільний набір вимог юридичних професій. Стандарт освіти юриста не може містити повну суму базових кваліфікаційних вимог кожної з правничих професій. За результатами успішного проходження магістерської освітньої програми не вимагається отримати випускника, готового з однаковим успіхом працювати на посаді судді, адвоката, прокурора, нотаріуса відразу після завершення навчання. Магістерська освіта має гарантувати наявність у дипломованого фахівця лише загальної спільної бази для всіх регульованих правничих професій на відповідному спільному для всіх професій мініальному прийнятному рівні. Ключовими словами тут є «спільна база» і «на спільному рівні». Тобто йдеться про кон'юнкцію (перетин) вимог різних правничих професій, а не їх диз'юнкцію (об'єднання).

Для організації ЄДКІ стандарт має формулювати лише вимоги, які є спільними для всіх правничих професій, і спільними для всіх освітніх програм.

Програма ЄДКІ має базуватись на спільному перетині, а не об'єднанні всіх вимог.

Аналогічною є ситуація зі стандартами вищої освіти багатьох інших спеціальностей, по яких передбачено проведення ЄДКІ. Такі стандарти вимагають перегляду з тих же причин, що й стандарт спеціальності 081 «Право».

Стандарти вищої освіти по деяких інших спеціальностях (які передбачають проведення ЄДКІ) також вимагають перегляду.

14. ЗВО різних типів: освітні програми, успіхи випускників у ЄФВВ

В освітянському середовищі України давно точиться дискусія щодо того, в закладах вищої освіти якого типу мають готувати юристів. У країнах з розвиненими стабільними правовими системами юристів готують, в основному, класичні університети. Але в Україні правників випускають практично у всіх типах закладів вищої освіти. У цьому розділі здійснено спробу висвітлити ситуацію з випуском юристів у групах ЗВО різного типу, порівняти рівні підготовки їх випускників і ефективність освітньої роботи в групах ЗВО різного типу. Всі ЗВО, що випускають юристів, були розділені на наступні групи:

- класичні університети;
- спеціалізовані юридичні ЗВО;
- спеціалізовані управлінські і економічні ЗВО;
- спеціалізовані природничі ЗВО;
- спеціалізовані гуманітарні ЗВО;
- ЗВО зі специфічними умовами навчання (підпорядкування МВС, СБУ тощо);
- ЗВО підпорядкування Міністерства культури та інші спеціалізовані ЗВО.

14.1. Випускники ЗВО зі специфічними умовами навчання серед учасників ЄФВВ

Через відсутність в ЄДЕБО докладної інформації (повного освітнього досьє) щодо частини випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання наразі неможливо провести повний аналіз освітніх траєкторій по всіх випускниках таких ЗВО. Відсутніми в ЄДЕБО є попередні освітні дані щонайменше 2463 бюджетників і невідомої кількості контрактників. Правдоподібним виглядає припущення про незакриття даних щодо контрактників з боку ЗВО зі специфічними умовами навчання. Тож у рамках цього припущення було виконано спробу зібрати дані про успішність у ЄВІ та ЄФВВ випускників-бюджетників таких ЗВО.

Дані про результати ЄВІ та ЄФВВ цієї категорії вступників на магістратуру в ЄДЕБО зв'язуються з типом заявки «Військовий» на участь у ЄВІ та ЄФВВ. При цьому в ЄДЕБО є дані про попередню освіту військових, які вступають на магістратуру, але є випускниками цивільних ЗВО. Тож виділивши серед вступників на правничу магістратуру осіб зі статусом військових, по яких відсутнє освітнє досьє про попередню освіту, отримуємо можливість проаналізувати успішність в ЄВІ та ЄФВВ множини випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання, доступ до освітніх і особистих даних яких обмежено.

Серед учасників ЄФВВ 2020 року є 2350 таких осіб. Це всього на 113 осіб менше, ніж 2463 бюджетників – випускників 2020 року, про яких достеменно відомо, що доступ до їх даних обмежено, й вони відсутні у ЄДЕБО.

Можна припустити, що всі 2350 осіб є бюджетниками, випускниками ЗВО зі специфічними умовами навчання. За такого припущення відсоток реєстрації на ЄФВВ цієї групи випускників сягатиме 95%. Відомо, що відсоток участі у ЄФВВ випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання, які є контрактниками, у 2020 році становить всього 36.6%. На цьому фоні реєстрація на ЄФВВ 95% бюджетників може виглядати завеликою, не зовсім правдоподібною. Щоб оцінити правдоподібність, порівняємо відсотки зареєстрованих на ЄФВВ випускників – бюджетників і контрактників, які отримали дипломи бакалаврів права у ЗВО інших типів.

Таблиця 41. Порівняння контрактників і бюджетників ЗВО різного типу за відсотком реєстрації на ЄФВВ та неявки на іспити

Тип ЗВО	% реєстрації на ЄФВВ серед бюджетників	% неявки на ЄФВВ серед зареєстрованих бюджетників	% реєстрації на ЄФВВ серед контрактників	% неявки на ЄФВВ серед зареєстрованих контрактників
Юридичні	90.3%	3.2%	73.8%	8.9%
Зі спецумовами (МВС, МО, СБУ)	95.0%	10.2%	36.6%	11.1%
Фіскальних органів	90.0%	2.3%	58.9%	5.4%
Класичні університети	86.2%	3.3%	64.4%	7.0%
Спеціалізовані гуманітарні	78.5%	2.0%	35.7%	36.8%
Спеціалізовані природничі	77.3%	5.6%	50.9%	10.3%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	80.6%	3.3%	41.9%	17.5%

Підвищений відсоток неявки на тестування зареєстрованих на ЄФВВ випускників ЗВО підпорядкування МВС нагадує ситуацію попередніх років. Зокрема, у дослідженні «Стан юридичної освіти в Україні» [36] було відзначено підвищений рівень неявки на ЄФВВ випускників ЗВО підпорядкування МВС. Висока неявка була спричинена тим, що випускники бакалаврату цієї категорії ЗВО реєструвались на ЄФВВ не за власним бажанням і не самостійно. Частина випускників бакалаврату реєстрували на тестування організовано, а іноді – попри відсутність планів окремих з цих осіб брати участі у ЄФВВ. Факт підвищеного відсотка неявки на тестування за підвищеної дисциплінованості випускників закладів освіти надає більшої правдоподібності припущенню про 95% реєстрації на ЄФВВ випускників – бюджетників ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Оціночна кількість бакалавратів права випуску 2020 року ЗВО зі специфічними умовами навчання: щонайменше **5688** осіб. Серед них 2617 – бюджетники і 3071 – контрактники.

Наведена аргументація не доводить повноти ідентифікації всіх випускників 2020 року ЗВО зі специфічними умовами навчання і коректність оцінки відсотка їх реєстрації на ЄФВВ. Високе значення цього відсотка може свідчити, зокрема, про неповноту ідентифікації випускників цієї групи ЗВО з числа незареєстрованих на ЄФВВ. Виконаний раніше аналіз участі в зовнішніх стандартизованих освітніх вимірюваннях на ЄФВВ засвідчив, що уникають участі в таких вимірюваннях насамперед особи з найнижчим освітнім потенціалом. Тож потенційно можлива в цьому дослідженні неповнота ідентифікації випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання призводить до того, що середній рівень фахових знань таких випускників, оцінений за результатами блоку «Право» ЄФВВ, є кращим за дійсний середній рівень всіх випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Слід також урахувати, що невеликою частиною групи згаданих вище 2350 осіб, імовірно, є випускники попередніх років, а також випускники спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність». Випускники попередніх років, що беруть участь у конкурсі, як правило є слабшими за своїх однокурсників, яким вдалось вступити на магістратуру з першого разу. Випускники спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» не отримували повної правничої освіти. Присутні в досліджуваній групі випускники попередніх років і випускники іншої спеціальності складають блок «Право» гірше за свіжих випускників спеціальності «Право».

Тож представлені в одній з наступних таблиць дані про успішність групи випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання слід розглядати як частково погіршені.

Повнота ідентифікації в цьому дослідженні освітніх досьє бюджетників, які є випускниками 2020 року ЗВО зі специфічними умовами навчання, не гарантована. Тож досліджуваний далі фаховий рівень бюджетників у цій групі бакалаврів права може мати як невелику позитивну, так і негативну похибку.

14.2. Кількість бакалаврів права 2020 року випуску за групами ЗВО і категоріями форм навчання і фінансування

Порівняння кількості й пропорцій фінансування «бюджет/контракт» та пропорцій форм навчання «денна/заочна» випускників 2020 року правничих бакалавратів різних груп ЗВО можна робити за наданими в наступній таблиці докладними даними про випущених у 2020 році бакалаврів права.

Таблиця 42. Кількість випущених у 2020 році бакалаврів права

Група ЗВО	Бюджет		Контракт		
	Денна (осіб)	Заочна (осіб)	Вечірня і дистанційна (осіб)	Денна (осіб)	Заочна (осіб)
Юридичні	1110	141		1317	801
Підпорядкування МВС, МО, СБУ, МЮ	1805	812		1085	1986
Фіскального спрямування	329	10		93	160
Класичні університети	858	126		1678	1131
Інші спеціалізовані				45	64
Спеціалізовані гуманітарні	61	4		825	1056
Спеціалізовані природничі	279	47	2	1061	973
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	153	33	23	1416	1483
Підпорядкування Мінкультури	21	3		9	17

У наведеній вище таблиці надано кількості випускників за формами навчання і способом фінансування. Більш наочним буде представлення тих самих даних у вигляді процентних розподілів випускників між групами (типами) ЗВО в кожній категорії випускників. Сума кожній колонці становить 100%

Таблиця 43. Порівняльна статистика розподілу бакалаврів права між різними групами ЗВО для різних форм навчання і фінансування

Група ЗВО	Бюджет	Контракт	Денна	Заочна	Всі разом
Юридичні	21.6%	13.9%	20.0%	10.6%	16.0%
Підпорядкування МВС, МО, СБУ, МЮ	45.2%	20.2%	23.8%	31.6%	27.1%
Фіскального спрямування	5.9%	1.7%	3.5%	1.9%	2.8%
Класичні університети	17.0%	18.4%	20.9%	14.2%	18.0%
Інші спеціалізовані	0.0%	0.7%	0.4%	0.7%	0.5%
Спеціалізовані гуманітарні	1.1%	12.4%	7.3%	12.0%	9.3%
Спеціалізовані природничі	5.6%	13.4%	11.0%	11.5%	11.2%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	3.2%	19.2%	12.9%	17.1%	14.8%
Підпорядкування Мінкультури	0.4%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%

У наведеній вище таблиці кольором позначено 1, 2 та 3 місця за кількістю випущених бакалаврів у кожній категорії.

14.2.1. ЗВО зі специфічними умовами навчання

Цю групу представляють 14 правничих шкіл, якщо окремими школами вважати також відокремлені структурні підрозділи (Прикарпатський факультет НАВС, Сумську філію ХНУВС, Херсонський факультет ОДУВС).

ЗВО зі специфічними умовами навчання (підпорядкування МВС, МО, СБУ, МЮ) у 2020 році виявляються абсолютними лідерами за всіма категоріями випуску бакалаврів:

- бюджетників;
- контрактників;
- заочників;
- випускників стаціонару;
- загальної кількості всіх випускників.

ЗВО зі специфічними умовами навчання демонструють найбільший відрив від інших типів ЗВО за загальною кількістю випущених бакалаврів права:

- бюджетної форми фінансування;
- заочної форми навчання.

ЗВО зі специфічними умовами навчання є беззаперечним лідером із випуску юристів в Україні й випускають найбільше число бакалаврів права за всіма категоріями.

У попередні роки лідерство за кількістю випущених бакалаврів права у ЗВО зі специфічними умовами навчання було ще більш непорушним завдяки більшому обсягу державного замовлення.

Освітні програми

Через неповноту даних про випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання в ЄДЕБО вдається встановити назви освітніх програм, за якими навчались такі випускники, лише для половини з них.

Таблиця 44. Розподіл за освітніми програмами випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання

Назва освітньої програми	% випускників
Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти	2.2%
Право	66.5%
Право (правозастосування)	29.4%
Право інформаційної безпеки	2.0%

Можна було б очікувати, що значний відсоток випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання проходять навчання за освітніми програмами, що відповідають профілю таких закладів освіти (охорона правопорядку). Але судячи з назв освітніх програм (див. таблицю вище), лише зовсім незначний відсоток випускників проходили навчання за подібними програмами (наприклад, «Право інформаційної безпеки»).

Незначний відсоток випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання проходили навчання за спеціалізованими освітніми програмами (відповідно до їх назв), що відповідають правоохоронному профілю таких ЗВО

14.2.2. Класичні університети

Друге місце за загальною кількістю бакалаврів права і за випуском бакалаврів, які навчались на денній формі навчання, займають класичні університети. **Така статистика є нетиповою для демократичних правових держав, де першість за випуском юристів завжди тримають класичні університети.**

Класичні університети є другими за випуском бакалаврів денної форми навчання і за загальною кількістю випущених бакалаврів.

Освітні програми

Розподіл випускників класичних університетів за освітніми програмами надано в наступній таблиці.

Таблиця 45. Розподіл за освітніми програмами випускників класичних університетів

Назва освітньої програми	% випускників
Міжнародне право	6.9%
Право	85.2%
Право (мова навчання – російська)	0.3%
Правознавство	7.6%

Освіту за програмою «Міжнародне право» отримали випускники правничої спеціальності 293 «Міжнародне право».

Всі випускники бакалавратів правничих шкіл класичних університетів (крім спеціальності 293) отримали освіту за загальними неспеціалізованими програмами.

14.2.3. Спеціалізовані юридичні університети

Спеціалізовані юридичні ЗВО є нечисленною групою, до якої віднесено 6 закладів освіти (див. наступну таблицю).

Таблиця 46. Розподіл випускників 2020 року правничого бакалаврату спеціалізованих юридичних університетів

ЗВО	Випущено бакалаврів у 2020 році
Київський університет права Національної академії наук України	141
Національний університет «Одеська юридична академія»	1499
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	1332
Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	198
Рівненський інститут Київського університету права Національної академії наук України	54
Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»	145

Спеціалізовані юридичні університети, попри свою нечисленність, займають друге місце за випуском бакалаврів, чиє навчання здійснювалось за кошти державного бюджету, і третє місце за кількістю випускників денної форми навчання та за загальною кількістю випускників бакалаврату.

Спеціалізовані юридичні університети є другими за випуском бюджетників.

Освітні програми

Розподіл випускників спеціалізованих юридичних університетів за освітніми програмами є суттєво різноманітнішим, ніж у класичних університетів чи ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Таблиця 47. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих юридичних університетів

Назва освітньої програми	% випускників
Адвокатська діяльність	5.6%
Інтелектуальна власність	0.4%
Кримінальна юстиція	16.1%
Міжнародне право	1.9%
Право	49.2%
Право в регіональному і глобальному контекстах	5.9%
Право: спеціальна адвокатська підготовка	0.8%
Правове забезпечення соціально-економічних прав в Україні	3.9%
Слідча діяльність	1.4%
Судова та управлінська діяльність	8.0%
Цивільна та господарська юстиція	6.9%

Близько половини (50.8%) випускників спеціалізованих юридичних ЗВО отримали освіту за **спеціалізованими** освітніми програмами.

14.2.4. Спеціалізовані ЗВО економічного і управлінського профілю

Стойкі другі місця за кількістю випускників заочників і контрактників займають правничі школи спеціалізованих управлінських, економічних і фінансових ЗВО. У 2020 році бакалаврів права випустили 39 закладів освіти економічного і управлінського профілю.

Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові ЗВО є другими за випуском контрактників і другими за випуском заочників.

Освітні програми

Підвищена зацікавленість економічних і торгівельних університетів у підготовці юристів, як і логіка осіб, які обирають правничі школи в цих ЗВО, має полягати в необхідності підготовки юридичних радників для суб'єктів господарювання, а не суддів, прокурорів, адвокатів і нотаріусів.

На жаль, випускники правничих шкіл ЗВО економічного і управлінського профілю зовсім не вирізняються проходженням таких, що відповідають профілю ЗВО, спеціалізованих освітніх програм.

87.4% випускників правничих шкіл спеціалізованих ЗВО економічного і управлінського профілю проходили навчання за загальними освітніми програмами «Право» чи «Правознавство». Лише 12.6% проходили навчання за освітніми програмами, що за своїми назвами виглядають як спеціалізовані. Але більшість з них не відповідало профілю ЗВО. Розглянемо статистику популярності спеціалізованих освітніх програм.

Таблиця 48. Розподіл за спеціалізованими освітніми програмами 12,6% випускників спеціалізованих ЗВО економічного і управлінського профілю

Назва освітньої програми	% від 12,6% випускників
Судово-прокурорська діяльність.	15.8%
Правозахисна діяльність.	13.7%
Міжнародне право	9.8%
Публічне право	8.8%
Міжнародно-правова діяльність.	6.0%
Право Європейського Союзу	1.4%
Фінансове право	21.1%
Комерційне право	12.6%
Приватне право	6.7%
Фінансове та господарське право	3.5%
Правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності	0.4%
Господарсько-правова діяльність	0.4%

55.4% випускників (верхня частина таблиці вище), які навчались за спеціалізованими освітніми програмами, отримували правничу освіту за спеціалізаціями, що не відповідають економічно-управлінському напрямку спеціалізації ЗВО. Лише 44.6% випускників спеціалізованих освітніх програм (5.6% від загальної кількості) проходили навчання за адекватними профілю ЗВО освітніми програмами.

Лише 5.6% випускників правничих шкіл ЗВО економічного і управлінського профілю отримали правничу освіту за освітніми програмами, що відповідають профілю ЗВО.

14.2.5. Спеціалізовані гуманітарні ЗВО

Групу правничих шкіл спеціалізованих гуманітарних ЗВО представляють 30 закладів освіти, що випустили у 2020 році бакалаврів права.

Таблиця 49. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих гуманітарних ЗВО

Назва освітньої програми	% випускників
Конституційне і адміністративне право	1.9%
Міжнародне право	4.9%
Право	91.5%
Правознавство	1.7%

Освітні програми

Абсолютна більшість (93.2%) бакалаврів права, випущених спеціалізованими гуманітарними ЗВО, проходили навчання за неспеціалізованими загальними програмами «Право» та «Правознавство». 6.8% випускників, які проходили спеціалізовані освітні програми, становлять випускники спеціальності 293 «Міжнародне право», яких випустили Міжнародний гуманітарний університет та Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет», та частина випускників Київського національного лінгвістичного університету, які проходили навчання за освітньою програмою «Конституційне і адміністративне право», яка не відповідає профілю цього ЗВО.

14.2.6. Спеціалізовані природничі ЗВО

Групу правничих шкіл спеціалізованих природничих ЗВО представляють 22 заклади освіти, що випустили у 2020 році бакалаврів права.

Освітні програми

Таблиця 50. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих природничих ЗВО

Назва освітньої програми	% випускників
Господарське та адміністративне право і процес	4.3%
Господарсько-правова діяльність	3.4%
Інформаційне право та право інтелектуальної власності	1.1%
Кримінальна юстиція (Суд. Прокуратура. Адвокатура)	4.4%
Міжнародне право	2.0%
Право	68.5%
Правове забезпечення підприємницької діяльності	1.5%
Правознавство	13.7%
Трудове право та правове забезпечення управлінської діяльності	1.3%

Помітна частина (17.8%) випускників правничих бакалавратів природничих ЗВО проходили навчання за різноманітними спеціалізованими освітніми програмами. Невелика частина програм (наприклад, «Кримінальна юстиція») не має жодного стосунку до природничого спрямування ЗВО.

14.2.7. ЗВО фіскального та культурного спрямування, інші спеціалізовані ЗВО

Ці групи правничих шкіл ЗВО фіскального та культурного спрямування та інших спеціалізованих ЗВО є найменш численними. Їх представляють всього 5 ЗВО.

Таблиця 51. Інші типи ЗВО

Тип ЗВО	Кількість ЗВО
Фіскального спрямування	2
Культурного спрямування	2
Інші спеціалізовані	1

Освітні програми

Практично всі випускники цих груп ЗВО навчались за неспеціалізованими загальними освітніми програмами «Право», крім частини випускників (11 осіб) Київського національного університету культури і мистецтв, які навчались за освітньою програмою «Міжнародне право» (спеціальність 293 «Міжнародне право»).

14.3. Підсумки аналізу назв освітніх програм

Це дослідження не може претендувати на системність і глибину погляду на освітні програми, оскільки базується лише на аналізі назв освітніх програм. Попри це, результатом аналізування лише назв – без розгляду змісту – можуть стати важливі спостереження. Так,

- усі освітні програми класичних університетів відповідають загальному профілю ЗВО;
- трохи більше половини (50.8%) випускників спеціалізованих юридичних ЗВО отримали бакалаврську освіту за спеціалізованими освітніми програмами, що цілком відповідає ідеї таких спеціалізованих ЗВО;
- несуттєвий відсоток (2%) випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання отримали освіту за освітніми програмами, що відображають профіль цих ЗВО;
- абсолютна більшість випускників спеціалізованих ЗВО управлінського і економічного профілю отримали освіту за спеціалізованими освітніми програмами, що не відповідають профілю цих ЗВО, або за загальними програмами. Лише 5.6% випускників цих ЗВО отримали освіту за освітніми програмами, що відповідають профілю ЗВО;
- майже всі випускники спеціалізованих гуманітарних ЗВО отримали освіту за неспеціалізованими освітніми програмами. Імовірно, така ситуація є цілком нормальною, однак є винятки, що не можуть вважатись відповідними профілю ЗВО (наприклад, програма «Конституційне і адміністративне право» Київського національного лінгвістичного університету);
- помітна частина (17.8%) випускників спеціалізованих природничих ЗВО проходили навчання за різноманітними спеціалізованими освітніми програмами. Окремі з програм не мають жодного стосунку до природничого профілю ЗВО (наприклад, програма «Кримінальна юстиція»).

При акредитації освітніх програм НАЗЯВО слід зважати на відповідність освітньої програми профілю ЗВО і не допускати необґрунтованих невідповідностей освітньої програми потенціалу і профілю закладу освіти.

14.4. Ефективність освітньої роботи ЗВО різних типів і рівень фахових знань випускників

Порівнюючи успішність випускників ЗВО різних типів і підпорядкування, слід пам'ятати, що рівень випускників не є підсумковим чи комплексним, більш того, не є основним свідченням ефективності освітньої роботи в ЗВО. У цьому та попередніх дослідженнях було продемонстровано домінуючий вплив освітнього потенціалу зарахованих осіб на рівень випускників бакалаврату. Тож рівень випускників суттєвою мірою є показником успішності іміджевої роботи та маркетингу ЗВО для забезпечення успіху вступних компаній. Ефективність освітньої роботи далеко не в усіх випадках забезпечує основний привід для іміджевих й маркетингових успіхів ЗВО.

Щоб реалістично оцінити стан справ з ефективністю освітньої роботи ЗВО чи групи ЗВО слід розглядати фаховий рівень випускників у комплексі з інформацією про рівень вступників і інформацією про зміну рівня особи за результатами навчання на бакалавраті (місце особи в загальнодержавному рейтингу випускників порівняно з її місцем у рейтингу вступників).

У наступній таблиці наведено згаданий вище комплекс показників:

- середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ випускників;
- відсоток випускників, які не подолали пороговий бал блоку «Право»;
- стандартизований конкурсний бал вступу на бакалаврат як відображення освітнього потенціалу;
- різниця середнього місця випускників у процентильному рейтингу результатів фахового випробування і середнього місця тих самих осіб у процентильному рейтингу за стандартизованим конкурсним балом на момент вступу на бакалаврат. Різниця процентильних рейтингових місць виражена у відсоткових пунктах.

Таблиця 52. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року у випускників ЗВО різного типу і підпорядкування (відсортовано в порядку зменшення середнього балу блоку «Право»)

Тип ЗВО	Кількість випускників	Середній бал блоку «Право» ЄФВВ	% осіб, які не подолали поріг	Середній станд. конк. бал	Зміна проц. рангу
Класичні університети	3793	40.2	10.6%	160.7	0.34%
Юридичні	3369	39.2	10.6%	160.6	0.78%
Підпорядкування Мінкультури	50	38.3	8.3%	164.3	-13.12%
Фіскального спрямування	592	35.1	15.9%	155.5	-8.13%
Спеціалізовані управлінські, економічні та фінансові	3108	34.9	18.2%	149.4	-0.81%
Спеціалізовані природничі	2362	34.5	20.9%	148.1	-2.02%
Підпорядкування МВС, МО, СБУ, МЮ (контрактники)	3225 *	34.1	19.3%	142.4	3.95%
Спеціалізовані гуманітарні	1946	34.0	24.6%	143.1	1.06%
Особі, ідентифіковані як «військові» (попередня освіта невідома)	2350 **	33.7	21.1%	дані відсутні	дані відсутні
Інші спеціалізовані	109	32.6	27.1%	139.5	1.52%

* дані з ЄДЕБО, тому не враховано дані по бюджетниках.

** дані за непрямою оцінкою кількості учасників ЄФВВ зі статусом «військові» присвоєного під час реєстрації на ЄФВВ без інформації з ЄДЕБО.

Найкращі результати фахового випробування показують випускники класичних університетів, спеціалізованих юридичних ЗВО і нечисленна група випускників ЗВО підпорядкування Мінкультури (всього 2 ЗВО).

Найвищі результати фахового випробування демонструють випускники класичних університетів, спеціалізованих юридичних ЗВО і ЗВО підпорядкування Міністерства культури України.

Найціннішою інформацією у наведеній вище таблиці є зміна середнього місця випускників у загальнодержавному ренкінгу (зміна процентильного рангу) при порівнянні ренкінгів вступу і випуску. Саме цей показник демонструє підсумкову ефективність освітньої роботи у правничій школі. Цей показник слід продемонструвати на конкретних прикладах.

Так, випускники ЗВО підпорядкування Міністерства культури України (насамперед КНУКіМ) демонструють високі результати фахового випробування після завершення навчання на бакалавраті, але результати вступних конкурсних балів цих самих осіб були набагато кращими (найвищими серед інших типів ЗВО). Тобто в результаті чотирьох років навчання ці особи суттєво опустились у загальнодержавному ренкінгу, перетворившись з найкращих на суто одних з кращих. Порівняно з іншими правничими школами країни ефективність освітньої роботи в правничих школах підпорядкування Мінкультури є найнижчою, оскільки випускники цих ЗВО найбільше опустились у ренкінгу.

Випускники ЗВО фіскального спрямування (податкова, митниця) демонструють низьку підсумкову ефективність освітньої роботи в цих ЗВО, помітно опускаючись у загальнодержавному ренкінгу при порівнянні вступу і випуску.

Випускники ЗВО зі специфічними умовами навчання демонструють помітно гірші, ніж у середньому (за всіма типами ЗВО) результати фахового випробування. При зарахуванні на бакалаврат ці самі випускники мали одні з найгірших місць у загальнодержавному ренкінгу, але їх місце в ренкінгу випускників бакалаврату є помітно вищим. Тож особи, які навчались на контракті в ЗВО зі специфічними умовами навчання, суттєво піднялись в ренкінгу з одних з найгірших до суто гірших, чи середніх. Підсумкова ефективність освітньої роботи у ЗВО зі специфічними умовами навчання є найвищою серед усіх типів ЗВО. Ця ефективність стосується гловним чином роботи з слабкими за освітнім потенціалом вступниками, що домінують серед контрактників здобувачів освіти у цих ЗВО.

Підсумкова ефективність освітньої роботи у ЗВО зі специфічними умовами навчання є найвищою серед усіх типів ЗВО завдяки, імовірно, дисципліні добре контрольованого довготривалого і послідовного вивчення матеріалу студентами.

Враховуючи досить поширену в багатьох правничих школах ситуацію зі зниженою мотивацією контрактників до наполегливої системної освітньої роботи, підвищення середнього процентильного рангу (місця в загальнодержавному ренкінгу) випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання, які навчались за контрактом, є особливо вагомим. Можна лише припускати, що бюджетники, яких випустили такі ЗВО і дані по яких закриті, також вирости в ренкінгу.

15. Вплив освітньої траєкторії на успішність здобуття правничої освіти. Рівень молодшого спеціаліста

Впровадження стандартизованих освітніх вимірювань у вищій правничій освіті дозволило проаналізувати залежність фахового рівня випускників бакалаврату (блок «Право» ЄФВВ) від обраної ними освітньої траєкторії. Було з'ясовано (див. [37], стор. 70), що особи, які опанували освітній рівень бакалавра права на основі рівня молодшого спеціаліста, демонструють:

1. суттєво нижчий рівень знань з фаху порівняно з особами, які опанували рівень бакалавра на основі повної загальної середньої освіти (ПЗСО);
2. відсутність мотивації до наступного навчання, опанування рівня магістра права (лише менша частина тих, хто опанував рівень бакалавра після здобуття рівня молодшого спеціаліста, пробують вступати на магістратуру).

У розділі 12 «Використання стандартизованих освітніх вимірювань для вступу та випуску правничих шкіл» цієї праці представлено дані 2020 року, які доводять, що випускники, які опанували ступінь бакалавра на основі ступеня молодшого спеціаліста, формують статистично гіршу за фаховим рівнем частину випускників бакалаврату.

Ліквідація рівня молодшого спеціаліста права пропонується багатьма проponentами реформи правничої освіти як один з інструментів вирішення проблем низької якості знань більшої частини випускників правничих бакалавратів і перевиробництва юридичних кадрів. У випадку віднайдення і підтвердження вагомих аргументів шкідливості проміжного рівня молодшого спеціаліста для якості освіти випускників бакалаврату такі аргументи можуть тлумачитися розширювально – як докази недоцільності існування будь-яких проміжних рівнів. Зокрема, аргументи може бути використано для доведення недоцільності існування рівня бакалавра права – як проміжного рівня в досягненні кваліфікації магістра права. Тож поставлена під питання корисність існування рівня молодшого спеціаліста має розглядатись максимально об'єктивно і неупереджено, з розумінням наслідків.

Для коректного і професійного дослідження питання слід з'ясувати першопричину знижених результатів фахового випробування випускників бакалаврату, чия освітня траєкторія включала отримання диплома молодшого спеціаліста.

Слід з'ясувати першопричину знижених фахових знань випускників бакалаврату, які до цього опанували рівень молодшого спеціаліста.

В результаті аналізу можливих причин зниженого середнього фахового рівня бакалаврів, які раніше здобули рівень молодшого спеціаліста, можна сформулювати наступні найвірогідніші версії:

- А) низький рівень спричинений вадами власне системи здобуття правничої освіти з використанням рівня молодшого спеціаліста і навчанням у коледжі як зайвій проміжній ланці в здобутті юридичної освіти;
- В) низький рівень спричинений недоліками системи вступу для здобуття вищої освіти, що призводить до негативної селекції вступників коледжів, унаслідок якої в коледжах навчаються гірші за своїм освітнім потенціалом особи, а особи з кращим освітнім потенціалом продовжують здобуття ПЗСО в середній школі й вступають на правничий бакалаврат без проміжної ланки освіти в коледжі.

Згаданий низький освітній потенціал визначається не низьким стартовим рівнем знань особи, а низькими особистими якостями: здатністю до навчання, його швидкістю і ефективністю, стійкістю мотивації до навчання й здатністю до довготривалої системної освітньої роботи. Практика використання у вступному конкурсі оцінок ЗНО з предметів, що іноді є абсолютно сторонніми до безпосередньої спеціальності навчання у вищій школі, довела свою ефективність упродовж понад десятиліття. Прогностична валідність конкурсного балу на основі оцінок ЗНО доведена різними способами, тож можна стверджувати, що конкурсна оцінка статистично (в середньому) відображає не лише рівень знань зі шкільних предметів, а й освітній потенціал абітурієнта, очікувану ефективність і успішність його наступного навчання.

Багаторічна практика використання конкурсного балу на основі оцінок ЗНО зі шкільних предметів, що не пов'язані зі спеціальністю «Право», довела прогностичну валідність такого конкурсного балу. Він ефективно відображає освітній потенціал абітурієнта, добре прогнозує успішність його наступного навчання на бакалавраті.

Освітній потенціал особи є її природньою внутрішньою характеристикою. Освітній потенціал як одна з характеристик інтелекту значною мірою визначається спадковістю і повільно та складно розвивається впродовж багатьох років навчання в середній школі. Освітній потенціал особи, в середньому, не суттєво змінюється впродовж кількох років навчання в коледжі. Тобто, маючи низький освітній потенціал на вході в коледж, особа матиме низький освітній потенціал і під час її наступного навчання на бакалавраті. Зрозуміло, що навіть дуже якісно навчаючи осіб з низьким освітнім потенціалом, важко досягти високого фахового рівня таких випускників за результатами навчання на бакалавраті.

Маючи низький освітній потенціал при вступі до коледжу, особа матиме низький освітній потенціал і під час її наступного навчання на бакалавраті.

Існуюча до сьогодні система вступу на бакалаврат осіб, які раніше здобули освітній рівень молодшого спеціаліста, не використовує обов'язкові механізми суворого конкурсного відбору на основі зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань. Поширеною є точка зору, що особи (чи їх батьки), які обирають освітню траєкторію з навчанням на рівень молодшого спеціаліста, приймають таке рішення, головним чином, через бажання уникнути в майбутньому складення ЗНО при вступі до ЗВО для здобуття рівня бакалавра. Мотивацією такого рішення є усвідомлення невисоких шансів отримання справді високих конкурентоздатних оцінок на ЗНО. Тож особами зі знизженими шансами отримання високих оцінок ЗНО обирається освітня траєкторія, за якої зарахування на бакалаврат у подальшому відбуватиметься на основі освітнього рівня молодшого спеціаліста, без використання конкурсного балу за оцінками об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО).

Щоб довести чи спростувати об'єктивними даними викладену вище гіпотезу, необхідно проаналізувати результати стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО, ДПА у формі ЗНО) осіб, які здобували ступінь молодшого спеціаліста. Якщо виявиться, що молодші спеціалісти мали невисокі, неконкурентоздатні для вступу на магістратуру оцінки ЗНО, це буде підтвердженням гіпотези про недоліки системи вступу як основної причини знизженого фахового рівня бакалаврів права, які здобували ступінь молодшого спеціаліста в коледжах.

Здобувати рівень молодшого спеціаліста можна як на основі 9 класів (неповна середня освіта), так і на основі повної загальної середньої освіти.

Наразі неможливо провести максимально доказовий всеохоплюючий (такий, що охоплює кожного здобувача освіти) порівняльний аналіз освітнього потенціалу осіб, які проходять дві різні освітні траєкторії здобуття освітнього рівня бакалавра права (на базі ступеня молодшого спеціаліста і на базі ПЗСО). Причиною є не обов'язковість складення ЗНО, що діяла для сьогоднішніх і попередніх випускників бакалаврату, які до цього закінчили коледжі. Можливість всеохоплюючого аналізу з'явиться найближчими роками, коли навчання на бакалавраті почнуть завершувати молодші спеціалісти, які в обов'язковому порядку склали ДПА у формі ЗНО в процесі навчання в коледжах. Охоплення здобувачів освітнього рівня молодшого спеціаліста стандартизованими освітніми вимірюваннями (ЗНО) стало можливим лише останніми роками завдяки прийняттю низки нормативно-правових актів МОН, зокрема наказу від 7 грудня 2018 р. № 1369 «Про затвердження Порядку проведення державної підсумкової атестації» [38].

Але вже зараз можливо об'єктивно і кількісно (за допомогою стандартизованих освітніх вимірювань) оцінювати освітній потенціал тієї частини молодших спеціалістів, які вступали до коледжів на основі ПЗСО. За даними ЄДЕБО, у 2020 році дипломи молодшого спеціаліста правничих спеціальностей («Право» і «Правознавство») отримали 5043 особи. Серед них 3862 особи вступали до коледжів на основі неповної середньої освіти (9 класів) та інших рівнів, а 1181 особа – на основі ПЗСО. Лише у 945 зі згаданих 1181 особи в ЄДЕБО наявні результати ЗНО. 237 молодших спеціалістів вступали до коледжів на основі ПЗСО без використання результатів ЗНО.

Майже 20% випускників 2020 року правничих коледжів склали ЗНО для вступу до коледжів.

Для перевірки гіпотези щодо нижчого освітнього потенціалу випускників коледжів порівняно з тими, хто навчається на бакалавраті, слід порівняти успіхи ЗНО вищезгаданих 945 молодших спеціалістів з успіхами у ЗНО осіб, які здобували рівень бакалавра після середньої школи (на базі ПЗСО).

Порівнявши успіхи молодших спеціалістів (МС) у ЗНО з успіхами у ЗНО випускників бакалаврату, які здобували освіту на основі ПЗСО, можна зробити висновки про співвідношення освітніх потенціалів осіб, які обрали дві різні освітні траєкторії опанування ступеня бакалавра права (через МС і через ПЗСО).

Для вступу до коледжів на основі ПЗСО використовуються два конкурсних предмети ЗНО, тож осіб, які вступили на бакалаврат за результатами трьох конкурсних предметів ЗНО, будемо порівнювати з молодшими спеціалістами «на основі ЗНО» лише за двома першими конкурсними предметами. У наступній таблиці надано порівняння усереднених характеристик оцінок ЗНО молодших спеціалістів, бакалаврів і всіх учасників ЗНО 2020 року з «Української мови і літератури» (Предмет 1), а також Предмету 2. Запропоноване порівняння є грубим, оскільки порівнюються результати ЗНО різних років. Відмінності статистичних характеристик розподілу балів (середнього і максимального балів, стандартного відхилення) між молодшими спеціалістами, бакалаврами і загалом учасниками ЗНО є набагато більшими, ніж типові відмінності розподілів балів усіх учасників ЗНО з одного і того самого предмету між роками проведення ЗНО. Тож порівняння результатів ЗНО груп осіб, які склали ЗНО в різні роки, є коректним лише для виявлення радикальних відмінностей. Саме такі грубі, радикальні відмінності спостерігаються в запропонованому порівнянні.

Таблиця 53. Результати з конкурсних предметів ЗНО у випускників середньої школи, молодших спеціалістів і бакалаврів

Характеристика	Предмет 1			Предмет 2	
	Молодші спеціалісти	Всі випускники середньої школи	Бакалаври	Молодші спеціалісти	Бакалаври
Середній бал	129.3	132.2	159.8	126.7	155.3
Максимальний бал	194	200	200	188	200
Стандартне відхилення	19.8	47.3	24.4	20.0	25.3

Очевидним є радикально гірший усереднений результат ЗНО по обох конкурсних предметах у випускників коледжів (абсолютна більшість яких далі продовжують навчання на бакалавраті) порівняно з усередненими результатами ЗНО випускників бакалаврату, які вступали на основі ПЗСО.

По кожному з предметів ЗНО при вступі до правничих коледжів молодші спеціалісти отримували, в середньому, на 30 балів нижчі оцінки, порівняно зі вступними оцінками ЗНО тих, хто навчався на бакалавраті на основі ПЗСО.

Крім середнього і максимального балів, у таблиці представлено ще й стандартне відхилення, що характеризує ширину розподілу, ступінь розсіяності балів навколо середнього значення, їх розкиданість по широкому діапазону. Стандартне відхилення балів молодших спеціалістів є найменшим, що свідчить про більшу концентрованість оцінок навколо дуже низького середнього значення. У бакалаврів більше значення стандартного відхилення говорить зокрема про різноманітність рівня мінімальних вимог різних закладів освіти при зарахуванні на бакалаврат на основі ПЗСО (приймали не лише найсильніших). Натомість зарахування до коледжів було сконцентроване майже виключно на особах зі слабкими результатами ЗНО.

На наступних графіках представлені розподіли балів з першого і другого конкурсних предметів ЗНО у випускників коледжів і випускників бакалавратів. Для порівняння надано також розподіл балів з «Української мови і літератури» (Предмет 1) за всіма учасниками ЗНО в країні.

Рисунок 6. Розподіл балів з першого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих коледжів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал)

Рисунок 7. Розподіл балів з першого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих бакалавратів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал)

На наступному рисунку представлено розподіл оцінок ЗНО з «Української мови і літератури» 2016 року (рік вступу випускників бакалаврату 2020 року) з офіційного звіту УЦОЯО⁶⁴ [39].

64 Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. Том 2 / Український центр оцінювання якості освіти // https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/ZVIT_ZNO_2016_Tom_2.pdf

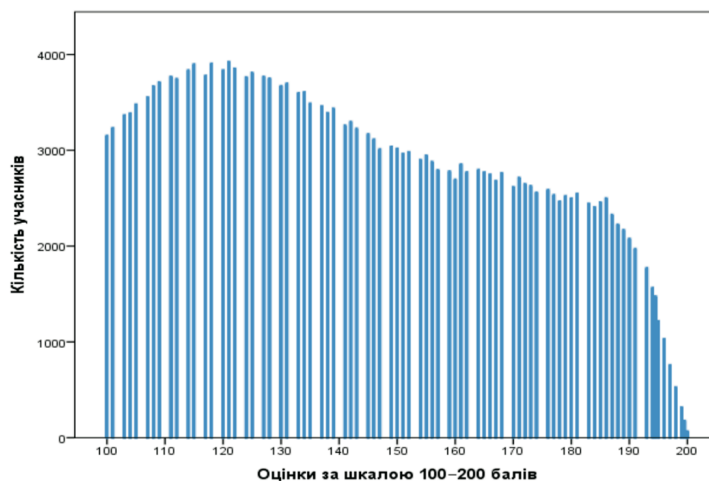

Рисунок 8. Розподіл балів з української мови і літератури серед усіх учасників ЗНО 2016 року

Предмет 2 (молодші спеціалісти)

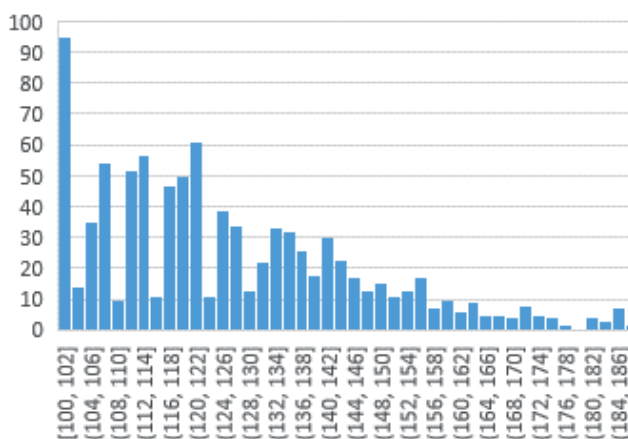

Рисунок 9. Розподіл балів з другого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих коледжів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал)

Предмет 2 (бакалаври)

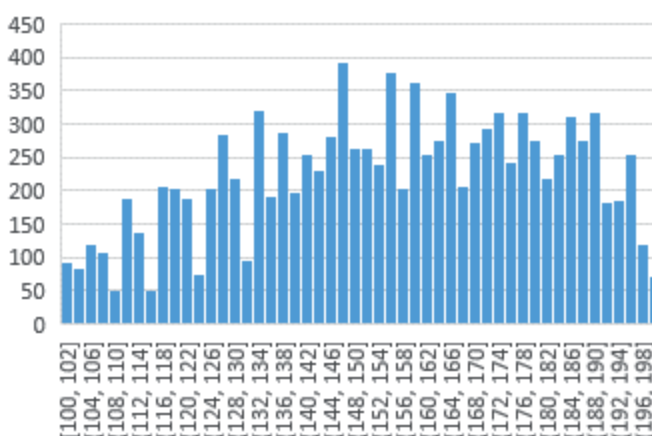

Рисунок 10. Розподіл балів з другого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих бакалавратів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал)

Представлені дані доводять негативну селекцію при виборі освітньої траєкторії здобуття правничої вищої освіти через ступінь молодшого спеціаліста. Освітню траєкторію з проміжним навчанням у коледжах у більшості випадків обирають особи з найнижчим освітнім потенціалом.

Можна взяти за основу значення різниці 30 балів середніх оцінок ЗНО осіб, які обрали дві різні освітні траєкторії: через рівень молодшого спеціаліста і через ПЗСО. Можна висловити обґрунтоване припущення, що у осіб, яких зарахували на бакалаврат на основі освітнього рівня молодшого спеціаліста, за гіпотетичних обставин складення ними ЗНО для вступу на бакалаврат були б, у середньому, на 30 балів нижчі конкурсні бали, ніж у осіб, які вступали на основі ПЗСО.

Зараховані на правничі бакалаврати в 2016 році випускники середніх шкіл мали середній конкурсний бал близько 155. За описаних вище гіпотетичних обставин складення ЗНО зарахованими на бакалаврат випускниками коледжів, їх середній конкурсний бал мав би бути близьким до 125.

Якщо освітній результат після завершення бакалаврату можна приблизно прогнозувати на основі конкурсного балу вступу, то результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року у бакалаврів, які вступали на основі ступеня молодшого спеціаліста, у випадку їх навчання за альтернативною освітньою траєкторією⁶⁵ були б такими самими, як у бакалаврів, які вступали на основі ПЗСО із середнім конкурсним балом 125 (наприклад, у діапазоні 120 – 130 балів).

Тож порівняємо результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року двох груп бакалаврів + модельної групи:

- 1) групи всіх бакалаврів, які здобули рівень бакалавра на основі ПЗСО;
- 2) групи всіх бакалаврів, які здобули рівень бакалавра на основі МС;
- 3) групи, що моделює результати бакалаврів на основі МС за умови вибору ними освітньої траєкторії через ПЗСО, а не МС, – тобто осіб, які були зараховані на бакалаврат з конкурсними балами (за оцінками ЗНО) в діапазоні 120 – 130.

Таблиця 54. Середній тестовий бал і відсоток осіб, які не подолали пороговий бал, у різних груп бакалаврів права 2020 року випуску

Група бакалаврів	Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ	% тих, хто не подолав пороговий бал
Всі бакалаври на основі ПЗСО	38.08	13.41%
Всі бакалаври на основі МС	34.38	21.46%
Модельна група «бакалаврів на основі МС» за гіпотези вибору ними освітньої траєкторії через ПЗСО і ЗНО, а не МС	32.11	30.56%

З наведених даних вбачається, що особи, які отримували бакалаврську освіту на базі попереднього рівня молодшого спеціаліста, у стандартизованому фаховому випробуванні справді демонструють суттєво нижчий рівень із фахових дисциплін порівняно з особами, які вступали на бакалаврат на основі ПЗСО. Але за умови вибору іншої освітньої траєкторії (завершити навчання у середній школі, після чого пройти повний курс навчання на бакалавраті) «бакалаври на основі МС» продемонстрували би ще гірші (причому суттєво) результати фахового тесту, ніж після послідовного опанування правничих дисциплін у коледжі та бакалавраті.

Додаткові роки (чи рік) навчання осіб з освітньою траєкторією через рівень молодшого спеціаліста дає кращі фахові знання, підвищує результати фахового випробування після закінчення бакалаврату у порівнянні з результатами у осіб з таким же низьким освітнім потенціалом але з освітньою траєкторією через ПЗСО. Імовірно дається взнаки додатковий час на вивчення правничих дисциплін у коледжі, та додатковий час на формування не шкільних навиків опанування нових знань.

⁶⁵ Гіпотетична альтернативна освітня траєкторія бакалавра на основі рівня молодшого спеціаліста: довчитись в середній школі, після чого навчатись на бакалавраті з першого курсу – замість вступу до коледжу після 9 класу з наступним зарахуванням на 2 курс бакалаврату.

15.1. Висновки і рекомендації

1. Випускники правничих бакалавратів, які здобували освіту на базі попередньої освіти молодшого спеціаліста права, демонструють, у середньому, суттєво гірші результати у стандартизованому фаховому випробуванні порівняно з особами, які здобували рівень бакалавра на основі ПЗСО.
2. За існуючих умов вступу правничі коледжі зараховують на навчання, головним чином, найслабших за освітнім потенціалом осіб.
3. Зараховані до коледжів слабкі вступники за умови вибору ними альтернативної освітньої траєкторії (9 класів → ПЗСО → бакалаврат) продемонстрували б після завершення навчання на бакалавраті суттєво гірший рівень фахових знань, ніж у випадку їх справжньої траєкторії (9 класів → МС → бакалавр).
4. Ключовою первинною причиною низького, у середньому, фахового рівня випускників бакалаврату є система вступу, що допускає на навчання на бакалавраті осіб з неадекватним очікуваному для засвоєння стандарту освіти низьким рівнем освітнього потенціалу.
5. Відмова від освітнього рівня молодшого спеціаліста за умови відсутності змін у системі вступу на бакалаврат призведе до погіршення, а не поліпшення середнього фахового рівня випускників бакалаврату, оскільки особи, які за існуючої системи обирають освітню траєкторію «МС → бакалавр», у випадку вибору ними траєкторії «ПЗСО → бакалавр» демонструватимуть суттєво гірші результати, ніж вони демонструють зараз за результатами опанування рівня бакалавра на основі рівня молодшого спеціаліста.
6. Ефективним (на відміну від ліквідації освітнього рівня молодшого спеціаліста) методом підвищення рівня випускників бакалаврату і зменшення перевиробництва правничих кадрів стане впровадження стандартизованого оцінювання для вступу на бакалаврат на основі відмінного від ПЗСО попереднього рівня освіти. Це може бути аналог ЄФВВ за фаховою програмою рівня молодшого спеціаліста.
7. Ще ефективнішим способом поліпшення фахового рівня бакалаврів стало б упровадження ЄДКІ, аналогічного за способом проведення до блоку «Право» ЄФВВ, як умови отримання диплома бакалавра права. Результати такого бакалаврського ЄДКІ можна використовувати для вступу на правничу магістратуру.
8. Оскільки рішення ЄСПЛ, що є псевдоджерелом права в Україні, не отримують офіційного перекладу державною мовою, законною вимогою до професійного рівня правника є володіння іноземною мовою, однією з мов ЄСПЛ. Тож іспит з іноземної мови мав би стати невід'ємною частиною ЄДКІ для бакалаврів права, а до того – частиною зовнішнього стандартизованого вступного екзаменування для вступу на бакалаврат на основі ступеня молодшого спеціаліста чи бакалавра іншої спеціальності.

16. Випускники різних форм навчання і видів фінансування

У цьому і наступних розділах надано результати порівняльного дослідження рівня фахових знань випускників денної і заочної форм навчання правничих шкіл, пояснено причини відмінностей їх фахового рівня, проаналізовано регуляторний вплив можливих регуляторних інтервенцій стосовно заочної форми навчання.

Основну увагу приділено заочній формі навчання, оскільки понад 42% випускників бакалаврату 2020 року обрали саме таку форму навчання.

Таблиця 55. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за видами фінансування і формами навчання

Фінансування → ↓ форма навчання	Бюджет (осіб)	Контракт (осіб)	Всі разом (осіб)
Денна	4616	7529	12145
Заочна	1176	7671	8847
Всі форми разом ***	5792	15225	21017

*** включено вечірню і дистанційну форми навчання.

42.1% бакалаврів права випуску 2020 року навчалися на заочній формі.

Через невелику і статистично незначущу кількість випускників правничого бакалаврату, які навчалися на вечірній та дистанційній формах навчання (всього 25 випускників 2020 року), фахові успіхи цієї категорії бакалаврів не досліджувались і не порівнювались з іншими.

16.1. Наміри бакалаврів права щодо продовження юридичної освіти

Насамперед слід звернути увагу на радикальні поведінкові відмінності – відмінності у бажанні продовжувати навчання на магістерському рівні у випускників різних форм навчання. Для підтвердження наміру продовження навчання для опанування ступеня магістра права бакалавру необхідно було спробувати успішно скласти ЄФВВ та ЄВІ.

Наміри продовження навчання випускників бакалаврату різних форм навчання представлено в наступній таблиці.

Таблиця 56. Відсоток бакалаврів права 2020 року випуску, які склали ЄФВВ, залежно від форми попереднього навчання на бакалавраті

Форма навчання	% участі випускників у ЄФВВ
Денна	74.4%
Заочна	21.2%

Майже три чверті випускників денної форми навчання прагнуть продовжити навчання на магістерському рівні, в той час як серед випускників заочної форми таких – лише кожен п'ятий.

Більшість вакансій правників в Україні вимагають освітнього рівня магістра. Щоб отримати хорошу роботу за обраним фахом бакалавру необхідно продовжити навчання на магістерському рівні. Для цього слід довести спроможність своїх базових фахових знань, успішно склавши фахове вступне випробування. На складення ЄФВВ реєструються насамперед краще підготовані бакалаври, тож статистика результатів ЄФВВ за категоріями випускників показує успішність кращої частини кожної категорії випускників бакалаврату – тих, хто більше впевнений у своїх знаннях і прагне подальшого зростання.

16.2. Результати фахового випробування випускників денної і заочної форм навчання

Випускники денної і заочної форм навчання демонструють дуже відмінні рівні успіхів у фаховому випробуванні.

Статистика результатів ЄФВВ за кожною категорією випускників бакалаврату показує успішність не всіх, а лише краще підготованої частини в кожній категорії – тих, хто прагне подальшого навчання і достатньо впевнений у своїх знаннях, щоб наважитись скласти ЄФВВ.

Таблиця 57. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від форми попереднього навчання на бакалавраті

Форма навчання на бакалавраті	Тестовий бал «Право»	Не подолали поріг
Денна	37.9	13.7%
Заочна	34.3	20.6%

У розділі 12.2 «Порівняння бакалаврського фахового рівня осіб, які закінчили середню школу і коледж» вище була відзначена суттєвість відмінності фахових рівнів тих, хто отримав 34 тестових бали, і тих, хто отримав 38 тестових балів у блоці «Право» ЄФВВ 2020 року. Діапазон 34 – 38 тестових балів відображає ділянку процентильної шкали фахового рівня випускників шириною близько 30% зі 100%.

Середній бал блоку «Право» ЄФВВ кращих 21.2% випускників заочної форми навчання є суттєво нижчим порівняно з основною масою (74.4%) випускників денної форми навчання. Про помітно гірший рівень фахових знань заочників говорить і більш високий відсоток серед них осіб, які не змогли подолати пороговий бал блоку «Право».

Випускники заочної форми навчання демонструють суттєво нижчий фаховий рівень, ніж випускники денної форми навчання.

Випускники заочної форми навчання формують основну частину слабо підготованих бакалаврів права. Якщо прибрати випускників цієї форми навчання з числа бакалаврів 2020 року випуску, то відсоток некомпетентних учасників ЄФВВ зменшиться з 14.9% у всіх випускників до 13.7% у випускників денної форми навчання, а середній бал блоку «Право» підвищиться з 37.23 до 37.88 балів. Такі поліпшення не виглядають радикальними, але слід визнати можливість позитивного ефекту ліквідації заочної форми навчання на фаховий рівень випускників (успішність у ЄФВВ).

На основі лише наведених вище даних не можна робити остаточний висновок про доцільність ліквідації заочної форми навчання для правників як такої. Для обґрунтування доцільності ліквідації заочної форми навчання слід довести, що помітне зниження фахового рівня випускників заочної форми порівняно з іншими формами відбувається через вади саме форми організації освіти, а не інших чинників.

16.3. Результати фахового випробування бюджетників і контрактників

У наступній таблиці наведено статистику результатів блоку «Право» ЄФВВ 2020 року для контрактників і бюджетників.

Таблиця 58. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від способу фінансування попереднього навчання на бакалавраті

Спосіб фінансування	Тестовий бал «Право»	Не подолали поріг
Бюджет	42.7	6.1%
Контракт	35.0	18.8%

Особи, які навчалися за рахунок коштів державного бюджету, продемонстрували радикально вищий рівень фахових знань порівняно з тими, хто навчався за кошти фізичних і юридичних осіб.

Бюджетники демонструють радикально кращі результати фахового випробування порівняно з контрактниками.

Працівники практично всіх правничих шкіл, у яких навчаються і бюджетники, і контрактники, відзначають суттєво вищий рівень мотивації системного довгострокового навчання (грів) у бюджетників. Комбінація більш високого освітнього потенціалу і додаткової (до більш високого гріву) матеріальної мотивації бюджетників і зумовлює настільки великі відмінності у результатах навчання.

Оцінка, в середньому, набагато кращих навчальних досягнень бюджетників відображається і в статистиці видачі дипломів з відзнакою. Середній по країні відсоток дипломів з відзнакою серед дипломів бюджетників і контрактників надано в наступній таблиці.

Таблиця 59. Відсоток дипломів з відзнакою серед випускників бакалаврату залежно від способу фінансування навчання

Спосіб фінансування	% дипломів з відзнакою
Бюджет	27.5%
Контракт	4.9%

Ліквідація можливості фінансування навчання на правничому бакалавраті за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб начебто могла би дати екстремально високе поліпшення середнього фахового рівня випускників. Але така пропозиція не розглядається реформаторами юридичної освіти, оскільки зрозуміло, що проблеми низького фахового рівня випускника бакалаврату викликані не безпосередньо способом фінансування, а власне спосіб фінансування є наслідком інших первинних чинників. Враховується також радикальне зменшення кількості випускників.

Тож розглядаючи доцільність ліквідації проміжних освітніх рівнів (молодшого спеціаліста та бакалавра) та заочної форми освіти, слід з'ясувати, чи дійсно першопричиною низького фахового рівня випускників є наявність таких рівнів та форми освіти. Можливо, першопричинами є інші чинники. Доказово з'ясувавши справжні першопричини низького фахового рівня випускників, слід концентрувати регуляторні інтервенції саме довкола них. Розглядаючи доцільність регуляторних інтервенцій, необхідно брати до відома їх потенційні наслідки, ретроспективно розраховані на основі реальних даних.

17. Аналіз регуляторного впливу

Метою обговорюваних реформаторами правничої освіти регуляторних інтервенцій є підвищення фахового рівня випускників бакалаврату (а в подальшому – магістратури). За результатами освітніх вимірювань встановлено, що якість фахових знань випускників заочної форми навчання є суттєво нижчою, ніж у випускників денної форми навчання. Пропозицію про ліквідацію заочної форми навчання задля підвищення фахового рівня випускників не можна просувати без дослідження причин зниженого фахового рівня випускників заочної форми навчання і без кваліфікованого аналізу регуляторного впливу.

Встановлено факт досить надійного зв'язку між освітнім потенціалом вступника на бакалаврат і якістю його фахових знань після завершення навчання. Тож без кількісного аналізу об'єктивних даних щодо реалізації освітнього потенціалу на різних формах навчання неможливо доказово стверджувати, що у зниженому фаховому рівні заочників винна саме форма навчання, а не знижений освітній потенціал зарахованих на таку форму навчання.

Фактом є те, що заочну форму освіти бакалаврського рівня обирають, у середньому, слабкі претенденти, а денну форму – більш сильні. У тих з претендентів, які склали ЗНО, такий факт об'єктивно встановлюється порівнянням середніх балів ЗНО (чи конкурсних балів) тих, хто вступив на денну форму навчання, і тих, хто вступив на заочну. Таке порівняння неодноразово робилось, зокрема, в попередніх роботах автора, тож слід вважати встановленим вибір заочної форми навчання, в середньому, слабшими за освітнім потенціалом особами.

17.1. Оцінка ефективності заочної форми навчання

У цьому дослідженні з метою встановлення неефективності заочної форми навчання або спростування такого припущення виконано пряме порівняння результатів фахового випробування двох груп еквівалентних за освітнім потенціалом осіб, одна з яких отримала дипломи бакалавра права на заочній, а інша – на денній формі навчання.

Для порівняння було обрано всіх учасників ЄФВВ 2020 року, які є випускниками заочної і денної форм навчання в Україні, які завершили навчання у 2020 році й для яких можна розрахувати (на основі їх оцінок шкільного ЗНО) значення стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат.

Стандартизований конкурсний бал розраховується за однаковою для всіх вступників формулою врахування внеску різних конкурсних предметів ЗНО. Використання стандартизованого, а не реального конкурсного балу необхідне для коректності порівняння успіхів осіб, які вступили до ЗВО, що використовували різні вагові коефіцієнти. Слід пам'ятати також про помітну кількість вступників, які скористались різними додатковими балами чи коефіцієнтами, що не ґрунтуються на об'єктивних результатах стандартизованих освітніх вимірювань.

У наступній таблиці надано значення середнього балу блоку «Право» ЄФВВ 2020 року випускників денної і заочної форм навчання залежно від стандартизованого конкурсного балу, який можна було розрахувати на основі їх оцінок ЗНО та середнього балу атестату.

Таблиця 60. Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат і форми навчання на бакалавраті

Стандартизований конкурсний бал	Бал «Право» ЄФВВ (денна форма)	Бал «Право» ЄФВВ (заочна форма)
100 – 109	27.6	29.0
110 – 119	30.5	29.7
120 – 129	32.0	31.7
130 – 139	33.1	32.0
140 – 149	34.1	34.2
150 – 159	36.0	35.6
160 – 169	37.7	36.3
170 – 179	42.5	37.3
180 – 189	49.1	39.1
190 – 200	54.9	42.2

Статистично значущі, такі, що виходять за межі похибки вимірювання блоку Право ЄФВВ, відмінності середнього балу блоку «Право» ЄФВВ між випускниками денної і заочної форм навчання спостерігаються для значень стандартизованого конкурсного балу вище 155 – 160. Більш наочно це можна побачити на графічному представленні тих самих даних на наступному рисунку.

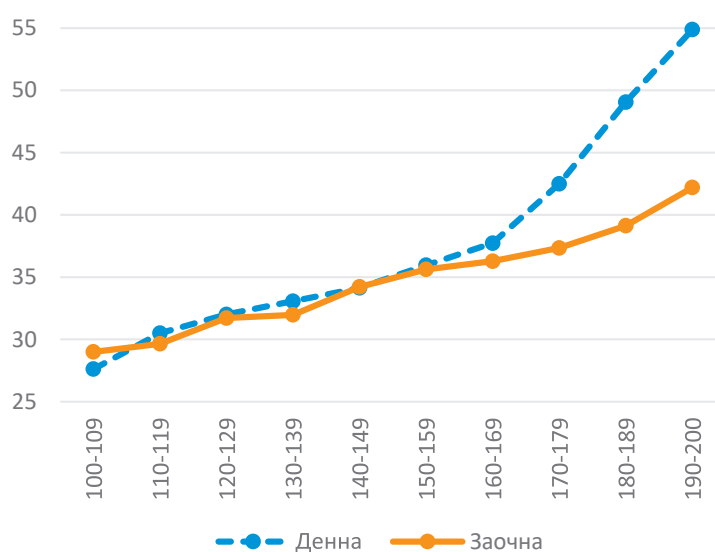

Рисунок 11. Залежність тестового балу блоку «Право» ЄФВВ 2020 року від стандартизованого конкурсного балу вступу для денної і заочної форм навчання на бакалавраті

Нижче представлено дані щодо залежності відсотка некомпетентних (таких, чий результат блоку «Право» є нижче порогового балу) серед випускників 2020 року денної і заочної форм навчання від значення стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат.

Таблиця 61. Відсоток випускників денної і заочної форм навчання, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат

Стандартизований конкурсний бал	Не подолали поріг (денна форма)	Не подолали поріг (заочна форма)
100 – 109	87.5%	100.0%
110 – 119	42.9%	50.0%
120 – 129	31.7%	26.2%
130 – 139	26.0%	30.1%
140 – 149	18.6%	12.9%
150 – 159	12.0%	24.3%
160 – 169	6.9%	14.8%
170 – 179	3.1%	14.3%
180 – 189	0.5%	13.3%
190 – 200	0.0%	0.0%

У правій колонці представленої вище таблиці спостерігаються помітні флуктуації в спадаючій тенденції залежності відсотку некомпетентних осіб при зростанні їх стандартизованого конкурсного балу. Підвищені стохастичні флуктуації представлених даних спричинені порівняно невеликою абсолютною кількістю осіб, які навчались на заочній формі й при цьому складали ЄФВВ у 2020 році і ЗНО для вступу у 2016 році.

Більш наочними є дані, представлені графічно на наступному рисунку.

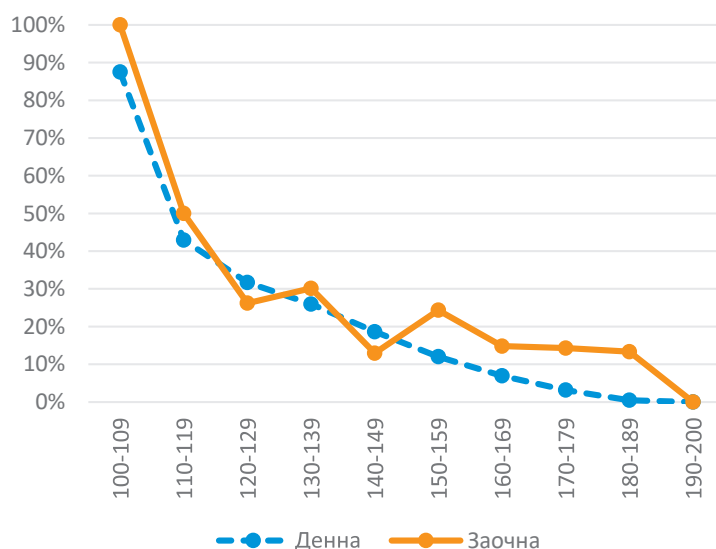

Рисунок 12. Залежність відсотка осіб, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року, серед випускників денної і заочної форм навчання від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат

Попри флуктуації, на рисунку видно, що відсоток некомпетентних серед випускників заочної форми навчання системно і стійко перевищує відсоток некомпетентних серед випускників денної форми лише для значень стандартизованого балу, що перевищують приблизно 155 стандартизованих конкурсних балів. Було розраховано реальні конкурсні бали вступу на бакалаврат 2016 року відповідні 155 стандартизованим балам. По різних ЗВО, вони в середньому, становлять 156.5 – 160 балів.

На представлених вище даних по середніх балах і відсотку подолання порогового балу видно, що фахові рівні випускників денної і заочної форм навчання практично не відрізняються один від одного (в межах похибки вимірювання блоку «Право» ЄФВВ) для кожного значення освітнього потенціалу в широкому діапазоні від 100 до 155 – 160 балів стандартизованого конкурсного балу. Відсоток випускників, які не долають пороговий бал, слабко відрізняється серед випускників денної і випускників заочної форм у діапазоні від 100 до 155 стандартизованих конкурсних балів.

Для посередніх і слабких за рівнем вступників їх освітній результат (фахові знання по закінченні бакалаврату), в середньому, **не залежить від форми навчання**.

Лише для найсильнішої частини вступників на бакалаврат можна стверджувати, що їх фаховий рівень буде гіршим, якщо замість денної форми вони оберуть заочну. Різниця результату блоку «Право» ЄФВВ між випускниками денної і заочної форм навчання є тим більшою, чим вищим за 160 є значення стандартизованого конкурсного балу.

Без змін підходів до організації і методики освітнього процесу на заочній формі найсильнішим вступникам не варто обирати цю форму навчання, оскільки порівняно з денною формою їх освітній потенціал буде реалізований помітно гірше.

Стандартизований конкурсний бал наразі є дослідницьким концептом, що не використовується МОН чи закладами вищої освіти. Приблизне значення межі (155 – 160 балів), вище за яку освітній потенціал особи на заочній формі навчання реалізується гірше, ніж на денній, не може безпосередньо використовуватись у шкалі реальних, а не стандартизованих конкурсних балів. Розрахунки показують, що реальні конкурсні бали, в середньому, є більшими за стандартизовані завдяки маніпуляціям закладів освіти з предметами на вибір, ваговими коефіцієнтами, завдяки додатковим балам за успіхи в олімпіадах, конкурсах Малої академії наук, а також завдяки регіональним коефіцієнтам та іншим, не пов'язаним з освітнім потенціалом вступника, перевагам, що включаються до конкурсного балу. По окремих достатньо великих категоріях вступників середнє перевищення реального конкурсного балу над стандартизованим може сягати 4 – 6 балів. Значення межі 155 – 160 балів стандартизованого конкурсного балу можна з прийнятною похибкою виразити величиною 160 реально вживаного конкурсного балу, розрахованого за оцінками ЗНО з використанням реальних вагових та інших коефіцієнтів.

Нереформована заочна форма освіти на правничому бакалавраті є менш ефективною за денну форму для вступників, чий конкурсний бал на основі оцінок ЗНО перевищує умовну межу 160 балів.

17.2. Чому результати випускників заочної форми навчання в середньому гірші?

Наведені вище дані підтверджують практично однакову ефективність заочної і денної форм освіти для осіб у достатньо широкому діапазоні освітнього потенціалу – від 100 до 160 конкурсних балів. То чому ж усереднені по всіх випускниках заочної форми результати фахового випробування є помітно гіршими за усереднені результати всіх випускників денної форми? Причиною є те, що заочна форма приваблює, головним чином, слабких і посередніх за рівнем (освітнім потенціалом) вступників. На заочній формі навчається невеликий відсоток осіб з високим рівнем освітнього потенціалу. Водночас на денній формі навчаються, головним чином, сильні й середні за рівнем освітнього потенціалу особи. Якщо весь контингент, зарахований на заочну форму навчання, гіпотетично можна було б провести через навчання на денній формі навчання, то їх результати ЄФВВ були б такими самими низькими й несуттєво відрізнялися б від їх результатів ЄФВВ після навчання заочного.

Якби весь зарахований на заочну форму навчання контингент студентів гіпотетично можна було б провести через навчання на денній формі замість заочної, то їх середні результати фахового блоку ЄФВВ несуттєво відрізнялися б від тих, що були в дійсності отримані після заочного навчання.

Нижче наведено гістограми розподілу кількості бакалаврів 2020 року випуску залежно від їх стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат. Для порівняння надано окремі гістограми для випускників денної і заочної форм навчання.

Рисунок 13. Розподіл випускників денної форми навчання 2020 року за їх стандартизованим конкурсним балом (по горизонталі: значення стандартизованого конкурсного балу; по вертикалі: кількість осіб з відповідним значенням стандартизованого конкурсного балу)

Рисунок 14. Розподіл випускників заочної форми навчання 2020 року за їх стандартизованим конкурсним балом (по горизонталі: значення стандартизованого конкурсного балу; по вертикалі: кількість осіб з відповідним значенням стандартизованого конкурсного балу)

На гістограмі розподілу стандартизованого конкурсного балу бакалаврів заочної форми навчання представлено дані лише щодо невеликої частини заочників (1,5 тис. осіб з понад 8 тис.). Представлено дані лише тих заочників, хто вступав на бакалаврат за конкурсним балом на основі оцінок ЗНО. У розділі 12 «Використання стандартизованих освітніх вимірювань для вступу та випуску правничих шкіл» доказово продемонстровано, що особи, які вступали до правничих шкіл без використання їх результатів ЗНО, формують в середньому найменш компетентну групу випускників через свій знижений освітній потенціал. Тож гістограма із заочної форми навчання представляє освітній потенціал лише найбільш сильної частини заочників.

Середній рівень освітнього потенціалу випускників заочної форми навчання при вступі був радикально нижчим, ніж у випускників денної форми навчання.

Реалізація освітнього потенціалу найсильніших студентів на заочній формі навчання є зниженою, імовірно, через орієнтованість власне системи і методик роботи із заочниками на основну масу контингенту цієї форми навчання: на осіб з низьким освітнім потенціалом (знижені успіхи, знижена мотивація).

Без переорієнтації заочної форми навчання на сильних студентів і без змін існуючих умов вступу (вже встановлений нормативно мінімальний конкурсний бал – 140), заочна форма навчання конкурентоздатна, а відтак – доцільна лише для прошарку осіб з конкурсним балом від мінімального допустимого (140) до 160. На прикладі випускників 2020 року цей прошарок становить 7% від загальної кількості випускників заочної форми, або 63% від кількості тих, хто вступав через складення ЗНО. Саме у 63% заочників, які

вступали на бакалаврат у 2016 році на основі оцінок ЗНО, їх конкурсний бал є не меншим за 140 (задовольняє діючі на 2020 і 2021 роки обмеження конкурсного балу при вступі, які не діяли у 2016 році).

Без переорієнтації заочної форми навчання на сильних студентів і без змін існуючих умов вступу заочна форма навчання доцільна як альтернатива денній формі лише для вступників з конкурсним балом від мінімального (140) до 160.

Зміни в умовах прийому на навчання до правничих шкіл здатні не допустити до навчання на заочній формі суттєву частину осіб з найнижчим освітнім потенціалом, а відтак – помітно підвищити фаховий рівень випускників. Далі розглянуто кілька сценаріїв можливих регуляторних змін (змін умов прийому) і на основі реальних даних кількісно оцінено їх потенційний вплив на фаховий рівень випускників бакалаврату.

17.3. Базові сценарії інтервенцій

Для порівняння можливих результатів різних регуляторних інтервенцій з метою підвищення фахового рівня випускників правничого бакалаврату розглянемо кілька сценаріїв. Під кожен сценарій розрахуємо статистичні параметри на основі повних освітніх досьє випускників бакалаврату 2020 року, прибираючи з розрахунку таку, що не відповідає вимогам кожної з інтервенцій, частину випускників.

- Сценарій 0 (відсутність змін, базовий сценарій для порівняння): жодних інтервенцій не впроваджується, параметри відповідають випуску 2020 року.
- Сценарій 1: ліквідація заочної, дистанційної й вечірньої форм навчання, система вступу – без змін. Зі статистики результатів фахового випробування вилучаємо результати всіх випускників, які вчилися на заочній, дистанційній і вечірній формах. Залишаються лише випускники денної форми навчання.
- Сценарій 2: ліквідація вступу без використання зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань, форми навчання – без змін. Зі статистики результатів фахового випробування вилучаємо результати всіх випускників, які були зараховані на бакалаврат не на основі конкурсу за результатами стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО).
- Сценарій 3 (повернення на 10 чи більше років назад): вступ на основі власних оцінювань, що їх ЗВО проводить самостійно. ЗНО чи інші зовнішні стандартизовані вимірювання не використовуються. Зі статистики результатів фахового випробування вилучаємо результати всіх випускників, які вступили на основі конкурсу за результатами стандартизованих освітніх вимірювань.

Результати розрахунку по Сценарію 3 слід використовувати лише як умовну ілюстрацію, оскільки вони завідомо є не цілком репрезентативними. Річ у тім, що вилучені з розрахунку собі, які склали ЗНО, за умов Сценарію 3 зможуть вступати до ЗВО на основі іспитів, що проводяться замими ЗВО.

Через неповноту зібраних освітніх досьє частини випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання до розгляду візьмемо лише наявні в ЄДЕБО дані.

Для кожного з гіпотетичних сценаріїв у наступних таблицях надано такі результати:

- кількість випускників бакалаврату, які залишаться в разі застосування до бакалаврів 2020 року випуску обмежень інтервенції (оцінка зменшення випуску у разі застосування інтервенції);
- кількість випускників, які спробують вступати на магістратуру (оцінка здатності підтримати достатню конкурентоздатність вступу на магістратуру в разі застосування інтервенції);
- середній бал блоку «Право» ЄФВВ (оцінка середнього фахового рівня випускників у разі застосування інтервенції);
- відсоток учасників ЄФВВ, які не подолають пороговий бал (оцінка відсотка некомпетентних випускників у разі застосування інтервенції).

Слід нагадати, що представлені нижче дані включають лише бакалаврів права випуску 2020 року. Зокрема, до кількості вступників на магістратуру не включено випускників інших років та інших спеціальностей.

Сценарій 0 (базовий, все без змін)

Таблиця 62. Підсумкові дані для Сценарію 0 (базовий)

Форма навчання	Бакалаврів	Вступників на магістратуру	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Денна	10470	7792	37.9	13.7%
Заочна	8059	1706	34.3	20.6%
Усі форми	18554	9502	37.2	14.9%

Дані цієї таблиці використовуються як початкові для порівняння потенційних результатів інших сценаріїв. У дані включено лише дані з ЄДЕБО (відсутні випускники ЗВО зі специфічними умовами навчання).

Сценарій 1 (ліквідація всіх форм навчання, крім денної)

Таблиця 63. Підсумкові дані для Сценарію 1

Форма навчання	Бакалаврів	Вступників на магістратуру	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Денна	10470	7792	37.9	13.7%

Сценарій 2 (неможливість вступу на бакалаврат без ЗНО для випускників шкіл, неможливість вступу без стандартизованих зовнішніх тестувань для випускників коледжів і неправничих бакалавратів)

Таблиця 64. Підсумкові дані для Сценарію 2

Форма навчання	Бакалаврів	Вступників на магістратуру	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Денна	7582	6292	38.6	12.3%
Заочна	1504	431	34.2	21.3%
Усі форми	9089	6724	38.3	12.9%

Сценарій 3 (для вступу зовсім не використовуються ЗНО та інші стандартизовані зовнішні освітні вимірювання)

Таблиця 65. Підсумкові дані для Сценарію 3

Форма навчання	Бакалаврів	Вступників на магістратуру	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Денна	2888	1500	34.8	19.3%
Заочна	6555	1275	34.3	20.4%
Усі форми	9465	2778	34.6	19.8%

Порівняння результатів Сценарію 1 і 2 демонструє, що ліквідація заочної форми навчання надасть гірші результати порівняно з ліквідацією вступу без ЗНО чи інших стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань.

Не цілком репрезентативні дані розрахунку по Сценарію 3 показують суттєве погіршення середнього фахового рівня випускників у випадку повернення до системи вступу, в якій оцінювання абітурієнтів є повною дискрецією ЗВО.

Найкращий результат можна досягти за комбінованим Сценарієм 2bis: ліквідація вступу без ЗНО і ліквідація всіх форм навчання, крім денної.

Сценарій 2bis (заборона вступу без ЗНО і ліквідація всіх форм навчання, крім денної)

Таблиця 66. Підсумкові дані для Сценарію 2bis

Форма навчання	Бакалаврів	Вступників на магістратуру	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Денна	7582	6292	38.6	12.3%

У наступній таблиці представлено вплив інтервенцій на середній бал фахового випробування та відсоток некомпетентних випускників по всіх базових сценаріях (відсортовано за зниженням ефективності).

Таблиця 67. Зведені дані впливу на середній бал і відсоток некомпетентних по всіх базових сценаріях

Сценарій	Середній бал «Право»	% неподолання порогу
Сценарій 2bis (обов'язковість ЗНО і лише денна форма)	38.6	12.3%
Сценарій 2 (обов'язковість ЗНО)	38.3	12.9%
Сценарій 1 (ліквідація всіх форм навчання, крім денної)	37.9	13.7%
Сценарій 0 (відсутність змін, базовий сценарій для порівняння)	37.2	14.9%
Сценарій 3 (відмова від ЗНО)	34.6	19.8%

Слід відзначити, що поліпшення результату, за умови Сценарію 2bis, порівняно зі Сценарієм 2 є невеликим. Тож найефективнішим окремим (не комплексним) регуляторним заходом для підвищення фахового рівня випускників бакалаврату є повне впровадження (як обов'язкових) стандартизованих освітніх вимірювань для вступу до правничих шкіл на базі усіх освітніх рівнів, включаючи рівні молодшого спеціаліста права і бакалавра неправничої спеціальності.

Найбільш ефективним окремим регуляторним заходом для підвищення фахового рівня випускників бакалаврату є впровадження стандартизованих освітніх вимірювань як обов'язкових для вступу на бакалаврат на базі кожного попереднього освітнього рівня.

Ліквідація заочної форми навчання справлятиме позитивний вплив на результативність навчання лише сильніших вступників (конкурсний бал вище 160). Серед тих, хто йде на навчання на заочну форму, є невисокий відсоток осіб, які склали ЗНО і мають конкурсний бал вище за 160. Більшість заочників продемонструють той самий фаховий рівень і у випадку проходження навчання на денній формі. Саме тому ліквідація заочної форми навчання справляє помітно менший вплив на середній фаховий рівень бакалаврів порівняно зі впливом повного впровадження стандартизованих освітніх вимірювань як обов'язкової умови вступу.

Максимальний ефект можна отримати від запровадження обов'язкового зовнішнього стандартизованого тестування типу ЄФВВ чи спрощеного фахового ЗНО для вступників, які вступають на бакалаврат на базі молодшого спеціаліста права чи бакалавра іншої спеціальності. Конкурс з використанням результатів такого тестування обмежить доступ до правничої освіти особам з низьким освітнім потенціалом, як це робить ЗНО при конкурсі серед випускників загальноосвітньої середньої школи.

Тож ліквідація заочної форми навчання має сенс лише як додатковий (вторинний) захід для додаткового незначного підвищення професійного рівня випускників бакалаврату, який за необхідності проводиться після унеможливлення доступу до правничої освіти без використання стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань.

Ліквідація заочної форми навчання має сенс лише як додатковий (вторинний) захід на доповнення до більш ефективних заходів.

Ефект від ліквідації заочної форми освіти може підвищитись за умови застосування іншої, більш ефективної інтервенції – встановлення обмеження на мінімальний конкурсний бал на основі ЗНО. Сценарії подібних комплексних інтервенцій розглянуто далі.

17.4. Сценарії комплексних регуляторних інтервенцій

Застосування комплексних регуляторних інтервенцій здатне надати помітно кращі результати, порівняно з розглянутими вище простими сценаріями. У цьому розділі ми розглянемо два комплексних сценарії:

- сценарій «ЗНО + мін. бал»: унеможливлення вступу без складення стандартизованого зовнішнього тестування і одночасне встановлення обмеження на мінімальний конкурсний бал;
- сценарій «денна + ЗНО + мін. бал»: ліквідація всіх форм навчання, крім денної, унеможливлення вступу без складення стандартизованого зовнішнього тестування і одночасне встановлення обмеження на мінімальний конкурсний бал.

До умов вступу попередніх років уже було впроваджено обмеження 130 балів (вступ 2019 року) і 140 балів (вступ 2020 і 2021 років) на основі раніше наданих для МОН розрахунків. Об'єктивні результати (підвищення рівня фахових знань випускників) цих інтервенцій ми матимемо змогу спостерігати згодом, коли ЄФВВ будуть складати бакалаври, які вступали за оновленими правилами. Радикального позитивного впливу на загальний середній рівень фахових знань випускників бакалаврату ці інтервенції, очевидно, не справлятимуть, оскільки вони стосувались меншої частини майбутніх бакалаврів права – лише тих, хто вступав за конкурсом на основі оцінок ЗНО. Слід нагадати, що понад 50% бакалаврів вступають на правничі бакалаврати без використання оцінок стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО). Тобто на свою реалізацію досі очікує описаний у попередньому розділі Сценарій 2.

Встановлені в попередні роки обмеження мінімуму конкурсного балу (130 і 140) не справлятимуть всеосяжного позитивного впливу на середній фаховий рівень всіх випускників правничих бакалавратів, оскільки ці обмеження ефективно діють лише на меншість бакалаврів – тих, які вступали на основі оцінок ЗНО.

Користуючись повними освітніми досьє бакалаврів 2020 року випуску, які брали участь у ЄФВВ, можна моделювати зміни середнього фахового рівня випускників за умови одночасного встановлення заборони на вступ без проходження стандартизованого зовнішнього тестування і встановлення мінімального стандартизованого конкурсного балу. Результати такого моделювання представлено в наступній таблиці.

Таблиця 68. Середні бали блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року різних форм навчання залежно від встановленого мінімального стандартизованого конкурсного балу при вступі (ретроактивно)

Встановлений мінімальний стандартизований конкурсний бал	Всі форми + ЗНО + мін. бал	Денна + ЗНО + мін. бал	Заочна + ЗНО + мін. бал
Обмеження 105 балів	38.3	38.6	34.2
Обмеження 110 балів	38.3	38.6	34.2
Обмеження 120 балів	38.6	38.9	34.4
Обмеження 130 балів	39.1	39.4	34.7
Обмеження 140 балів	40.0	40.2	35.4
Обмеження 150 балів	41.1	41.4	35.7
Обмеження 160 балів	42.9	43.2	36.5
Обмеження 170 балів	45.8	46.0	38.3
Обмеження 180 балів	49.9	50.1	40.6
Обмеження 190 балів	54.5	55.1	42.3

Графічне представлення тих самих даних надано на наступному рисунку.

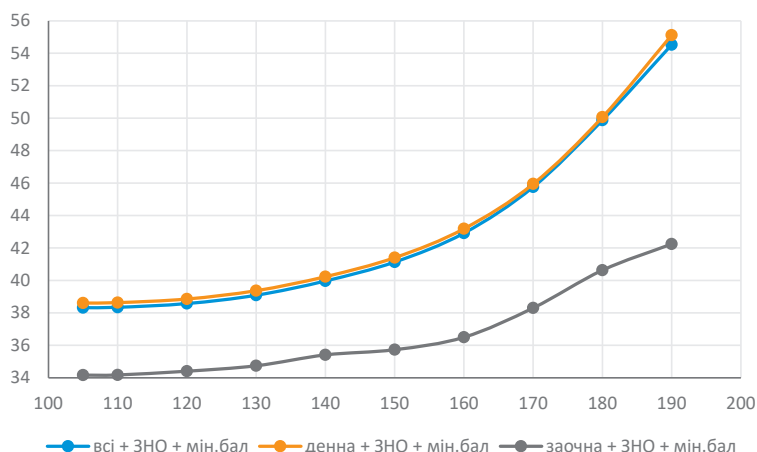

Рисунок 15. Залежність середнього балу блоку «Право» ЄФВВ від величини обмеження мінімального стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат

Коментарі до використаних на рисунку вище позначень:

всі + ЗНО + мін. бал

середній бал усіх випускників (незалежно від форми навчання), які вступали на основі оцінок ЗНО, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.

Величина для порівняння: середній бал блоку «Право» у всіх випускників без обмежень конкурсного балу – 37.2

денна + ЗНО + мін. бал

середній бал блоку «Право» випускників денної форми навчання, які вступали на основі оцінок ЗНО, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.

Величина для порівняння: середній бал блоку «Право» у всіх випускників денної форми без обмежень конкурсного балу – 37.9

заочна + ЗНО + мін. бал

середній бал блоку «Право» випускників заочної форми навчання, які вступали на основі оцінок ЗНО, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.

Величина для порівняння: середній бал блоку «Право» у всіх заочників без обмежень конкурсного балу – 34.3

У наступній таблиці надано інформацію про відсоток випускників 2020 року різних форм навчання, які не подолали пороговий бал, залежно від встановленого (ретроактивно) мінімального стандартизованого конкурсного балу при вступі.

Таблиця 69. Залежність відсотку неподолання порогового балу від мінімального стандартизованого конкурсного балу і форми навчання випускників правничого бакалаврату 2020 року

Мінімальній стандартизований конкурсний бал	Випускники всіх форм навчання	Випускники денної форми навчання	Випускники заочної форми навчання
Обмеження 105 балів	12.9%	12.3%	21.3%
Обмеження 110 балів	12.8%	12.2%	21.2%
Обмеження 120 балів	11.9%	11.3%	19.6%
Обмеження 130 балів	10.4%	9.8%	18.6%
Обмеження 140 балів	8.1%	7.7%	15.9%
Обмеження 150 балів	6.1%	5.6%	14.0%
Обмеження 160 балів	3.9%	3.5%	13.5%
Обмеження 170 балів	2.1%	1.8%	13.4%
Обмеження 180 балів	0.4%	0.3%	5.3%
Обмеження 190 балів	0.0%	0.0%	0.0%

На наступному рисунку графічно представлено дані попередньої таблиці.

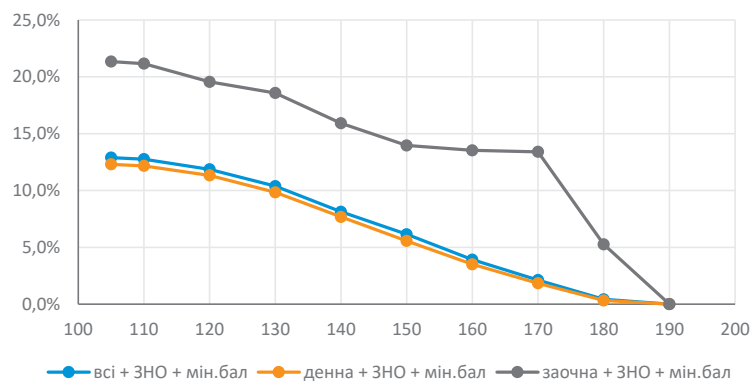

Рисунок 16. Відсоток неподолання порогового балу залежно від мінімального стандартизованого конкурсного балу і форми навчання випускників правничого бакалаврату 2020 року

На рисунку вище використано наступні позначення:

- всі + ЗНО + мін. бал** % випускників з числа тих, хто вступав на основі оцінок ЗНО, які не подолали пороговий бал, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.
Величина для порівняння: % випускників, які не подолали пороговий бал, у випадку вступу без обмежень конкурсного балу – 14.9%
- денна + ЗНО + мін. бал** % випускників денної форми з числа тих, хто вступав на основі оцінок ЗНО, які не подолали пороговий бал, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.
Величина для порівняння: % випускників денної форми, які не подолали пороговий бал, у випадку вступу без обмежень конкурсного балу – 13.7%
- заочна + ЗНО + мін. бал** % випускників заочної форми з числа тих, хто вступав на основі оцінок ЗНО, які не подолали пороговий бал, залежно від величини обмеження мінімального конкурсного балу.
Величина для порівняння: % випускників заочної форми, які не подолали пороговий бал, у випадку вступу без обмежень конкурсного балу – 20.6%

За будь-якого обмеження стандартизованого конкурсного балу вступу середні результати фахового випробування (тестові бали і відсоток неподолання порогового балу) всіх учасників ЄФВВ, що вступили на бакалаврат на основі оцінок ЗНО, несуттєво відрізняються від середніх результатів випускників денної форми навчання, що вступали на бакалаврат за результатами ЗНО.

Для величин мінімального стандартизованого конкурсного балу вище 150 вплив подальшого підвищення такого мінімального балу на рівень мінімальної компетентності випускників знижується. Найбільший ефект дає підвищення мінімального конкурсного балу в діапазоні 120 – 140.

Подальше підвищення мінімального стандартизованого конкурсного балу вище 150 балів справляє помітно менший позитивний вплив на зниження відсотка некомпетентних випускників, ніж попередні підвищення до 130 і 140 балів.

17.5. Вплив мінімального конкурсного балу на кількість випускників

Подальше підвищення мінімального конкурсного балу понад 140 має призводити до суттєвого зменшення кількості випускників бакалаврату, що задовольняли такому мінімальному балу при вступі. Відповідно, кількість вступників, які залишаються в конкурсі на магістратуру, також може суттєво зменшитись.

Порівняння зменшення кількості випускників денної і заочної форм навчання при піднятті мінімального конкурсного балу можна проаналізувати за інформацією, наданою на наступних таблиці і рисунку.

Таблиця 70. Частка випускників 2020 року правничого бакалаврату денної і заочної форм навчання, які задовольняли застосованій ретроактивно вимозі мінімального конкурсного балу на момент вступу на бакалаврат

Мінімальній стандартизований конкурсний бал	Денна + ЗНО + мін. бал	Заочна + ЗНО + мін. бал
Обмеження 105 балів	100.0%	100.0%
Обмеження 110 балів	99.8%	99.8%
Обмеження 120 балів	97.1%	94.9%
Обмеження 130 балів	90.1%	84.9%
Обмеження 140 балів	79.3%	67.1%
Обмеження 150 балів	66.3%	47.8%
Обмеження 160 балів	49.9%	30.9%
Обмеження 170 балів	32.9%	12.1%
Обмеження 180 балів	14.7%	4.4%
Обмеження 190 балів	1.3%	0.9%

У заголовку таблиці вище й у підписах до рисунку нижче використано наступні позначення:

**денна + ЗНО
+ мін. бал**

% випускників денної форми, які складали ЗНО і задовольняють мінімальному конкурсному балу

**заочна + ЗНО
+ мін. бал**

% випускників заочної форми, які складали ЗНО і задовольняють мінімальному конкурсному балу

На наступному рисунку графічно представлено дані попередньої таблиці.

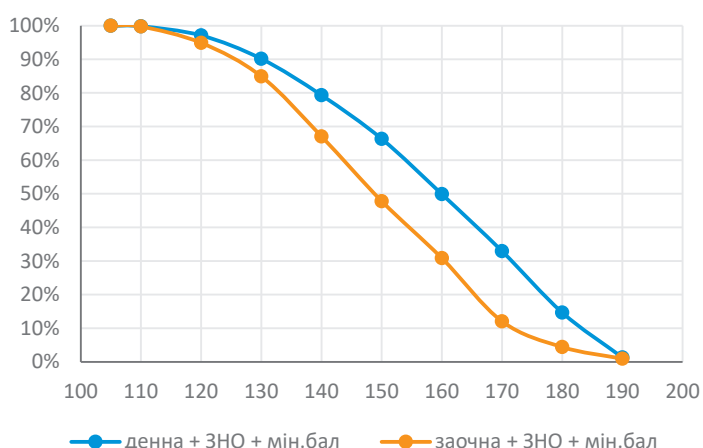

Рисунок 17. Частка випускників 2020 року правничого бакалаврату денної і заочної форм навчання, які задовольняли вимозі мінімального конкурсного балу при вступі на бакалаврат

При піднятті планки мінімального конкурсного балу швидше зменшується кількість випускників заочної форми навчання, які задовольняють умовам обмежень і вступали за оцінками ЗНО.

У наступній таблиці наведено дані про відсоток випускників правничого бакалаврату 2020 року з числа всіх учасників ЄФВВ, які задовольняють вимозі мінімального стандартизованого конкурсного балу на момент вступу та додатковим умовам.

Таблиця 71. Відсоток учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року, які на момент вступу на бакалаврат задовольняли умові мінімального стандартизованого конкурсного балу, а також обмеженням (представлено у двох колонках праворуч) вступу лише за результатами ЗНО та лише на денну форму

Мінімальній стандартизований конкурсний бал	Лише мін. бал	ЗНО + мін. бал	Лише денна + ЗНО + мін. бал
Обмеження 105 балів	100.0%	70.8%	66.2%
Обмеження 110 балів	99.8%	70.6%	66.1%
Обмеження 120 балів	97.0%	68.6%	64.3%
Обмеження 130 балів	89.8%	63.6%	59.7%
Обмеження 140 балів	78.5%	55.6%	52.5%
Обмеження 150 балів	65.1%	46.1%	43.9%
Обмеження 160 балів	48.7%	34.4%	33.0%
Обмеження 170 балів	31.6%	22.3%	21.8%
Обмеження 180 балів	14.0%	9.9%	9.7%
Обмеження 190 балів	1.3%	0.9%	0.9%

У заголовку таблиці вище й у підписах до рисунку нижче використано наступні позначення:

- лише мін. бал** % від усіх випускників 2020 року – учасників ЄФВВ, які вступали на бакалаврат за оцінками ЗНО, чий конкурсний бал задовольняє обмеженню мінімального балу
- ЗНО + мін. бал** % осіб серед випускників 2020 року – учасників ЄФВВ, які задовольняють двом вимогам:
1) вступали за оцінками ЗНО
2) їх конкурсний бал не нижчий встановленого мінімального
- лише денна + ЗНО + мін. бал** % осіб серед випускників 2020 року – учасників ЄФВВ, які задовольняють трьом вимогам:
1) вступали за оцінками ЗНО
2) навчались на денній формі
3) їх конкурсний бал не нижчий встановленого мінімального

На наступному рисунку графічно представлено дані попередньої таблиці.

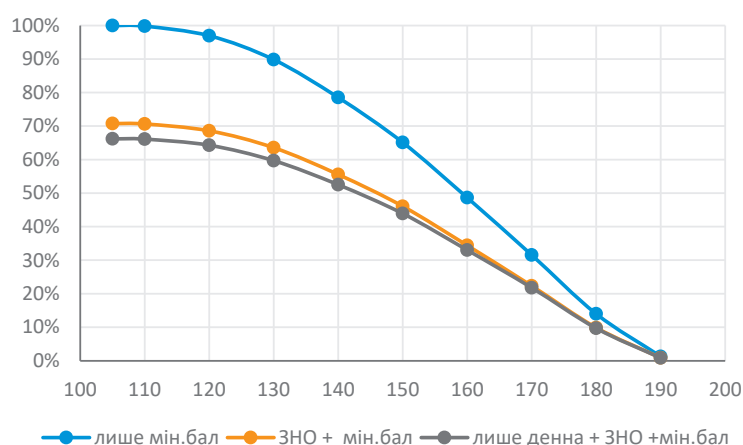

Рисунок 18. Відсоток учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року, які на момент вступу задовольняли умові мінімального стандартизованого конкурсного балу та додатковим умовам

Встановлення мінімального конкурсного балу насамперед зменшує кількість заочників. Тож вплив ліквідації заочної форми навчання як можливого додаткового елемента комплексної інтервенції (на додаток до вступу лише за ЗНО і мінімальним конкурсним балом) є невеликим.

17.6. Щодо ефективності встановлення високих значень мінімального конкурсного балу

Одночасне встановлення обмеження на вступ на бакалаврат лише за результатами стандартизованих освітніх вимірювань та обмеження мінімального стандартизованого конкурсного балу на рівні вище 140 здатне знизити вдвічі (й більше) загальну кількість випускників бакалаврату, які беруть участь у конкурсі на магістратуру, порівняно з поточною ситуацією. Так, встановлення мінімального балу для вступу на рівні 160 може зменшити втричі кількість вступників на магістратуру. При цьому поліпшення середнього тестового балу блоку «Право» ЄФВВ (відповідно до результатів кращої частини випускників 2020 року) буде на рівні 42.9 балів замість 37.2. Зменшення відсотка некомпетентних випускників за умов згаданої регуляторної інтервенції відбудеться з 14.9% до 3.9%, тобто майже в 4 рази.

Це – досить вагоме поліпшення мінімального фахового рівня випускників бакалаврату, але воно досягається неадекватно високою ціною зменшення випуску бакалаврів в рази. Радикальне зменшення кількості бакалаврів права знищить конкурентність вступу на магістратуру, що гарантовано негативно вплине на середній рівень випускників магістратури й знизить мінімальний рівень компетентності гіршої частини магістрів права.

Набагато ефективнішою й простішою інтервенцією було б впровадження зовнішнього стандартизованого фахового випускного випробування як необхідної умови отримання диплома бакалавра (ЄДКІ для бакалаврів права). Впровадження такого ЄДКІ зменшить до нуля відсоток некомпетентних випускників, які не зданті подолати пороговий бал (такі просто не отримують диплом бакалавра).

17.7. Загальне зауваження щодо сценаріїв з ліквідацією заочної форми навчання

У разі ліквідації заочної форми навчання суттєва частина тих, хто мав вступати на заочну форму навчання і за своїм освітнім потенціалом (конкурсним балом) задовольнятимуть умови вступу, вступатимуть на денну форму навчання.

Вище було показано, що:

- на заочну форму навчання на бакалавраті претендують, головним чином, слабкі за освітнім потенціалом вступники;
- фаховий рівень слабких і посередніх «заочників» після закінчення навчання на денній формі не буде суттєво відрізнятися від їх рівня після форми заочної.

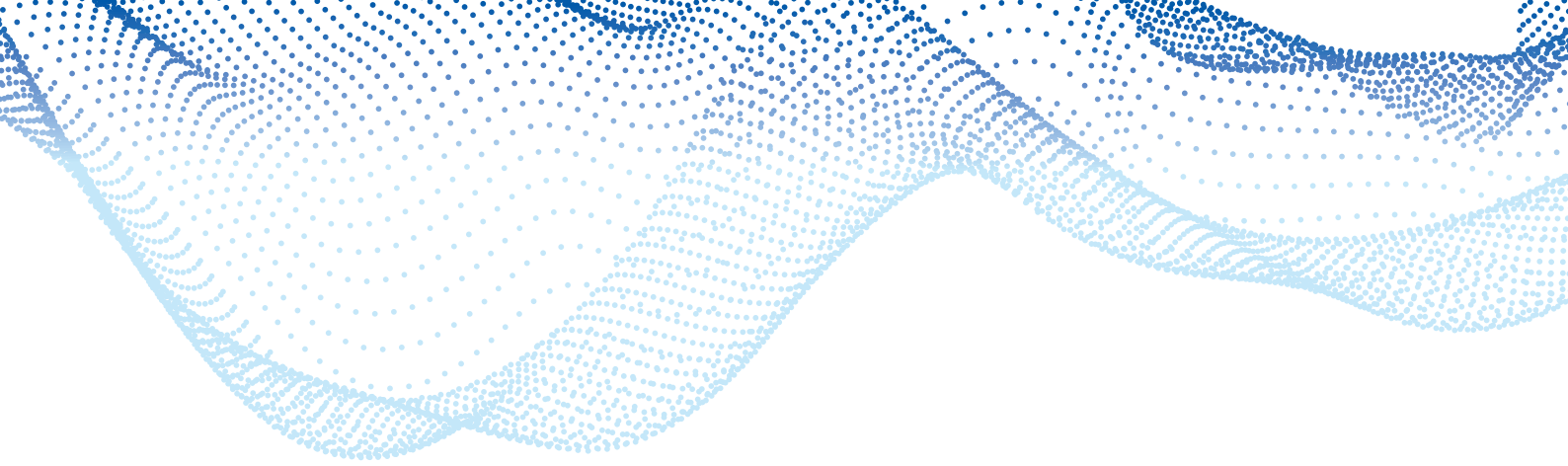
Виходячи з цього статистика середніх фахових результатів бакалаврів після ліквідації заочної форми навчання буде незначно відрізнятися від статистики середніх фахових результатів по випускниках всіх форм навчання, які при вступі проходили конкурсний відбір на основі стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань. Порівняного ефекту можна буде досягти, переорієнтувавши методики заочної освіти на сильних осіб і обмеживши вступ на заочну форму слабких за освітнім рівнем вступників.

Вищезгадані зауваження є важливими для моделювання можливих наслідків регуляторних рішень щодо заочної форми на магістерському рівні правничої освіти методом аналогії з бакалаврським рівнем. Важко переоцінити позитивний вплив паралельної з навчанням у магістратурі роботи в юридичній компанії на формування фахового рівня випускника магістратури. Роботодавець демонструє позитивне ставлення до такого поєднання навчання і фахової роботи на позиціях початківців. Ще під час проведення аналізу вступних кампаній на магістратуру 2017 і 2018 років було відзначено [37] помітний відсоток сильних випускників бакалаврату, які за своїми результатами ЄФВВ могли бути зараховані на денну форму навчання провідних правничих шкіл за рахунок коштів державного бюджету, проте попри це обирали заочну форму навчання, нерідко з фінансуванням за кошти фізичних і юридичних осіб. Це – свідомий вибір, можливо, найкращої частини магістрів, які прагнуть фахової практики. Наразі відсутні реалістичні перспективи для всіх студентів правничої магістратури щодо налагодження проходження практики, до-

статньої за обсягом, ефективною, такою, що надавала б реальних навичок роботи правника. Тож питання про ліквідацію заочної форми навчання на магістратурі поки що виглядає недоцільним.

Ліквідація заочної форми навчання юристів на магістратурі поки що виглядає недоцільною.

Доцільними є переорієнтація методів навчальної роботи із заочниками на сильніший контингент, регуляторне обмеження вступу на заочну форму навчання мінімального балу за результатами стандартизованих освітніх вимірювань, налагодження ефективної системи виробничої практики для студентів правників.

18. Завершальні зауваження щодо впливу освітнього потенціалу та інтелекту на освітні досягнення

Під час фахових дискусій щодо впливу освітнього потенціалу (зокрема спадкового фактору) на рівень освітніх досягнень іноді доводиться чути аргументи гуманістичного характеру про недоцільність, іноді навіть про аморальність, кількісного визначення і наступного вживання поняття освітнього потенціалу як предиктора освітніх досягнень. Мовляв якщо все й так наперед визначено, то зникає мотивація надання освітньої послуги вищої якості, підвищення цієї якості. Начебто застосуванням психометричних інструментів можна позбавити одних осіб шансів на їх майбутні досягнення, а інших виправдати за неприйнятні результати. Доводиться іноді чути навіть про «генетичний фатум» інтелекту, спекуляції про який мають бути табуйовані задля реалізації гуманістичних ідей, зокрема про повну невизначеність майбутніх успіхів особи, повну залежність цих успіхів від рішень, які особи приймає, і дій, які виконує. Подібні аргументи відображають лише низку упереджень і нерозуміння місця психометричних досліджень і вимірювань освітнього потенціалу, правильного (допустимого) застосування результатів таких вимірювань. При недоброчесному підході будь-який інструмент можна використати в негуманістичний спосіб. В дійсності оперування об'єктивно і кількісно визначеними параметрами освітнього потенціалу при розподілі обмеженого суспільного ресурсу слугує саме гуманістичним цілям пріоритетного надання ресурсу тим, хто справді (обгрунтовано) більше його потребує. Під обмеженим ресурсом може матись на увазі обмежена кількість місць для навчання здібних здобувачів освіти чи обмежений ресурс бюджетного фінансування для ЗВО, що достойно і якісно працюють зі здобувачами освіти задля найповнішого розкриття їх потенціалу.

Проведення паралелей між порівнянням (рейтингуванням) ЗВО за середніми фаховими результатами випускників і порівнянням командних результатів спортивних змагань дозволяє ефективно висвітлити упередження і забобони:

- вступна кампанія – еквівалент відбору атлетів до команди (вдалий відбір буде головним фактором, що в подальшому визначить командний результат);
- навчання – еквівалент системної роботи (тренувань) по підготовці до змагань;
- усереднений результат ЗВО в фаховому оцінюванні випускників – еквівалент командного результату змагань.

Нікого не дивує, що результати спортивних змагань залежать від фізичного потенціалу атлета (як і від роботи тренерів з ним і наполегливості самого спортсмена у підготовці до змагань). Тож не повинно дивувати, що освітні досягнення суттєвою мірою залежать від освітнього потенціалу. Особа невеликої ваги і низького зросту (генетичний фактор) як правило буде програвати на рингу чи татамі кремезній особі потужної фізичної сили. Тож не повинно викликати здивування і протест те, що освітній результат суттєво залежить від освітнього потенціалу, який в свою чергу суттєво залежить від генетичних факторів.

Відмінності рівня когнітивних⁶⁶ (пізнавальних) здібностей між людьми є такою ж реальністю, як відмінності в зрості, вазі, фізичній силі. На необхідності ґрунтовного біологічного (а не лише соціального та освітнього) розгляду інтелекту, впливу відмінностей його рівня на життєві досягнення (в т.ч. освітні), наголошують сучасні дослідники, зокрема [40] .

⁶⁶ <https://slovyk.ua/index.php?swrd=КОГНІЦІЯ> ; https://uk.wikipedia.org/wiki/Когнітивна_система

Слід звернути увагу на відсутність повної генетичної детермінованості рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, а відтак і освітніх досягнень. Статистично генетичний фактор (генотип⁶⁷) є домінуючим у впливі на рівень інтелекту людини, але він не визначає повністю фенотип⁶⁸ (реальні характеристики особи, включно з когнітивними здібностями).

Працюючи над тілом впродовж багатьох років з дитинства, виконуючи спеціальні вправи та вимоги дієти, можна досягти не лише хорших показників фізичної сили, але навіть підвищення зросту, попри генетичну схильність до низького зросту і малої фізичної сили. Тож над інтелектом і когнітивними здібностями також доцільно працювати. Адекватними є наступні дві аналогії :

- між роботою по нарощуванню фізичної сили та роботою над кристалічним інтелектом. І одне і друге помітно нарощується кількома роками інтенсивної практики;
- між нарощуванням зросту попри генетичну визначеність і нарощуванням флюїдного інтелекту. І одне і інше вдається незначно підвищити завдяки системним дуже довгостроковим і, головне, вчасним зусиллям.

Зв'язок між освітніми досягненнями і інтелектом є двостороннім. Вищий інтелект в середньому призводить до вищих освітніх результатів. В свою чергу вищі освітні результати завдяки довшому і більш системному практикуванню навчальних зусиль призводять до певного підвищення інтелекту, в першу чергу кристалічного⁶⁹.

В багатьох сучасних роботах з психометрії (наприклад [41]) розкривають генетичний базис інтелекту та вплив оточення людини, її щоденних інтелектуальних практик, освіти, на рівень її інтелекту.

Ступінь спадковості коефіцієнта інтелекту (IQ) значно варіюється залежно від соціального класу [42]. Тобто інтелект залежить від середовища, а саме, інтелектуальних практик сім'ї, оточення і рівня якості освіти в школі. Тож середовище і створювані ним мотивації здатні помітно впливати на формування рівня інтелекту. Дослідники відмічають суттєве (на величину від 12 до 18 пунктів IQ) підвищення інтелекту у дітей з незабезпечених родин, яких всиновлюють сім'ї з середнього класу [42].

Дослідники також відмічають зв'язок між робочою пам'яттю та інтелектом. Слід врахувати, що до 25% популяції Homo sapiens демонструють зниження швидкої пам'яті в умовах стресу. Ті ж дослідники відмічають вплив стресу на інтелект. Тож вимірювання компонент мислення може бути помітно спотвореним за підвищеного до необгрунтованого рівня стресу в умовах тестування з обмеженням часу (time test), такого, як ТЗНПК.

Слід знизити до обгрунтованого рівня обмеження часу в адмініструванні ТЗНПК, оскільки ступінь обмеження часу, який занадто суттєво підвищує стресовість, знижує і валідність і надійність тестування.

Щодо зв'язку освітніх досягнень зі спадковим фактором

В роботі [43] досліджено зв'язок між рівнем інтелекту (так званім g-фактором) і рівнем освітніх досягнень. Їх пов'язаність (математична лінійна кореляція) виявилась дуже високою, і демонструвала збільшення від 0.77 до 0.94 з віком, починаючи з першого класу школи і до максимального віку 19 років закінчення школи (університетські учбові досягнення не досліджувались).

У довгостроковому дослідженні [44] зв'язку між рівнями інтелекту і учбових досягнень серед більше ніж 70 тисяч англійських дітей дослідниками було встановлено сильний зв'язок (коефіцієнт кореляції 0.81) між результатами стандартизованих тестувань академічних успіхів (з 25 предметів) у віці 16 років та попереднім рівнем інтелекту у віці 11 років.

Зв'язок освітніх досягнень з рівнем інтелекту є науково доконаним фактом. В свою чергу зв'язок рівня інтелекту зі спадковими факторами також є доведеним [41].

67 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Генотип>

68 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фенотип>

69 https://uk.wikipedia.org/wiki/Пухомий_та_кристалічний_інтелект

Рівень інтелекту людини змінюється впродовж життя. Змінюється також ступінь зв'язку поточного рівня інтелекту особи з її генетичними факторами.

Найбільший зв'язок зі спадковим фактором рівень інтелекту демонструє у дорослих людей в середньому віці [45]. В такому віці частина не генетичних факторів вже зменшують свій вплив з часом (виховання в сім'ї, шкільна освіта) а інші фактори ще недостатньо накопичили свій вплив (вплив оточення, інтелектуальних практик на роботі, вплив геріатричних хвороб).

Освітні досягнення особи не визначаються в повному обсязі такими факторами, як генетика, сім'я, попередня освіта. Помітний вплив на освітні досягнення здатні здійснити мотивація особи, її здатність до довготривалої систематичної роботи. Такі фактори є частиною визначення поняття освітнього потенціалу. Освітні психологи звертають увагу на важливу роль гріту, пристрасті і наполегливості для успішності навчання [46], звертають увагу на недооціненість гріту на фоні домінуючого впливу природних здібностей⁷⁰.

На відміну від багатьох інших складових освітнього потенціалу, кількісна і об'єктивна оцінка мотивацій і гріту особи може базуватись лише на минулій освітній практиці такої особи, і не гарантує збереження того ж рівня впродовж здобуття наступного рівня освіти. Вплив великої кількості обставин здатен докорінно міняти і мотивацію і навіть здатність особи до системної довготривалої учбової роботи. Такі зміни у частини здобувачів освіти будуть негативними, а у частини – позитивними.

При переході від розгляду індивідуальних освітніх траєкторій і досягнень до розгляду усереднених освітніх досягнень випускників по кожному ЗВО, різнонаправленість згаданих змін мотивацій і гріту по різних здобувачах зменшує вплив таких факторів на усереднені освітні досягнення. Тож усереднені значення освітніх досягнень виявляються досить добре детермінованими іншими компонентами освітнього потенціалу.

Усереднений по ЗВО освітній потенціал здобувачів освіти досить точно визначає (прогнозує) усереднені освітні досягнення випускників ЗВО. Але значення освітнього потенціалу окремого здобувача визначає його особистий рівень освітніх досягнень з великою варіативністю (помітною похибкою).

Запропоновані в цій роботі підходи до виявлення взаємозв'язку середнього фахового рівня випускників ЗВО і їх освітнього потенціалу при вступі не можуть бути застосовані до прогнозування індивідуального фахового рівня випускника. Досить грубе прогнозування індивідуального рівня освітніх досягнень випускника на основі його даних при вступі можливе лише при застосуванні багатофакторного прогнозування. Прогнозування на основі лише одного скалярного інтегрального фактора (числового значення освітнього потенціалу) доцільне лише для усереднених показників, зокрема усереднених досягнень випускників кожного конкретного ЗВО.

Для оціночного прогнозування індивідуальних освітніх досягнень конкретного випускника освітній потенціал розглядається автором (проект [univer.io]) не як скалярна величина (число), а як вектор, багатовимірний характеристика, що складається з набору числових значень, окремо для кожного показника, які в сукупності відображають освітній потенціал особи.

Визначення і впровадження поняття освітнього потенціалу як об'єктивної і кількісної характеристики, його використання у дослідженнях якості освіти і освітньої послуги, подальше врахування в комплексі показників при прийнятті рішень щодо розподілу обмеженого суспільного ресурсу, є нагальною потребою розвитку системи освіти.

Науково обгрунтовані інтерпретація і використання результатів визначення освітнього потенціалу жодним чином не співвідносяться ні з соціальним дарвінізмом⁷¹, ні з евгенією⁷² в позитивних чи негативних конотаціях цих теорій і практик.

⁷⁰ Психолог Анжела Лі Дакворт про роль наполегливості, пристрасті, гріту для освітніх досягнень: https://www.ted.com/talks/angela_lee_duckworth_grit_the_power_of_passion_and_perseverance

⁷¹ https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальний_дарвінізм , https://znaimo.com.ua/Соціальний_дарвінізм

⁷² https://esu.com.ua/search_articles.php?id=17273 , <https://uk.wikipedia.org/wiki/Евгеніка>

19. Висновки для державного управління освітою

Наведені в цій роботі об'єктивні дані і результати досліджень дозволяють сформулювати низку висновків і рекомендацій стосовно державного управління освітою, впровадження зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань у вищій школі і реформування юридичної освіти.

19.1. Щодо норм публічної комунікації відносно чутливих освітніх статистик

Впродовж останніх років в суспільному дискурсі, пресі, склалась шкідлива практика надання оцінки закладам вищої освіти (наразі правничим школам) на основі нецільового використання освітніх статистик і результатів пов'язаних з вищою освітою опитувань. Ця проблема частково розкрита у розділі «7 Окремі уроки місцевого рейтингобудування». Усталення таких практик, формування суспільного запиту на подібну інформацію на регулярній основі, може спонукати її використання і регулятором освіти та органами, що впроваджують освітню політику (МОН, НАЗЯВО, ДСЯО). Ці державні інституції наразі не демонструють публічного використання доступних статистичних результатів стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО, ЄФВВ, ЄВІ, ЄДКІ) у регуляторній практиці чи з метою оцінки якості освітніх програм чи якості освітньої роботи ЗВО. Освітні статистичні дані мали би активно і демонстративно коректно використовуватись МОН, НАЗЯВО і ДСЯО для усталення стандартів правильного використання статистик. Актуальність формування такої позитивної практики зростає у зв'язку з швидким розширенням застосування стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань (ЄВІ, ЄФВВ, ЄДКІ) у вищій школі.

Попри рекомендацію активного використання освітніх статистик, наразі є не рекомендованим публічне просування і використання усереднених результатів фахових і кваліфікаційних випробувань випускників ЗВО. Причиною є усталеність шкідливих практик нецільового використання таких статистик (див. приклади нижче). Натомість пропонується використовувати похідні види статистик, що є менш контроверсійними за вжитком і більш інформативними щодо демонстрації внеску ЗВО у зростання (а не перерозподіл між ЗВО) людського капіталу⁷³ країни.

Потенційного здобувача освіти під час вибору ЗВО, що найкраще розкриє саме його потенціал, вводить в оману активне публічне просування інформації про високий середній рівень результатів фахових чи кваліфікаційних іспитів випускників ЗВО у порівнянні з іншими. Окремі ЗВО погано розкривають потенціал здобувача, демонструючи при цьому високі усереднені результати випускників. Нездатність ЗВО ефективно реалізувати потенціал здобувача освіти можна ідентифікувати лише додатково врахувавши інформацію про середній освітній потенціал зарахованих на навчання до такого ЗВО у порівнянні з іншими ЗВО. Інформація про рівень випускників має розглядатись лише в комплексі з інформацією про їх рівень на момент вступу. Не слід підтримувати, ба навіть толерувати, просування посилив на кшталт:

- *«Вступайте до нас! Одні з найвищих в країні середні конкурсні бали зарахованих до нашого ЗВО говорять самі за себе про те, що ми найкраще навчатимемо сильних»;*
- *«Вступайте до нас!, Одні з найвищих в країні середні бали ЄФВВ (ЄДКІ) наших випускників говорять самі за себе про те, що ми найкраще навчали».*

Приклад правничої школи КНУ ім.Тараса Шевченка⁷⁴ демонструє неспроможність подібних посилив і необхідність змін суспільного дискурсу щодо використання усереднених результатів тестувань здобувачів на вході і на виході здобуття вищої освіти. Обидва наведені вище посили виглядають обґрунтованими щодо цієї поважної правничої школи. Але поза розглядом залишається найсуттєвіша статистична інформація про те, що середньостатистичний вступник на бакалаврат з конкурсним балом, що відповідає середньому балу зарахованих до правничої школи КНУ, за результатами навчання у більшості інших правничих шкіл України

⁷³ Термін «людський капітал» вживається в цій роботі відповідно до термінології преамбули і статей 3 та 26 ЗУ «Про вищу освіту»

⁷⁴ Приклад правничої школи КНУ ім.Тараса Шевченка не є виключенням. Суттєва частина правничих шкіл, які прийнято вважати провідними, не належать до провідних за ознакою їх ефективності з розвитку людського капіталу та реалізації потенціалу здобувачів освіти.

показує вищі результати фахового випробування (блок Право ЄФВВ) після випуску, ніж вступник на бакалаврат з таким же конкурсним балом після навчання у КНУ ім.Тараса Шевченка. Позитивний внесок правничої школи КНУ у концентрацію людського капіталу є очевидним. Але питомий внесок у розвиток людського капіталу країни є очевидно гіршим від середнього у країні. Тож правничу школу КНУ ім.Тараса Шевченка не можна назвати провідною у виконанні основних завдань закладу вищої освіти у розумінні пунктів 3 (розвиток людського капіталу) та 6 (реалізація потенціалу здобувачів) частини 1 статті 26 ЗУ «Про вищу освіту».

Просування списків ЗВО ранжованих за середніми балами випускників у якості пріоритетів потенційного вибору роботодавців також не відповідає сучасним реаліям ринку праці. У кадровому доборі роботодавці покладаються в першу чергу на проведені власними силами оцінювання потенційних працівників. Наразі не відомі результати опитувань відповідальних за підбір кадрів служб роботодавців, за якими хоч якась їх частка враховувала би ранжування (рейтинги) ЗВО, побудовані на основі статистик результатів фахових випробувань випускників. В окремих випадках побіжно враховуються лише суб'єктивно сформовані репутаційні орієнтири щодо ЗВО, випускником якого є претендент на отримання роботи.

Наразі кадрові служби роботодавців не є споживачами об'єктивних рейтингів ЗВО. Натомість їх використовують як одне з джерел суб'єктивних не репрезентативних «рейтингів» ЗВО.

Виправити традиції хибного чи нецільового використання статистик мають послідовні довготривалі зусилля центральних **органів якості освіти**⁷⁵. Такі зусилля мають бути направлені на просвітницьку роботу і роз'яснення щодо належного використання освітніх статистик та стимулювання створення і просування якісних репрезентативних ренкінгів і рейтингів, що супроводжуються належною інформацією щодо мети, цільової аудиторії і допустимих способів їх тлумачення і використання.

Особливу увагу слід приділити формуванню критеріїв оцінювання якості освіти і зовсім відмінних від них критеріїв оцінювання якості освітньої послуги (і комплементарній їй якості освітньої роботи), що мають публічно використовуватись органами якості освіти. Важливими є й активні публічні роз'яснення принципової відмінності понять «якість освіти» та «якість освітньої послуги» (чи «якість освітньої роботи»).

Вкрай важливим є формування етичних норм публічної комунікації щодо проявів ставлення органів якості освіти чи їх посадових осіб до оприлюднюваної чутливої статистичної інформації, що впливає на конкуренцію між ЗВО. Мова може йти про демонстрацію як позитивного, так і негативного ставлення посадових осіб МОН, НАЗЯВО чи ДСЯО до критеріїв оцінки ЗВО, їх ренкінгів і рейтингів, якості їх освітньої роботи. Це стосується в першу чергу публічних виявів ставлення до критеріїв чи оцінки та статистик, що формуються і публікуються не цими органами, а третіми особами. Щоб дозволити собі будь-який вияв (позитивний чи негативний) ставлення до таких критеріїв і статистик, слід кваліфіковано дослідити наступні аспекти оприлюдненої методики та її результатів:

- обґрунтованість методики;
- її репрезентативність;
- репрезентативність використаних даних;
- чіткість представлення об'єктивних і суб'єктивних елементів статистик;
- чіткість представлення обмежень застосованих моделей;
- чіткість, ясність і повноту представленої публічно інформації щодо мети та цільової аудиторії;
- чіткість, ясність і повноту представленої публічно інформації щодо допустимого і недопустимого використання і тлумачення;

Спотворене нецільове використання освітніх статистик є поширеним і в середній освіті. Так, зацікавлені сторони нерідко використовують статистичні показники результатів ЗНО випускників закладів середньої освіти як головний об'єктивний підсумковий показник якості освітньої роботи закладу. Але абсолютизація таких показників з предмету ЗНО, їх використання без врахування фактору когнітивного рівня учнів на початку предметного освітнього циклу та фактору відбору учнів є шкідливою. Чільні місця в ренкінгах (ранжуванні) закладів середньої освіти за загальними і предметними результатами ЗНО значною мірою відображають успіхи закладу освіти у відборі учнів, та впливі закладів на вибір предметів ЗНО учнями. Як і у випадку вищої освіти, високі досягнення педагогів слід констатувати не за одним лише середнім рівнем оцінок ЗНО випускників, а за результатами порівняння ренкінгів освітнього потенціалу учнів з

⁷⁵ Для скорочення і зручності МОН, НАЗЯВО та ДСЯО як органи, уповноважені в тому числі на формування (МОН) та реалізацію (МОН, НАЗЯВО та ДСЯО) державної політики у сфері освіти, зокрема стосовно якості освіти і якості освітньої послуги, надалі скорочено названо органами якості освіти. Така скорочена об'єднуюча назва використана лише в контексті розгляду питань, пов'язаних з якістю освіти і якістю освітньої послуги, та не відображає всіх повноважень і функцій цих органів.

їх ренкінгами за результатами ЗНО. Під ренкінгом мається на увазі місце особи в загальнодержавному ранжуванні за відповідним єдиним для всіх стандартизованим показником.

Очевидною проблемою формування об'єктивної оцінки ефективності реалізації освітнього потенціалу у закладах середньої освіти наразі є відсутність визнаного єдиного стандартизованого інструменту зовнішньої оцінки освітнього потенціалу учня. Цю проблему слід вирішити в рамках розвитку концепції Нової української школи, створивши і етично запровадивши такий стандартизований інструмент.

Завдяки впровадженню стандартизованих освітніх вимірювань на вході і на виході здобуття вищої освіти кількох галузей знань система вищої освіти України вже отримує прямі об'єктивні дані щодо якості освітньої роботи у ЗВО. Впровадження ЄДКІ, розширення застосування ЄФВВ та ЄВІ ,надає необхідні інструменти для об'єктивного кількісного оцінювання ефективності роботи ЗВО по розкриттю освітнього потенціалу здобувачів освіти.

Жоден регулятор освіти чи національний орган з контролю якості вищої освіти в світі не володіє настільки системним інструментом моніторингу якості здійснення ЗВО своєї основної функції з розкриття освітнього потенціалу, як той, що може бути успішно розбудований в Україні завдяки широкому впровадженню стандартизованих освітніх вимірювань на вході і на виході здобуття вищої освіти і порівняльному аналізу їх результатів.

Жоден регулятор освіти чи національний орган з контролю якості вищої освіти в світі не володіє настільки системним інструментом моніторингу якості здійснення ЗВО своєї основної функції з розкриття освітнього потенціалу, як той, що розбудовується в Україні.

Успіхам розбудови такої системи має відповідати висока культура використання і тлумачення статистичних освітніх даних в країні. На цій не опрацьованій в попередні роки задачі має концентрувати зусилля регулятор освіти (МОН) та органи, що здійснюють освітню політику (НАЗЯВО та ДСЯО).

Становлення системи зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань у вищій школі України відбувалось з ініціативи і за підтримки недержавних інституцій, фактично завдяки публічно-приватному партнерству. Ініційоване поза межами державних інституцій явище було підтримано провідними університетами і з часом отримало назву ЄФВВ з виділенням з нього ЄВІ і трансформацію у активне просування ЄДКІ (крім ЄДКІ медичних спеціальностей). Наразі є незадіяним потенціал публічно-приватного партнерства щодо кваліфікованого опрацювання і публічного представлення освітніх статистик, рейтингів і ренкінгів. В Україні наявні недержавні організації, здатні кваліфіковано працювати з освітніми даними.

Крім прямої підтримки інституцій, що здатні якісно опрацьовувати освітні статистики, з виконанням щонайменше Берлінських принципів ранжування ЗВО, крім формування культури дистанціювання від публічного представлення третіми сторонами (включно з інститутами державної форми власності) неякісних методик чи даних, МОН, НАЗЯВО та ДСЯО мають формувати також власну культуру публічного представлення методик, даних і оцінок. Так, публічне представлення будь-якого оцінювання результатів навчання чи якості освітньої роботи закладів вищої освіти має здійснюватись лише з чітко визначеною метою для чітко визначеної цільової аудиторії. Таке представлення результатів оцінювання має супроводжуватись належними публічними роз'ясненнями (аспекти для їх оцінки перераховано вище) щодо мети, цільової аудиторії, методики, включно з інформацією про використані допущення і наявні обмеження. Публічне представлення результатів оцінювання має включати розкриття допустимих способів їх використання і інтерпретації. Роз'яснення мають акцентувати увагу на неможливості чи недоцільності використання представлених результатів поза межами цільової аудиторії та з відмінною від заявленої метою.

19.2. Щодо видів статистик для представлення результатів стандартизованих іспитів

Освітні статистики є вкрай чутливою публічною інформацією, що прямо чи опосередковано впливає на :

- вподобання потенційних здобувачів освіти;
- економічну конкуренцію ЗВО;
- пропорції розвитку між спеціальностями і між галузями знань в освіті (позаяк опосередковано але потужно впливає на пропорції уваги до них і їх фінансування).

Важливою для державного управління освітою є належність і повнота представлення освітніх статистик, стійкість форми публічного представлення таких даних до хибного їх тлумачення і використання.

У зв'язку з традиційно низьким рівнем критичного осмислення освітньої рейтингової і статистичної інформації широкими групами споживачів і посадовими особами, вкрай важливим є вибір належних форм представлення даних і формування нетерпимості до публічного просування неповних, не репрезентативних, чи таких, що можуть вводити в оману, статистичних та рейтингових даних.

Нижче розглянуто різні формати публічного представлення статистичних даних про рівень випускників та вступників ЗВО на основі об'єктивних результатів стандартизованих освітніх вимірювань. Такі вимірювання можуть бути застосовані на вході в процес здобуття вищої освіти (ЗНО, ЄФВВ, ЄВІ), чи на виході з нього (ЄДКІ чи ЄФВВ попереднього рівня). Надано перестороги і рекомендації, які адресовано в першу чергу державним органам (МОН, НАЗЯВО та ДСЯО) для врахування у публічних комунікаціях та прийнятті рішень щодо використання статистичних даних.

Середній рівень оцінок є найбільш вживаним і очевидним показником. Попри найширше використання цього показника він є одним з найбільш контроверсійних і найменш інформативних. Саме тому вище сформульовано рекомендацію про невикористання такого показника у публічних документах і комунікаціях МОН, НАЗЯВО та ДСЯО до успішного завершення довгоривалі просвітницької кампанії і викоринення з освітньої практики нецільового і хибного використання та інтерпретації цього показника. Далі наведено скорочений перелік типових проблем публічного використання усереднених оцінок зовнішніх стандартизованих фахових і кваліфікаційних іспитів:

- використання не репрезентативних середніх значень. Відсутність супроводжуючої інформації про відсоток випускників, що взяли участь у тестуванні, та їх характерного складу. Учасники не обов'язкових для всіх випускників бакалаврату тестувань (ЄВІ та ЄФВВ), зазвичай непропорційно представляють картину рівня підготовки випускників ЗВО. Як правило серед учасників таких тестувань більше представлені кращі випускники і менше представлені особи, що раніше обирали освітні траєкторії без необхідності складення ЗНО. Надання інформації про, наприклад, середній бал, що представляє лише 20% чи 30% випускників конкретних ЗВО (лише тих, хто взяв участь у ЄФВВ чи ЄВІ), не може характеризувати загальний середній рівень випускників таких ЗВО;
- використання принципово неінформативного усередненого значення шкальованих балів випускників (чи вступників). Шкальовані бали повністю виключають з картини не відображених цими балами некомпетентних випускників, які не змогли подолати пороговий бал і тому не отримали числового значення шкальованого бала (наприклад у шкалі ЗНО 100..200). Такі особи отримують вербальну оцінку «Не подолав поріг» і їх результат не враховується в значенні середнього шкальованого бала. Некомпетентні публікатори інформації про середній шкальований бал не надають коментарів про недопустимість використання таких даних для оцінки середнього рівня випускників. По окремих ЗВО середній шкальований бал надає занадто оптимістичну картину, не враховуючи іноді 30-40% і більше випускників з числа учасників ЄФВВ та ЄВІ, що не спромоглись подолати пороговий бал;
- прямі порівняння середніх балів випускників ЗВО різних років чи результатів різних тестувань одного року (наприклад, основної і додаткової сесії ЄФВВ). Коливання рівня складності завдань проведених у різний час тестувань, відмінності у збалансованості завдань по контенту і по складності, не дозволяють пряме співставлення балів різних років і балів основної і додаткових чи спеціально організованих сесій. Абсолютні значення шкальованих і, особливо, тестових балів можна порівнювати лише після корекції у процедурі *test equating*⁷⁶ ;
- використання значення різниці середніх балів випускників двох ЗВО щоб характеризувати ступінь відмінності рівня випускників цих ЗВО. Різниця середніх балів не надає не лише кількісної, але і якісної інформації (крім констатації факту «менше / більше») про те, на скільки відмінними є рівні випускників порівнюваних ЗВО. Усереднений бал не відображає розподіл значень рівнів підготовки. Розподіл рівнів підготовки одного ЗВО може бути бімодальним (багато сильних, багато слабких, небагато середніх за рівнем студентів) а у іншого ЗВО з тим же значенням середнього бала розподіл може бути нормальним⁷⁷ (основна маса є випускниками з середнім рівнем підготовки). Шкали балів, особливо так званих шкальованих балів, є зазвичай нелінійними. При однаковому значенні різниці у 5 балів між 182 і 187 та між 142 і 147 ступінь відмінності рівнів підготовки випускників ЗВО-1 з середнім балом 187 і ЗВО-2 з середнім балом 182 може бути радикально меншою, ніж ступінь відмінності рівнів випускників ЗВО-3 (147 балів) і ЗВО-4 (142 бали).

76 <https://en.wikipedia.org/wiki/Equating>

77 https://uk.wikipedia.org/wiki/Нормальний_розподіл

Розподіл здобувачів освіти за величиною отриманих балів у стандартизованому освітньому вимірюванні є найбільш інформативною характеристикою рівня випускників (чи рівня вступників). Але така характеристика потребує або об'ємного табличного, або наглядного графічного представлення, як правило у вигляді гістограми розподілу. Розподіл не є одним числом (не є скалярною⁷⁸ величиною), тож не придатний для звичного у публічному вживанні спрощеного порівняння рівнів між ЗВО за ознакою «вище/нижче». Ранжування ЗВО можливе лише по окремих числових (скалярних) характеристиках розподілу балів. Наприклад, ранжування ЗВО можливе за середніми значеннями розподілу. Більш інформативним є ранжування за середніми значеннями балів у квартилях розподілу.

Розподіли здобувачів за отриманими балами як правило є найвагомим джерелом інформації про рівень здобувачів у різних ЗВО. На основі розподілів нескладно формулюються прості похідні характеристики рівня здобувачів. Представляючи розподіл важливо використовувати тестовий бал а не утворований після врахування порогового балу офіційний числовий результат тестування (шкальований бал).

Статистики квартилів результатів стандартизованих тестувань. Є зручним і наглядним інструментом спрощеного не графічного представлення спектру рівнів підготовки здобувачів з метою порівняння ЗВО. Найчастіше використовують нижній і верхній квартилі. Тобто, межу в балах, що відділяє 25% найслабших студентів від інших, і межу, що відділяє 25% найсильніших студентів від інших. Ці показники дозволяють порівняти ЗВО один з одним за рівнем їх найслабших студентів і за рівнем найсильніших. Іноді говорячи про квартилі мають на увазі не межі між чотирма групами здобувачів за рівнем підготовки, а середні рівні в кожній з груп.

Можливим є також інший підхід використання квартилів, який дозволяє порівнювати рівні здобувачів освіти конкретного ЗВО не з іншим конкретними ЗВО, а зі всіма ЗВО країни. Такий підхід було використано, наприклад, як один з критеріїв національного статусу ЗВО. Визначений постановою КМУ від 22 листопада 2017 р. № 912⁷⁹ порівняльний критерій № 2 оперує питомою вагою випускників ЗВО, що належать до вищого квартилю за результатами ЄДКІ. Цей показник говорить про те, яка частка випускників ЗВО належить до 25% найкращих в країні.

Практику одночасного використання статистики вищого (Q4) і нижчого (Q1) квартилів розподілу результатів випускників ЗВО варто застосовувати для контрастного представлення складу здобувачів за спектром їх рівнів підготовки. Параметри рівня найслабших 25% (Q1) здобувачів відображають «рівень стандарту ЗВО», тобто мінімальний гарантований закладом рівень випускників. Параметри рівня найсильніших 25% (Q4) здобувачів відображають «флагманський рівень» серед випускників ЗВО, те, чим ЗВО може пишатись як рівнем найбільш успішної частини випускників.

Але рельєфніше, більш контрастно і детально відобразатимуть спектр рівнів освіти випускників ЗВО не квартилі, а **пентилі** (P5 – 20% найкращих vs P1 – 20% найслабших).

Процентиль, чи процентильний ранг, відображає скільки відсотків здобувачів у країні є сильнішими, і скільки відсотків слабшими за рівень, відображений процентильним рангом здобувача. Для порівняння рівнів випускників рекомендовано використовувати саме шкали процентилів. Значення різниці двох процентилів (на відміну від різниці середніх балів) надає не лише якісну інформацію про ступінь відмінності рівнів підготовки, але й кількісну характеристику – відсоток здобувачів, чий рівень знаходиться між двома порівнюваними значеннями процентилів. У країнах з розвинутою культурою і традиціями освітніх вимірювань представлення результатів тестувань у формі процентилів є дуже розповсюдженою практикою не лише для зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань, але й для внутрішніх оцінювань в університетах. Вербальна оцінка випускника «*належить до 5% найкращих у випуску*» є звичною для позначення найкращих випускників у країнах з трансатлантичною системою освіти.

«Абсолютний результат». В останні роки популярність набула практика публічного виділення осіб з абсолютним (максимальним) результатом стандартизованих освітніх вимірювань, які адмініструє УЦОЯО. Використовуються також статистики по кількості осіб з такими результатами по областях, по закладах освіти і т.п.. Слід привернути увагу до того, що через дію похибки тестування отримання максимальної величини балу не гарантує володіння особою найвищим серед всіх учасників тестування рівнем підготовки. Повторні більш ґрунтовні і точні тестування найсильніших осіб демонструють, що статистично майже до 50% (залежно від дискретності балів і похибки) володарів попереднього абсолютного результату балів є хоч і приналежними до групи найсильніших, але є не найсильнішими в цій групі. Отримання абсолютного

78 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Скаляр>

79 Ця постанова вже втратила чинність.

результату представником групи найсильніших учасників тестувань залежить від великого переліку випадкових чинників. Стандарти етики і справедливості оцінки людей вимагають не використовувати подібні «лотерейні» елементи статистики для публічного виділення окремих осіб з числа найсильніших, особливо у прийнятті розпорядчих рішень (наприклад, розподілу додаткових державних стипендій). Єдиним коректним і справедливим способом подання (і використання) інформації про кращих з найкращих є оперування діапазоном найвищих значень балу, ширина якого відповідає величині похибки тестування, а не конкретним значенням максимального балу. В такий діапазон балів найсильніших може потрапляти досить помітна частка учасників тестування, іноді 1% і більше. Тож з точки зору етики і справедливості використання результатів оцінювання коректним буде оперувати, наприклад, поняттям групи 1% найсильніших. Тож рекомендується відхід від використання конкретних значень у нестабільних шкалах балів на користь використання процентилів (відсотків найкращих). Як було відмічено вище, подібні практики дуже поширені у американській і частково у європейській освітній практиці. Наприклад, для позначення особливих успіхів особи, використовується формулювання «випускник належить до 5% (чи 1%) найкращих».

Слід окремо наголосити на тому, за яким саме параметром виділяють найкращих (в чому саме випускник є найкращим). Наразі в Україні практикується два підходи виділення осіб, що є найкращими за результатами ЗНО:

- особи, які продемонстрували найкращі результати з конкретних предметів. Маються на увазі випускники, що отримали оцінку 200 балів з того чи іншого предмету ЗНО. Дискредитуючий вплив похибки вимірювання, а відтак несправедливість цього підходу були відмічені вище;
- особи, що є кращими за результатами всіх складених тестувань ЗНО. З врахуванням того, що з 2021 року випускники складають уже 4 предмети ЗНО, кращими називають осіб, сума балів яких за результатами складення тестувань з 4-х предметів ЗНО є не меншою за 790 балів.

Останній варіант виділення найкращих випускників міг би претендувати на справедливість способу виділення найкращих якби діапазон 790-800 балів відповідав би похибці вимірювання суми чотирьох тестувань. Нажаль це не так. Розширення діапазону ширше ніж 780-800 балів могло би допомогти.

Виражена в тестових балах стандартна похибка вимірювання (SEM) іспитів ЗНО коливається від предмету до предмету, від року до року в діапазоні 2.3 – 5 балів. Перетворення тестових балів в шкальовані бали офіційного результату ЗНО (в шкалу 100..200) відбувається нелінійно. В зоні максимальних балів перетворена в шкальовані бали величина стандартної похибки вимірювання практично не буває меншою за 5 шкальованих балів. Справжньою проблемою є те, що по більшості предметів ЗНО розрізнення (точність) є низьким для групи найсильніших. Тож розрахована з використанням сучасної теорії тестів (IRT) стандартна похибка оцінювання (SEE) для максимальних балів результатів ЗНО може складати близьку до 10 шкальованих балів величину.

Похибку суми балів чотирьох узгоджених тестувань кожне з яких має приблизно однакову похибку, можна дуже грубо оцінити як подвійну (не чотирикратну!) похибку одного тестування. Тож діапазон похибки суми оцінок чотирьох тестувань ЗНО для найсильніших міг би складати 20 балів. Така оцінка є досить оптимістичною, оскільки тестування з чотирьох різних предметів не бувають внутрішньо узгодженими.

19.3. Щодо застосування уніфікованого порогового балу до різних тестувань

У практиці стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО, ЄФВВ, ЄВІ, ЄДКІ) звичним стало використання одного значення порогового балу у кількох різних тестуваннях з одного предмету (основна, додаткова та спеціально організована сесії). Усталеною є також практика використання спільного порогового балу у різних тестуваннях з рівноцінних предметів (тестування з різних іноземних мов). Така уніфікація порогових балів не уніфікованих за рівнем складності тестувань не відповідає кращим практикам «встановлення стандартів»⁸⁰ в освіті і недопустима з точки зору високих міжнародно визнаних стандартів освітніх тестувань⁸¹.

80 https://en.wikipedia.org/wiki/Standard-setting_study

81 https://en.wikipedia.org/wiki/Standards_for_Educational_and_Psychological_Testing

Відповідно до спостережень автора, у більшості згаданих випадків очевидно наявні помітні відмінності у рівнях складності різних тестувань з уніфікованим пороговим балом, створюють дефект оцінки, що є допустимим за розміром Дефект оцінки це відмінність балів осіб з однаковим рівнем підготовки, які склали різні тестування з предмету. Допустимий дефект оцінки має бути порівнюваним чи меншим, ніж стандартна похибка вимірювання (SEM) чи стандартна похибка оцінювання (SEE) цих тестувань. За таких обставин уніфікація порогових балів є умовно допустимою. Але неможливо надати обґрунтування уніфікації порогового балу різних тестувань, у яких було дискваліфіковано різну кількість тестових завдань (приклад – блок Право ЄФВВ різних сесій), чи використано завдання різних форматів та суттєво відмінної складності (наприклад, тестування з німецької та французької мов у ЄВІ). Подібна практика має бути викоринена.

Кожного разу (в кожній вступній чи випускній кампанії) в обов'язковому порядку необхідно проводити психометричне дослідження з залученням зовнішніх експертів і використанням підходів IRT⁸² для надання емпіричного, такого, що базується на аналізі об'єктивних даних проведених тестувань, обґрунтування уніфікації порогового балу. Відсутність інституційної спроможності для проведення таких досліджень у підпорядкованих МОН та НАПНУ⁸³ організацій не повинна ставати на заваді. Наявні національні та зарубіжні інституції, що мають належні компетентності і досвід використання IRT та standard setting у стандартизованих освітніх і кваліфікаційних вимірюваннях, здатні надавати періодичну консультативну допомогу на регулярній основі, а необхідні дослідження є не об'ємними і не дорогими.

19.4. Щодо використання вступником результату ЗНО / ЄФВВ / ЄВІ впродовж кількох років.

Наразі в Україні в зовнішніх освітніх вимірюваннях не використовуються калібровані бази тестових завдань і підходи test equating при шкалюванні, щоб забезпечити повну еквівалентність оцінок різних тестувань чи тестувань різних років з одного предмету ЗНО чи ЄФВВ. Відповідно до загальноновизнаних стандартів освітніх тестувань є недопустимим взаємозамінне використання результатів різних тестувань, еквівалентність балів яких не встановлено, для формування конкурсної оцінки. Це порушує фундаментальний принцип справедливості оцінювання людей, оскільки однаковому рівню підготованості двох вступників можуть відповідати суттєво відмінні значення балів. Особливо несправедливим є використання результату блоку ТЗНПК та фахового блоку ЄФВВ впродовж кількох років. Загальновідомою є нестабільність рівня вимог фахової комісії МОН при встановленні порогових балів фахового блоку ЄФВВ впродовж років.

Для вирішення цих проблем необхідно:

- запровадити систему застосування таблиць відповідності шкальованих балів різних тестувань, або перейти до використання у конкурсній оцінці більш стабільного шкалювання, наприклад процентильного. Стабільність процентильного шкалювання забезпечується стастистичною стабільністю розподілу рівнів підготовки більше ніж 20-ти тисячної щорічної маси випускників правничого бакалаврату;
- до лідерського складу фахової комісії МОН не залучати осіб, що не підтвердили наявність базових вмінь використання оцінки проведеного тестування відповідно класичної теорії тестів та IRT (психометричної аналітики) та знань обґрунтованих технік встановлення стандартів (порогових балів). Наразі освітяни, що в якості найбільш авторитетних фахівців предметної сфери тестування модерують проведення засідань фахових комісій, нажалі не використовують базові принципи стандартизованих освітніх вимірювань і встановлення стандартів. Навчання з основ тестології і розробки тестових завдань за останні роки пройшла достатньо велика кількість провідних викладачів вищої школи. Серед них завжди можна добрати високоавторитетних у предметі тестування фахівців до складу фахової комісії та робочої групи МОН. Фахова комісія і робоча група МОН крім фахових рішень з предмету тестування приймає суто тестологічні фахові рішення. Некомпетентні з основ тестології особи не повинні модерувати ухвалення суто тестологічних рішень.

82 https://ru.wikipedia.org/wiki/Item_Response_Theory

83 Національна академія педагогічних наук України <http://naps.gov.ua/ua/structure/>

19.5. Державний пріоритет в оцінці якості освітньої роботи

В цьому розділі не розглядається «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» НАЗЯВО. Натомість увага концентрується на пріоритетних (з точки зору загальнодержавних інтересів) акцентах в оцінюванні якості освіти і освітньої послуги, а не якості освітньої програми. Зауваженням до згаданого документу присвячено окремий розділ («Щодо акредитації освітніх програм») нижче.

Преамбули Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» серед основних компонент мети освіти і зокрема вищої освіти визначають всебічний розвиток здібностей і компетентностей особистості, підготовку конкурентоспроможного людського капіталу для забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Фаховий і компетентісний рівень випускника формується впродовж здобуття вищої освіти через реалізацію його освітнього потенціалу. Освітній результат випускника ЗВО базується на освітньому потенціалі вступника, який розкривається завдяки ефективній освітній роботі ЗВО. Тож людський капітал осіб з вищою освітою, його якість, визначається ресурсом освітнього потенціалу і ефективністю розкриття цього потенціалу закладом вищої освіти. Ресурс освітнього потенціалу країни (здобувачі, їх освітні потенціали) залежить від демографічних обставин і ефективності системи початкової і середньої освіти. Цей сумарний ресурс в масштабах держави є відносно сталим. Він нерівномірно розподіляється між ЗВО. Цей розподіл в основному заздалегіть визначає середні освітні результати випускників цих ЗВО. Розподіл ресурсу освітнього потенціалу (а відтак і освітнього результату) відбувається відповідно до успіхів ЗВО у просуванні своїх освітніх послуг потенційним сильним здобувачам. Дані цього дослідження демонструють, що успішність просування освітніх послуг статистично слабко пов'язана з якістю роботи ЗВО над розкриттям освітнього потенціалу здобувачів. У великій кількості показових випадків найбільш успішні у просуванні своєї послуги ЗВО реалізують потенціал своїх здобувачів освіти помітно гірше, ніж в середньому по всіх ЗВО.

З точки зору загальносуспільних інтересів не важливо, дипломи яких саме ЗВО отримують найкращі вступники, які стануть найбільш фаховими випускниками. Всі випускники формують спільний фаховий людський капітал країни, незалежно від того, хто в якому ЗВО здобув вищу освіту.

Результати рейтингування ЗВО за освітнім результатом (рівнем випускників) в основному відповідають пропорціям розподілу ресурсу найкращого освітнього потенціалу між ЗВО, тобто в основному відповідають успішності вступних кампаній, а не ефективності розкриття освітнього потенціалу здобувачів у ЗВО.

Концентрування уваги на інформації про відмінності середніх рівнів випускників різних ЗВО еквівалентне акценту на відмінностях успішності конкуренції ЗВО за сильного вступника, а не на тому, який внесок в зростання фахового людського капіталу країни надає кожен ЗВО саме своєю ефективною освітньою роботою, а не маркетинговою і PR роботою.

Нажаль не можна рзраховувати, що в умовах широкого конкурсу здобувачі освіти своїм вибором ЗВО самі відрегулюють ринок освітніх послуг на основі якості і ефективності освітньої роботи ЗВО. В умовах не зрілого, не вільного ринку, та за відсутності об'єктивної інформації про те, наскільки ефективно розкривається потенціал здобувачів у різних ЗВО, «голосування ногами» чи «голосування грошима» здобувачів зовсім не відображає реальної якості освітньої роботи в ЗВО, величини доданої вартості розвитку людського капіталу. Додану вартість реалізації освітнього потенціалу створюють саме якісні освітні умови і якісна освітня робота викладачів ЗВО, а не іміджева, маркетингова і лоббістська робота, які наразі є головними чинниками успіху продажу освітніх послуг ЗВО потенційним здобувачам освіти.

Тож головний державний пріоритет оцінки якості наданої освітньої послуги полягає в першу чергу в оцінці реалізації освітнього потенціалу здобувачів, яку *de facto* забезпечує ЗВО. Фокус позитивної уваги держава має надавати тим ЗВО, що найкраще розкривають потенціал здобувачів, на протигагу наявному фокусу уваги на ЗВО з найбільш успішними продажами своєї послуги найсильнішим (вступними кампаніями) що в основному і визначають успішність випуску. Аналіз великого масиву освітніх даних показує, що успіх просування освітньої послуги низки ЗВО нажаль не корелює з достатнім рівнем реалізації освітнього потенціалу здобувачів у таких ЗВО. Так, не в загальносуспільних (державних) інтересах працює ЗВО, що завдяки ефективному іміджевому просуванню зараховує на навчання найздібніших вступників але в подальшому не забезпечує реалізацію їх здібностей хоча би на посередньому рівні.

Якщо потенціал найбільш здібних зарахованих у ЗВО здобувачів може бути краще розкритим при навчанні у інших закладах, то такий ЗВО не повинен отримувати державних преференцій, підтримки, зокрема іміджевої та додаткової фінансової, попри високий середній фаховий рівень його випускників. Саме такий підхід найбільше відповідає загальнодержавному інтересу в зростанні сумарного фахового людського капіталу країни.

З впровадженням ЄДКІ, розширенням застосування ЄФВВ та ЄВІ, збільшенням переліку обов'язкових предметів ЗНО, в Україні завершується створення передумов успішного функціонування системи об'єктивного кількісного оцінювання розкриття (реалізації) потенціалу здобувачів вищої освіти в статистичних розрізах ЗВО, форм навчання, альтернативних освітніх траєкторій і т.п..

Для забезпечення найкращих умов розвитку сумарного фахового людського капіталу країни (сумарного рівня фахових спроможностей в країні) необхідне врахування в практиці МОН, НАЗЯВО і ДСЯО кількісних показників того, яке розкриття потенціалу здобувачів освіти забезпечують різні ЗВО у порівнянні з усередненим загальнодержавним рівнем.

Поточною пріоритетною метою має стати напрацювання і стандартизація кількісних методик визначення розкриття освітнього потенціалу здобувачів у ЗВО за результатами навчання, і впровадження таких методик в роботу МОН, НАЗЯВО та ДСЯО. Можливі базові принципи таких методик надано в цій і попередніх роботах автора.

Використання релевантних показників якості освітньої роботи, які базуються на даних об'єктивних стандартизованих освітніх вимірювань, допоможе підвищити рівень прозорості, етики і публічного розуміння мотивації прийняття державними інституціями рішень, що впливають на умови конкуренції ЗВО. Наразі конкуренція ЗВО за здібного потенційного здобувача освіти відбувається суттєвою мірою не ринковими, не прозорими методами, з лоббі-практиками груп впливу, з використанням показників, що не відображають реальну результативність роботи викладачів зі здобувачами освіти над реалізацією потенціалу останніх.

Впровадження системи кількісного визначення розкриття освітнього потенціалу здобувачів має привести до змін в систему розподілу бюджетного фінансування ЗВО.

19.6. Щодо окремих принципів бюджетного фінансування ЗВО

Найбільш надійним способом фінансування є оплата за отриманий результат, а не оплата процесу чи оплата обіцянки результату. Перехід у державному фінансуванні вищої освіти з системи оплати, що не враховує внесок ЗВО в результат (передоплати) на післяоплату наразі неможливий без формування достатньо великих ендавмент фондів ЗВО⁸⁴, та суттєвої еволюції системи вищої освіти України у бік трансатлантичної. Попри це необхідна еволюція системи фінансування у бік врахування доданої вартості, яку створюють ЗВО своєю освітньою роботою. Така еволюція необхідна для стимулювання ефективності ЗВО у виконанні освітніх функцій.

Ефективність системи бюджетного фінансування за спеціальностями, по яких запроваджується ЄДКІ (в окремих випадках і ЄФВВ), може бути покращена, прив'язана до виконання основної функції ЗВО з розвитку фахового людського капіталу, через зважене врахування статистики ЄДКІ разом зі статистикою стандартизованих освітніх вимірювань при вступі. Це дозволить оцінити і врахувати ефективність освітньої роботи ЗВО по розвитку людського капіталу країни, розкриттю освітнього потенціалу здобувачів.

В цьому дослідженні було з'ясовано домінуючу роль освітнього потенціалу (вираженого стандартизованим конкурсним балом) як предиктора результатів освіти. Тож ЗВО, що зарахував на навчання найкращих вступників випустить найкращих випускників навіть не виконавши найкраще освітню роботу.

Впровадження принципів широкого конкурсу та «гроші ходять за студентом» крім підвищення прозорості і вмотивованості розподілу частини бюджетного фінансування ЗВО, стимулюючи впливають на розвиток PR та маркетингових зусиль ЗВО, підвищує рівень їх ринкової адаптованості і гнучкості внутрішніх змін.

84 <https://www.perspektyva.in.ua/endavment-fond-yak-mehanizm-zabezpechennya-finansovoyi-avtonomiyi-vnz/>
<https://www.investopedia.com/ask/answers/how-do-university-endowments-work/>
див. також пункт 22 частини першої статті 13У «Про вищу освіту»

Нажаль впровадження цих принципів практично не справляє і не справлятиме прямого стимулюючого впливу на якість освітньої роботи ЗВО з розвитку людського капіталу. Позитивно впливати на ці ключові аспекти роботи ЗВО зможе запровадження компонента бюджетного фінансування, прив'язаного до ефективності реалізації закладом освіти потенціалу здобувачів. Оцінка такої ефективності має базуватись на об'єктивних репрезентативних даних зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань. Очевидними кандидатами на роль об'єктивних показників є:

- 1) кількісна оцінка на вході в освіту (якісність привабленого закладом вищої освіти ресурсу освітнього потенціалу здобувачів, кількісно вираженого показниками стандартизованого конкурсного балу зареєстрованих);
- 2) кількісна оцінка на виході з освіти (фаховий рівень випускників, виражений, наприклад, статистиками ЄДКІ).

Жоден з цих показників не можна прямо покласти в основу прийняття рішень по розподілу тієї частини бюджетного фінансування, що покликана прямо стимулювати ефективність реалізації освітнього потенціалу, оскільки:

- сформульований вище показник 1 вже враховується у розподілі іншої частини бюджетного фінансування освіти завдяки принципам широкого конкурсу. Крім того цей показник в дійсності визначають такі фактори, як якість PR, маркетингу потенційним здобувачам освіти, лоббі-практики, іміджева робота ЗВО а також робота по просуванню у наукових рейтингах. Ці фактори не є прямим відображенням якості освітньої роботи зі здобувачами;
- показник 2 частково визначається ефективністю роботи ЗВО над реалізацією освітнього потенціалу здобувача, але головним чином визначається показником 1. Тож пряме врахування показника 2 у розподілі бюджетного фінансування буде лише посиленням ефекту вже застосованого бюджетного стимулювання через розподіл бюджетних місць у широкому конкурсі.

Принципи бюджетного стимулювання (широкий конкурс, «гроші ходять за студентом») фактично супроводжують і стимулюють перерозподіл ресурсу освітнього потенціалу між ЗВО, але не здійснюють прямого прицільного впливу на стимулювання якості викладацької та іншої роботи по розкриттю потенціалу студента. Розподіл чи перерозподіл найкращого ресурсу освітнього потенціалу здобувачів між ЗВО безумовно важливий для конкретних ЗВО, але не для держави. Для держави в цілому важливий лише сумарний приріст компетентнісного і кваліфікаційного потенціалу країни безвідносно його локалізації по ЗВО.

Адекватно відобразити успіхи ЗВО саме з розвитку людського потенціалу має різниця значень показника 2 і показника 1, приведених до однієї шкали. Тож згадані в попередньому розділі кількісні методики визначення розкриття освітнього потенціалу здобувачів у ЗВО мають в подальшому лягти в основу системи розподілу тієї частини бюджетного фінансування ЗВО, що спрямоване на стимулювання ефективності розвитку людського потенціалу у ЗВО.

Крім окремої лінії фінансування на основі показників ЗВО з розвитку людського капіталу рекомендується запровадити додаткові принципи бюджетного фінансування:

1. Держава має встановлювати ефективне обмеження інших видів бюджетного фінансування ЗВО на основі мінімального ступеня реалізації освітнього потенціалу, який забезпечує ЗВО. Для доступу до бюджетного фінансування ЗВО має демонструвати хоча би посередній рівень показника реалізації освітнього потенціалу. ЗВО, що не здатні реалізувати освітній потенціал здобувачів хоча би на рівні першого квартилю (верхня межа 25% найгірших показників в країні), мають позбавлятися будь-якого бюджетного фінансування (включно з базовим) і реорганізовуватись;
2. Стимулюючи бюджетним фінансуванням успіхи реалізації освітнього потенціалу здобувачів освіти, а не успіхи з продажу освітньої послуги сильним вступникам, держава має одночасно встановлювати ефективні обмеження на мінімальний рівень освітнього потенціалу осіб, чиє навчання фінансується коштом державного бюджету. Прикладом системної проблеми, яку ще не прийнято обговорювати в аналітичному контексті, є підготовка коштом державного бюджету викладачів шкіл зі здобувачів з найнижчим освітнім потенціалом. Одним з негативних результатів збільшення частки таких викладачів у школах стане підвищення догматизму шкільної освіти і відповідне їй зниження ефективності розвитку потенціалу (здібностей) школярів.

19.7. Щодо «регульованих спеціальностей» і переліку спеціальностей ЄДКІ

«Регульовані спеціальності»

Пункт 18-1 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» так визначає поняття регульованої професії: *професія, для якої запроваджене додаткове регулювання, - вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором.*

Практика надання доступу до регульованої професійної діяльності має декілька важливих особливостей, що впливають на функціональність наданого в Законі України «Про вищу освіту» визначення регульованої професії і належного способу аналізування законодавства з метою ідентифікації регульованих професій. Зокрема, існує практика специфікації регульованих професій і кваліфікаційних вимог до них у підзаконних нормативно-правових актах. Сама регульована професійна діяльність, регульований характер доступу до неї, можуть бути визначені законом. Але конкретні назви іноді дуже різних професій, що є частиною складної регульованої законом професійної діяльності, можуть не називатись безпосередньо у тексті закону. Ця практика унеможливує прямий текстовий пошук по законах України для безпосередньої ідентифікації назв регульованих професій. Для такої ідентифікації необхідний також аналіз пов'язаних підзаконних актів, що розкривають і деталізують зміст закону щодо регуляції тої чи іншої професійної діяльності.

Розглянемо приклад. Національна комісія цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) відповідно до низки законів регулює фондовий ринок здійснюючи при цьому нагляд і регулювання професійної діяльності з торгівлі цінними паперами. НКЦПФР визначає перелік регульованих професій і кваліфікаційні вимоги до них у «Положенні про порядок атестації фахівців з питань фондового ринку»⁸⁵. Цим та іншими підзаконними актами НКЦПФР визначає низку регульованих професій, це зокрема:

- головні бухгалтери професійних учасників фондового ринку;
- торговці цінними паперами;
- депозитарії;
- управляючі активами;
- організатори торгівлі;
- фахівці з клірингу;
- фахівці з управління іпотечним покриттям;
- фахівці з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- фахівці з питань управління недержавними пенсійними фондами

Фахівці, що отримують у НКЦПФР дозвіл на доступ до регульованої професійної діяльності, можуть мати різну освіту і різні професії, що регулюються Законом. Але не кожна з цих професій прямо названа в законі.

При визначенні переліку спеціальностей, здобуття освіти з яких необхідне для доступу до регульованих професій, слід опиратись не виключно на пряме згадування найменування професії у тексті Закону України та наявний в конкретний момент ситуативний вплив контактуючих з МОН стейкхолдерів. Затверджений МОН перелік⁸⁶ є суттєво неповним, укладеним без належного обґрунтування. Він потребує перегляду. Його належне укладання вимагає:

1. провести системний повний аналіз законодавства включно з підзаконними актами на предмет наявних в ньому вимог до освіти представників згадуваних в законодавстві (включно з підзаконними актами) професій чи видів професійної діяльності;

⁸⁵ Положення про порядок атестації фахівців з питань фондового ринку // порядок доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0868-20#Text>

⁸⁶ Наказ Міністерства освіти і науки України 22 травня 2020 року № 673 «Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20?#Text>

2. виконати повне опитування центральних органів виконавчої влади (ЦОБВ), що здійснюють регулювання професій чи доступу до професій, а також саморегулювних організацій, що здійснюють регулювання самоврядних і саморегулювних професій. Не одиниці, а десятки ЦОБВ здійснюють регулювання великої кількості регульованих професій. Вступ до більшості з таких професій висуває вимоги до претендентів щодо вищої освіти з конкретних освітніх спеціальностей;
3. опрацювати статистику кількості зайнятих в регульованих професіях фахівців.

Спеціальності для впровадження ЄДКІ

Застосування результатів згаданого вище останнього пункту 3 (щодо статистики зайнятих у регульованих професіях осіб) слід пояснити. У деяких регульованих професіях зайнятий зовсім несуттєвий відсоток випускників кореспондуючих до професії освітніх спеціальностей. Наприклад, у регульованій професії актуарія⁸⁷ працює абсолютно несуттєва частина випускників, що отримали математичну чи економічну освіту. Такі освітні спеціальності очевидно не потребують витрачання державного ресурсу для проведення всіх 100% випускників через обов'язковий ЄДКІ, лише тому, що мізерна частина випускників таких освітніх спеціальностей працює в регульованій професії актуарія. Тож має бути сформульовано критерій включення спеціальності у перелік для впровадження ЄДКІ відповідно до відсотка випускників спеціальності, зайнятих у регульованих професіях. Опорною величиною порогового значення відсотка зайнятих у регульованих професіях випускників може слугувати прецедент уже достатньо проаналізованої юридичної спеціальності. По цій спеціальності існує суспільний консенсус про необхідність її включення у перелік для впровадження ЄДКІ. За останні десятиліття в Україні підготовано сотні тисяч юристів, в той же час лише десятки тисяч з них (від 10%, за деяким оцінками до 15-18% володарів дипломів юриста) працюють в регульованих юридичних професіях. На основі цього прецедента можна сформулювати наступний критерій: якщо відсоток випускників певної спеціальності, що працюють в одній чи кількох споріднених регульованих професіях, які вимагають освіти з цієї спеціальності, перевищує 10-15%, це має бути абсолютно достатньою підставою для включення відповідної спеціальності у перелік для запровадження ЄДКІ.

У випадку меншого значення відсотка випускників, працюючих в регульованих професіях, тягар оцінки наявності мінімального рівня отриманих під час здобуття освіти результатів навчання має покладатись на регуляторів відповідних професій. Наразі практично всі регулятори, що здійснюють кваліфікаційну оцінку кандидатів на доступ до регульованих професій, тими чи іншими видами тестувань перевіряють належність рівня знань, здобутих в університеті кандидатом на доступ до регульованої професії.

19.8. Щодо Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти

Дискурс щодо низького фахового рівня випускників окремих спеціальностей суспільного інтересу в останні роки концентрується на забезпеченні передумов високих результатів випускників за допомогою регуляторних заходів ще на етапі вступу. Основними варіантами регуляторного впливу є

- системне впровадження стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань як необхідного компоненту вступу;
- обмеження вступу для осіб зі зниженою готовністю до здобуття вищої освіти (осіб зі зниженим освітнім потенціалом).

Результати цього дослідження демонструють радикально вищу ефективність першого варіанту регуляторного впливу у порівнянні з встановленням обмежень на мінімальні конкурсні бали чи бали конкурсних предметів. Тож основною рекомендацією є перегляд принципів вступу для усунення і мінімізації освітніх траєкторій і можливостей, що дозволяють отримати доступ до здобуття вищої освіти без проходження зовнішніх стандартизованих освітніх оцінювань. Доступ до здобуття вищої освіти рівня молодшого бакалавра, бакалавра і магістра зі спеціальностей суспільного інтересу без проходження конкурсу на основі оцінок ЗНО чи ЄФВВ має бути можливим лише за справді виняткових та обґрунтованих обставин.

⁸⁷ Актуарій - фахівець з актуарної математики, що обчислює страхові тарифи // <https://uk.wikipedia.org/wiki/Актуарій>

Не виконання викладеної в цій рекомендації вимоги призвело до занадто низького в середньому по країні фахового рівня випускників правничих шкіл. Так, доступ до здобуття юридичної освіти *de facto* отримував неадекватно високий відсоток здобувачів, що уникли вступу на основі зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань. Саме ця категорія випускників і визначила незадовільно низький середній фаховий рівень випускників правничого бакалаврату.

В цій роботі не ставилась мета проаналізувати деталі нормативно-правових актів, що регулюють доступ до здобуття вищої освіти на предмет законних можливостей уникнення використання ЗНО чи інших зовнішніх стандартизованих оцінювань для прийому на навчання. На прикладі здобуття юридичної освіти лише констатується факт уникнення фільтру зовнішнього стандартизованого оцінювання більшістю випускників правничих бакалавратів.

Для імплементації згаданого вище варіанту №1 регуляторного впливу в першу чергу має бути запроваджено як обов'язкове ЄФВВ (чи еквівалент) для вступу на бакалаврат на основі рівня передвищої освіти чи вищої освіти іншої спеціальності (мова в першу чергу про правила масового вступу на не перший курс бакалаврату, а не про індивідуальні відновлення чи переведення).

Другий варіант регуляторного впливу (встановлення обмеження на мінімальні бали) є вторинним по відношенню до першого і вимагає обґрунтованого кваліфікованого застосування (див. про це далі).

19.9. Обмеження вступу для осіб з найнижчою готовністю до здобуття вищої освіти (осіб зі зниженим освітнім потенціалом)

Встановлюючи необхідні для участі у вступному конкурсі мінімальні значення оцінок вступних випробувань чи конкурсного балу регулятор освіти обмежує вступ на окремі спеціальності суспільного інтересу для осіб з найнижчою готовністю до здобуття вищої освіти.

В попередньому дослідженні [37] (стор .105-106) продемонстровано, що вступні іспити, які проводяться університетами самостійно, не використовують сумісних порівнюваних шкал і не можуть справді об'єктивно відображати освітній потенціал. Університети досить легко адаптують шкали своїх власних тестувань і свій мінімальний рівень вимог до вступників щоб досягти бажаних результатів вступної кампанії. Регуляторне встановлення мінімального допустимого конкурсного балу позбавлене сенсу у випадку використання результатів виконаних ЗВО тестувань у вступній кампанії. Тож в регуляторній політиці щодо обмеження можливості вступу для осіб зі зниженим освітнім потенціалом на окремі спеціальності суспільного інтересу необхідно орієнтуватись в першу чергу на загальнодержавні стандартизовані зовнішні оцінювання (ЗНО, ЄФВВ, ЄВІ) і впроваджувати їх як обов'язкові. Стосовно використання обмеження значення конкурсного балу, в попередньому дослідженні [37] (розділи «Проект 150», «Проект 130», стор .107-119) було показано перевагу обмеження стандартизованого конкурсного балу над обмеженням значень балів з конкурсних предметів. Але поняття стандартизованого конкурсного балу наразі є лише дослідницьким концептом, а в реальних вступних кампаніях використовуються нестандартизовані конкурсні бали, що враховують індивідуальні не освітні параметри вступників (додаткові бали, коефіцієнти і т.п.). Тож слід визначитись, яку частину конкурсного балу при допуску до конкурсу обмежувати знизу для зменшення (у підсумку здобуття вищої освіти) частки осіб з заниженим фаховим рівнем серед випускників окремих спеціальностей.

Наразі регулятор освіти (МОН) визначає наступні компоненти, що використовуються при формуванні конкурсного балу:

- оцінки зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО, ЄФВВ, ЄВІ);
- оцінки творчих конкурсів;
- усереднену оцінку за документом про попередній рівень освіти;
- оцінку за мотиваційний лист;
- оцінки вступних іспитів, проведених ЗВО;
- додаткові бали учасникам і призерам певних змагань, конкурсів і олімпіад;
- додаткові бали за закінчення підготовчих курсів;
- регіональний, галузевий, першочерговий і сільський коефіцієнти.

Перші три компоненти безумовно відображають освітній потенціал вступника. Належить ще доказово дослідити, чи дійсно пункт 4 (оцінка за мотиваційний лист) відображає рівень освітнього потенціалу вступника. Такі об'єктивні дослідження будуть можливими згодом, коли стануть доступними для аналізу дані щодо освітніх успіхів осіб, яких зараховували на навчання з врахуванням оцінки за мотиваційний лист. Наразі слід виходити з ще не доведеного припущення, що мотиваційний лист відображає освітній потенціал вступника.

Додатковими балами учасникам і призерам конкурсів і олімпіад, а також додатковими балами за проходження підготовчих курсів неможливо відобразити освітній потенціал в більшій мірі, ніж це роблять в комплексі перші 3-4 компоненти конкурсного балу з наданого вище переліку. Тож в питаннях обмеження допуску до здобуття освіти особами, що мають найнижчий освітній потенціал, такі бали не слід враховувати. Успішне проходження підготовки на підготовчих курсах як правило покращує екзаменаційні оцінки вступників. Призери олімпіад з профільних предметів завдяки своїм здібностям як правило демонструють найкращі результати ЗНО з відповідних предметів. Подвійне врахування результатів дії цих факторів є спірним, хоч можливо є суспільно доцільним для надання особливих додаткових переваг у вступному конкурсі. Але таке подвійне врахування категорично не потрібне при з'ясуванні наявності очікуваного для допуску до конкурсу мінімального рівня освітнього потенціалу вступника. Регіональний, галузевий, першочерговий і сільський коефіцієнти не мають нічого спільного з освітнім потенціалом особи, тож не повинні враховуватись при встановленні обмеження конкурсного балу.

З вищевказаного випливає регуляторна рекомендація: обмеження на мінімальне значення конкурсного балу окремих спеціальностей (наразі лише галузі 08, 22, 28, 29) повинне встановлюватись не на повне значення конкурсного балу, а лише на ту його частину, що не враховує додаткові бали та регіональний, галузевий, першочерговий і сільський коефіцієнти. Реалізація цієї рекомендації не вимагає бюджетних витрат, крім порівняно несуттєвої вартості корекції одного з модулів ЄДЕБО. Тобто у питаннях конкуренції вступників використовуватиметься повне значення конкурсного балу з врахуванням регіонального, галузевого, сільського коефіцієнтів та додаткових балів, але в питаннях допуску до конкурсу має використовуватись значення балу, у якому враховано лише результати зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань та бали документа про попередню освіту (наприклад, середній бал атестату).

Рекомендується впровадити поняття «базового балу» (частковий еквівалент «стандартизованого конкурсного балу») який розраховується як конкурсний бал з фіксованими ваговими коефіцієнтами без врахування додаткових балів і підвищуючих коефіцієнтів. Регуляторні обмеження мають застосовуватись до базового балу, який відображає лише готовність до продовження освіти на наступному рівні (освітній потенціал особи) на відміну від конкурсного балу, що додатково відображає державну підтримку і кон'юнктуру.

19.10. Щодо заочної форми навчання

Наведені в цій роботі об'єктивні дані свідчать, що для основної маси випускників⁸⁸ правничого бакалаврату їх освітній результат не залежав від форми навчання. Також в роботі показано, що нижчий освітній результат заочників спричинений результатами вступних кампаній, в середньому нижчим освітнім потенціалом зарахованих на заочну форму навчання.

Ліквідація заочної форми навчання не призведе до суттєвого підвищення фахового рівня випускників правничих шкіл, чи зниження частки некомпетентних випускників, оскільки суттєва частина слабких за освітнім потенціалом осіб скористається можливістю замість заочної форми навчання вступити на денну і своїм низьким освітнім результатом знизить середній фаховий рівень випускників денної форми навчання.

Для суттєвого підняття середнього фахового рівня випускників заочної форми навчання необхідні:

- обмеження вступу найслабших за освітнім потенціалом осіб на заочну форму здобуття освіти.
- суттєва корекція методів освітньої роботи з заочниками, зокрема переорієнтація на роботу з сильними і середніми за освітнім потенціалом особами;
- стимулювання суміщення навчання лише з близькою до освітньої спеціальності роботою. В ідеальному варіанті – віднаходження законного способу встановлення обмеження, відповідно до

⁸⁸ Мова про слабких і середніх за освітнім потенціалом осіб чий стандартизований конкурсний бал не перевищує 160.

якого доступ до заочної форми освіти матимуть лише особи, зайняті у галузі чи діяльності що відповідає освітній спеціальності.

Для цього з боку регулятора освіти необхідне наступне:

- виключення можливості зарахування на заочну форму навчання на бакалавраті не за результатами зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань (ЗНО при вступі на базі ПЗСО, та аналогу ЄФВВ при перехресному вступі, вступі на базі молодшого спеціаліста чи молодшого бакалавра);
- встановлення дієвого (можливо більш високого, ніж для денної форми) обмеження мінімального конкурсного бала, розрахованого без врахування додаткових балів і коефіцієнтів (див. про базовий бал вище);
- регуляторні та просвітницькі заходи, що пропагують і стимулюють розвиток і утвердження в ЗВО методів освітньої роботи з сильними за освітнім потенціалом заочниками.

У планах реформи юридичної освіти рекомендується замінити ліквідацію заочної форми правничої освіти на більш ефективну регуляторну інтервенцію:

- 1) неможливість вступу на заочну форму навчання у правничій школі не через складення зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань;
- 2) встановлення більш жорсткого обмеження на мінімальний конкурсний бал (базовий бал) у порівнянні з обмеженням денної форми;
- 3) допуск до заочної форми здобуття юридичної освіти лише для осіб, що працюють помічниками юристів чи на інших посадах, що дозволяють здобувачам освіти бути частиною юридичної практики.

Синергійне об'єднання близької до опановуваної освітньої спеціальності роботи з заочним навчанням надасть найвищий практично значимий фаховий результат мотивованим особам з хорошим освітнім потенціалом. Можлива за існуючої законодавчої бази система відносин ЗВО і роботодавця щодо організації «виробничої практики» для здобувачів денної форми навчання не надасть такого синергійного ефекту. Але для досягнення радикального покращення фахового рівня випускників заочної форми умови для вступу на цю форму навчання повинні містити додаткові вимоги і мають бути не нижчими (як це de facto є наразі), ніж на денну.

19.11. Дуальність поняття вищої освіти в законодавстві України (першопричина невизначеності і термінологічних проблем у сфері якості освіти і освітньої послуги)

Поняття вищої освіти визначається⁸⁹ статтю 17 ЗУ «Про освіту» та пунктом 5 частини першої статті 1 ЗУ «Про вищу освіту». Розкриття поняття вищої освіти є різним у цих двох законах.

ЗУ «Про освіту» описує вищу освіту як процес здобуття особою компетентностей. В частинах 1 і 2 статті 17 цього закону розкрито мету вищої освіти як мету процесу здобуття особою певних компетентностей високого рівня. Тож якщо вища освіта має мету, то вона є діяльністю, процесом.

В той же час ЗУ «Про вищу освіту» розкриває поняття вищої освіти як сукупність набутих характеристик, а не як процес їх набуття. Визначення терміна «вища освіта» в п.5 ч.1 ст.1 цього закону надано як сукупність характеристик, набутих особою в ЗВО. Набуті впродовж здобуття вищої освіти характеристики природньо було би назвати результатами навчання. Але поняття результатів навчання, визначення якого надане в п.19 ч.1. ст.1 ЗУ «Про вищу освіту», в свою чергу не є тотожним до поняття вищої освіти у сенсі в п.5 ч.1 ст.1 цього ж закону. Порівнюючи досить схожі формулювання перших частин статей 5 і 19 можна дійти висновку, що результати навчання є планованою і вимірюваною⁹⁰ частиною вищої освіти.

89 в множині

90 Тут вжито лише дві дієслівні форми від «спланувати» і «виміряти» з п'яти використаних у частині 1 статті 19 Закону України «Про вищу освіту», оскільки семантичне навантаження «спланувати» і «виміряти» є більш конкретним і вузьким у порівнянні з іншими використаними законодавцем дієсловами «ідентифікувати», «оцінити» і «продемонструвати» і поглинається ними. Якщо певну якість можна спланувати і виміряти, то її безперечно можна ідентифікувати, оцінити і продемонструвати.

Дуальність поняття вищої освіти одночасно як процесу і як результату створює передумови до неочевидності, інтуїтивної невизначеності окремих похідних від «вищої освіти» термінів. Так, словосполучення «якість вищої освіти» в одному контексті може стосуватись рівня знань конкретного випускника ЗВО, а в іншому контексті може стосуватись того, наскільки добре організовано процес здобуття освіти в ЗВО. Інтуїтивне розуміння якості вищої освіти суттєво залежить від контексту. Вище у цій монографії проаналізовано набір пов'язаних термінів (див. розділ «5. Контroversійність термінології»). Елементи невизначеності та протиріччя інтуїтивного розуміння дотичних до якості освіти термінів вимагають від документів МОН, НАЗЯВО та ДСЯО завжди (в кожному контексті) явно розкривати використане смислове навантаження вживаних термінів, дотичних до понять якості освіти, освітньої послуги, чи освітньої роботи. Але оптимальним було би отримати чіткий не протирічливий набір дефініцій у законодавстві.

19.12. Ключовий компонент реформи юридичної освіти

Впровадження наскрізної магістратури для правничих спеціальностей розглядається пропонентами реформи юридичної освіти як ключовий компонент (чи щонайменше як один з ключових компонентів) реформи. Цей компонент реформи є найрадикальнішим і наймасштабнішим за шириною цільових груп і стейкхолдерів, глибиною впливу на ринок освітніх послуг. Ліквідація правничих коледжів і рівня бакалавра права зачіпає інтереси занадто помітної частки виборців, щоб не розглядатись в політичному контексті, чи, щонайменше, в контексті державного управління. Разом з освітньою спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування правничі спеціальності (081 Право та 293 Міжнародне право) є ключовими для формування і кадрового наповнення системи державного управління. Тож радикальне реформування системи юридичної освіти беззаперечно є частиною публічної політики. А відтак, подібне реформування має здійснюватись кваліфіковано, з виконанням добре відомих у публічному управлінні основних вимог⁹¹ стадійності і етапів циклу публічної політики.

Наведені в цій монографії дані результатів стандартизованих освітніх вимірювань і висновки з їх аналізу не надають прямих спростувань доцільності впровадження наскрізної магістратури для галузі знань 08 Право, так само, як і не дають аргументів на підтримку такого впровадження. Натомість матеріал монографії покликаний привернути увагу до порушень стадійності циклу публічної політики, відсутності моделі причинності, адекватного врахування доступних даних, обґрунтування пропонованих кроків реформи, аналізу регуляторного впливу. Кваліфіковане врахування проігнорованих елементів циклу публічної політики і належна стадійність повинні допомогти ініціаторам реформи запропонувати суспільству більш успішний варіант реформи.

19.13. Причини гальмування реформи юридичної освіти

Питання впровадження наскрізної магістратури у правничих спеціальностях (або ж питання ліквідації проміжних рівнів молодшого спеціаліста, молодшого бакалавра, бакалавра) пропоненти реформи ставлять до порядку денного вже багато років. Попри спроби просування через різні гілки влади, вкрай активне лоббіювання та задіювання всіх можливих (в тому числі іноземних) агентів впливу, впровадження наскрізної магістратури не просунулось за останні 5 років. В цьому розділі проаналізовано основні причини неуспіху просування цієї частини реформи юридичної освіти як регуляторної інтервенції.

Далі буде показано, що раніше пропоновані версії реформування правничої освіти були приречені на не успіх через ігнорування пропонентами базових вимог⁹² здійснення циклу політики, ігнорування необхідних етапів, що передують успішному впровадженню ефективних регуляторних інтервенцій.

Останні модифікації пропонованої регуляторної інтервенції полягають у відмові від пов'язування впровадження наскрізної магістратури з обов'язковою одночасною ліквідацією проміжних рівнів правничої освітию

91 Див. наприклад : Розроблення публічної політики. Практичний посібник/Уклад. А.О. Чемерис. – К. : ТОВ «Софія». – 2011. – 128 с. ISBN 978-966-8684-81-4 // режим доступу до ресурсу: https://despro.org.ua/upload/DESPRO-15_03_2011_final.pdf

92 Див. наприклад : Публічна політика : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. – Київ : НАДУ, 2016. – 340 с // Режим доступу до ресурсу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/Navchalniy-posibnik-PU.pdf>

Це нарешті створює шанси для початку просування реформи. Зіткнувшись з неминучим неприйняттям важливих компонент реформи критичною масою стейкхолдерів (спричинених ігноруванням необхідних компонентів і стадій циклу політики при просуванні реформи) пропоненти наскрізної магістратури змушені розпочати лоббіювання одночасного існування і наскрізної магістратури і традиційного етапного здобуття повної правничої освіти (магістерський рівень після бакалаврського). Таке одночасне існування настільки різних освітніх траєкторій не може стати перманентним, оскільки паралельне існування радикально відмінних систем здобуття освіти впродовж довгого періоду буде створювати складнощі для окремих необхідних видів регуляторних дій регулятора освіти, знижувати ефективність державної регуляції. Тож мова йде про тимчасове паралельне існування, про пілотування, яке представляють як спробу прямого порівняння ефективності двох альтернативних освітніх траєкторій.

Пропоненти наскрізної магістратури називають основною метою цієї регуляторної інтервенції очікуване регульованими правничими професіями і суспільством підвищення мінімального фахового рівня випускників правничої магістратури. Представлене в монографії дослідження доводить, що лише сам факт ліквідації проміжних рівнів освіти не здатен діяти як інструмент підвищення мінімального фахового рівня випускників, оскільки основні причини помітного відсотка низькокомпетентних випускників виявились не пов'язаними з етапністю освітньої траєкторії. Натомість доведено, що низький фаховий рівень частини випускників пов'язаний з недоліками і компромісністю системи і процедур допуску до здобуття освіти (оцінювання на вході) та процедур валідації випуску (оцінюваннями як передумови надання диплому на виході), не тотальним, фрагментарним (див.приклад далі), тож компромісним використанням загальнодержавних стандартизованих освітніх вимірювань. Приклад: менше половини (49%) дипломованих бакалаврів права отримали доступ до правничої освіти на основі ЗНО. Статистично саме вони є кращими випускниками бакалаврату, тим самим доводячи ефективність фільтрів стандартизованих освітніх вимірювань.

Користуючись усталеною останніми роками термінологією циклу публічної політики⁹³ можна стверджувати, що пропоненти наскрізної правничої магістратури допускають наступні помилки стадійності (послідовності) циклу публічної політики, зокрема пропускаючи його суттєві етапи чи спотворюючи необхідну їх послідовність:

1. концентрують зусилля майже виключно на спробах формувати і просувати Білу книгу рішень;
2. оминувши формування повного (комплексного) порядку денного щодо фахового рівня випускників;
3. без повноцінного формування Зеленої книги проблем;
4. без формування моделі причинності;
5. без відкритої, чесної публічної ідентифікації груп-мішеней та кінцевих бенефіціарів і споживачів;
6. без визначення імовірних наслідків політики;
7. без будь-якого аналізу впливу на кінцевих споживачів і пропозиції компенсаторів;
8. без спроб публічного кількісного аналізу впливу на цільові групи (зокрема різні групи ЗВО).

Пропоненти наскрізної магістратури не ідентифікують справді ключові першопричини проблеми низького фахового рівня випускників, не наводять обґрунтування необхідності кожного пропонованого регуляторного заходу, не надають результатів аналізу його регуляторного впливу. Модель причинності є не зформованою.

Досліджуючи⁹⁴ причини неуспіху просування реформи слід аналізувати групи інтересів, під впливами яких формуються основні пропозиції пропонованої Білої книги рішень. Спотворення послідовності і логіки циклу публічної політики проponentами реформи відбувається з одночасною підміною понять щонайменше у нецільовому використанні в аргументації статистичних даних результатів тестувань. Це слугує досягненню цілей, відмінних від задекларованих. Щоб упевнитись в цьому достатньо прискіпливіше проаналізувати два приклади :

1. очікувані результати вже здійсненого впровадження мінімального конкурсного балу вступу на правничий бакалаврат (140 балів);

93 Див. наприклад: Довідка щодо впровадження повного циклу публічної політики \ \ Режим доступу до ресурсу: <https://itd.rada.gov.ua/PublicPolicy>

94 Див. підходи до аналізу, наприклад : Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / авт. кол. : [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребало та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. – Київ : НАДУ, 2018. – 400 // Режим доступу до ресурсу : <http://academy.gov.ua/social/pages/dop/2/files/b710d940-b89c-4a73-9c68-ba033e1bd602.pdf>

2. очікуваний ефект впровадження наскрізної магістратури в першу чергу на економічну конкуренцію ЗВО а не на якість реалізації освітнього потенціалу здобувачів освіти чи конкуренцію такої якості.

Детальніше по першому прикладу мова йде далі у розділах «Не належна група-мішень» та «Посилення поляризації рівнів випускників різних ЗВОі». Детальніше по другому прикладу – у розділі «Конкуренція ЗВО».

Не належна група-мішень

Пропозиції про встановлення мінімальних порогових балів для конкурсних предметів при вступі на бакалаврат настійливо просувались в якості методу зниження частки випускників бакалаврату з низьким фаховим рівнем. Завдяки попереджувальній аналітичній роботі (в тому числі автора) вимогу пропонентів про мінімальний бал двох конкурсних предметів Міністерством освіти і науки України було трансформовано у вимогу про мінімальний конкурсний бал вступу. Поза розглядом залишалось те, що вимоги про мінімальні оцінки з конкурсних предметів чи мінімальні конкурсні бали ефективно діють лише на меншу частину випускників бакалаврату (49%), що вступали на основі оцінок ЗНО. Тобто виявляється, що фактично досягнута регуляторним заходом група-мішень не є винаначальною для задекларованої цілі регуляторної зміни через свій не домінуючий розмір (менше 50%) і сильний склад досягнутої інтервенцією групи. В попередніх розділах цієї роботи надана аналітична інформація про те, що зараховані за результатами складення ЗНО здобувачі правничої освіти складають найкращу частину випускників бакалаврату. Тобто регуляторна інтервенція з метою зменшення відсотка майбутніх найгірших випускників була застосована до найкращої групи потенційних здобувачів освіти, в той час, як мішенню інтервенції очевидно мала би бути група найслабших за освітнім потенціалом осіб, що обирають освітні траєкторії, що не вимагають складення зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань. Адже саме ця група формує найслабшу частину випускників бакалаврату.

Посилення поляризації якості випускників різних ЗВО без змін якості освітньої роботи ЗВО

Встановлення мінімального значення конкурсного балу призводить до поляризації рівня освітнього потенціалу зарахованих на навчання до ЗВО різного типу, перерозподілу вступників за ознакою освітнього потенціалу між ЗВО з різними моделями просування освітньої послуги. Це в свою чергу призводить одночасно до наслідків протилежної направленості щодо фахового рівня випускників:

- підвищення фахового рівня випускників тих ЗВО, більшість студентів яких зараховували на навчання за оцінками ЗНО (в той час, як встановлено, що середній фаховий рівень випускників цих ЗВО і так був високим);
- зниження фахового рівня випускників тих ЗВО, у яких суттєва частина студентів отримала доступ до здобуття освіти на бакалавраті не за оцінками ЗНО. Це відбувається завдяки набору ще більшого відсотка здобувачів освіти через власні вступні іспити чи збільшення частки зарахованих не на основі ПЗСО (в цій монографії вище статистично встановлено, що особи, які уникають використання зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань в освітній траєкторії мають нижчий освітній потенціал і, відповідно, нижчі результати фахового випробування після закінчення бакалаврату).

Попри різнонаправлений вплив впровадженої регуляторної інтервенції її підсумок буде слабко позитивним в середньому по країні. Позитивний баланс результатів регуляторної зміни буде забезпечено в першу чергу завдяки паралельно здійснюваному регулятором згортанню освітньої діяльності на рівні молодшого спеціаліста права. Освітня траєкторія здобуття рівня бакалавра права через рівень молодшого спеціаліста забезпечувала найбільш масову можливість для осіб з низьким освітнім потенціалом отримати доступ до правничої освіти уникнувши фільтри стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань.

Але основним підсумковим результатом інтервенції безумовно стає подальше посилення поляризації середнього фахового рівня випускників між ЗВО з різними моделями набору студентів. ЗВО, що випускали сильних, будуть випускати ще сильніших як правило не покращивши якість своєї освітньої роботи, а ЗВО, що випускали слабких, будуть випускати ще слабших не погіршивши при цьому якості своєї освітньої роботи. За результатами впровадженої регуляторної інтервенції у вигірній ситуації знаходиться лише частина державних класичних університетів що не мають правничих коледжів. Ця регуляторна інтервенція дуже по різному подіяла на цільові групи вплинувши на економічну конкуренцію ЗВО. Успішне

лоббіювання інтервенції надало конкурентні переваги тим ЗВО, які представляють пропонентів реформи. Нажаль отримані конкурентні переваги зовсім не базуються на більшій ефективності ЗВО в реалізації освітнього потенціалу здобувачів освіти. Конкурентні переваги отримано за ознакою обраної ЗВО моделі просування (продажів) освітніх послуг, пропонованої здобувачам освітньої траєкторії. Конкурентну перевагу надали: відсутність стадійності (проміжних рівнів) і масового перехресного зарахування, ставка на стандартизовані зовнішні, а не власні вступні іспити.

Як було вже відмічено, позитивний ефект регуляторної зміни буде спостерігатись завдяки ліквідації рівня молодшого спеціаліста і молодшого фахового бакалавра юридичної освіти. Але природа цього позитивного ефекту пов'язана не з нижчою ефективністю освітньої траєкторії через рівень молодшого спеціаліста (молодшого бакалавра). Позитивний ефект пов'язаний лише з фактом ліквідації освітньої траєкторії, в якій ще не було запроваджено зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань для конкурсного відбору вступників та/чи для валідації випуску.

Радикально ефективнішим було би впровадження зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань в якості вступних і випускних для 100% здобувачів юридичної освіти включно з правничими коледжами. Саме така регуляторна інтервенція в дійсності була би зосереджена на потенційних найслабших випускниках бакалаврату, тобто на належній групі-мішені.

Конкуренція ЗВО

Матеріал цієї монографії не присвячено аналізу групі інтересів в освітній сфері, але нейтральний сторонній спостерігач цілком може самостійно дійти висновку про зацікавленість еліт невеликого відсотку правничих шкіл щодо зниження конкуренції як справжніх мотивів підтримки ними просування реформи юридичної освіти, зокрема просування наскрізної магістратури.

В разі впровадження виключно наскрізної форми правничої магістратури помітний відсоток ЗВО змушений буде облішити роботу зі спеціальностями галузі 08 Право через відсутність інфраструктури останнього магістерського рівня на момент впровадження такої регуляторної інтервенції. Звільнений такими ЗВО платоспроможний попит здобувачів має перейти до ЗВО що зараз випускають магістрів права. Відповідно до ринкових законів це можливо незначно, але знизить конкуренцію ЗВО за здобувачів освіти на вході до здобуття правничої освіти.

Серед найактивніших пропонентів наскрізної магістратури знаходяться правничі школи, основу фінансування яких (модель продажів освітніх послуг потенційним здобувачам освіти) складає надання правничої освіти рівня бакалавра лише на базі ПЗСО. Велика частка ЗВО, що випускають магістрів права, будуть позбавлені обігових коштів і коштів на розвиток та вибудуть з конкуренції не через низьку якість освітньої роботи, а через іншу воронку продажів⁹⁵, іншу послідовність просування освітньої послуги (власний коледж → бакалаврат → магістратура). Зокрема до таких належить більшість правничих шкіл приватної форми власності. Тож велика частка платоспроможного попиту перейде до лише частини з тих ЗВО, що випускають зараз магістрів права і мають цілком належний фаховий і педагогічний потенціал та рівень якості освітньої роботи. Це не спонукатиме підвищення якості надання освітньої послуги і знижуватиме конкурентність між такими ЗВО, що отримали додатковий попит не завдяки успіхам у конкуренції якості освітньої роботи.

Підвищені вимоги до ЗВО, які надають освіту зі спеціальностей, що відповідають регульованим професіям, мають впроваджуватись прямо, а не через непрозору дію опосередкованих важелів. Такі прямо впроваджені вимоги і регуляторні заходи мають стосуватись вимірюваних показників якості роботи, базуватись на них. В першу чергу мають базуватись на об'єктивних показниках ефективності, з якою за результатами навчання в ЗВО виявляється реалізованим освітній потенціал здобувача. Не ефективним і недопустимим з боку регулятора освіти є провадження змін, що прямо впливають на економічну конкуренцію ЗВО не на основі об'єктивних показників якості освітньої роботи, а на основі якості і схеми просування освітньої послуги перспективним здобувачам, системи продажів. Відповідно до другої частини статті 19 Конституції України МОН як регулятор освіти не має повноважень впливати на аспекти конкуренції ЗВО, зокрема економічної, що не стосуються якості саме освітньої роботи, але стосується побудови системи просування послуг, системи продажів. Займатись цими аспектами мають повноваження

95 https://ru.wikipedia.org/wiki/Воронка_продаж

Міністерство економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ) та інші ЦОБВ та регулятори, до сфери впливу яких відноситься робота з конкуренцією, стимулювання і регуляція продажів

19.14. Система ЄДКІ для спеціальностей публічного інтересу. Можливості поєднання ЄДКІ та ЄФВВ.

При поверхневому аналізі недоліків і переваг наскрізної магістратури можна виділити наступну її основну перевагу: ЗВО отримують більше простору для оптимізації освітньої програми, зокрема зможуть готувати магістрів права не за 5 років і 4 місяці чи 5 років і 9 місяців, а лише за 5 років, оскільки не потрібно буде забезпечувати випуск через 4 роки осіб з логічно завершеним проміжним рівнем правничої освіти (бакалаврським).

Ця ж перевага одночасно породжує можливий за певних сценаріїв реформи фактор ризику зниження фахового рівня випускників через неможливість проведення повноцінного зовнішнього стандартизованого кваліфікаційного оцінювання випускників (див. про кількаетапний ЄДКІ далі). **Нажаль від публічної уваги вислизає, що найактивніша частина пропонентів наскрізної магістратури одночасно найактивніше обстоює в робочих групах і комісіях недоцільність кількаетапного ЄДКІ для правників.** Етапність і достатній сумарний екзаменаційний обсяг (а відтак і екзаменаційний час)⁹⁶ відповідають стандартам і кращим світовим практикам фахових та кваліфікаційних вимірювань для спеціальностей, що вимагають вищої освіти. Слід врахувати, що система вищої юридичної освіти України наразі не готова до проведення достатньо якісного одноактного зовнішнього стандартизованого кваліфікаційного оцінювання випускників, яке вимагає великої сумарної кількості екзаменаційних годин. Для цього ЄДКІ мав би проводитись для кожного випускника впродовж кількох послідовних екзаменаційних заходів/сесій більше одного дня поспіль.

Єдиний реалістичний спосіб впровадження повноцінних кваліфікаційних фільтрів випускників правничої магістратури наразі є:

- або етапність ЄДКІ, як це реалізовано у вигляді 4-х окремих іспитів з яких складається ЄДКІ в ключових медичних спеціальностях, для того, щоб підсумковий обсяг екзаменаційної специфікації ЄДКІ перевищував хоча би 9-12 екзаменаційних годин.
- або етапність оцінювання компетентностей здобувачів впродовж їх освітньої траєкторії в кількох послідовних вступних кампаніях на кожен рівень освіти і кількагодинному підсумковому іспиті після завершення магістерського рівня. Такий підхід у підсумку дає більше 9-12 годин екзаменаційних фільтрів, і поетапно суттєво зменшує частку не здатних здобувачів.

Вступні і кваліфікаційні іспити мають різну природу і різні задачі:

- вступний іспит покликаний ранжувати вступників і є нормо-орієнтованим⁹⁷;
- кваліфікаційний випускний іспит вирішує порогову задачу (підтвердити наявність мінімальної кваліфікації) і є критерій-орієнтованим⁹⁸.

Попри відмінності вступного і кваліфікаційного іспитів їх функції іноді вдається об'єднати. Для цього фаховий блок ЄФВВ має відповідати вимогам до ЄДКІ на попередньому освітньому рівні: проводиться за відповідною до стандарту освіти програмою, а пороговий бал встановлюватись критеріально. Наявні найкращі світові практики дозволяють розглядати встановлення одночасно двох порогових балів: один для випуску (як правило нижчий поріг) і отримання диплому попереднього рівня освіти, і другий пороговий бал для формування балу вступу на наступний рівень освіти. Перший пороговий бал встановлюється

⁹⁶ Роз'яснення щодо достатності сумарного екзаменаційного часу для якісного кваліфікаційного оцінювання надано в цій монографії вище у розділі «13.3 Необхідна кількість екзаменаційних годин для кваліфікаційного іспиту».

⁹⁷ Див.: https://en.wikipedia.org/wiki/Norm-referenced_test

⁹⁸ Див.: https://en.wikipedia.org/wiki/Criterion-referenced_test та <https://vpa.org.ua/glossary/kriterialno-oriyentovane-testuvannya/>

критеріально, а другий, за потреби, може встановлюватись нормо-орієнтовано, чи за одним з відомих методів компромісу (методом Beuk⁹⁹ або методом Hofstee¹⁰⁰, див. також [6])

В найкращих світових практиках не рідко зустрічається надання одночасно двох оцінок (що використовуватимуться з різною метою) у двох різних шкалах за результатами одного тестування. Можливий наступний варіант форми подвійного результату об'єднаного ЄДКІ/ЄФВВ:

1. результат ЄДКІ: зараховано («Так / Ні»); довідково процентильний ранг здобувача освіти;
2. результат ЄФВВ: допущений до вступу на наступний рівень освіти («Так / Ні»), якщо «Так», то надається числове значення балу для вступу в шкалі 100..200, якщо «Ні», то надається вербальна оцінка «Не подолав поріг».

В дійсності наведені вище пропозиції подвійного результату одного тестування і відповідного подвійного порогу зовсім не є чимось новим для системи освіти в Україні. Прецедент надання подвійного результату загальнодержавних стандартизованих освітніх вимірювань уже добре і широко відомий, давно використовується в Україні. Так, шкільне ЗВО своїм результатом задовольняє дві цілі:

- обслуговує випуск: надає критеріальну оцінку ДПА в 12-ти бальній шкалі;
- обслуговує вступ на наступний рівень освіти: надає рангову (некоректно названу рейтинговою¹⁰¹) оцінку в шкалі 100..200.

Пропонентами реформи юридичної освіти лоббіюється впровадження наскрізної магістратури без імплементації належного підсумкового обсягу екзаменаційних фільтрів зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань, тобто достатнього обсягу елементів оцінювання (екзаменаційних завдань, а відтак – сумарного екзаменаційного часу) для точного і надійного оцінювання кваліфікаційного рівня випускників. При прямій імплементації запропонованої реформи передбачається лише один етап кваліфікаційного оцінювання після завершення навчання, а загалом два етапи екзаменаційних фільтрів впродовж всього циклу навчання:

- ЗНО;
- ЄДКІ.

Статистичні шанси отримання диплома після наскрізної магістратури особами з незадовільним фаховим рівнем є принципово вищими у порівнянні з проходженням особами з таким же освітнім потенціалом чинної на сьогодні освітньої траєкторії через проміжний рівень бакалавра і через три фільтри стандартизованих зовнішніх освітніх вимірювань:

- ЗНО;
- ЄФВВ + ЄВІ;
- ЄДКІ.

Виконаний на основі великого масиву б'єктивних даних стандартизованих освітніх вимірювань аналіз відмінностей фахового рівня випускників різних ЗВО (з різним ступенем оптимальності чи якості учбового процесу) свідчить про беззаперечну пріоритетність ефекту відбору здобувачів за результатами стандартизованих освітніх вимірювань (за освітнім потенціалом) у порівнянні з ефектом оптимізації викладацького складу, програм та методик викладання і підвищення матеріального забезпечення освітнього процесу. Тож негативний ефект (щодо частки некомпетентних серед випускників) радикального зниження обсягу зовнішніх стандартизованих екзаменаційних фільтрів буде суттєво перевищувати позитивний ефект від оптимізації освітньої програми та інших переваг наскрізної магістратури.

У відповідному розділі монографії запропоновано траєкторію триетапного ЄДКІ (Право-1,2,3), що у підсумку надає чотори етапи стандартизованих зовнішніх екзаменаційних фільтрів для магістрів права¹⁰²:

- ЗНО;

99 Див. : John J Bowers; Russelyn Roby Shindoll; A comparison of the Angoff, Beuk, and Hofstee methods for setting a passing score / ACT research report series, 89-2. / Iowa City, Iowa : American College Testing Program, 1989 // Режим доступу до ресурсу : https://www.act.org/content/dam/act/unsecured/documents/ACT_RR89-2.pdf

100 Див. : <https://assess.com/what-is-the-hofstee-method-for-setting-cutscores/>

101 Див. розділ «5.1 Рейтингування vs ранжування» у цій монографії

102 Для порівняння: у низці медичних спеціальностей зараз таких екзаменаційних фільтрів є 5.

- Право-1 (кореспондує до можливого змісту ЄДКІ молодшого спеціаліста чи молодшого бакалавра, і за необхідності після корекцій може бути впроваджений як ЄФВВ для вступу на бакалаврат на основі рівня молодшого спеціаліста чи молодшого бакалавра);
- Право-2 (кореспондує до відкорегованого змісту ЄФВВ + ЄВІ, що за необхідності після корекцій може бути впроваджений як ЄДКІ бакалавра права);
- Право-3 (завершальний компонент ЄДКІ магістра права).

Запровадження регуляторної інтервенції триетапного ЄДКІ при встановленні обґрунтованих порогових балів (порогів некомпетентності) в кожному з тестувань здатне надати радикально більший позитивний ефект на підвищення мінімального фахового рівня отримуючих дипломи випускників правничих шкіл у порівнянні з повним комплексом компонентів реформи юридичної освіти, що пропонувався впродовж останніх років. Додаткові обґрунтування і переваги етапності проведення ЄДКІ надано вище у розділі «13 Пропозиція щодо системи ЄДКІ для правничої освіти».

Важливо відмітити сумісність запропонованої автором інтервенції (триетапного ЄДКІ) з усіма обговорюваними впродовж багатьох років компонентами реформи юридичної освіти. Тобто триетапний ЄДКІ цілком може бути запроваджений і для наскрізної магістратури. Не виключено, що саме останній варіант поєднання регуляторних заходів надасть найвищий синергійний ефект.

Підсумовуючи важливо відмітити, що аргументи на користь запропонованої системи ЄДКІ актуальні для всіх спеціальностей, а не лише для юридичних. Тож пропонована система трьох етапів ЄДКІ з поєднанням (за необхідності) з функціями ЄФВВ після проміжних рівнів освіти є оптимальною загальною уніфікованою схемою.

19.15. Щодо володіння інформацією про обсяг і якісні показники підготовки здобувачів освіти

Для повноцінного здійснення регуляторних функцій у галузі освіти регулятор (МОН) повинен володіти і оперувати повним обсягом не персоніфікованої статистичної інформації щодо вступу та випуску, а також інформації щодо основних показників якості освіти і показників якості освітньої послуги. В попередніх розділах цієї монографії згадано, що МОН оперує принципово неповними даними щодо освіти юристів та деяких інших спеціальностей в Україні. Не використаними, імовірно недоступними для МОН, виявляються дані щодо кількості здобувачів, якості їх освіти, якості освітньої послуги відповідних ЗВО стосовно багатотисячної групи осіб, що навчаються за кошти державного бюджету (можливо і частини контрактників) у ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Можна припустити необхідність засекречення обсягів і деталей навчання і випуску фахівців специфічних спеціальностей. Мова йде зокрема про військові та окремі інші спеціальності які не допускають цивільну роботу спеціаліста саме за отриманим фахом поза межами служби чи роботи у військових і спеціальних структурах. У такому випадку відповідні державні інститути (МО, МВС, СБУ) здійснюють відомчий контроль і регулювання освіти з таких спеціальностей у загальнометодичній співпраці з регулятором освіти (МОН). Але мова не може йти про обмеження інформації щодо освіти з цілком не специфічних цивільних спеціальностей, більшість фахівців яких працюють в економіці, самоврядних та саморегульованих професіях та на державній службі. У такому випадку для регулятора освіти має забезпечуватись цілковита повнота володіння інформацією.

Вимога володіння і врахування регулятором освіти повної аналітичної інформації щодо показників освітньої роботи має беззастережно виконуватись також щодо освітньої діяльності яка завершується випуском дипломів державного зразка. Відомча освітня діяльність, що не може належно контролюватись державним регулятором освіти в належному обсязі, не може завершуватись випуском диплому про вищу освіту державного зразка. Натомість може використовуватись внутрішньовідомча режимна система підтвердження засекреченого отримання освіти. Але випуск дипломів державного зразка (на довільне відкрите використання яких не накладається жодних обмежень) для здобувачів освіти цивільних спеціальностей може здійснюватись лише за наступних умов:

- гарантій відповідності результатів відомчої освітньої діяльності з цивільних спеціальностей до освітніх стандартів, схвалених освітнім регулятором;

- оволодіння регулятором належним мінімальним обсягом освітньої інформації щонайменше *post factum*, як частини процедури не обтяженого режимністю доступу до інформації державного документа про вищу освіту.

19.16. Освіта відомчого використання vs освіта публічного використання (щодо дипломів з обмеженим доступом до інформації)

У правовій демократичній державі підтвердження існування дипломів про вищу юридичну освіту осіб, зайнятих в публічних регульованих юридичних професіях, має здійснюватись доступно і стандартизовано. Наявність кожного такого диплому повинна перевірятись будь-якою зацікавленою стороною через єдиний, а не розпорошений по різних відомствах, інформаційний ресурс чи установу підпорядковану регулятору у гаузі освіти. На сьогодні подібну функцію виконує ЄДЕБО, ДП «Інфоресурс». Секретність диплому чи більш детальної інформації про вищу юридичну освіту наприклад судді, що здійснює правосуддя іменем України, є недопустимою. Помітний відсоток суддів в Україні є випускниками ЗВО зі специфічними умовами навчання (див. наприклад, інформацію щодо освіти суддів за результатами аналізу практики судді [29]).

Інформація про велику частину здобувачів і випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання є закритою, і утримується у відповідних відомчих базах даних закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а не ДП «Інфоресурс» (ЄДЕБО) чи іншою установою / організацією підпорядкованою регулятору освіти (МОН). Навіть у випадку очевидної публічної необхідності підтвердити факт наявності і параметри вищої юридичної освіти у випускника ЗВО зі специфічними умовами навчання можна лише у взаємодії з суб'єктами, що відповідають за режимність доступу до інформації. Необхідність у вільному публічному доступі до інформації про освіту, загальнодоступність підтвердження наявності належної юридичної освіти, може виникати за багатьох обставин. Наприклад, якщо колишній випускник ЗВО системи МВС, який навчався за кошти державного бюджету, захоче обійняти публічну посаду, що вимагає наявності вищої юридичної освіти: судді, профільного для юридичної роботи державного службовця категорії А чи міністра і т.ін..

Допоки особа працює (після завершення здобуття вищої юридичної освіти у ЗВО зі специфічними умовами навчання) у відомчій системі виконуючи роботу, що вимагає чи може вимагати режимності доступу до її освітньої інформації, відкрите публічне використання нею документа про вищу юридичну освіту також є виключеним. Отримана такою особою освіта через специфічність виконуваних особою функцій використовується виключно у відомчих межах. Впродовж певного часу можна говорити про освіту такої особи, її підтвердження і використання виключно у режимних відомчих межах. Впродовж такого часу немає жодної необхідності підтверджувати освіту особи загальнодержавним відкритим документом (дипломом державного зразка). Натомість логічним буде внутрішньовідомче використання відомчого документу про освіту.

Частина випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання (саме та, дипломи яких «засекречують» не передаючи належну інформацію до ЄДЕБО) під час вступу на здобуття освіти добровільно беруть на себе певні зобов'язання, зокрема щодо роботи у відповідній відомчій системі якій підпорядковується ЗВО впродовж певного часу після завершення навчання і зобов'язання щодо нерозголошення. Специфіка майбутньої роботи може вимагати обмеження публічного доступу в тому числі до інформації про факт і місце отримання освіти таких осіб. Важливо відмітити, що такі здобувачі освіти добровільно звужують свої окремі права і добровільно приймають певні обмеження. Тож тимчасове (на час режимної робочої взаємодії у відомчій системі) використання частиною випускників відомчого документу про отриману у відомчій системі освіту замість диплома державного зразка не буде порушенням їх прав. У випадку звільнення особи з лав служби, яка вимагала обмеження доступу до інформації про її освіту і вибору такою особою роботи у одній з професій публічного інтересу (наприклад, регульованій правничій професії судді), особа повинна мати можливість і право підтверджувати свою юридичну освіту штатним загально прийнятим шляхом. Цього вимагають, зокрема, і міркування про не привернення додаткової публічної уваги до закритої специфіки попередньої роботи особи. Тож для відомчих документів про освіту законодавством має бути передбачена проста процедура конвертації таких документів у дипло-

ми державного зразка. Це не має бути процедура нострифікації¹⁰³ чи складна аналітична процедура встановлення відповідності кваліфікацій державним стандартам освіти України¹⁰⁴. При заміні відомчого документа про освіту на державний, належний обсяг інформації про навчання і диплом особи має бути розміщений у ЄДЕБО. А ЄДЕБО має бути єдиним і повним інформаційним ресурсом по всіх дипломах державного зразка, що знаходяться у вільному використанні. Процес заміни відомчого документа про освіту на диплом державного зразка вимагатиме лише передачі належної частини інформації з відомчої бази до ЄДЕБО. Це має відбуватись за ініціативою особи, що бажає отримати документ державного зразка про освіту для вільного використання замість внутрішньовідомчої довідки. Підтримка більш повного обсягу інформації про здобувача освіти у відомчій базі може продовжуватись і після внесення запису про особу у ЄДЕБО.

У випадку повернення особи у майбутньому до режимної роботи, повторне засекречення інформації про освіту після публічного використання такої інформації не виглядає доцільним через «цифровий» та документарний слід, що неможливо буде видалити. Тож інформація про диплом державного зразка має залишатись в ЄДЕБО а сам диплом – у розпорядженні особи.

Специфікація обсягу інформації про особу і її освітні параметри що має переміщуватись з відомчої бази даних до ЄДЕБО у випадку зняття секретності з освіти особи має відповідати щонайменше мінімальному обсягу, який за умови виконання належних за законодавством кроків акумулюється у ЄДЕБО щодо отримувача не засекреченого диплома державного зразка. Конвертація відомчого документа про освіту у диплом державного зразка має відбуватись лише після формування належних записів у ЄДЕБО.

В демократичному правовому суспільстві є неприйнятною наявність десятків тисяч не облікованих у публічній базі дипломів про вищу юридичну освіту осіб, які вже не мають зобов'язань про нерозголошення інформації про місце отримання своєї юридичної освіти і завдяки саме їй претендують на доступ до регульованих і публічних професій чи вже обіймають відповідні посади.

19.17. Наскрізна магістратура і ефективність освітньої регуляції (у контексті еволюції системи вищої освіти України)

Згадані вище умови надання документів державного зразка про вищу освіту відображають характерні для континентальної системи вищої освіти¹⁰⁵ підходи до державного регулювання освіти. На відміну від трансатлантичної та деяких інших систем прямо регульована державою система вищої освіти в Україні має гарантувати мінімальний стандартизований результат освіти у здобувача освіти, відзначеного не довідкою про проходження освітньої програми, а дипломом державного зразка.

Характерними рисами континентальної системи вищої освіти (на протигагу трансатлантичній) є :

- орієнтація на державне замовлення, зокрема для забезпечення і відтворення соціальної структури, на протигагу виключно ринковій доцільності у трансатлантичній системі;
- пряме державне регулювання, жорстка і чітка ієрархічність ЗВО на протигагу практичній відсутності державного регулювання вищої освіти і горизонтальності відносин у структурах ЗВО характерних для трансатлантичної системи;
- рання спеціалізація часто з однорівневою вищою освітою у континентальній системі, на протигагу широким спеціальностям на нижчих щабелях трансатлантичної системи вищої освіти, що передбачає вибір більш вузької спеціальності чи спеціалізації на наступних щабелях освіти.

Саме континентальний характер системи вищої освіти в Україні, потреба в державних гарантіях мінімального результату освіти, природньо вимагає централізованого володіння регулятором освіти належним обсягом інформації щодо показників якості освіти і випуску фахівців з вищою освітою.

103 Нострифікація: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нострифікація>

104 Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.05.2015 № 504 «Порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти» // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15/paran9#n17>

105 https://en.wikipedia.org/wiki/Continental_education_system

Залишаючи поза розглядом північно-європейську, японську та низку інших гібридних систем вищої освіти зосередимось тут на еволюції системи вищої освіти України відповідно до характерних ознак домінуючих освітніх систем: континентальної та трансатлантичної.

Перехід від радянської повністю однорівневої класичної континентальної системи освіти до елементів трансатлантичної системи відбувався у пострадянській Україні відносно цілісно і відповідав загально-світовому тренду на конвергенцію трансатлантичної і континентальної систем. Але впродовж останніх років пропонувані в суспільному дискурсі вектори реформування системи вищої освіти стають галузевозалежними, не цілістними, з характерними різнонаправленими коливаннями між крайніми проявами континентальної і трансатлантичної систем. Протилежні (трансатлантичні чи континентальні) спрямування несинхронно пропонуються з боку різних галузевих активних груп впливу. Але при будь-якому векторі розвитку системи вищої освіти загальні механізми державного регулювання вищої освіти мають бути уніфікованими в рамках регулятора заради забезпечення їх ефективності. Це передбачає спільність рис освітньої системи на рівні різних галузей знань і різних типів ЗВО, регульованих одним регулятором.

Слід наголосити, що впровадження багаторівневої системи вищої освіти і неспеціалізований характер змісту вищої освіти на нижчих її щабелях характерні для трансатлантичної системи вищої освіти.

Прикладами одночасного різнонаправленого руху від/до трансатлантичної та континентальної систем стало з одного боку активне впровадження фахової передвищої освіти в багатьох спеціальностях, в яких ЗВО раніше не виділяли цього проміжного рівня освіти, а з другого боку одночасне просування однорівневої системи (наскрізної магістратури) для окремих спеціальностей (юридичної, ветеринарної санітарії), результатами повного впровадження якої є ліквідація передвищого і бакалаврського рівнів освіти і впровадження ранньої спеціалізації. Забезпечити ефективність державних механізмів регуляції для галузей знань освіти з глибинними (системними) відмінностями системи організації освіти в таких галузях можливо виключно за рахунок часткового інституційного розділення регуляції при збереженні методичної співпраці регуляторів. Прикладом може слугувати співпраця МОН і МОЗ у регуляції вищої освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я. Схвалення у 2019 році Стратегії розвитку медичної освіти¹⁰⁶ розрахованої на 10 років, закріпило регулятора медичної професії (МОЗ) також в ролі визначаючої державної інституції (регулятора) для медичної освіти. В суспільних інтересах встановлена синергія одночасної ролі МОЗ і в якості регулятора медичної професії і в якості основного регулятора (при методичній участі МОН) медичної освіти.

Впровадження аналогічного медичній освіті підходу щодо юридичної освіти наразі виглядає невірогідним з огляду на наступні фактори:

- Міністерство юстиції України (яке можна було би розглядати в юридичній освіті як еквівалент МОЗ у медичній освіті) послідовно повністю усунулось від участі у пов'язаних з вищою юридичною освітою процесах;
- на відміну від медичної професії, регулювання якої повністю концентроване у МОЗ, низка юридичних професій є самоврядними, а інші регулюються кількома різними державними структурами, центральними органами виконавчої влади. Через природню специфіку юридичного фаху, всі юридичні професії ніколи не зможуть регулюватись одним єдиним регулятором в умовах демократичної правової держави. Тож наявність єдиного для всіх відмінного від МОН чи спільного з МОН регулятора юридичної освіти є неможливою.

Це не означає неможливості чи недоцільності впровадження наскрізної юридичної магістратури, натомість лише вказує на потенційне зниження ефективності освітньої регуляції одним регулятором у випадку такого впровадження. Наразі не розглядається розділення юридичної спеціальності¹⁰⁷ на декілька різних (наприклад, нотаріус, магістрат¹⁰⁸, та інші), що надаватимуть різні права на доступ до різних юридичних професій.

У зв'язку з вже наявною в Україні можливістю здобуття юридичної освіти за кількома альтернативними освітніми траєкторіями, цілком можливо розглядати додавання ще однієї траєкторії – наскрізної магістратури на базі ПЗСО при збереженні спільних механізмів контролю і регуляції для всіх освітніх траєкторій.

¹⁰⁶ «Стратегія розвитку медичної освіти». Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 95-р // Режим доступу до реурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-p#n8>

¹⁰⁷ Спеціальності 081 Право і 293 Міжнародне право не мають відмінностей щодо права займатись різними юридичними професіями, тож цій роботі розглядаються як належні до спільної професії.

¹⁰⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Magistrate>

19.18. Умови пілотного впровадження наскрізної магістратури

Пілотне впровадження наскрізної правничої магістратури на основі ПЗСО доцільне з метою: (А) довести чи спростувати переваги ліквідації проміжних освітніх рівнів, зокрема рівня бакалавра, на користь наскрізної магістратури, (Б) надати правничим школам більше простору для оптимізації освітніх програм без зв'язуючого проміжного рівня освіти. Порівняння ефективності традиційної бакалаврсько-магістерської освітньої траєкторії з ефективністю наскрізної магістратури можна буде здійснити не раніше ніж по закінченню наскрізної магістратури першими студентами, тобто за 5-6 років після старту навчання. Такий проект вимагає 7-8 років від початку планування і підготовки впровадження до повноцінного підведення підсумків (порівняння щонайменше двох випусків). Плануючи подібний проект за кошти державного бюджету необхідно враховувати можливість як позитивних так і негативних результатів експерименту.

У гіпотетичному випадку з'ясування відсутності переваг наскрізної магістратури над традиційними освітніми траєкторіями, до строку повноцінного закриття пілотного впровадження і припинення навчання на наскрізній магістратурі останнього студента має додатись ще щонайменше 4-5 років. Цей час буде необхідним для завершення навчання осіб, які вступили на наскрізну магістратуру в рік отримання гіпотетичного висновку про відсутність переваг такої форми здобуття правничої освіти.

У гіпотетичному випадку з'ясування наявності переваг наскрізної магістратури над традиційними освітніми траєкторіями, до строку пілотного проекту має додатись 1 освітній річний цикл на підготовку, затвердження і публікацію нових Умов прийому. Додатково до 7-8 років, що сплили з моменту початку підготовки пілоту слід буде додати період 6 освітніх річних циклів на завершення навчання на бакалавраті а потім на магістратурі тих осіб, що були зараховані на бакалаврат у рік отримання висновку про переваги наскрізної магістратури і рішення впровадження такої форми (освітньої траєкторії) здобуття правничої освіти як виключної.

Пілотне впровадження наскрізної магістратури має бути дуже довготривалою більше ніж 10-ти літньою програмою (11-14 років), строк якої суттєво перевищує каденцію і виконавчої і законодавчої влади. Необхідність стабільності умов експерименту впродовж всього довгого періоду пілоту вимагає гарантій спадкоємності проекту при зміні персоналій і політичної влади. Тож подібний проект вимагає дуже ґрунтовної підготовки, зокрема надання беззаперечних обґрунтувань всіх його характеристик, що унеможливить виправдання змін параметрів пілотування чи згортання пілотування у випадку радикальних змін владної команди чи курсу освітньої політики.

Абсолютно необхідними умовами для пілотного впровадження наскрізної магістратури з метою порівняння ефективності освітніх траєкторій є:

А) належне формування референтних порівняльних груп;

Б) використання єдиного для всіх порівняльних груп стандартизованого інструменту вимірювання ефективності освітньої траєкторії.

Для формування стабільних і репрезентативних порівняльних груп (умова А) вище) необхідно забезпечити:

- однакові умови і принципи конкурсу при вступі на бакалаврат на основі ПЗСО і при вступі на наскрізну магістратуру на основі ПЗСО . Відмінний набір іспитів ЗНО чи конкурсних коефіцієнтів зробить неможливим доказове пряме порівняння ефективності двох альтернативних освітніх траєкторій за освітніми результатами;
- формування достатніх за розміром репрезентативних порівняльних груп;
- створення еквівалентних зовнішніх умов здобуття освіти для референтних порівняльних груп.

Репрезентативні референтні групи для здійснення статистично репрезентативного порівняння мають складатись мінімум з сотні (краще сотень) здобувачів щорічного набору по кожній формі освіти і кожному способу фінансування.

Еквівалентні зовнішні умови мають включати однакові для представників різних порівняльних референтних груп:

- умови фінансування навчання з боку здобувача (однакові для референтних груп сумарні обсяги бюджету чи сумарні обсяги контрактних платежів);

- умови фінансування ЗВО поза безпосереднього фінансуванням самого навчання (порівнювані обсяги грантів, програм підтримки ЗВО і т.ін.);
- доступності здобувачу освітніх ресурсів (бібліотеки, мультимедійні та «судові» зали і т.п.) та важливої інфраструктури (гуртожитки і т.п.) ЗВО;
- кількісного складу і пропорції слабких/середніх/сильних здобувачів у студентських групах референтних груп.

Останній пункт слід детальніше розкрити. Вкрай важливим для ефективності реалізації освітнього потенціалу є студентське оточення здобувача під час семінарських і практичних занять. Так, сильний студент має найкращі шанси для повної реалізації свого освітнього потенціалу при навчанні в невеликих групах сильних студентів. Викладачі орієнтуються на сильний в середньому склад таких груп і здатні надати достатню індивідуальну увагу кожному з студентів у мотивуючому конкурентному середовищі сильних студентів. На противагу цьому шанси повної реалізації високого освітнього потенціалу сильного студента є зниженими при його навчанні у великій групі посередніх за рівнем студентів. Викладачі у такому випадку будуть змушені орієнтуватись на невисокий середній рівень групи.

Для забезпечення єдиного для всіх порівняльних груп стандартизованого інструменту вимірювання ефективності освітньої траєкторії (умова Б) вище) найкраще буде використати ЄДКІ. Але складення ЄДКІ порівняльними референтними групами необхідно проводити :

- або одночасно за однаковими екзаменаційними завданнями ;
- або ж використовувати калібровану базу екзаменаційних завдань¹⁰⁹ для формування еквівалентних чи хоча би порівнюваних за психометричними характеристиками (складністю, дискримінаційною здатністю і т.п.) екзаменаційних модулів (тестових зошитів) для тестувань всіх порівняльних референтних груп.

Використання каліброваних екзаменаційних завдань необхідне для якісного виконання процедури прирівнювання¹¹⁰ балів результатів різних тестувань з метою прямого порівняння результатів різних референтних груп. Створення, апробація і володіння каліброваною базою екзаменаційних завдань є дуже тривалим і вартісним процесом, тож для цілей підведення підсумків пілотного проекту рекомендовано орієнтуватись на одночасність складення ЄДКІ порівняльними референтними групами з використанням однакових екзаменаційних завдань. Момент складення ЄДКІ має відповідати однаковій стадії опанування матеріалу у всіх порівнюваних референтних групах.

Досягнення порівнюваності результатів ЄДКІ випускників наскрізної магістратури і випускників традиційних освітніх траєкторій з проміжними рівнями освіти може ускладнитись у випадку впровадження поетапного ЄДКІ. Для збереження порівняності результатів ЄДКІ референтних груп до освітніх програм наскрізної магістратури ще на етапі їх акредитації має висуватись умова обов'язкового проходження всіма здобувачами освіти на наскрізній магістратурі всіх етапів ЄДКІ у той же час, що і у традиційних освітніх траєкторіях.

Підготовка якісного і відповідального пілотного впровадження наскрізної магістратури з метою прямого порівняння ефективності наскрізної і традиційної (з проміжними рівнями освіти) освітньої траєкторій на сьогодні виглядає складною але здійсненою задачею.

109 Див. про калібрування екзаменаційних завдань: Ercikan, K., Schwarz, R. D., Julian, M. W., Burket, G. R., Weber, M. M., & Link, V. "Calibration and Scoring of Tests with Multiple-Choice and Constructed-Response Item Types." *Journal of Educational Measurement*, vol. 35, no. 2, [National Council on Measurement in Education, Wiley], 1998, pp. 137–54, <http://www.jstor.org/stable/1435236> .

110 Див. про прирівнювання балів різних тестувань: <https://en.wikipedia.org/wiki/Equating> чи <https://dictionary.apa.org/score-equating> або <https://methods.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-educational-research-measurement-and-evaluation/i8179.xml>

19.19. Щодо акредитації освітніх програм

У зв'язку з радикальним розширенням застосування зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань (ЄФВВ, ЄВІ, ЄДКІ) у великій кількості спеціальностей вищої освіти необхідно переглянути Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти¹¹¹ (надалі – Положення) з метою включення аналізу об'єктивних даних стандартизованих освітніх вимірювань до акредитаційної процедури по таких спеціальностях. Саме об'єктивні дані таких вимірювань свідчать як про якість освіти здобувачів (випускників), так і про якість освітньої роботи ЗВО за освітньою програмою.

Далі надано пропозиції щодо корекції норм Положення стосовно десятків спеціальностей 13 галузей знань, які починаючи з 2022 року є забезпеченими об'єктивними даними зовнішніх стандартизованих освітніх вимірювань. Завдяки ЄДЕБО такі дані є доступними не лише для МОН, НАЗЯВО і ДСЯО, але і для сторонніх дослідників, укладачів ренкінгів та публікаторів різноманітних статистик.

Чинна версія Положення передбачаючи використання даних ЄДЕБО (пункт 9 розділу I Положення) не передбачає їх використання під час акредитаційної експертизи (пункт 11 розділу II Положення). Кричущим є те, що в оцінюванні освітньої діяльності ЗВО, забезпеченні якості вищої освіти, ЄДЕБО розглядається лише як джерело формальних даних про ЗВО та викладацький склад, а не як джерело об'єктивних даних про фаховий (ЄФВВ) та кваліфікаційний (ЄДКІ) рівень здобувачів і випускників. Тож ключова об'єктивна інформація щодо якості освітньої діяльності і якості освітніх результатів залишається поза розглядом у процесі їх оцінювання. Відповідно до п.1 розділу I Положення акредитація полягає зокрема і в оцінюванні освітньої діяльності для забезпечення та вдосконалення вищої освіти. Залишається не зрозумілим, як можна здійснювати акредитацію не користуючись об'єктивними даними, що вже певний час є доступними завдяки ЄДКІ та ЄФВВ щонайменше для низки спеціальностей галузей знань 08, 22, 29 і найближчим часом буде доступна додатково для низки спеціальностей галузей 05, 06, 07, 12, 14, 21, 25, 26, 27, 28 (у підсумку – 13 галузей знань з 29).

Вимагають перегляду надані в Додатку до Положення критерії оцінювання якості освітньої програми. Жоден з критеріїв чинного Положення не дозволяє враховувати об'єктивні дані щодо фахового і кваліфікаційного рівня випускників, а також відмінні від них дані щодо внеску ЗВО у формування людського капіталу здобувачів освітньої програми.

Перегляду підлягає також пункт 1 розділу IV Положення що не передбачає можливості залучення в якості спеціалізованих експертів фахівців з освітніх і кваліфікаційних вимірювань (тестологів). Освітні і кваліфікаційні вимірювання не є науковою чи педагогічною, натомість є типовою інженерною діяльністю. Більшість тестологів країни не є науково-педагогічними, науковими працівниками чи здобувачами вищої освіти, тобто відповідно до п'ятого абзацу пункту 1 розділу IV чинного Положення не можуть бути експертами, що братимуть участь в акредитаційній експертизі аналізуючи об'єктивні показники якості освіти і якості освітньої роботи ЗВО.

Щодо врахування спеціалізації ЗВО при акредитації освітніх програм

Виконаний у цій роботі поверхневий (за назвами) аналіз відповідності спеціалізації освітніх програм юридичної спеціальності до спеціалізації ЗВО розкриває масовість проблеми невідповідності освітніх програм до заявленої спеціалізації ЗВО.

Підготовка фахівців з кримінальної юстиції у природничому ЗВО, фахівців з судово-прокурорської діяльності в економічному ЗВО чи фахівців з конституційного права у лінгвістичному університеті, має привертати увагу при акредитації освітніх програм.

Невідповідність спеціалізації освітньої програми до спеціалізації ЗВО не може бути формальною причиною відмови у акредитації, але має стимулювати прискіпливий аналіз об'єктивних показників результатів навчання та наданої ЗВО освітньої доданої вартості щонайменше при наступній (черговій) акредитації.

¹¹¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 977 «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» // Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>

20. Перелік рисунків

Рисунок 1. Трансформація освітнього потенціалу в освітній результат (ЄФВВ 2020 року).	23
Рисунок 2. Відсоток випускників бакалаврату 2020 року, які не долають пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ (вертикальна вісь) залежно від освітнього потенціалу (горизонтальна вісь) при вступі на бакалаврат.	24
Рисунок 3. Частка випускників, що відносяться до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування, залежно від їх освітнього потенціалу.	26
Рисунок 4. Розподіл осіб з четвертого найсильнішого квартиля блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від квартиля освітнього потенціалу.	61
Рисунок 5. Розподіл осіб з першого квартиля результатів блоку «Право» ЄФВВ 2020 року (розподіл найслабших випускників) залежно від квартиля їх освітнього потенціалу при вступі на бакалаврат.	61
Рисунок 6. Розподіл балів з першого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих коледжів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал).	116
Рисунок 7. Розподіл балів з першого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих бакалавратів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал).	116
Рисунок 8. Розподіл балів з української мови і літератури серед усіх учасників ЗНО 2016 року.	117
Рисунок 9. Розподіл балів з другого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих коледжів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал).	117
Рисунок 10. Розподіл балів з другого конкурсного предмету ЗНО у осіб, зарахованих до правничих бакалавратів (по горизонталі: значення балу ЗНО; по вертикалі: кількість зарахованих осіб, які мають відповідний бал).	117
Рисунок 11. Залежність тестового балу блоку «Право» ЄФВВ 2020 року від стандартизованого конкурсного балу вступу для денної і заочної форм навчання на бакалавраті.	124
Рисунок 12. Залежність відсотка осіб, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року, серед випускників денної і заочної форм навчання від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат.	125
Рисунок 13. Розподіл випускників денної форми навчання 2020 року за їх стандартизованим конкурсним балом (по горизонталі: значення стандартизованого конкурсного балу; по вертикалі: кількість осіб з відповідним значенням стандартизованого конкурсного балу).	127
Рисунок 14. Розподіл випускників заочної форми навчання 2020 року за їх стандартизованим конкурсним балом (по горизонталі: значення стандартизованого конкурсного балу; по вертикалі: кількість осіб з відповідним значенням стандартизованого конкурсного балу).	127
Рисунок 15. Залежність середнього балу блоку «Право» ЄФВВ від величини обмеження мінімального стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат.	132
Рисунок 16. Відсоток неподолання порогового балу залежно від мінімального стандартизованого конкурсного балу і форми навчання випускників правничого бакалаврату 2020 року.	133
Рисунок 17. Частка випускників 2020 року правничого бакалаврату денної і заочної форм навчання, які задовольняли вимозі мінімального конкурсного балу при вступі на бакалаврат.	134
Рисунок 18. Відсоток учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року, які на момент вступу задовольняли умові мінімального стандартизованого конкурсного балу та додатковим умовам.	135

21. Перелік таблиць

Таблиця 1. Відсоток учасників ЄФВВ та ЄВІ, які не подолали порогові бали у 2019 році, залежно від статусу ЗВО, випускниками якого вони є	19
Таблиця 2. Середні стандартизовані конкурсні бали та їх процентильні ранги при зарахуванні на бакалаврат у випускників національних і не національних ЗВО	20
Таблиця 3. Показники вступу на бакалаврат осіб, які провалили фахове випробування після бакалаврату	21
Таблиця 4. Середній бал блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року залежно від їх стандартизованого конкурсного балу при вступі на бакалаврат.	22
Таблиця 5. Відсоток випускників 2020 року правничого бакалаврату, які не долають пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ	24
Таблиця 6. Відсоток учасників ЄФВВ – випускників правничих бакалавратів 2020 року, які належать до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування, залежно від статусу ЗВО	25
Таблиця 7. Частка випускників 2020 року, що відносяться до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування	26
Таблиця 8. Ренкінг ЗВО за часткою серед їх випускників 2020 року осіб, що взяли участь ЄФВВ, і належать до 25% найкращих по країні за результатами фахового випробування (порівняльний критерій № 2 національного статусу ЗВО)	28
Таблиця 9. Елементи зовнішнього оцінювання якості вищої освіти, суб'єкти здійснення такої оцінки та їх практика	40
Таблиця 10. Приріст частки найкращих в розрізі ЗВО.	57
Таблиця 11. Ренкінг ЗВО в порядку зменшення відсотку учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року цих ЗВО, які (випускники) належать до 25% найслабших у фаховому випробуванні	62
Таблиця 12. Зміна частки найслабших (порівняння вступу і випуску) в розрізі ЗВО	68
Таблиця 13. ТОП-20 найбільших продуцентів магістрів права 2020 року	81
Таблиця 14. Розподіл випущених упродовж року магістрів права за типом ЗВО	82
Таблиця 15. Розподіл нових магістрів права за формою власності ЗВО.	82
Таблиця 16. Розподіл нових магістрів права за формою навчання і статусом ЗВО	82
Таблиця 17. ТОП-10 найбільших продуцентів бакалаврів права 2020 року випуску	83
Таблиця 18. Частка випуску 2020 року бакалаврів права, що приходить на групи ЗВО різного типу і підпорядкування	84
Таблиця 19. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за формою власності ЗВО	84
Таблиця 20. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за формою навчання і статусом ЗВО	84
Таблиця 21. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за їх попереднім освітнім рівнем	85
Таблиця 22. Розподіл випускників ЗВО різних форм власності за попереднім освітнім рівнем	85
Таблиця 23. ТОП-10 закладів освіти за обсягом випуску молодших спеціалістів права у 2020 році.	86
Таблиця 24. Освітній рівень, на основі якого особа вступала до правничого коледжу	86
Таблиця 25. Випуск молодших спеціалістів права 2020 року закладами освіти різної форми власності	87
Таблиця 26. Розподіл випуску молодших спеціалістів права 2020 року між ЗВО різного типу.	87

Таблиця 27. Частка здобувачів бакалаврського рівня освіти різних груп ЗВО, яка була зарахована на основі оцінок ЗНО.	88
Таблиця 28. Частка зарахованих на основі оцінок ЗНО залежно від форми власності ЗВО	89
Таблиця 29. Частка зарахованих на бакалаврат на основі результатів ЗНО залежно від статі.	89
Таблиця 30. Гендерний склад випускників бакалаврату у ЗВО різних форм власності	89
Таблиця 31. Частка зарахованих за результатами ЗНО залежно від національного статусу ЗВО	89
Таблиця 32. ТОП-10 правничих шкіл за найбільшим відсотком зарахувань на основі ЗНО	90
Таблиця 33. Правничі школи з найменшим відсотком зарахувань на основі ЗНО	90
Таблиця 34. Відсоток дипломів з відзнакою залежно від основи вступу на бакалаврат (ЗНО чи інші оцінки)	91
Таблиця 35. Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року в різних категорій випускників бакалаврату 2020 року.	92
Таблиця 36. Кількість осіб, які отримали певний тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року.	92
<i>Таблиця 37. Процентильний ранг результату блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року залежно від способу їх вступу на бакалаврат</i>	<i>93</i>
Таблиця 38. Відсоток осіб, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ (відсоток некомпетентних) залежно від попередньої освітньої траєкторії	93
Таблиця 39. Фаховий освітній результат правничого бакалаврату (оцінка блоку «Право» ЄФВВ) залежно від способу вступу на бакалаврат	94
Таблиця 40. Відсоток осіб, які не подолали пороговий бал фахового випробування залежно від способу вступу	94
Таблиця 41. Порівняння контрактників і бюджетників ЗВО різного типу за відсотком реєстрації на ЄФВВ та неявки на іспити	104
Таблиця 42. Кількість випущених у 2020 році бакалаврів права	105
Таблиця 43. Порівняльна статистика розподілу бакалаврів права між різними групами ЗВО для різних форм навчання і фінансування	105
Таблиця 44. Розподіл за освітніми програмами випускників ЗВО зі специфічними умовами навчання	106
Таблиця 45. Розподіл за освітніми програмами випускників класичних університетів	107
Таблиця 46. Розподіл випускників 2020 року правничого бакалаврату спеціалізованих юридичних університетів	107
Таблиця 47. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих юридичних університетів	108
Таблиця 48. Розподіл за спеціалізованими освітніми програмами 12,6% випускників спеціалізованих ЗВО економічного і управлінського профілю	108
Таблиця 49. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих гуманітарних ЗВО	109
Таблиця 50. Розподіл за освітніми програмами випускників спеціалізованих природничих ЗВО	109
Таблиця 51. Інші типи ЗВО.	110
Таблиця 52. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року у випускників ЗВО різного типу і підпорядкування (відсортовано в порядку зменшення середнього балу блоку «Право»	111
Таблиця 53. Результати з конкурсних предметів ЗНО у випускників середньої школи, молодших спеціалістів і бакалаврів	115
Таблиця 54. Середній тестовий бал і відсоток осіб, які не подолали пороговий бал, у різних груп бакалаврів права 2020 року випуску	118

Таблиця 55. Розподіл бакалаврів права 2020 року випуску за видами фінансування і формами навчання	120
Таблиця 56. Відсоток бакалаврів права 2020 року випуску, які склали ЄФВВ, залежно від форми попереднього навчання на бакалавраті	120
Таблиця 57. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від форми попереднього навчання на бакалавраті	121
Таблиця 58. Результати блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від способу фінансування попереднього навчання на бакалавраті.	122
Таблиця 59. Відсоток дипломів з відзнакою серед випускників бакалаврату залежно від способу фінансування навчання	122
Таблиця 60. Середній тестовий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат і форми навчання на бакалавраті	124
Таблиця 61. Відсоток випускників денної і заочної форм навчання, які не подолали пороговий бал блоку «Право» ЄФВВ 2020 року залежно від стандартизованого конкурсного балу вступу на бакалаврат	125
Таблиця 62. Підсумкові дані для Сценарію 0 (базовий).	129
Таблиця 63. Підсумкові дані для Сценарію 1	129
Таблиця 64. Підсумкові дані для Сценарію 2	129
Таблиця 65. Підсумкові дані для Сценарію 3	129
Таблиця 66. Підсумкові дані для Сценарію 2bis	130
Таблиця 67. Зведені дані впливу на середній бал і відсоток некомпетентних по всіх базових сценаріях.	130
Таблиця 68. Середні бали блоку «Право» ЄФВВ випускників 2020 року різних форм навчання залежно від встановленого мінімального стандартизованого конкурсного балу при вступі (ретроактивно)	131
Таблиця 69. Залежність відсотку неподолання порогового балу від мінімального стандартизованого конкурсного балу і форми навчання випускників правничого бакалаврату 2020 року	132
Таблиця 70. Частка випускників 2020 року правничого бакалаврату денної і заочної форм навчання, які задовольняли застосованій ретроактивно вимозі мінімального конкурсного балу на момент вступу на бакалаврат	134
Таблиця 71. Відсоток учасників ЄФВВ з числа випускників 2020 року, які на момент вступу на бакалаврат задовольняли умові мінімального стандартизованого конкурсного балу, а також обмеженням (представлено у двох колонках праворуч) вступу лише за результатами ЗНО та лише на денну форму	135

22. Основні посилання

- [1] Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2017 р. № 912, Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу, // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-p#Text>.
- [2] Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- [3] О. Нікуліна, В. Кшевецький та В. Терещук, Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: Аналітичний звіт., Київ-2019: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, // Режим доступу до ресурсу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/A-2019-1-20191015-3.pdf>, 2019.
- [4] Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 354, Про затвердження переліку спеціальностей, за якими проводиться єдиний державний кваліфікаційний іспит для здобуття ступеня магістра, // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/354-2018-p#Text>.
- [5] Наказ Міністерства освіти і науки від 22 травня 2020 року №673 «Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання», // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20#Text>.
- [6] G. J. Cizek та M. B. Bunch, Standard Setting, Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc., 2007, p. 352.
- [7] С. Мудрук, Аналіз практики фахівців фондового ринку, Київ: Видавництво «Наукова столиця», СПД Шмидко Т.С., 2019, p. 124.
- [8] Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 684, Деякі питання атестації осіб, які здобувають ступінь магістра, у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту, // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2019-p#Text>.
- [9] Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 497, Про атестацію здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту, // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-p#Text>.
- [10] Д. Ільницький та В. Сахаров, «МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ СВІТОВОГО РІВНЯ,» АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, № 11 (125), 2011.
- [11] Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта», РЕЙТИНГ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ «ТОП-200 УКРАЇНА 2021», // Режим доступу до ресурсу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6868>.
- [12] A.-W. Harzing, J. Baldueza, W. Barner-Rasmussen, C. Barzantny, A. Canabal, A. Davila, A. Espejo, R. Ferreira, A. Giroud, K. Koester, Y.-K. Liang, A. Mockaitis, M. j. Morley, B. Myloni, J. O. Odusanya, S. L. O'Sullivan, A. K. Palaniappan, P. Prochno, S. R. Choudhury, A. Saka-Helmhout, S. Siengthai, L. Viswat, A. U. Soydas та L. Zander, «Rating versus ranking: What is the best way to reduce response and language bias in cross-national research?», International Business Review, т. 18, № 4, pp. 417-432, 2009.
- [13] Наказ Міністерства освіти і науки від 15 жовтня 2020 року №1274 «Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2021 році», // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1225-20#Text>.
- [14] За заг. ред. проф. Сергія Квіта, Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік, Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020, p. 244.
- [15] За заг. ред. С. Квіта та О. Єременко., Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020, Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021, p. 364.
- [16] АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда., Словник української мови, Київ: Наукова думка, 1970—1980.

- [17] F. A. van Vught та F. Ziegele, *Multidimensional Ranking: The Design and Development of U-Multirank*, Springer Netherlands, 2014, p. 196.
- [18] IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence, *BERLIN PRINCIPLES ON RANKING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS*, Berlin - 2006: // Режим доступу до ресурсу: http://ireg-observatory.org/en_old/berlin-principles.
- [19] І. Підгайний, *Топ-8 правничих шкіл України*, Medium.com, // Режим доступу до ресурсу: <https://medium.com/life-lies-of-law-student/топ-8-правничих-шкіл-україни-1e501be5889f>, 2019.
- [20] І. Шемелинець, М. Якубович та О. Осінська, *ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ЗНАННЯ ТА НАВИЧКИ ВИПУСКНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІДПОВІДНОСТІ ПОТРЕБАМ РИНКУ ПРАЦІ»*, Київ: Міністерство юстиції України // Режим доступу до ресурсу: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806144026-27.pdf>, 2018.
- [21] К. Спориш та П. Харламов, «Зарплатний рейтинг вузів-2016,» журнал «Гроші», № 5, 2016.
- [22] К. Спориш та П. Харламов, «Зарплатний рейтинг вузів-2018,» журнал «Гроші», № 5, 19 березня 2018.
- [23] К. Спориш та П. Харламов, «Рейтинг українських ВУЗів: мнение работодателей,» Гроші, № 5, 14 March 2013.
- [24] Міністерство юстиції України, *Стан юридичної освіти. Статистичне дослідження.*, Київ - 2019: // Режим доступу до ресурсу: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318171622-46.pdf>.
- [25] С. Лондар, Ю. Ільєнко, В. Бахрушин та С. Раков, «Звіт про науково-дослідну роботу. Державне замовлення на підготовку фахівців як складова системи фінансування вищих навчальних закладів в Україні. Організаційне, інформаційне та бюджетне забезпечення підготовки фахівців у ЗВО в Україні.» ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, 2019.
- [26] Наказ Міністерства освіти і науки України № 441 від 05.04.2019, «Про затвердження Порядку організації та проведення вступних випробувань, що проводяться з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти», Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 квітня 2019 р. за № 446/33417: // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0446-19#Text>.
- [27] Державна служба статистики України, *Методика розрахунку системи статистичних ваг для поширення результатів державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на генеральну сукупність*, Київ - 2006: // Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2006/521/metod.htm.
- [28] Постанова Кабінету міністрів України від 8 липня 2020 р. № 616, «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2020 році.»
- [29] С. Мудрук, *Аналіз практики судді 2013-2015. Дослідження кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду судді. Заключний звіт за результатами дослідження.*, Київ: Проект USAID «Справедливе правосуддя»; Вища кваліфікаційна комісія суддів України; МГО «Універсальна екзаменаційна мережа», 2015.
- [30] *Standards for Educational and Psychological Testing*, Washington DC: American Educational Research Association, 2014, p. 230.
- [31] Joint Committee on Testing Practices, *Code of Fair Testing Practices in Education*, // Режим доступу до ресурсу: <https://www.apa.org/science/programs/testing/fair-testing.pdf>, p. 12.
- [32] Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII «Про стандартизацію», // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
- [33] Національний стандарт України, ДСТУ 1.5:2015 «Правила розроблення викладання та оформлення національних нормативних документів», Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016.
- [34] Наказ ДП «УкрНДНЦ» від 31.12.2015 № 217 ДП «Про прийняття основоположних нормативних документів України», // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0217774-15#Text>.
- [35] Наказ Міністерства освіти і науки України 17.08.2020 р. № 1053 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти.» // Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf>.

- [36] С. Мудрук, Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань., Київ: ВАІТЕ, 2018.
- [37] С. Мудрук, Стандартизовані освітні вимірювання 2018 року у вищій юридичній освіті. Єдине фахове вступне випробування та Єдиний вступний іспит. Аналітичне дослідження., Київ: ВАІТЕ, 2019.
- [38] Наказ Міністерства освіти і науки № 1369 від 07.12.2018, Про затвердження Порядку проведення державної підсумкової атестації, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 січня 2019 р. за № 8/32979: // Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0008-19#Text>.
- [39] Український центр оцінювання якості освіти, Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. Том 2, // Режим доступу до ресурсу: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/ZVIT_ZNO_2016_Tom_2.pdf.
- [40] I. J. Deary, «Intelligence,» *Current Biology*, т. 23, № 16, pp. R673-R676, 2013.
- [41] E. Hunt, *Human Intelligence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 524.
- [42] R. E. Nisbett, J. Aronson, C. Blair, W. Dickens, J. Flynn, D. F. Halpern та E. Turkheimer, «Intelligence: New findings and theoretical developments.,» *American Psychologist*, т. 67, № 2, pp. 130-159, 2012.
- [43] S. B. Kaufman, M. R. Reynolds, X. Liu, A. S. Kaufman та K. S. McGrewe, «Are cognitive g and academic achievement g one and the same g? An exploration on the Woodcock–Johnson and Kaufman tests,» т. 40, № 2, pp. 123-138, 2012.
- [44] I. J. Deary, S. Strand, P. Smith та C. Fernandes, «Intelligence and educational achievement,» *Intelligence*, т. 35, № 1, pp. 13-21, 2007.
- [45] I. J. Deary, L. Penke та W. Johnson, «The neuroscience of human intelligence differences,» *Nature Reviews Neuroscience*, т. 11, pp. 201-211, 2010.
- [46] A. Duckworth, *Grit: The Power of Passion and Perseverance*, New York: Scribner Book Company, 2016, p. 352.

Сергій Мудрук

Єдине фахове вступне випробування у контексті аналізу
регуляторних впливів та ефективності освітньої послуги

Підписано до друку 25.08.2021. Формат 60x90 1/8
Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 14,00. Тираж 200 прим. Зам. 709.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

Сергій Олексійович Мудрук

Президент міжнародного фахового об'єднання спеціалістів з освітніх і кваліфікаційних вимірювань UEnet (МГО «Універсальна екзаменаційна мережа»).

Має двадцятилітній практичний досвід створення і впровадження національних і міжнародних систем тестувань професійних компетенцій в 11 країнах пост-радянського простору. Займається стандартизованими освітніми вимірюваннями у вищій школі України з 2015 року. Один з авторів концепції Єдиного фахового вступного випробування. Відомий автор тренінгів з основ тестології та розробки тестових завдань.

Спеціалізується на сучасній (IRT) та класичній теорії тестів, експертизі якості тестових завдань, надійності і валідності тестувань.

За довгу науково-практичну кар'єру крім психометрії, освітніх і кваліфікаційних вимірювань мав доробок у галузях соціології, комп'ютерного моделювання і фізики плазми.

